

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

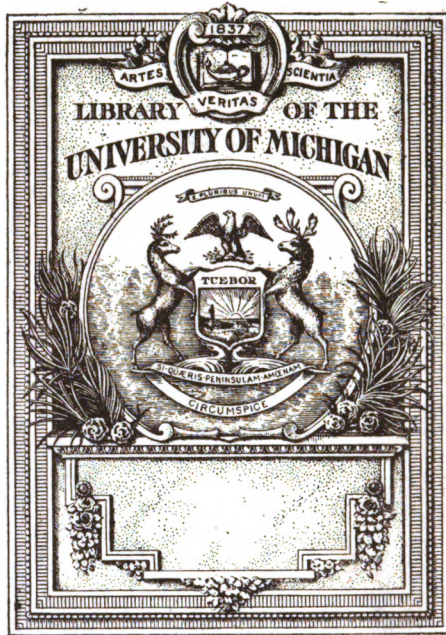
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

BV
3340
A2
T6

MEDEDEELINGEN tijdschrift
voor zendingswetenschap
VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der
taal-, land- en volkenkunde van
Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

VIJF-EN-DERTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendinggenootschap.
1891.

I N H O U D.

Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

	Bladz.
Depok. (Eene ethnographische studie), door N. Graafland.	1.
Onze heerschappij over Java en de aloude Javaansche profetiën, door J. Kreemer.	101.
Uit het Koloniaal verslag van 1890.	

EEREDIENST:

§ 1. Christelijke godsdienst.	109.
a. Protestantsche eeredienst.	113.
b. Roomsch-katholieke eeredienst.	121.
Aantal den christelijken godsdienst belijdende inlanders en vreemdelingen bij het einde van 1888 in Nederlandsch Indië aanwezig.	127.
Subsidieën van christelijke scholen.	129.
Inlandsche christenen al dan niet tot hoofden aan te stellen.	130.
Javaansche volksverhalen, door Ph. Bieger.	213.
Uit het Koloniaal verslag van 1890.	224.
Pandji-laras, door J. Kreemer.	205.
Bezoekreis op het Plateau van Deli (Karo-land) door H. C. Kruijt. (Met eene kaart van het Karo-land).	309.

Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zending.

Berichten van Br. H. C. Kruijt, te Bulo-Haur. (Deli-tuwa).	43.
Herinneringen uit mijn' vorigen werkkring te Maoembi, in de Minahassa, door M. H. Schippers.	131.
Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1889, door H. Rooker.	148.

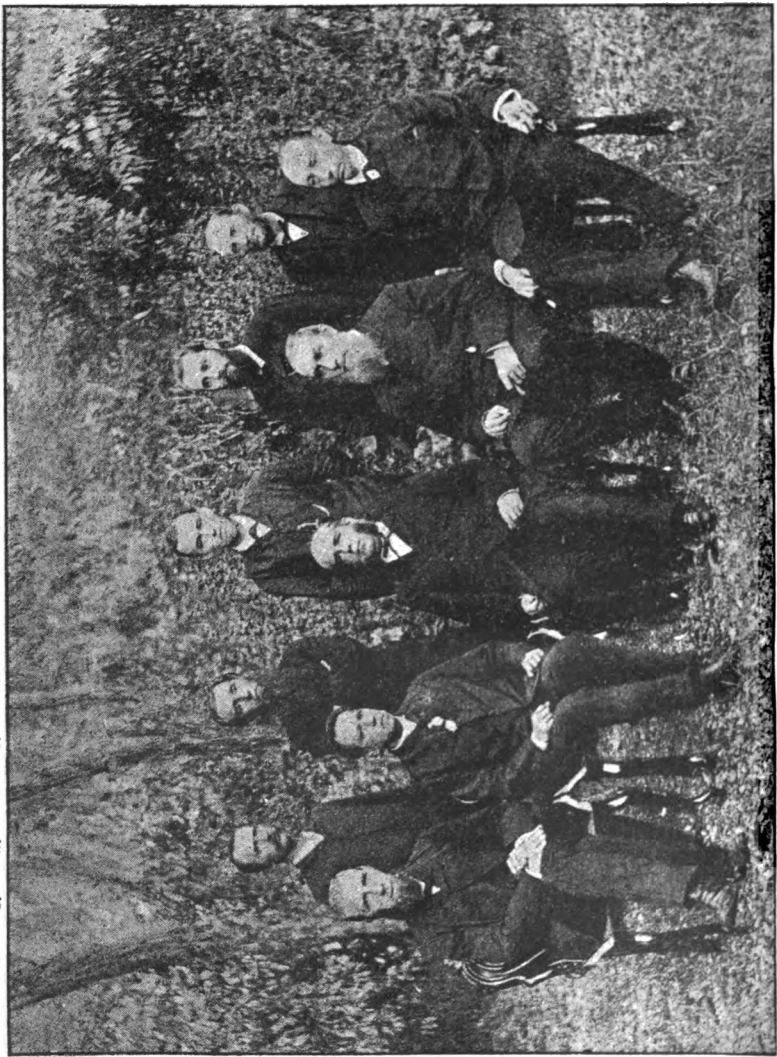
358608

Statistieke opgaven betrekkelijk het Zielental in de christelijke gemeenten in de Minahassa op ultimo 1889, door denzelfden.	170.
Statistieke opgaven van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1889, door denzelfden.	190.
Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, op ultimo December 1889, door denzelfden.	199.
Verslag van mijne verrichtingen en bevindingen over het jaar 1890, door J. K. Wijngaarden.	233.
Verslag omtrent den werkkring Môdjô-warnô over het jaar 1890, door J. Kruijt.	268.
Staat van de gemeenten, de scholen en de ziekenpractijk, in den werkkring Môdjô-warnô, over 1890, door denzelfden.	285.
Uit het Jaarverslag van Br. Kreemer, te Këndal-pajak.	293.

De Zendingwetenschap.

De opleiding van onze zendelingen. (Vervolg en slot), door J. C. Neurdenburg.	75.
---	-----

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

De Predikant van Menado en de Hulpredikers in de Minahasse.

- 1. J. Louwerier.
- 2. J. ten Hove.
- 3. J. A. T. Schwarz.
- 4. M. Brouwer.
- 5. Da. C. Rogge.
- 6. J. S. de Vries.
- 7. E. W. G. Grasfland.
- 8. H. Rooker.
- 9. N. Rinnooy.
- 10. H. J. Tendeloo.

(C. J. van de Liefde was afwezig wegens ziekte.)

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Depok.

(*Eene ethnographische studie.*)

Eene zonderlinge mengeling van gewaarwordingen overvalt ons, als wij na jaren van afwezigheid ons weder bevinden in plaatsen, die wij vroeger bezochten of bewoonden, en waaraan zich verschillende herinneringen vasthechten. Daar meldt zich het eerst het verrassend gevoel van het „wederzien” aan, dat een mensch zulke verrukkelijke oogenblikken van genot kan bezorgen, even goed bij het betreden van een vroeger bekend en geliefd oord, als bij de ontmoeting van een’ goeden vriend. Dan doemen de herinneringen aan lang verloopene jaren weder op, en naarmate men zich meer in dien tijd terug denkt, komt het verledene helderder uit den nevel des tijds te voorschijn, begint men de omtrekken duidelijker te onderscheiden, en leeft het beeld van dat „voorheen” duidelijk voor onzen geest in het „heden”.

Doch de critische geest verwijlt niet lang bij de herdenking van hetgene eenmaal was, maar maakt al dadelijk onbewust vergelijkingen van het toen en het heden, en de indruk laat zich niet wachten: „hoe is dat alles veranderd!”

De uitslag van die vergelijking kan bevredigend zijn of teleurstelling wekken: den vriend, dien gij in uwe jeugd

kendet met weinig auspices voor eene schitterende toekomst, en die u toen voorkwam als matig begaafd met helder verstand, energie en aanleg tot iets meer dan een alle-daagsch mensch, vindt gij terug als man met een scherpzienden blik, die de omstandigheden des levens grondig weet te beschouwen, en met kracht op zijn doel afgaande schoone resultaten kan vertoonen van zijn onafgebroken streven. Eerst later was de geest bij hem recht wakker geworden, en de omstandigheden hebben hem gevormd. Daar tegenover vindt gij een ander, van wien gij de schitterendste verwachtingen hadt, laag bij den weg gebleven, al ontwaart gij nog altijd in hem dien helderen geest en dien goeden wil; maar — de omstandigheden hebben hem in eene omgeving en richting gevoerd, waarin zijne eigenaardige kracht zich niet naar wensch en veler verwachting kon ontwikkelen.

Ziedaar een psychologisch probleem, dat een studie waard is, waaruit velerlei leering is te trekken.

Eenzoo kan men teleurstellende of verblijdende ervaringen opdoen ten aanzien van landen en volken, en is het voor den ethnograaf een belangwekkend onderzoek, om uit de aanwezige gegevens en de bijzondere invloeden van buiten eene verklaring te vinden voor verschijnselen en toestanden, die door den oppervlakkigen beschouwer niet worden gezien of niet gewaardeerd, en zeker niet worden begrepen.

Het is veertig jaren geleden, dat wij voor het eerst te Depok kwamen, en er een paar maanden doorbrachten. Het was bij onze komst in Indië in November 1849 tot Januari 1850.

Er was toen veel, dat voor ons nieuw was en ons aanleiding gaf onderzoek te doen naar wat ons omringde. Alles had zijne eigenaardige bekooring; die oostersche natuur, overal even weelderig en opwekkend, hetzij men dwaalde

door bosch en veld, of zich verkwikte in het heerlijke bad van de immer stroomende en ruischende en buitelende Tji-Liwong; die stille, gezellige avonden doorgebracht in de frissche warande der pastorie, waar de gastvrije familie CASTEREN VAN CATTENBURCH ons het leven zoo zeer wist te veraangenamen, en waar over toestanden der bevolking en der christelijke gemeente, voor ons alles nieuw en verrassend, werd gesproken; die christengemeente van Depok, als wij het bedehuis bezochten voor eene gewone godsdienstoefening of eene bijbellezing, en wij voor het eerst van ons leven zulk eene bijeenkomst van bruine broeders en zusters bijwoonden, en eindelijk, die school, waar wij de Depoksche jeugd, met die prettige gezichten en heldere zwarte kijkers, vorderingen zagen maken, die onze verwondering wekten, als wij de leermiddelen en de methode van onderwijs wat nader onderzochten; alles werkte mede om onze belangstelling te wekken. De indrukken, toen verkregen, waren te zeer met ons leven en streven en onze plannen voor de toekomst samengeweven om voorbijgaande te kunnen zijn, en geen wonder dus, dat zij zich weder met kracht en als in frissche beelden aan ons voordeden, toen wij, vier maanden geleden, ons hier andermaal vestigden, in afwachting van wat in de toekomst voor ons is weggelegd.

Wat verschil in reisgelegenheid toen en nu! De weg naar Buitenzorg gaf ook toen gelukkig gelegenheid om per rijtuig naar Depok te komen; maar in den westmoesson was dat verre van aangenaam, en de steile hellingen hier en daar, met eene bamboebrug in de diepte, bezorgden ons, baren, angst genoeg, als het rijtuig in vliegende vaart die steilte afsnelde, met de als razenden gillende loopers naast de paarden, terwijl het rennen over de op- en neêrzwiepende brug ons toescheen baldadige

waaghalzerij te zijn. Te paard vonden wij den tocht nog wel zoo veilig; maar soms toch ook onaangenaam, als de weg niet toeliet den viervoeter in den draf te brengen.

Thans stapt men, alleen of in gezelschap, rustig in den wagon van den spoortrein van Tandjong Priok, rechtstreeks van boord, of van Batavia of Weltevreden, en is binnen den tijd van één uur te Depok.

Waar men vroeger rechtstreeks naar de pastorie, als naar een min of meer afgelegen landhuis werd gevoerd, zonder andere omgeving dan de omringende tropische natuur, met enkele verspreide hutten van inlanders, verscholen onder het geboomte, en de kerk en school tot stoffeering, krijgt men thans den indruk of men een landelijk hollandsch dorp binnen komt.

Na eenige schreden te zijn voortgewandeld, ziet men links over eene vlakte van sawa's, en rechts al dadelijk eenige huizen in indo-europeeschen trant gebouwd, op behoorlijke afstanden van elkander, op ruime erven, met breede grasvlakten er voor, doorsneden van een selokan of grachtje van snel stroomend water, waarover een bruggetje, en verder doorkruist met wandelwegen, en beplant met kanariboomen, en daartusschen enkele, net aangelegde bloembedden. Dat zijn de gebouwen van het Seminarie tot opleiding van inlandsch hulppersoneel voor school en gemeente in de heidenwereld en de inlandsche christengemeente in Nederlandsch-Indië. Het geheel ziet er vriendelijk en aantrekkelijk uit.

Aan het eind van dezen weg komt men aan eenen anderen, die met den pas beganen een' rechten hoek vormt, rechts en links. Daar beginnen de woningen van Europeanen, die zich hier hebben nedergezet, of teruggetrokken.

Wij slaan links om, en volgen den weg, die N.W. waarts

loopt, en waarop andere wegen staan, die met dezen weder rechte hoeken vormen en geheel Depok doorsnijden. De eerste dier wegen is de hooftweg; die is werkelijk net onderhouden, en aan weërszijde ziet men nette erven met goede huizen. Wandelaars en rijtuigen volgen meest dezen weg, om naar het binnenliggende gedeelte der negery te gaan, terwijl karren meer gewoon zijn den anderen, verder liggenden weg te volgen.

Volgen wij den heerenweg, dan zien wij links en rechts huizen, in indo-europeeschen trant gebouwd en hier en daar een min of meer ge goed inlandsch huis. Het eerste groote huis rechts is het negerygebouw, — het „raadhuys” zouden wij zeggen — bijgenaamd „koempoelan”, d. i. „plaats waar men vergadert.” Daar komt maandelijks, of zooveel meer als noodig geacht wordt, het negerybestuur te samen, om over de belangen van de negery te beraadslagen. Dewijl daarin thans echter de nieuwelings geopende openbare lagere school wordt gehouden, moet een ander gebouw daarvoor in de plaats treden, dat reeds in aanbouw is.

Het zal genoeg zijn te vermelden, dat in geheel Depok op dezen en den anderen weg, en aan de dwarswegen, die op drie plaatsen de beide groote wegen verbinden, een twintigtal indo-europeesche huizen staan, waarvan sommigen er zeer vriendelijk uitzien. De meesten dier huizen zijn het eigendom van Depokkers, die ze aan Europeanen verhuren.

Aan het einde van den thans door ons bewandelden weg komen wij aan de kerk en de pastorie ter rechter, en de Depoksche school ter linkerzijde van den weg.

Dat kerkje met miniatuurtoren, met kruis er op, — waaraan een bliksemafleider, die op zijde van de kerk in een put eindigt — geeft een' zeer aangename indruk. Vriendelijk

noodigt het u tot binnentreden, waartoe op Zondag de klok in een hoogen waringin op zijde van de kerk de gemeente oproept, en waar een aangenaam liefelijk orgelspel de bekoring verhoogt. Daar binnen is alles net en frisch. De banken staan aan weêrszijde van een gangpad in het midden, ter afscheiding van de beide seksen; het eenigzins hoogere terrein rondom den preekstoel heeft heerenbanken aan de zijden; de nette preekstoel noodigt tot spreken en hooren uit; de flinke ramen met jalousiën, die overvloed van licht inlaten, maar toch ook bij wijlen weêrhouden kunnen, veraangenamen uwe stemming. Kortom, zie hier een kerkje, zooals men zich dat voor zulk eene kleine gemeente wenschen kan.

De kerk is door Depokkers, onder leiding van een' Europeaan gebouwd uit de negerykas, en het orgel, dat 29 Juni dezes jaars werd ingewijd, is uit die kas en de kerkekas verstrekt.

De pastorie is een aanlokkelijke woning. Het is een gouvernementsgebouw, en wordt dus door het Gouvernement onderhouden. De voorganger is thans de Hulp-prediker C. DE GRAAF.

Veertig jaren geleden vonden wij kerk en pastorie van minder gehalte; het verschil is als dat van een boerenhuizinge met een heerenhuis in modernen trant, en houdt gelijken tred met de veranderingen, die sedert voor geheel Depok gelden.

Tegenover de kerk is de school voor de Depokkers. Vroeger stond zij op ééne lijn naast de kerk, was toen eene gemeente inrichting, en het Maleisch was daar het voertuig voor het onderwijs. Sedert 1873 is de school eene Gouvernements inrichting, en wordt met eene soortgelijke te Ambon en eene te Magelang gerekend onder de speciale scholen, die ressorteeren onder het Inlandsch

onderwijs, maar waar de Nederlandsche taal tot voertuig wordt gebezigd bij het onderwijs.

Het gebouw, aanvankelijk uit één lokaal bestaande - het tegenwoordige middenlokaal - heeft eene vergrooiting ondergaan, door aanbouw van een zijlokaal aan weërszijde onder het verbrede afdak, en daarom een trap lager gelegen. Doeltreffend is het gebouw niet, licht en lucht zijn verkeerd aangebracht. Het werd door de Depokkers gebouwd uit de negerykas.

De eerste Hoofdonderwijzer was de heer G. D. W. TE NIET. Hij werd in 1879 vervangen door den heer J. H. E. HUMMELGENS, en deze, in 1885, door den tegenwoordigen functionaris, den heer R. BRONS MIDDEL.

Wij bezochten deze school in 1881 en tijdens ons tegenwoordig verblijf te Depok, en konden ons overtuigen van wat practische kennis, ijver en volharding vermogen om gewenschte resultaten te verkrijgen. De onderwijzers verdienen allen lof voor hunne ijverige pogingen om het gebruik der Nederlandsche taal tot zulk eene hoogte te brengen, en dat onder leerlingen, die te huis enkel Maleisch hooren en spreken. Zij die uit de hoogste klasse de school verlaten, en dit geldt ongeveer één vijfde van die de school bezoeken, kunnen het Hollandsch vrij goed verstaan en spreken. Velen brengen het zelfs zoo ver, dat zij lust hebben in Hollandsche lectuur, meest echter van couranten.

In 1877 bedroeg het aantal leerlingen 137; in 1879 daalde het, wegens oneenigheid van den onderwijzer met de Depokkers, tot 90; maar in 1882 steeg het aantal tot 155, waaronder 53 meisjes. In de laatste jaren klom het getal scholieren tot boven de 160.

Sedert eenige jaren werd de school ook bezocht door kinderen van Europeanen en daarmede gelijk-

gestelden, wier aantal eindelijk bijna 30 bedroeg, en waarvoor tijd en krachten van den hoofdonderwijzer wel wat veel gevorderd werden ten nadeele van de overigen. Daarin is nu verandering gekomen; einde Juli dezes jaars is te Depok eene openbare lagere school geopend met 31 leerlingen, die nu geklommen zijn tot 45. Van de Depoksche school vertrokken de 29 Europeesche leerlingen, en toch behield die school op 1 September 1890 nog 145 leerlingen, waarvan 128 Depokkers, 2 christen-landers (niet-Depokkers), 9 Chineezen en 6 inlanders (mohammedanen).

Het meerendeel der Depoksche leerlingen is in de 6de klasse van betaling aangeslagen. Deze betaald 25 cts. per leerling en 37 cts. voor twee of meer kinderen uit één gezin.

Negen leerlingen zijn in de 5de klasse van betaling aangeslagen. Deze bedraagt 50 cts. per leerling, 75 cts. voor 2 leerlingen, 87 cts. voor 3 leerlingen en 99 cts. voor 4 kinderen uit één gezin. Slechts één leerling is in de 4de klasse van betaling ad f' 1 aangeslagen.

Dertien gratis leerlingen, onder welken 11 Depokkers en 2 inlanders, bezoeken de school.

Het onderwijzerspersoneel bestaat uit 1 Europeesch hoofdonderwijzer, 2 hulponderwijzers en 2 kweekelingen. De hulponderwijzers en kweekelingen zijn aan de school zelve opgeleid en moeten Depokkers zijn.

Boven is gebleken, dat het onderwijs op deze school voor één vijfde aan het doel beantwoordt, wat aangaat het aanleeren der Nederlandsche taal. Voor de overigen is dat onderwijs gedeeltelijk of geheel te vergeefs, en blijft alleen het nut, dat zij van de opgedane kennis der bekende schoolvakken, bij gebrekkig begrip der gebezigde taal, mogen medenemen. Dat ontwikkeling van het verstands-

vermogen en het opgaren van kennis onder zulk régime moeten lijden, behoeft geen betoog. Waarom ook in deze school niet, evenals in die te Ambon, het Maleisch opgenomen als leervak, en in de laagste klasse gedeeltelijk als voertuig bij het onderwijs? De schoolcommissie der Depoksche school heeft dit indertijd ook reeds voorgesteld. Aan eene afschaffing van het onderwijs in de Hollandsche taal kan wel niet gedacht worden; de Depokkers zijn daarop al te zeer gesteld. In 't begin dezes jaars is de vraag gesteld of zij het Maleisch niet verkozen boven het Nederlandsch op de school? Unaniem verklaarde men zich voor het behoud van de Nederlandsche taal.

Voor de mohammedanen is eene particuliere inlandsche school, die door \pm 18 leerlingen wordt bezocht. Veel aantrekkelijks heeft die school niet, dewijl de onderwijzer weinig geschikt is voor zijne taak. Die school is uitgegaan van de voorgangers der christelijke gemeente te Depok, en wordt door de kerkekas onderhouden. Vroeger geschiedde dat uit de negerykas.

Het gebouw rust op gemetselden grond, en heeft gevlochten bamboewanden, en tamelijk goed licht.

Behalve de Indo-europeesche huizen, waarop wij de aandacht vestigden, zagen wij hier en daar op onzen weg ook net bewerkte inlandsche huizen, die bij gewoon inlandsch materiaal meer de Indo-europeesche inrichting hebben, wat ruimte, luchtigheid en meerder licht betreft. De vloer is van aangestampte klei, de gebinten en hoofdhouwerken, en stijlen voor deuren en vensters zijn meest goed bewerkt en geschaafd; de wanden wel van bamboe, maar zeer fijn gevlochten, en het huis is met pannen gedekt.

Van dit gehalte vindt men er twintig à dertig, en zij worden bewoond door gegoede Depokkers.

Eindelijk zijn er nog vele huizen van minder aanzien, die meer de gewone inlandsche type volgen.

Elk der opgenoemde soorten van woningen heeft een eigen erf, dat door heggen of paggers is afgesloten. Op die erven vindt men overal onderscheidene soorten van boomen, meest vruchtboomen, als: kalapa, lemon, pompelmoes, chinaasappelen, citroenen, variatie van manggasoorten, manggistan, ramboetan, lansap, doekoe, pisang in soorten, koffiebomen; ook kapok, kapas, bamboe, enz. Eindelijk vindt men op vele erven ook bloemen, op perken of in aarden potten of in petroleumblikken, en alles ziet er net onderhouden uit.

Wat wij tot heden zagen, beweegt zich alles om de eigenlijke negery Depok en hare bewoners, die allen tot de christenen behooren. Zij zijn bijna 500 zielen in getal.

Maar behalve dezen bevinden zich in het rond, buiten eigenlijk Depok, nog ruim 3000 mohammedanen, in kampongs, terwijl Depok door de opgezetenen-eigenaars eene negery wordt geheeten.

Die kampongs zijn negen in getal: Blimbing, Malele, Liou, Petara, Kapoepoe, Rawadeno, Poelow, Grogar en Paroebinoeng. Zij hebben geen afzonderlijke kamponghoofden, maar allen staan onder Depok, en naar de uitgebreidheid is voor één, twee of drie kampongs een mandor aangesteld, tegen een traktement van f 7,— 's maands, die onder den Djoeragan van Depok staan.

In die kampongs zijn ook erven afgedeeld en van inlandsche woningen voorzien, en voor den opstal betalen de eigenaars gewoonlijk ± f 1,20 's jaars, maar als er veel vruchtdragende boomen van waarde worden gevonden, is de huur hooger, en loopt tot f 6,—, f 10,— à f 12,— 's jaars per erf.

Die kampongwoningen zijn geheel in den trant van die men algemeen vindt rondom Batavia en ommelanden, hoewel de orde van plaatsing en het onderhoud toch beter zijn, dan dit in den regel in mohammedaansche kampongs het geval is.

Het is alzoo gebleken, dat er twee soorten of groepen van lieden gevonden worden onder Depok, zijnde de christenen, die de eigenaars zijn, en de mohammedanen, die slechts opgezetenen zijn.

Het is hier de plaats de aanleiding en oorsprong van dien toestand te bespreken.

Den 28sten Juni 1724 overleed te Batavia de Oud-Raad van Indië CORNELIS CHASTELIJN. Hij liet p. m. 120 slaven na, lieden van Bali, Celebes, Timor, enz.

Bij testament, d.d. 13 Maart van dat jaar, verklaarde hij al die slaven vrij, en schonk hij hun de landen Mampang, Depok en Karang-Anjer, gelegen aan beide zijden van de Tji-Liwong, een land van $4\frac{1}{2}$ paal lang en $2\frac{1}{2}$ paal breed, onder beding dat zij:

- 1°. zouden overgaan tot den christelijken godsdienst;
- 2°. dat zij het land voor zich en hunne nakomelingen erfelijk zouden bezitten, en niets door verkoop of leen of verpanding of anderszins mochten vervreemden, en
- 3°. dat geen Chinees zich ooit op het land zou vestigen, noch amfioen (opium) zou worden verkocht.

Zij ontvingen nog als erfenis twee kralen koeien, te samen ± 300 stuks, waarvan 's wekelijks één moest worden geslacht en onder de erfgenamen verdeeld; verder: twee gamelanspellen, waarvan één met zilveren instrumenten; 60 speren met zilver beslag, en ieder gezin aan geld 16 rijksdaalders.

Dat was hun uitzet en hunne erfenis. Zij konden in mindere conditie zijn achtergelaten, in betere zeker niet.

Voortaan waren zij heer en meester, „eigenaars” van eene groote uitgestrektheid lands, met bosch en weiland, en gelegenheid tot den aanleg van sawah's. Hoe zullen zij daarvan gebruik maken? Zullen zij de betrekkelijk rijke hulpbronnen van het land weten aan te wenden tot eigen onderhoud en welvaart, of zullen zij, gewezen slaven, de bekomen vrijheid misbruiken tot hun eigen ondergang?

Eene uitstekend goede bepaling was, dat het land onder geen enkelen vorm mocht vervreemd worden, en er dus geen sprake kon zijn van verpanding of verkoop, om daaruit middelen tot onderhoud te zoeken. Nood leert werken! Natuurlijk hadden zij, als slaven, ook het land bebouwd. Om te kunnen voorzien in hunne behoeften, moesten zij dus daarmede voortgaan, en mogen zij wellicht in den aanvang gemeenschappelijk gewerkt hebben, al spoedig zullen zij, hetzij door oneenigheid, hetzij door de ervaring, dat de tragen gaarne deelen in de vruchten van der nijveren hand, tot het besluit zijn gekomen, dat elk gezin voor zichzelf dient te zorgen, om aanleiding tot onaangenaamheden te voorkomen.

Waarschijnlijk zullen zij zich ook wel eenen of anderen vorm van bestuur, van oudsten b. v., hebben gekozen, en zoo hebben zij anderhalve eeuw voortgeleefd, zonder „beschreven wet”, waarin zich niets van aanbelang voor den geschiedschrijver heeft voorgedaan. Alleen blijkt uit lateren tijd, dat zich gaandeweg eenigen door meerderen ijver en energie hebben onderscheiden, en langs dien weg in het bezit zijn gekomen van eigen veestapel en zich betere woningen begonnen te bouwen. Er was geen verbod, dat zij onderling niet van elkander sawah's, plantsoen, huizen en vee mochten huren of koopen. Ook door huwelijken werden allicht enkele bezittingen verdeeld of ver-eenigd. En zoo kreeg men dan langzamerhand, na vroegere

gelijkheid in stand en bezit, verschillende trappen van maatschappelijk bestaan, al bleven de rechten nog altijd voor allen dezelfde. Zoo waar is het, dat verschil in ijver en doorzicht, gevoegd bij toevallige meerdere of mindere uitbreiding der familie, of wel ziekten en sterfgevallen, oorzaak wordt van verschil in meerdere of mindere welgesteldheid, en dat gelijkheid in rechten mogelijk is, maar van bezit op den duur niet.

De voorwaarden voor het bestaan waren voor allen aanwezig: the struggle for life was niet zwaar; armoede bestond niet, en kon alleen onder hoogst zeldzame omstandigheden van ongelukkige lotswisselingen voorkomen. Hierop is later gerekend bij vaststelling van een Reglement tot het verleenen van hulp aan behoeftigen.

De vereischte werkzaamheden tot onderhoud van wegen, waterleidingen, bruggen en duikers, werden onderling geregeld, en later meest door de mohammedaansche opgezetenen als heerediensten uitgevoerd. En zoo kon hun bestaan kalm voortduren, zonder hevige verwickelingen. Ook blijkt het niet, dat er uitstekenden onder hen zijn opgestaan, die zich eenig gezag hebben aangematigd, en in den regel zal het zedelijk overwicht wel bestaan hebben bij de ouderen onder hen.

In het begin dezer eeuw vinden wij echter gewag gemaakt van een' magistraatstitel, die tamelijk ongemotiveerd mag heeten, n.l. dien van *adjutant*. Hoe ver echter zijn gezag reikte is niet duidelijk.

Dat er verschillen gerezen zijn, en dat die na anderhalve eeuw van samenwoning eindelijk tot eene complicatie van moeielijkheden aanleiding hebben gegeven, waaraan de strijd om meer of minder invloed of gezag wel deel zal hebben gehad, blijkt daaruit, dat in 1871 door een' Advocaat te Batavia, den heer H. KLEIJN, eene organisatie

voor een dessabestuur, hunne republikeinsche samenleving, is opgemaakt, die bij de Regeering wel bekend is, maar waaraan geen sanctie is verleend, die misschien ook niet is gevraagd.

Genoeg, die organisatie bevatte eene volledige regeling voor hun dessabestuur, en werd door hen aangenomen. Zij is tot heden, met eene geringe wijziging, 28 Januari 1886 vastgesteld, ongeschonden gehandhaafd.

Daarbij is eene echt-republikeinsche rseeringsvorm bedoeld en wel als volgt:

Er is een bestuur, lett. Raad van administratie, bestaande uit vijf leden, zijnde een President, een Secretaris, een Thesaurier en twee gecommiteerden, die bij meerderheid van stemmen door de stemgerechtigden gekozen worden.

Stemgerechtigden zijn alle meerderjarige deelgerechtigden van het land Depok, zelfs de weduwen. De President wordt voor den tijd van drie jaren en de overige leden worden voor den tijd van twee jaren gekozen. Zij zijn wel herkiesbaar, maar in den regel zijn er aspiranten genoeg voor eene betrekking, en weten die zich te doen kiezen, tenzij de aftredende zich van de meeste stemmen verzekerd heeft.

Het aantlokkelijke van zulk eene betrekking ligt in de eer, in de zucht naar heerschen en in de bezoldiging. Zelfs schijnen enkele dier betrekkingen, buiten de bezoldiging, wel eenig voordeel af te werpen, blijkens de meerdere welgesteldheid, die al spoedig het gevolg schijnt van de aanvaarding van het ambt.

De leden des bestuurs worden bezoldigd, als volgt: een president met *f* 20,—, een secretaris met *f* 17,—, een thesaurier met *f* 15,— en de twee leden ieder met *f* 15,— 's maands.

Behalve de genoemden is er een djoeragan, die

door de bestuursleden wordt voorgesteld aan den Assistent-Resident van Buitenzorg, die hem aanstelt en ontslaat, en een marinjo (1) of politie-oppasser. De djoeragan heeft eene bezoldiging van f 30,— 's maands en de marinjo f 12,—.

De Secretaris houdt de notulen, en ook de boeken van den burgerlijken stand, en de djoeragan is het hoofd van politie, zoowel voor de Depokkers-eigenaren als voor de mohammedaansche opgezetenen.

Dat bestuur vergadert 's maandelijks of meermalen in het raadhuys, de „koempoelan”, om de belangen der gemeente te bespreken. De twee leden gecommiteerden gaan naar de sawah's, de kampongs, de waterleidingen, enz. en overtuigen zich of alles in goeden staat en gang is. Zij dienen verslag in van den staat van een en ander, en zoo kan er weinig achterlijkheid zijn in eenig opzicht.

Over het geheel zijn de opgezetenen van het land rustig, en is er weinig last van kwaad gespuis. De mohammedanen houden zich bezig met velerlei werkzaamheden om in hun bestaan te voorzien. Van moord verneemt men niets; eene aanleiding, het gebruik van sterken drank of opium, is er ten minste niet, en iedereen kan met een weinig inspanning van krachten in zijne behoeften voorzien.

Toch zijn overal ter wereld luiheid, hebzucht, wangunst oorzaken, dat men naar het bezit van anderer goed haakt, en zoo hoort men dan ook wel van diefstallen onder en door de mohammedanen. Onder de Depokkers-eigenaren treft men dat weinig aan; men zegt zelfs nooit, hoewel wij de ervaring hebben, dat men er niet zooveel kwaad in ziet eens anders kippen te bemachtigen.

Overigens is het gelukkig, dat de djoeragan niet veel gestoord wordt in zijne zalige rust, en voor belanghebbenden

(1) Van het Portugeesche marinjo-schout of politie-agent.

is het hoogst gewenscht, dat daartoe geen aanleiding bestaat; want men heeft alle kans dat de djoeragan, „geen licht” ziet in de zaak, en ze dus aan de vergetelheid tracht prijs te geven. (1)

De straffen zijn niet ter competentie van den djoeragan of den raad, maar misdrijven of politiezaken moeten worden aangebracht bij den Demang van Paroeng, zes palen van Depok, onder Buitenzorg, en deze brengt ze over bij den Assistent-resident aldaar.

De Thesaurier heeft eene tamelijk uitgebreide administratie ten aanzien van de gemeentekas. Wij willen kortelijk nagaan waaruit die kas wordt aangevuld, dewijl er heel wat van gevorderd wordt.

Vooreerst vloeit in die kas de opbrengst van de belasting op de sawah's. De Depokkers-eigenaars betalen één tiende van de opbrengst der sawah's en de mohammedaansche opgezetenen één vijfde. Die betaling geschiedt in natura, dus p a d i, die wordt opgeschuurd bij het gemeentehuis of de koempoelan, en bij gelegenheden verstrekt naar omstandigheden.

In de laatste jaren is de uitgestrektheid van voor sawah's geoccupeerden grond zeer toegenomen, en daartoe heeft de vorige hulpprediker, de heer BEUKHOF zeer veel bijgedragen. Door zijne bemoeiingen is het water voor de sawah's rijkelijk vermeerderd, zoodat de gelegenheid tot uitbreiding werd bezorgd.

Verder komt aan de kas ten goede de huur der erven door Europeanen en mohammedanen bewoond. Ook van het verhuren van karbouwen en koeien aan de gemeente behorende, worden inkomsten getrokken.

(1) Na het stellen van het bovenstaande is de functionaris in quaestie ontslagen, omdat hij „nergens licht zag”.

De mohammedaansche opgezetenen zijn verplicht één dag in de week op te komen voor heerendiensten, d. z. werkzaamheden aan wegen, duikers enz. Zij kunnen echter vrijstelling krijgen door afkoop ad 20 cts. per dag, welke gelden ten goede komen van de algemeene kas.

Nog ontvangt de kas de huur van huizen door de negery opgericht en van enkele erven, door de Europeanen bewoond, in eigen gebouwde of van Depokkers gekochte huizen. Onder eerstgenoemde huizen behoort de woning van den Hoofdonderwijzer der Depoksche school (*f* 600 's jaars) en het koempoelan-gebouw (*f* 720 's jaars), waarin de nieuw opgerichte Openbare lagere school gehouden wordt. Sedert 1 April dezes jaars wordt door het Gouvernement ook huur betaald voor het gebruik der Depoksche school. (*f* 480 's jaars).

Eindelijk bestaat te Depok eene pannenbakkerij door een' Europeaan gehuurd, waarvan de huurpenningen (thans *f* 800 's jaars) ook in de kas der negery vloeien.

Hiermede zijn de voornaamste inkomsten der negery- of gemeentekas genoemd, en dewijl er geen «te kort» is, blijkt dat de inkomsten voldoende zijn om de uitgaven te dekken.

Tot die uitgaven behooren: de tractementen der bovengenoemde functionarissen, alsmede der mandors in de kampongs, verder het schoolgeld voor de Depoksche school aan het Gouvernement, zoodat de kinderen zonder lasten voor de ouders ter school gaan; ook wordt uit die kas bijgedragen ter bestrijding van begrafeniskosten: voor een persoon boven de twintig jaar *f* 20, voor personen tusschen de tien en twintig jaren *f* 15 en voor kinderen beneden de tien jaren *f* 10.

Eindelijk ontvangt elk Depokker, man of vrouw, na zestigjarigen leeftijd *f* 18 's jaars, behalve wat hij voor onderstand behoeft wegens armoede. Die gift is zeker niet

groot, maar dewijl de meesten door eigene bezitting of door hunne kinderen gemakkelijk in hun onderhoud kunnen voorzien, is dat toch eene tegemoetkoming tegen Kerstmis en Nieuwjaar, om zich, des gewenscht, nieuwe kleederen aan te schaffen. Die uitkeering wordt dan ook door de meer gegoeden niet prijs gegeven.

Het wordt tijd met die Depokkers eenigszins nader kennis te maken.

Het is moeielijk hen onder een bepaald type van inlanders te brengen; zij zijn van dan beginne aan een mixtum compositum van verschillenden landaard: Balineezen, Makassaren, Minahassers, Timoreezen, waarbij later, door toelating van vreemde vrouwen, ook Maleisch, Soendahsch, Javaansch en Europeesch bloed is gekomen. Dat zij door hunne huwelijken onderling zouden verzwakt zijn, en het veelvuldig voorkomen van teringlijders daaraan zou te wijten zijn, is maar gedeeltelijk voor enkele familiën toe te geven, van anderen geldt dat niet. Dat de vermeerdering van het zielental beneden de gewone raming is gebleven, is waar. Eene der redenen is, dat er vroeger veel kinderen stierven door gebrekkige behandeling bij de bevalling, en omdat de verzorging der kinderen veel te wenschen overliet. Ook dient niet vergeten te worden, dat van vroeger hier vaak Depoksche meisjes, wegens haar net uiterlijk, goed en zelfs ietwat fijn gelaat en hupsche taille als huishoudsters, alias concubines, door de Europeanen aan de gemeenschap van Depok zijn onttrokken.

Om het uiterlijk der mannen te beschrijven, dient men heel wat onderscheidingen te maken. Vooreerst geldt hier de leeftijd. De ouden van dagen en die van middelbaren leeftijd zijn meest gebleven bij den eenvoud, zoo als wij hen veertig jaar geleden leerden kennen. Nog altijd dragen de meesten den hoofddoek, hoewel met kort hoofdhaar, (en

wij moeten de aandacht van den lezer hierbij en bij de volgende opmerkingen nadrukkelijk bepalen), en trachten zich niet per se te onderscheiden van de mohammedaansche opgezetenen. Dat verschil is echter wel op te merken in het gebruik van de broek, die wit of zwart is, of van sarongstof (batik) en de kabaja of het baadje, meestal van wit, blauw of grijs linnen, als zij over den weg of naar de passar gaan, en dan ook blootshoofd, of met een toedong tot hoofddeksel, maar allen en altijd barvevoets. Werken zij in de sawah's, en dat doen de meesten, dan kan men hen van de mohammedanen niet onderscheiden, want zij gebruiken dan eveneens den hoofddoek en een sarong om het middel.

De leden van het Bestuur kan men aan geen distinctief herkennen. Een paar hunner verschijnen in grijs linnen jas, maar ongeschoeid, de anderen als de gewone Depokkers. Geschoeid zijn zij, als zij naar Batavia of Buitenzorg gaan.

Onder de jongeren ziet men de grootste afwijking van het inlandsche costuum, dewijl eenigen zich gaarne, buitenshuis, kleeden in Indo-europeesche kleederdracht, met hoed of pet, en jas en broek van nieuweren snit en geschoeid. De nabijheid van Batavia met die gemakkelijke spoorverbinding en het rusteloos verkeer, dat daardoor ook hier ontstaan is, en de drukke omgang met het Europeesch, en nog meer het Indo-europeesche publiek, moeten daarvoor meest als oorzaken worden opgegeven. En tengevolge van het onderwijs in de kennis van de Hollandsche taal, waardoor de afscheiding zooveel minder scherp geteekend is, wordt de aanraking met het Europeesch element gemakkelijker, en worden ook Depoksche jongelieden gaarne aangenomen als mandors en opzichters op landelijke ondernemingen waar zij allicht f 20 's maands en meer verdienen, terwijl anderen op een kantoor te Buitenzorg of Batavia allicht

plaatsing vinden, een hunner zelfs dokter-djawa geworden is, en nog anderen er eene zoeken bij het inlandsch onderwijs, en daardoor verre buiten de grenzen van den gewonen loonstandaard der plaats geraken.

De kleine en jonge meisjes ziet men thans vaak in wit baatje en pantalon, terwijl het haar in een vlecht op den rug hangt. Voor dien leeftijd schijnt men dus de Indo-europeesche dracht te veroorloven, en hoe gaarne wij ook door het volwassen meisje en de vrouw sarong en kabaja zien gebruiken, zoo valt het niet te ontkennen, dat de meisjes met baadje en pantalon er beter uitzien, dan anderen in die onesthetisch gevouwen en gefrommelde sarong en kabaja.

Ten opzichte van de jongens is de kleederdracht nog al verschillend: er zijn, die met kabaja en broek loopen, met of zonder hoed of pet; anderen hebben een gesloten baatje of kielkje en broek. Allen zijn ongeschoeid - "niet geschoeneerd" zegt ons Hollandsch sprekend, Depoksche dagmeisje.

Het kan geen verwondering baren, dat er eindelijk enkelen zijn, die den afstand tusschen hen en den Europeaan nog te groot vinden. Dat is te verhelpen, door een verzoek om bij staatsblad met de Europeanen te worden gelijkgesteld. Enkelen hebben dit gedaan, en het verzoek om de Nederlandsche taal op de Depoksche school te behouden, heeft zijnen grond in niets anders dan in de zucht om dichter bij de Europeanen te komen, waardoor alle betrekking met den vroegeren slavenstand voor goed is uitgewischt

Zie, daar gaat een jong paar ter aanteekening voor hun huwelijk. Zij hebben voor die gelegenheid van een' der Europeesche ingezetenen een rijtuig ter leen gekregen. De bruidegom zal een plaatsing krijgen als 4de onderwijzer

aan de Depoksche school met *f* 25 tractement 's maands; de bruid was nog kort geleden als noodhulp eenige dagen werkzaam bij eene Europeesche familie. Haar bruidskleed is het Europeesche, terwijl zij takjes levende bloemen op hoofd en borst draagt. Zij ziet er allerliefst uit en net tevens. De bruidegom is in zwart laken rok en pantalon en wit vest, geheel Europeesch. In de school werkt hij in een zwart lustre of grijs linnen jasje, met witten pantalon. Het heerenhemd ontbreekt ook dan niet. De vrouw zal later echter weér in sarong en kabaja gaan, zooals alle Depoksche meisjes en vrouwen, terwijl haar haartooi zich weér zal vertoonen in de gewone inlandsche wrong, die bij het schoone geslacht der Depokkers echter met meer zorg wordt opgemaakt.

Maar vóór het werkelijke leven als huisvrouw voor onze zeventienjarige begint, zal zij nog eenmaal in nog schooner dos prijken, en het glanspunt harer jeugd beleven. Als „de geboden” zullen zijn gelezen, moeten de jongelieden in den huwelijken staat bevestigd worden. Aanteekening, het aflezen der geboden en de huwelijksvoltrekking geschieden door den Predikant in de kerk.

De groote dag, de dag der dagen is aangebroken. Geheel Depok neemt deel aan de groote gebeurtenis, die zal plaats vinden. Des namiddags te vier ure, weérklinkt de muziek van een corps muzikanten van Batavia, voor de plechtigheid overgekomen voor *f* 40 à *f* 50, en een oogenblik later zien wij het prachtig met bloemen en guirlandes versierd rijtuig aankomen, waarin bruid en bruidegom, met nog schooner tooi dan bij de aanteekening, en nu vergezeld van bruidsmeisjes, die den sleep der bruid moeten dragen. Gij moogt u kunnen voorstellen, dat eene bruid met rijker tooi versierd kan zijn, maar netter bruidje zult gij niet licht zien; en dat zij de vormen van houding en

tred goed weet na te bootsen naar het Europeesch model, durven wij u verzekeren.

Alles stemt zamen om der plechtigheid luister bij te zetten. Gaan wij de kerk binnen. Bruid en bruidegom hebben plaats genomen op de voor hen bestemde zetels: stoelen, prachtig versierd met bloemen en kransen, terwijl voor hen ligt een net bewerkt kussen, waarop zij knielend zullen worden vereenigd door hymens band.

Daar heft een vierstemmig koor van jongelingen en jongedochters een lied aan ter opening der plechtigheid: „Die ganze Welt ist voll des Herren Macht,” in 't Hollandsch vertaald. Het klinkt heerlijk, zuiver en goed, en verhoogt de plechtigheid. Nu volgt de echtvereeniging; het „ja!” wordt door beiden gelispeld; en terwijl zij nederknielen, en de leeraar zijne handen zegenend over hen uitbreidt, zingt het koor Ps. 134: 3: „Dat 's Heeren zegen op u daal!” enz.

Het geheel was indrukwekkend. De feestelijke verrichting van de voltrekking des huwelijks, met bloemen, knielkussen en koor heeft eene bepaalde beteekenis aangaande de virginiteit van het huwelijkspaar. Zij gaan na de plechtigheid eerst eene visite brengen aan den leeraar, daarna bij de ouders van den bruidegom, en eindelijk gaan zij naar het huis van de moeder der bruid, waar het huwelijksfeest zal gevierd worden.

Bij hunne komst doet de muziek fanfares hooren, en herhaalt dit bij de komst van de talrijke bezoekers, die hunne heilwenschen komen aanbieden. De meesten dezer deponceeren als ter sluiks onder een daartoe gereedliggend servet hunne feestgaven - een gulden of rijksdaalder - en gaan naar bruid en bruidegom om hunne gelukwenschen aan te bieden, terwijl zij daar zeer gracicus op de voor hen bestemde, prachtig versierde stoelen hebben plaats genomen.

Uw oog wordt getrokken door den overvloed van bloemen en guirlandes, en verder door de net aangerichte tafels, met helder en blinkend tafelgoed, als bij onzer een. Gij merkt op, dat er drie tafels zijn: één is voor de Europeanen, en de deelnemenden zullen vergast worden op Europeesche spijsen en dranken; de tweede is voor de Depokkers, en de derde voor de vrienden onder de mohammedanen, voor wie de spijsen afzonderlijk dienen bereid te worden, zonder het gebruik van varkensvleesch, welke kleine trek u een' blik vergunt op de onderlinge verhouding der Depokkers-christenen met de mohammedaansche opgezetenen.

De avond is intusschen gevallen; de talrijke lampen zijn ontstoken en maken een goed effect; laat de verscheidenheid u niet hinderen, want ze zijn natuurlijk, even als het meeste wat gij ziet, geleend bij familie en vrienden. De muziek doet zich bij herhaling hooren. Er zal ook gedanst worden op Europeesche wijze, en de muziek doet ons walsen, polka's, mazurka's enz., hooren, maar voor quadrilles en lanciers zijn er geen dansers genoeg. De Depokkers dansen niet, omdat zij niet kunnen, en er wordt dus alleen gedanst door de Indo-europeanen, die de kunst verstaan. Buiten is een massa toeschouwers, en daaronder veel kinderen, en dezen verlustigen zich bij het ontsteken van vuurwerk, meest bestaande uit voetzoekers. Het feest gaat zoo voort, met afwisseling van dans en maaltijd, waarbij de stroomen der welsprekendheid zich baan breken in gloeiende toasten, die geluk en voorspoed aan de jonggehuwden toewenschen. Tegen half 6 in den morgen eindigt de muziek met een herhaald „Wien Neêrlands bloed”, en het feest is ten einde.

De jonggehuwden zullen eene week lang bij de moeder der bruid inwonen; het bruidsbed was daar bereid en

werd - India fashion! - door de bezoekers van het feest bewonderd. De volgende week zal het nog eens feest zijn, als de jonge man zijne vrouw naar zijn huis brengt bij zijne ouders, waar zij zullen inwonen. En daarna zal het leven zijne rechten doen gelden, en komen de zorgen zich aanmelden.

Dood en leven wisselen elkaar ook hier af. Een paar maanden vóór dat huwelijksfeest werd uit dat huis het stoffelijk overschot van een overoud grootje gedragen. Zij was ongeveer honderd jaren oud. Maar de laatste jaren was zij kinsch, en dus was het ons niet vergund van haar kondschap te vernemen uit vroegere dagen.

De begrafenis in zwartgeverfde kist, waarover een zwart laken, met bloemen en kransen bedekt, en op een draagbaar door de in zwarte broek en kabaja en witten borstrok gekleede Depokkers, blootshoofd en barvevoets grafwaarts gedragen, ging rustig en plechtig toe. Vóór de wegvoering van het lijk, werd door een' inlandschen voorganger een stichtelijk woord gesproken, en werden godsdienstige liederen gezongen. Aan het graf werd nogmaals gesproken, en toen keerde men naar het sterfhuis terug. Daar werd het zingen van psalmen en gezangen voortgezet tot 7 à 8 ure, toen ieder naar huis ging. Dit werd zeven dagen achtereen 's avonds herhaald. Het is ons niet mogen gelukken den oorsprong van dit gebruik te ontdekken, terwijl het geheel afwijkt van wat elders gebruikelijk is, bij de mohammedanen en christenen, die den derden avond, „tiga malam” hunne dooden gedenken, terwijl de mohammedanen dit ook den veertigsten en honderdsten dag doen.

Zooals reeds gebleken is, heeft de Depokker geen moeite om in zijne werkelijke behoeften te voorzien, en kunnen velen zich veroorloven daartoe een en ander te rekenen, dat strikt genomen niet bij het inlandsch leven past.

Maar in den regel weet hij daarvoor ook te werken. Behalve in de sawah, ziet men den Depokker ook naar het bosch gaan, daar brandhout kappen en naar huis dragen, even als de inlanders dat hier allen doen, twee stapels, hangende aan weêrszijde van een over den schouder gedragen bamboe. Hij kapt en hakt dat hout voor eigen gebruik, of ook om te verkoopen. Heeft hij veel gekapt en behakt, dan vervoert hij het met zijn pedati, waarvoor een paar stevige ronde gedweeë karbouwen; maar het voertuig is bij zijn' tijd ten achter gebleven, want as en wielen zijnde zware blokken, draaien te zamén, en geven een afschuwelijk knersend, piepend en huilend geluid. Ook brengen zij even als de mohammedanen brandhout op bamboevlotten naar meester Cornelis en Batavia ten verkoop.

Aan huis en erf en eenig plantsoen, en de zorg voor den areng, zijn palmwijnboom, vinden velen ook het noodige werk. Eindelijk vindt men onder hen enkele timmerlieden, terwijl allen het gewone inlandsche timmerwerk ietwat meêdoen; ook een metselaar, een waschman en een waronghouder, die hier goede zaken doen. Schoenmakers vindt men onder hen nog niet; de behoefte aan schoeisel heeft zich nog niet doen gelden, want zelfs Zondags gaan zij barrevoets naar de kerk.

De vrouwen doen het huis- en keukenwerk; zij wasschen en strijken de kleederen van het gezin, zij vervaardigen die zelf, zij verzorgen het pluimvee, zij stampen padi, kortom, het Depoksche meisje leert werken, om als vrouw hare plichten te kunnen volbrengen.

Uit alles blijkt, dat er te Depok zijn, die in goeden doen verkeerén. Zij hebben huizen, (enkelén meer dan een Indo-europeesch, die verhuurd worden); zeer velen hebben hun huis en erf met vruchtboomen en eenige karbouwen; anderen ook koeien en enkelén hebben veestapels, die tot

tientallen loopen, één hunner heeft meer dan honderd beesten. Ook hebben enkelen hunner paarden, en velen fokken varkens en pluimvee.

Laat ons nu ook een' blik werpen op een stukje van het openbare leven der Depokkers.

Het is Maandag, en dus de groote passardag van Depok, terwijl er Vrijdags ook passar is, maar van minderen omzet. De passar wordt gehouden tusschen de twee bovengenoemde hoofdwegen. Het is er druk; honderden menschen bewegen zich heen en weêr, meest als koopers of ledig-gangers, maar ook enkelen met een' wandelenden winkel. De meesten kiezen zich echter eene plaats aan de zijden van den weg, bij de passarloodsen, en spreiden daar een mat of wel bladeren om hunne waar uit te stallen, bestaande in: groente, vruchten, pluimgedierte, geslacht van varkens en karbouwen, zee- en riviervisch, versch en gedroogd, ook padi, gestampte rijst, stroop, ijswater, enz., maar geen sterke dranken dan toewak of palmwijn, siri-bladen (betel), meest verkocht door vrouwen, onder welke ook die bladeren van bloemen en andere bladeren verkoopen om tusschen de kleederen te leggen voor den geur; voorts aardewerk, van inlandsch fabrikaat, allerhande vlechtwerk, als matten, manden, vogelkooien, kippenhokjes en hoeden, en betalen voor zulk een standplaats, (zitplaats duidt meer eigenaardig aan in welke houding men zijn waar uitvent,) een gobang, d. i. $2\frac{1}{2}$ cent, soms één cent. Is echter de omvang van de uitstalling grooter, dan eischt men het dubbel. Maar behalve uit tal van kooplieden, zijnde meest Soendaneezen en enkele Chineezen, vindt men hier ook die een ambacht uitoefenen als het blikslagersbedrijf, haarsnijden, enz. Is dus uwe lamp defect, op den passar wordt de gelegenheid geboden haar in orde te doen brengen; wil de Javaan zich ontdoen van eenen te weligen

haardos, hier zet hij zich onder de schaar; wil de Javaansche moeder voor haar jongske een baadje hebben, hier is dat pasklaar voor de hand.

Wat gij hier te koop vindt uitgesteld, is der bezichtiging en het gebruik wel waard. De groenten, bestaande uit salade, boontjes, peultjes, kool, aardappelen, prei, knoflook, uien, andyvie, zuring, selderij, peterselie zijn even goed als die u in Europa worden aangeboden, waarvan wij ditmaal den smaak nog niet vergeten hebben. Bovendien zijn ze niet duur, en dus ook voor eene huiselijke beurs niet onbereikbaar.

Het pluimgedierte, kippen, eenden, wild gevogelte is soms in overvloed aanwezig, maar zelden van zwaar kaliber, terwijl de verse visch nog in het water zwemmende wordt aangeboden.

Maar, behalve die uitventers in de open lucht, die hier gelukkig hoogst zelden door een regenbui verrast worden, zijn er anderen, die zich in de twee groote, ruime, op steenen pilaren gebouwde en met pannen dak voorziene loodsen bevinden. En daarachter is nog een dito loods, maar van minder bouwmetaal. In die loodsen zijn zitplaatsen van bamboe met dito tafels, balé-balé, aangebracht, en in rijen geschaard, waartusschen de noodige ruimte voor het koopend of wandelend publiek.

Daar wordt elke standplaats betaald met 10 à 25 cts., welke gelden dienen tot onderhoud en schoonhouden van het geheele passarterrein.

In de eerste loods vindt gij allerlei drooge specerijen, als: notenmuskaat, foeli, peper, kruidnagelen, koriander, vermicelli, vischlijm, koffie, thee, tabak, suiker, zout, gedroogden visch, kalk voor siri, gedroogde uien, azijn, soija, rauwe eieren, lucifers. Eindelijk vindt men hier ook de kwé-kwé- of inlandsch gebak-verkoopsters, waar-

van meest of bijna uitsluitend gebruik wordt gemaakt door inlanders.

In den regel kan men zich hier van goede waar voorzien en niet duur. Overigens geldt het ook hier: "alle waar naar zijn geld." Nergens, dan bij één enkelen Chinees, kan men rekenen op vaste prijzen; overal elders moet men zelf warenkennis hebben, en weten af te dingen, waardoor het soms aanleiding geeft tot spijt of zelfvoldoening, als de huismoeders bij ontmoetingen of visites het chapiter van passar en duurte bepraten.

Dat geldt nog meer van wat men in de achterste loods koopt. Daar zijn de lijnwaden, sarongs, chitsen, en katoentjes, garen, band, naalden, spelden, scharen, messen, spijkers, gereedschappen, sloten, hengsels, en dat alles tusschen schrijfboeken, pennen, potlooden, griffels, kammen, kantjes, lintjes, mutsjes, zeep en blauwsel, en eindelijk - last not least! - een stalletje met gouden en zilveren sieraden met diamanten en juweelen, waarvan wij de echtheid niet gaarne voor onze verantwoording zouden nemen.

Een zonderling verschijnsel in die loods is een Chinees, dien men wellicht met recht den koopman-philosoof zou kunnen noemen. Hij stalt geregeld zijne waar uit, bestaande in allerlei oude, nietswaardige vodden, als: gebroken spiegeltjes, verkleurde linten, verroeste naalden, vuile pakjes garen, enz., altijd hetzelfde goed. Hij vleit zich gemakkelijk neder, neemt een boek en leest voortdurend, slechts nu en dan opziende. Niemand koopt bij hem; maar hij schijnt zich dat, als een echte stoïcijn, niet aan te trekken.

Trouwens in de loodsen wordt niet gevent of uitgeroepen, of tot koopen aangemoedigd. Het gaat daar eenigszins aristocratisch toe, zonder veel verheffing van stem, terwijl bij sommige kooplui de koopers zich bij

tientallen bevinden, waarbij men dan den tact en het gemak van handelen der kooplui moet bewonderen.

Gansch anders gaat het daar buiten toe. Daar is gelach, gegil, geroep van pret, kwinkslagen, quasi verwondering, alles door elkander. Daar is opgewektheid en leven in die dwarrelende menschenmassa, en men ziet daar weinig van het bedaarde flegma, dat men bij den inlander meest meent te vinden.

Ook vinden hier nog anderen dan de genoemde industrieelen emploi. Daar is de bedelaar, die heden een goeden dag beleeft, want Javaan en Chinees geven gemakkelijk; ginds is de waarzegger, en daar is the great attraction voor de jongeren, die gaarne een blik in de toekomst hebben; elders zit een Javaan met een pot teer, die tegen luttel betaling de hoofddeksels en manden beteert, om ze duurzamer te maken.

De kleedij der passargangers is over het geheel wel ietwat beter dan alledaagsch: bij de mannen merkbaar aan schoon goed, en bij de vrouwen ook wel aan wat betere stof. Men onderscheidt de Depoksche wel van de mohammedaansche, de eersten hebben kabaja's van lichter kleur en kleiner patroontjes, terwijl in de sarongs minder verschil is. Maar de islamsche heeft bovendien eene salendang over een der schouders naar de tegenovergestelde heup afhangen, wat haar werkelijk tot sieraad strekt. Alles warrelt hier dooreen: mannen, vrouwen, christenen en mohammedanen, en allen even vreedzaam; men let niet op eenig verschil, dan van sekse. De verkoopers zijn meest mannen, de koopers van beide seksen ongeveer evenveel, wellicht zijn de mannen toch ook meer in aantal. Onder de verkoopers treft men enkele Depokkers aan, als het de tijd van vruchten is, de overigen zijn mohammedanen en Chineezers.

Onder de koopers beslaan de Depokkers eene plaats naar het betrekkelijk gering aantal zielen, dat zij ter plaatse tellen, evenals de Europeanen nog zooveel minder vertegenwoordigd zijn.

Maar van waar de koopkracht der Depokkers?

Zij zelven verkoopen aan huis: padi, eieren, kippen, brandhout, vruchten, kalapa-olie door hen gemaakt, enz. Van hun vee hebben zij door verhuur of verkoop of slachten ook inkomsten; sommigen werken bij of voor Europeanen. Er zijn gezinnen, die door onderscheiden arbeid *f* 20 tot *f* 30 's maands verdienen, en zoo hebben zij aan inkomsten genoeg om zich het noodige aan te schaffen.

Het komt ons voor, dat wij van het maatschappelijk leven der Depokkers genoeg zijn te weten gekomen, om een oordeel te kunnen hebben over de bestaande oeconomische toestanden.

Eene eerste opmerking is, dat geheel hun maatschappelijk bestaan, zooals wij dat waarnamen, - uitgenomen huwelijk en sterven, - buiten allen godsdienst omgaat. Hunne ontwikkeling op maatschappelijk gebied is geheel vrij geweest, en heeft onder geen' invloed hoegenaaand gestaan, dan dien van enkele Europeanen, die door raad en leiding den maatschappelijken toestand trachtten te verbeteren. Allerminst had de godsdienst invloed op hunne maatschappelijke ontwikkeling in welvaart, enz., wel op de vorming van het huisgezin en daarmede verbonden maatschappelijke toestanden. Zij zelven brengen den godsdienst nooit in verband met hun maatschappelijk bestaan. Als zij zich onderscheiden van de mohammedanen-opgezetenen, spreken zij van zichzelf nooit als van christenen, - haast zouden wij zeggen dat dit „verboden" terrein - taboe - is, maar zij noemen zich, óf orang Depok, óf orang Malajoe

(Depokkers of Maleijers), en de anderen zijn „inlanders of orang kampong”, (kampong-inlanders).

Dat zij zich wel bewust onderscheiden achten is zeker, en blijkt ook uit enkele handelingen. Het is genoeg gebleken, dat zij werken in huis, op hun erf, in het bosch, en in de sawah's. Zij gaan ook als bedienden bij Europeanen in dienst, en Ds. Buis was verkeerd ingelicht, toen hij in de Indische Gids schreef, dat zij als landheeren van Depok liever anderen laten werken.

Er zijn echter werkzaamheden, waarvoor zij zich niet laten vinden. Zij zullen voor hun eigen karbouw gras snijden en naar huis dragen, als ieder inlandsch drager aan een pikoelan, maar als grasjongen zullen zij u niet willen dienen. Vrachtdrager wil de Depokker niet zijn, maar het orgel voor de kerk haalden zij met genoeg van het spoor en brachten het ter plaatse waar het behoorde. Zij hoeden hun eigen vee; maar worden geen „boedjang” (bediende) om als karbouwwachter bij anderen in dienst te zijn. Aan den weg werken zij niet; de heerdienstplichtigen doen dit voor hen, en in daghuur of als bediende uw erf van onkruid te zuiveren, doen zij niet; gij moet er mohammedanen voor huren; maar hunne eigene erven houden zij wel goed in orde met eigen hand. Zelfs heeft het onze aandacht getrokken, dat zij - inlanders van origine en in werkelijkheid - zich zelden bezig houden met vlechtwerk, dan alleen voor eigen gebruik.

Vatten wij nu een en ander te zamen, dan blijkt, dat zij zich terugtrekken van elke werkzaamheid, die meer bepaald aan de laagste volksklasse wordt overgelaten, en zoo zij een of ander werk van dat gehalte al op zich nemen, zij dat dan niet doen voor anderen, wel voor zichzelf. In het vlechten zelfs schijnen zij iets van lagere orde te zien, waarmede zij zich weinig hebben in te laten.

Zij vlechten dus niet voor de markt; zij zouden daardoor te zeer gelijk worden aan de mohammedanen-opgezetenen, en, vlechtwerk is goedkoop te verkrijgen. Toch zijn o. a. de net gevlochten wanden van veler huizen door henzelfen vervaardigd.

En zoo kunnen wij komen tot de verklaring dier verschijnselen, die niet meer moeielijk is. De vrijgelaten slaven zullen van den beginne aan al dadelijk met eenige minachting hebben nedergezien op werkzaamheden, die van vroeger her altijd aan hen als „slaven” meer bepaaldelijk waren toegedacht.

Als Ds. Buijs dus nog in twijfel was, of men hier te denken hebbe aan eene vrucht van de schenking van Chastelijn, of aan een gevolg van hunne toetreding tot het Christendom, dan kunnen wij hem en velen, die dierzelfden twijfel deelen, op grond van een nauwgezet onderzoek de verzekering geven, dat de godsdienst op hun christen-zijn, noch in naam, noch inderdaad, den minsten invloed heeft gehad, of heeft, op genoemde verschijnselen in hun maatschappelijk bestaan. Ter laatster instantie hebben wij hier te doen met den trots van den gewezen slaaf, thans landheer, die met minachting nederziet op die werkzaamheden. Het Christendom heeft hier dus evenmin de schuld te dragen van dat niet verrichten van sommige werkzaamheden, als het elders wel verkeerdelijk van dergelijken invloed beschuldigd is.

Het oude sprookje, dat sedert dertig jaren de ronde doet, en wellicht naar aanleiding van een enkel geval, als algemeene ervaring wordt opgedischt, dat de reiziger te Ambon voet aan wal zettende, en door een der menigte inlandsche toeschouwers op het „djambalan” (havenhoofd) een pak of koffer willende doen dragen, ten antwoord krijgt: „doe het zelf, ik ook Christus-mensch”, is als be-

staand, of bij herhaling ervaren feit, onwaar! Wel kunnen daar inlandsche toeschouwers zijn, die zouden weigeren uw pak te dragen, evenzeer als de ambachtsman in Holland u zou afschepen met een „doe het zelf”, maar die toeschouwers op de djambasan te Ambon behoeven niet te worden aangesproken, want eer gij het vermoedt, heeft een der velen, die daar staan, aan uw pak of koffer de hand geslagen, zoo niet eenige handen het elkander betwisten. En dat zijn meest lieden van Saparoea of elders, allen zoogenaamde „Ambonsche christenen”, van ouder tot ouder, die zelfs Binongko's, mohammedanen uit het Makassaarsche, verdringen, om de vracht te mogen dragen. Zij die het niet zouden doen zijn de burgers, de van ouds bekende Mardijkers of vrije lieden, ook Ambonsche christenen, maar die zouden weigeren uw koffer te dragen, krachtens hunnen stand in de maatschappij, niet omdat zij zich christenen noemen.

Het is gebleken, dat de maatschappelijke positie onder de Depokkers eene groote verscheidenheid aanbiedt, al hebben allen nog dezelfde rechten. Dat de bezitters, geboeden en ambtsbekleedenden, als de onderwijzers en andere functionarissen, ook hunne ondergeschikten, boedjang's, in dienst hebben, hetzij om met en voor hen hunne sawah's te bewerken, hetzij voor houthakkerij en verkoop op grooter schaal, hetzij om hunne kudden op te passen, volgt uit den toestand. Die positie ontleenen zij aan hun deelgenootschap aan de erfelijke rechten als Depokkers, afstammelingen van de slaven door Chastelijn vrij gegeven en bevoorrecht, en aan den gang van ontwikkeling hunner maatschappij.

Eene andere opmerking is, dat ook bij deze vereeniging van inlanders, uit onderscheiden landaard te zamen gevoegd, en beschikkende over de meest vrije uiting van

gedachten en wil onderling, geen initiatief gevonden wordt. Wel hebben enkelen en later meerderen de aangeboden gelegenheid tot eigene bevoordeeling aangegrepen, en hebben eenigen zich door ijver, energie, doorzicht en slimheid, zoo niet erger, weten te verheffen in rijkdom boven de tragenaalattigen en onnoozelen, maar geen naam is door de geschiedenis tot ons gekomen, die eenig grootsch plan of ontwerp heeft te berde gebracht ter verheffing of verbetering hunner maatschappij.

Veertig jaren geleden was er nog weinig schot in den gang van hun bestaan. Zij zijn daartoe meest door Europeanen geleid, waaronder enkele namen met lof zouden kunnen vermeld worden. Landbouw en veeteelt zijn daardoor zeer vooruitgegaan, zoodat er een prachtige veestapel is en uitgestrekte sawah's, en er overvloed is voor een ruim bestaan.

Het is hun echter meest alles in den schoot geworpen, en aan eigen initiatief danken zij noch hun contract met de pannembakkerij, noch het bestaan, de inrichting en bloei van den passar, noch den aanleg der negery, en allerminst de inrichting van hun bestuur en de zamenstelling en herziening van het Reglement, waar naar thans bestuurd wordt.

Het lust ons niet uit dat feit van gebrek aan initiatief eene of andere theorie ten aanzien van de behandeling en leiding van zulke volken op te bouwen; maar wel mogen wij dit verschijnsel brengen onder de aandacht van hen, die de prachtigste resultaten meenen te mogen verwachten, als zulke volken of streken geheel aan hun lot zouden worden overgelaten.

Eindelijk willen wij ook het zedelijk en godsdienstig gehalte der Depokkers en hun bestaan als christenen meer van nabij beschouwen. We willen dat even

objectief doen, als wij dit in het voorgaand onderzoek omtrent hun maatschappelijk bestaan gedaan hebben.

Om de schenking van Chastelyn te kunnen aanvaarden, moesten zij christenen worden: het zal hun strijd noch opoffering gekost hebben. Toch luidt de overlevering, dat enkelen de bekomen vrijheid elders wilden genieten, liever dan zich naar de gestelde voorwaarden voor het deelgenootschap in de erfenis te voegen. Immers hadden zij daardoor in het verschiep een leven naar zekere regelen, waarbij het huwelijk met ééne vrouw de eenige restrictie is; maar de vrijheid in eten en drinken stond daar tegenover. Van overtuiging zal bij dien overgang tot het Christendom wel geen sprake zijn geweest, en dus was de geheele aanneming slechts uiterlijk, pour besoin de cause, zonder eenig innerlijk gehalte: de kerk werd hun vereenigingspunt en symbool. Eene geheele eeuw zijn zij aan zich zelve overgelaten, tenzij soms een predikant van Batavia zich met hen hebbe in kennis gesteld. Eerst in 1817 kregen zij een eigen geestelijke — Ds. Schuurkogel — als wij goed zijn ingelicht. Later werkte hier onder hen de zendeling van het Nederlandsche Zendelinggenootschap als predikant, Ds. Akersloot, die een vraagboek in het Maleisch vervaardigde, dat langen tijd goede diensten heeft gedaan tot bevordering van godsdienstige kennis onder de Depokkers. Hij voltooide het in 1829, en liet het te Batavia drukken. Het is behoudens de verouderde spelling en taal van Leydekker en Werndley, een der beste compendia van bijbelsche geloofs- en zedeleer, die in het Maleisch bestaan. Na hem had Depok weder geen eigen leeraar, maar kwam Ds. Medhurst, een ijverig en bekwaam Engelsch zendeling, omstreeks het jaar 1830 tot 1832 (?) éénmaal 's maands van Batavia, om de geestelijke belangen der Depokkers

te behartigen. Van hem is de „Tafsir Mattheus” afkomstig, eene uitlegkundige verklaring van het Evangelie van Mattheus, met toepasselijke opmerkingen voor het geestelijk leven des christens, in goed Maleisch, helderen stijl en gepaste uitbreiding zonder wijdloopigheid. Veertig jaren geleden was het boek vrij algemeen in gebruik, en het is wel te betreuren, dat zulk degelijk werk niet meer te verkrijgen is: het is uitverkocht en niet herdrukt. Het wekt verwondering, hoe weinig men voor de vorming en ontwikkeling der christelijke gemeente bedacht is op eenen degelijken grondslag van kennis.

Later kreeg de gemeente van Depok geregeld hare eigene geestelijken, zijnde zendeling-leeraren, laatstelijk met den titel van hulpprediker. Zoo vinden wij achter-eenvolgens de HH.: WENTINK (1834–1848); CASTEREN VAN CATTENBURCH (1849–1854); J. R. P. F. GONGGRIJP (1854–1864), (allen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap); J. BEUKHOF (1865–1887) en C. DE GRAAF (1888).

Het kerkelijk leven der gemeente hield gelijken tred met de meerdere of mindere ernstige bemoeiingen der leeraren-voorgangers, die haar bedienden. Eigen innerlijk geestelijk leven heeft die gemeente tot heden nog weinig, hoewel dit bij enkelen onder hen wel wordt gevonden. Dus is er van vroeger her eene sterke fluctuatie geweest van de opkomst in kerk en catechisatie. Initiatief heeft zij ook op dit gebied niet getoond, en ging er dus uit haar midden nooit eenige opwekking tot geestelijk leven uit.

In den tijd van den heer WENTINK was de opkomst in de kerk gering, en die ter catechisatie bijna tot nul gedaald: blijkbaar was er geen behoefte aan geestelijk voedsel. Onder CASTEREN VAN CATTENBURCH, die vol ijver zijne taak aanvatte, was de kerk goed bezet, en eene Zondagschool, waar lezen-leeren aan volwassenen en het bijbellezen met

verklaring hoofdzaak was, goed bezocht. Uit het laatste blijkt dat het schoolonderwijs van voorgaande jaren niet genoeg had uitgewerkt, hoewel de Maleische gemeenteschool toen reeds bestond. De catechisatie wilde echter niet tieren: men was het blijkbaar niet gewoon haar te bezoeken, zoodat VAN CATTENBURCH zelfs beproefde haar in de huizen der gemeenteleden te houden, evenals hij op die wijze beproefde eene gezette bijbellezing op gang te brengen.

Het was hem niet vergund lang te werken, en na zijn dood kwam hier de heer GONGGRIJP, onder wiens leiding school en kerk tamelijk goed bezocht werden; en in 1865 de heer BEUKHOF. Aan dezen heer is Depok veel verschuldigd op maatschappelijk gebied; maar voor kerk en onderwijs in de gemeente schijnt zijne aanwezigheid niet zulk eenen gunstigen invloed gehad te hebben: in vergelijking van vroeger werden kerk en catechisatie zeer weinig bezocht.

Thans begint er leven te ontstaan: d. w. z. er is druk kerkbezoek — niet minder dan 150 kerkgangers zijn geregeld 's Zondags aanwezig, en thans klimt het getal tot 200. De catechisatie is goed bezocht, en behalve die is er nog eene jongelings-vereeniging, eene vrouwen-vereeniging, eene zangvereeniging, eene naaischool en eene zondagschool voor kinderen. Alle die gelegenheden worden goed bezocht, maar dat is het gevolg van den volhardenden ijver van den leeraar en zijne echtgenoot, die de motors zijn: „Uit eigen innerlijke kracht in de gemeente geschiedt dit niet.

Laat ons een gewone kerkbeurt bijwonen. Na het herhaalde klokgelui is de gemeente tijdig bijeen. De mannen van middelbaren leeftijd en ouden van dagen zijn blootshoofd, en bij dergelijke gelegenheden gebruikt

men den hoofddoek niet; maar sommigen hebben een stroochoed van inlandsch maaksel of enkelen den zwarten bolhoed. Allen zijn ongeschoeid en gekleed met de gewone zwarte kabaja en witte of zwarte of bonte broek. De jongeren brengen variatie in de kleedij: er zijn, die witte kabaja en donkere broek gebruiken, of wel dito broek en wit baadje, en hoofd en voeten als de vorigen. Anderen gaan den Europeeschen kant op, als boven beschreven, maar die zijn volstrekt nog niet in de meerderheid.

De vrouwen en meisjes hebben zich tot heden aan de gewone dracht van kabaja en sarong gehouden. De meesten, zoo niet allen, gaan zonder muiltjes of slossen. In dit opzicht zijn zij eenvoudiger gebleven dan de meisjes van Ambon en van de Minahassa. De jonge meisjes hebben een kantje aan de kabaja, die haar zeer goed staat. Het haar is net opgemaakt; en men treft onder de meisjes zeer nette tailles aan. Haar gang is licht en met gratie, en dewijl velen bij deze gelegenheid zijn voorzien van pajong of parasol, wat recht „zondags” staat, weten zij daarmede ook bevallig te manoeuvreeren.

In de kerk is eerbied en aandacht: het woord van den prediker is berekend voor hunne bevatting, wordt met warmte voorgedragen, en kan niet nalaten op velen indruk te maken. Hoeveel zij daarvan meênen, is moeilijk te bepalen; maar het is ons bekend, dat er zijn, die met ingenomenheid later nog over het gehoorde spreken.

Onder hen, die van vroeger het beginsel van godsvrucht bij zich en de hunnen in stilte hebben aangekweekt, — en wij kunnen constateeren dat die er zijn — is de eisch van een rein huiselijk en maatschappelijk zedelijk leven voor zich en de hunnen hooge ernst. Dat

hiermede de meer in het oog vallende gedragingen bedoeld worden, is duidelijk. In de opvatting van het leven staan dezen op een mystiek-oudtestamentisch standpunt, en vergelijken zij zich gaarne met de Israëlieten, die het „Beloofde land” bewoonden, als door God hun erfelijk geschonken. Evenzoo is hun ook Depok toebedeeld, onder voorwaarde, dat zij God zouden dienen en verheerlijken, in het bedehuis, in de familie en in de maatschappij. Mochten zij te eeniger tijd zich van God vervreemden, dan zouden zij als de Israëlieten hunne voorrechten verliezen, — en naar de oordeelu Gods, van het land kunnen verdreven worden.

Er is dus een godsdienstige kern, en men treft onder hen werkelijk degelijke, oprechte lieden aan. Dezulken trachten hun gezin inderdaad godsdienstig te vormen, door gezamenlijk gebed, en het lezen in den Bijbel, en een' vorm van huiselijke godsdienstoefening. Zij zijn niet velen, maar zij zijn er. Of van hen echter kracht uitgaat in hunne omgeving en hunne maatschappij, durven wij niet beslissen.

Er is een karaktertrek, die onzen twijfel in dezen versterkt: het is het gebrek aan liefdebetoon, voortvloeiende uit zelfzucht. Iedere familie leeft te zeer op zichzelf; er is geen onderlinge liefdeband, en van daar ook wangunst en nijd. Wij weten, dat dit echter menselijke gebreken zijn, die overal in meerdere of mindere mate gevonden worden; maar hier is het een kenmerkend verschijnsel, onder slaven van verschillenden oorsprong zeker niet onverklaarbaar.

Wat echter niet twijfelachtig is, kan in korte woorden vermeld worden: de inlandsche christenmaatschappij heeft toch een cachet dat haar gunstig onderscheidt. Behalve het nette, rustige en welvarende uiterlijk, heeft zij een

betrekkelijk degelijk gehalte. Het huisgezin heeft door het christelijk huwelijk en de opvoeding der kinderen eene soliditeit, die in de Inlandsche wereld met hare veelvuldige echtscheidingen niet bestaat. Dat huisgezin is één en ondeelbaar; de ouders zijn het hoofd, en worden als zoodanig geëerd en gehoorzaamd, en de opvoeding der kinderen is voor de meesten eene zaak van goede zorg. Echtscheidingen komen nooit voor, en echtelijke ontrouw is zeldzaam.

Dat de gewone inlandsche onhebbelijkheden van heimzinnigheid, onoprechtheid, leugenachtigheid, kwaadspreken en stoken onder hen nog overvloedig gevonden worden, zal niemand verwonderen, dewijl het zedelijk element zich nog zeer weinig heeft kunnen ontwikkelen.

Moge echter het christelijk beginsel bij hen eenige kracht ontwikkelen tot eigene vorming, het schijnt geen levensbehoefte mede te brengen om daarvan naar buiten te getuigen. Wij laten de geheele eerste eeuw van hun bestaan als christenen onbesproken, omdat zij toen van het Christendom niets kenden dan de toediening van den doop, waarvoor zij naar Weltevreden moesten gaan; — maar sedert zij geregeld onder de bediening des woords geleefd hebben, zegge sedert 1817, en er tijden zijn geweest, waarin zij met de geestelijke beteekenis van hun christen-zijn bekend geraakten, zoodat sommigen de kracht van het hoogere beginsel zelven hebben leeren kennen, had men toch wel eenige levensuiting mogen verwachten, die aanleiding kon gegeven hebben, dat de Inlandsche wereld daarvan de aanraking gevoelde. Niets is daarvan ooit te bespeuren geweest, en daarom hebben er ook geen eigenlijke overgangen uit overtuiging plaats gehad van het Islamisme tot het Christendom, — zelfs geen enkele!

Ds. Buijs was dus verkeerd ingelicht, als Z.Eerw. gewaagt van een 300 tal „bekeerlingen”. Wij hebben de moeite genomen onwraakbare getuigen — de doopboeken — te raadplegen, en dan blijkt: dat er sedert 27 December 1834, het begin dezer aanwezige doopboeken, in het geheel \pm 820 gedoopt zijn, waarvan 742 kinderen uit den christelijken echt; 5 % waren onecht, wat betrekkelijk weinig is. Mohammedanen en Chineezzen traden niet velen toe: volwassen mannen zes, en vier jongens of kinderen; volwassen vrouwen werden ruim twintig gedoopt, en eenige kinderen. De toetreding der meeste vrouwen was ter wille van eene huwelijksverbintenis met Depokkers, en daarbij is dus geen sprake van overtuiging. De redenen van toetreding van die enkele mannen kunnen wij niet beoordeelen.

Neen, klaarblijkelijk is in hunne aanraking met de mohammedanen de godsdienst nooit een topic voor gesprekken, en dus ontstaat er geen wrijving van gedachten en geen strijd, maar ook geen enkele toetreding. In opzicht tot de uitbreiding van het Christendom is hun deelgenootschap daaraan totaal onvruchtbaar geweest. Nevenoorzaken zijn daarvoor zeker wel te vinden in hunne verhouding tegenover de mohammedanen, die zij beneden zich achten, hoewel de omgang volstrekt niet lijdt aan stroefheid; verder in de vrees voor vermenging, hoewel sommigen islamsche vrouwen trouwen, die dan ook tot het Christendom toetreden, en eindelijk bezorgdheid voor verwickelingen, zucht tot zelfbehoud op stoffelijk gebied. Dat alles moge veel verklaren, maar kan het feit niet weerspreken of ongedaan maken, dat hun godsdienst tot heden geen levenskracht vertoont om zich in de wereld voort te planten. Het beginsel van liefde tot den naaste dringt hun niet, dat is in overeenstemming met dat leven van zelfzucht: „ieder voor zich, voor anderen niets.”

De voorgangers, die hier opeenvolgend de gemeente be- dienden, schijnen ook weinig roeping gehad te hebben, zich op het gebied der propaganda te begeven. Alleen van den zendelingleeraar CASTEREN VAN CATTENBURGH is het bekend, dat hij pogingen in het werk stelde om met de moham- medanen in contact te komen, en dat hij zelfs hunne kampongs bezocht; maar, hij vermocht slechts korten tijd te werken, wegens zijn' vroegtijdigen dood.

Depok is als maatschappelijke vereeniging en als chris- telijke gemeente wel te leiden en tot meerdere ontwikkeling te brengen. Daartoe wordt echter heel wat tact, doorzicht menschenkennis en toewijding vereischt. Voor hunne maat- schappelijke behoeften is weinig inmenging zeker het best voor eene natuurlijke ontwikkeling, en de hulpprediker doet wijs, zich op dat gebied zoo min mogelijk te begeven, opdat zich als vroeger, tengevolge hunner onderlinge wan- gunst en nijd, geen partijen vormen, wat altijd uitloopt op nadeeligen, belemmerenden invloed in zijn gemeentewerk. Is er op maatschappelijk gebied te raden en te leiden, dan zij het in betrekking tot het zedelijk leven der gemeente en de opvolgende levensuitingen, die onder verschillende invloeden niet kunnen uitblijven. Houdt hij als leeraar, zijn standpunt zuiver en onafhankelijk, dan zal hij onge- twijfeld werken met goed succes en kan onder zijne leiding de gemeente van Depok eene schrede verder gebracht worden in eene zuivere opvatting van het wezen van den christelijken godsdienst, gegrond op degelijke, heldere kennis en gemoedelijken ernst voor het leven.

GRAAFLAND.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Berichten van Br. H. C. KRUIJT, te Bulu-Haur. (Deli tuwa).

(Uit zijne brieven.)

26 Juli 1890. In Juni te Medan zijnde, zond ik mijn jongen een paar maal naar Buloh Haur om te zien, hoe ver men met het huisje gevorderd was, dat in eene bijeenkomst met den Controleur, den heer Westenberg, door een Battah beloofd was gerestaureerd te zullen worden.

De jongen kwam met geen bevredigende berichten terug. Ik vroeg hem of ik toch zou kunnen gaan? Toen hij zeide, dat 't niet onmogelijk was, het huisje te betrekken, nam ik het besluit voor goed naar Buloh Haur te vertrekken. En dat besluit veroorzaakte binnen in mij eene ongekend aangename gewaarwording. „Zoo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn?”

Den 1sten dezer maand aanvaardde ik de reis van Medan, den 2^{den} kwam ik hier aan. De Administrateur van Delituwa-estate, de heer v. d. Water, en de Assistenten, de heeren Havinga, Oortwijn en Ingerman, beiden Assistenten van de uiterste afdeelingen der estate, hebben mij met de meeste voorkomendheid en zorg geholpen. De goederen werden door een 5 dozijn koelies, Chineezen en Javanen, vervoerd.

Gedurende de eerste dagen moest ik het vuile, voor mijne lengte gansch ongeproportioneerde kluisje in orde brengen. De voorgalerij bestaat uit een' vooruitstekenden balk, die $\frac{3}{4}$ M. lang en $\frac{1}{4}$ M. breed is, terwijl de achter-

galerij even breed, maar $\frac{1}{2}$ M. korter is. De oppervlakte van den vloer, waarop ik mij bewegen kan zonder 't hoofd te stooten, is groot $3\frac{1}{2}$ M²., de uitgestrektheid waar men gebukt moet loopen of voortschuiven, bijna 5 M², enz. De woning staat met twee andere huisjes een weinig buiten de kampong.

Vóór dat alles, met het oog op gemak en ruimte, op zijn' plaats stond, ging heel wat tijd heen.

Mijne werkzaamheden bestaan in:

1°. Zieken behandelen. Van den 3^{den} dezer tot en met heden (den 26sten) heb ik 285 keer medicijnen uitgereikt en patiënten geholpen, gaande over 41 personen.

Onder dezen bevindt zich eene jonge, doch door bloedvergiftiging oud geworden vrouw, die, wegens in 't oog der Battah besmettelijke zweren niet binnen de kampong mag komen. Haar eten ontvangt ze in ongekookten vorm van den Penghoeloe, (hoofd der kampong). Toen zij hier kwam, zeide zij: "Als u mij beter maakt, geef ik u al mijn kleine kippetjes."

't Duurde niet lang, of ook van onliggende kampongs kwam men geneesmiddelen vragen. Zoo ook verzochten eenige voorbijtrekkende plateauwoners medicijnen.

2°. Bezoeken afleggen. Het uitreiken van medicijn geeft aanleiding tot bezoeken afleggen. 's Avonds maak ik de ronde bij de zieken.

Andere kampongs moet ik ook bezoeken. 't Is echter beter een beetje hier te Buloh Haur door te brengen. Meer succes heb ik, wanneer enkele zieken geheel, dan velen ten halve hersteld zijn. Rumah Kinangkong, dat hier vlak bij ligt, heb ik eens bezocht om een' geblesseerde te helpen.

Onder bezoeken brengen mag ook verstaan worden het zich aansluiten bij een groepje menschen, die langs den

openbaren weg neêrgehurkt zitten. Ik hurk bij hen neêr, en al aanstonds wordt mij een stuk hout of bamboe aangeboden als zitplaats. Bij den Penghoeloe (het hoofd) in huis wordt mij een zak met rijst als zetel gegeven.

3°. Bezoeken ontvangen. De menschen komen mij visites maken. In 't begin durfden de vrouwen niet komen, maar spoedig kwamen ze ook opdagen. Plateaubewoners, die paarden transporteeren, idjuk voor de daken halen, een soort van chinaasappelen ter markt brengen, zout, petroleum, gedroogden visch, etc. halen, laten zich ook niet onbetuigd. Enkelen verstaan het „plakken” zeer goed.

4°. 't Maken van studies. Taalstudies zijn niet zoo gemakkelijk te maken als ik verondersteld had. Van de menigte kan ik alleen den tongslag leeren. Zij spreken veel te snel om gevolgd te kunnen worden. Een enkele slechts is bekwaam, om antwoord te geven op mijne vragen. Daar is bijv. de levendige, handige Si Lémung, die mij ook zeer genegen is; maar, hij heeft verscheidene werkzaamheden, zoodat ik hem slechts een' enkelen keer spreken kan. De goeroe van Tangkohan is sinds geruimen tijd in eene andere, ver van hier gelegen kampong resideerende.

Studies over land en volk maak ik occasioneel gedurende de gesprekken.

Met verschillende eischen, verzoeken en vragen komen zij tot mij.

1. De eigenaar van dit huisje eischt 16 dollar huur per maand. Dat is inderdaad een paskwil. Hij zelf jammert het meest over de ongeschiktheid van zijne woning voor mij. Ik spreek niet over dezen huurprijs. Hij en

de leden van zijne familie zijn goede maatjes met mij geworden. Later kan ik op het chapitertje terug komen.

Ik zie in, dat het eene onmogelijkheid zal zijn een huis voor mij door Battahs gebouwd te verkrijgen.

2. De reeds gemelde Si Lémung en anderen kwamen vragen of zij oppasser bij mij mochten worden. De meesten werden spoedig ontnuchterd bij de aankondiging, dat zij geen tractement zouden krijgen. Si Lémung hield staande bij mij te willen komen en zijne vrouw en zijn kind mede te brengen. Toch is zijne liefde heel wat bekoeld.

3. De zoon van den Penghoeloe van Boluh Haur eischt van mij op zijne eigenaardige losse manier van spreken en handelen, hem op te leiden tot kerani (schrijver bij iemand of op een kantoor).

Grappig en tevens aangenaam was het, op te merken, hoe hij langzamerhand bekoelde.

4. Patiënten eischen snelle beterschap. Kropgezwollen zijn moeilijk te cureeren.

5. Zij verzoeken alles wat hun lijkt, wat hun in 't oog valt. Ik waarschuwde mijn' jongen, niet de "heb" van de menschen op te wekken door alles te laten zien.

Wat zieken betreft, hun geef ik gaarne wat zij noodig hebben.

Onder de vragen komen enkele eigenaardige voor, als: "Bestaat in Holland ook de gewoonte om de moeders gehoorzaam te zijn?" "Heeft u ook een vader en eene moeder?" "Hoeveel bruidschat heeft u gegeven bij het trouwen?" "Kunt ge ook in de palmen van de hand zien, of iemand rijk zal worden?" "Neemt mijnheer geen Battah tot vrouw?" Als ik antwoord, dat ik reeds eene vrouw heb, antwoorden zij weêr, "ja maar, 't is geoorloofd bij ons er meer dan een te hebben."

Gaarne weten zij precies, wanneer mijne vrouw komen zal. Haar laatste kabinetportret beschouwen zij altijd met veel levendigheid.

De middelen waarmee men hunne harten wint, of liever, waarmee men hen vriendschappelijk stemt, behoef ik niet op te geven. Ze zijn algemeen bekend. Toch wil ik melden, dat het op hunne manier roepen van dieren en het aanhalen dier dieren bij hen zeer in den smaak vallen.

Later hoop ik alles uitgewerkt te geven, ook de wijze van roepen van dieren. Eigenaardig is, dat zij een kat wegjagen met ons poes, poes (natuurlijk minder lief uitgesproken). De poes komt naderbij op 't hooren van: ba-tsin, - tsin, - tsin, - batsin enz.

Voorts, dat de zendeling genoodzaakt is zich somwijlen te accomodeeren bij hunne plechtige gelegenheden. Zulks mag hij niet zoeken; maar komt hij er van zelf in, dan kan eene waardige houding een' blijvenden indruk maken. Op mijne reis hierheen woonde ik te Petumbukan bij het „in-eene-vrouw varen van eene bégoe” (geest van afgestorvene). De familieleden van de bégoe werden gezalfd door eene vrouw, die zich als eene profetes voordeed. Daar ik dicht bij de betrokken personen zat, vroeg de vrouw mij, of zij ook mij mocht besprenkelen en wrijven met olie, 't geen ik toestond.

Een groot genot verschaft het lokken van kleine kinderen, die nog op den rug gedragen worden. Kaakjes maken vaak het lokmiddel uit. De pret verandert in vriendelijke verbazing, als het wichtje bij mij zijn wil, mij bij den neus grijpt of over de wangen streelt. Groote kinderen zijn spoedig gewend. Veel aardigs heb ik reeds van hen ondervonden.

Ik moet de menschen toestaan, vrij in en uit te gaan. Enkele vrijmoedigen loopen rond, voor zoover zij dit kunnen doen, leunen op de tafel, wanneer ik eet, enz.

Langzamerhand kan ik hierin wijzigingen brengen.

De stemming van de menschen hier kan ik niet anders dan vriendschappelijk noemen.

De Penghoeloe, een politicus, is vriendelijk uit andere beweegredenen, dan herstelden, kinderen, enz. Den tweeden dag ontving ik van den Penghoeloe de uitnoodiging om eene verkiezing van borgen bij te wonen. Die verkiezingen gingen gepaard met een vroolijke pick-nick.

Door velen word ik nu genoemd: tuwanta, d. w. z. „onze Mijnheer”. Eene bejaarde vrouw, wier man (Si Pamak) van eene bloeddiarrhéea genezen was, knikte mij bij ontmoeting heel gezelligjes toe. Eens strekte zij de beide armen naar mij uit.

Si Mau, een stok-oude man, wiens pijn in de keel eenigermate opgeheven was, bezocht mij aan de badplaats. Al strompelende, met zijn' langen stok steun zoekende, kwam hij nader, hurkte neêr, en hief de armen gevouwen omhoog.

(Ik schrijf deze dingen neêr, omdat zij de eerste indrukken weêrgeven. Later worden dergelijke mededeelingen overbodig, ja stooten dan).

Si Batukín, wiens hoestend en mager kind, goed vooruitgaat, was verbolgen, dat men mij drie eendeneieren voor één koepang (waarde 21 cents) verkocht. Hij zou voortaan vier stuks voor de zelfde waarde leveren. Ook zou hij, als hij terug kwam van zijne reis naar het plateau, waar zijne andere vrouw woonde, rimau (de chinaasappels van de Battahs) meêbrengen.

En zoo zijn er die pisang, batjang, (Jav. mangga), kadiman (Jav. djamboe), rimau, eieren, rijst en klapper

brengen. ¹Natuurlijk in kleine, ja zeer kleine hoeveelheden. Allicht geeft de zendeling met berichten als deze den indruk, dat hij van de gaven der menschen geheel bestaan kan.

Buitendien is 't, dat zij 's anderen daags iets in ruil voor het geschonkene verlangen, al drukken zij dit verlangen niet in woorden uit.

Een van de beide buurlui bracht een bamboe waterkoker ten geschenke. Hij sneed ook een heft voor een hakmes. Ook helpt hij een handje in 't huishouden hier: hangt voorwerpen op, daar waar hij het 't best acht; rolt matten op als er visite geweest is, veegt de tafel af, enz.

Kinderen helpen mij met kleinigheden. Vooral was dit 't geval, toen mijn jongen een korten tijd ziek was. Ook vragen zij zeep en handdoeken te dragen, als ik naar de badplaats ga. „Zeg maar wat u hebben wil en ik zal 't doen”, zeide de kleine Si Neisei.

Een patiënt met rechterlongvliesontsteking stelde ik voor hier te komen slapen, omdat de rook in huis schadelijk op hem werken zou. „Neen, ik slaap hier niet,” was zijn antwoord, „ik maak mijnheer anders wakker met mijn hoest.” Evengoed kon dit een uitvluchtje zijn.

„De Battahs en de Hollanders hebben één en denzelfden vader en één en dezelfde moeder” beweerde een met klem. „De Maleiers hebben andere ouders.”

Si Pamah zeide: „u is mijn vader.” En een ander verhief mij eensklaps tot vader van alle Battahs.

De Battah is even als zoo vele andere menschen groot-spreker, en hij illustreert gaarne.

Zoo ook: De Penghoeloe van Sibraja (een groote kampong op het plateau) houdt al van u, al heeft hij u niet gezien.

Het portret van mijne vrouw moet door allen bekeken worden. Een man zeide eens: Ja hé, dat ik zoo maar

zonder beschaamd te worden naar mevrouw mag kijken." De Penghoeloe van Buloh Haur vond het portret van den Secretaris zoo mooi, dat hij het telkens en telkens weder ter hand nam.

Om een staaltje te geven van de vrijmoedigheid van eenige vrouwen, diene het volgende, dat te Salat Bulan in het begin van de voorgaande maand gebeurde.

De Penghoeloe had mij uitgenoodigd de rijst met eieren ten zijnent te komen nuttigen. Binnentredende verlichtte het walmende olielampje het tamelijk groote vertrek zeer zwak, en alleen met behulp van de lantaarn, die ik altijd bij mij heb, bemerkte ik aan den anderen kant een aantal vrouwen met een troep kinderen. In alle stilte, als het sterke smakken niet wordt medegerekend, verorberden zij hun portie rijst. De Penghoeloe met nog vier andere manspersonen onderhielden zich met mij in het Maleisch, en ik beproefde zoo nu en dan een woordje Battahs te gebruiken. Nadat ik verzadigd was vertrokken de mannen, tot mijn groote verwondering mij en mijn jongen geheel alleen latende met de geheimzinnige figuren aan de andere zijde. Ik haalde een poes aan, schikte mijn matje terecht, trachtte met een' hond bevriend te geraken (wat heel moeilijk is) toen ik een stap nader hoorde komen, en opziende, (want ik zat met de beenen kruiselings) bemerkte ik eene vrouw met een kind op de armen, die mij met vasten stap naderde. Zij had een vriendelijk gestreng voorkomen, en terwijl een knik mij geschonken werd, zette zij zich tegenover mij neêr. Nauwlijks was zij gezeten of, een wervelwind gelijk, kwamen alle vrouwen en alle kinderen uit hunne schuilhoeken te voorschijn, en legerden zich om mij heen. Nu moest ik Battahsch spreken, en ik putte mijn' kleinen voorraad woordjes en zinnnetjes uit om mij verstaanbaar te maken. De onsamenhangende woorden maakten

een' komischen indruk op de vrouwenschaar, en zij lachten soms hartelijk. Tot mijne niet geringe verbazing werden er woorden gewisseld tusschen de schare vrouwen en eene aankomende jonge dochter, eene van de kinderen van den Penghoeloe. Het scheen, dat deze laatste de anderen de les las; maar er werd zoo vlug gesproken, dat ik in 't minst hare bedoeling niet begreep. Ik vroeg naar de beteekenis van dit intermezzo, en nu werd mij duidelijk, dat de dochter van den Penghoeloe de vrouwen verweten had, mij, die reeds gegeten had, uit den slaap te houden, daar ik vermoeid zou zijn van de reis, en 't bovendien Battahgewoonte is om na het eten zich ter ruste te begeven. Ik zeide, dat ik niets had tegen de tegenwoordigheid van het gezelschap, en voort ging 't weer al brabbelende en lachende. Dit lieve leventje eindigde toen de Penghoeloe weêr binnentrad. De vrouwen trokken zich langzamerhand de eene na de andere terug, de matten tot afscheiding der afdeelingen werden opgehangen, het lichtje uitgeblazen, mijn lantaarn flauw brandende gelaten, mijn gastheer en de zijnen onderhielden zich nog levendig, doch kort, en ieder legde zich ter ruste.

In huis, waar ze vrij in en uit kunnen gaan, heb ik de meeste voorwerpen in koffers of in de kast geborgen. Voornamelijk is 't het petroleumstel, dat aller verwondering wekt. „Rijst kunnen koken, zonder rook te maken!”

Ook het klokje maakt eenige sensatie, vooral onder de kinderen, die gaarne het getik vlak bij 't oor hooren.

Een notabele van Buloh Haur verzocht zijn ambtsjas te mogen schuieren met den borstel. 't Bleek zeer noodig te zijn.

Zij doen zich voor, of zij gaarne ecnige leering aannemen. In de allermeeste gevallen wacht ik tot zij zelf iets vragen.

Si Lémung vroeg hoe hij groeten moest. Eene buiging met „tabik tuwan” is voldoende. Handen geven is niet noodig. Aanslaan als de soldaten, gelijk velen doen, is ook niet noodig. Ik moest de beteekenis geven van de woorden Njonjah en Nonah. Si Lémung vroeg om een klein stukje papier, en riep zijn scriba (hijzelf kan niet schrijven) om dit op te teekenen (Battahschrift).

Over vergeving sprekende zeide een: „ja, dat is goed, als iemand mij ééns vergeeft, dan vergeef ik hem tweemaal. Is hij eens kwaad tegen mij, dan ook ben ik twee keer kwaad tegen hem.”

Ik sprak van Jezus, Diens naam nog niet noemende. (‘t Is eigenaardiger te wachten tot men zelf vraagt: „hoe heet Hij?”) Si Lémung redeneerde: „ik wil Mijnheer volgen, zooals Mijnheer weet, welnu, als u den grooten goeroe, die naar den hemel teruggegaan is, volgt, dan volg ik Dien natuurlijk van zelf.” ‘t Is de vraag slechts met welk doel hij mij volgen wil.

Bij het geven van geneesmiddelen richt ik mijn hart tot God, Zijn’ onmisbaren zegen vragende. Dit vragen doe ik als er goede gelegenheid bestaat zóó, dat men ‘t zien kan. Ik vertel hun, dat ik vraag om de tjap (zegel) (want ‘t woord berkat, zegen, begrijpen zij nog niet) van Batara Goeroe (hun hoogste Godheid).

Men vroeg mij of Batara Goeroe naar beneden kwam, als ik Hem riep.

„Hoe is Batara Goeroe van de Battah bekend met u? Verstaat Hij Hollandsch?” Zij vonden Batara Goeroe zeer „knap”, dat Hij alle talen van de wereld verstaat.”

„Wij zijn niet gewend met Batara Goeroe te spreken; maar als Mijnheer ‘t ons leert, willen wij wel. Och, wij zijn zoo dom!”

Met opzet begin ik niet over God te spreken. Eerst

wanneer ik de Battahsche taal meester ben, wensch ik dit te doen. Ik ben bevreesd voor misvatting. Komt het te pas, dan spreek ik natuurlijk gaarne.

Het is niet te verwonderen, dat men volstrekt niet begrijpt, wat het doel van mijn zijn alhier is. Zij zeggen, dat ik niet genoeg zieken heb om den tijd geheel door te brengen. En buitendien: „wat voor plezier steekt er voor u in hier te blijven?”

In stilte denken zij, dat ik in eenige betrekking tot den Toewan Bangsawan (den Resident) sta. „Mijnheer ontvangt toch brieven van Medan en van den Toewan Bangsawan ook.”

In mijn persoon vinden zij veel vreemds, zeggen ze, vreemd n.l.: anders dan de gewoone heeren hier. Dit vindt zijne oorzaak in het niet dan water drinken, niet rooken en het gebruik van eenvoudigen kost. Zij vragen mij, of het geoorloofd is, apen-, honde-, varkensvleesch enz. te nuttigen.

„Alles mag” antwoord ik hun, „als je varkensvleesch eet, mag je ook hondenvleesch gebruiken en hagedissen en kikvorschen en muizen oppeuzelen, zooals je trouwens ook doet; als je maar van je eigen geslacht afblijft.”

Bij openbare gelegenheden, zooals de pick-nick bij de borgverkiezing, planteden zij een bamboestaakje in den grond voor mijne voeten tusschen de knieën, waaraan een stuk puur varkensvet gestoken was, dat voor meer dan de helft ongaar was. Ik vroeg of ik er zooveel van nemen mocht als mij lustte; Si Lémung zou de rest voor zijne rekening nemen. Ik nam mijn zakmesje, en zaagde kleine stukjes af, die ik met flinke happen rijst naar binnen moffelde. Bijkans allen, nabij en verre, sloegen deze mijne handelingen gade. Zij moesten het overtuigend bewijs hebben, dat ik geen Islam was. Dat

bewijs zal ik hun bij openbare gelegenheden steeds moeten geven. In huis en elders kan ik op bevredigende wijze mijne leefregels ten opzichte van spijs en drank volgen.

Als zij naar mijn traktement vragen, antwoord ik hun, dat ik ontvang wat ik werkelijk noodig heb. Ze berusten er in, al vinden ze dit wel wat curieus. Een som noemende, zouden zij zich veel te groote denkbeelden vormen, en daarnaar alles afmeten.

De heeren, die mij van het noodige voorzien, vinden ze lief en ze informeerden dadelijk waar die heeren wonen.

Ik ontving van Buitenzorg de acte van verblijf, welke na den gebruikelijken aanhef en toepasselijke inleiding luidt: »tot uitoefening van zijn werk in de Battahlanden van de Afdeeling Deli der Residentie Oostkust van Sumatra, onder voorwaarde, dat hij de onafhankelijke streken niet bezoeken zal zonder nadere speciale vergunning daartoe van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur te hebben verkregen.

Aangezien er reeds sedert geruimen tijd in het Karogedeelte niet het minste gevaar bestaat, en over een paar weken een feest te Sibraja gegeven zal worden, waar ik gaarne bij tegenwoordig zou zijn, schreef ik den heer Westenberg, Controleur voor Battahzaken, mij te willen melden, of het Bestuur bezwaar zou maken, mij daarheen te zien trekken voor die gelegenheid. De heer Westenberg schijnt echter weder op reis te zijn, daar ik nog geen antwoord van hem ontvangen heb.

De zon laat zich in deze maand weinig zien. Hevige drooge wind en onbeduidende, maar talrijke buien hebben ons bezocht.

Ik mocht steeds gezond blijven. Mijn hoofd is vol builen

van het stooten tegen de balken. Ik zal van den verhuurder, die 16 dollar vraagt, schadeloosstelling voor pijn, leelijke gezichten en stremming in het werk eischen (!!).

Gemeenschap met Medan wordt bewerkstelligd door een looper, die om den anderen dag van den heer Ingerman tot mij wordt gezonden. Vier dagen gaan voorbij, alvorens antwoord van Medan ontvangen wordt. Die oppasser brengt tegelijk brood en groente mede.

Het houden van een dagboek is voor mij van den eersten dag af aan, regel geworden.

Mijne vrouw maakt het goed te Môdjô-warnô. Tot mij overkomen kan gebeuren, wanneer het door de Deli-Maatschappij beloofde of door de Battahs te bouwen huis, gereed is.

11 Augustus 1890. In mijn vorig schrijven, dd. 26 Juli, deelde ik u mede, dat ik naar aanleiding van uitnoodigingen van inlanders om op het plateau te komen ter gelegenheid van een feest, den Controleur Westenberg verzocht had, zijn advies te geven. Het antwoord uit naam van den Resident luidde, dat ik wachten moest tot de Resident zelf verlof tot eene reis geven zoude.

Dezer dagen een bezoek brengende bij den Resident, herinnerde ik ZHEG. wat hij mij bij gelegenheid van de Openbare Les op de Hollandsche school gezegd had, nl., dat het zoo met de zaken op het plateau stond, dat ik, zoo ik de kans schoon zag, wel eens een kijkje kon gaan nemen. Voorts betuigde ik, dat zoo ik slechts wist, waaraan ik mij precies houden moest, ik dat ook precies zou ten uitvoer brengen.

De Resident vroeg, of het Bestuur van het N. Z. G. genoegen genomen had met zijne regeling. Ik kon ja

zeggen. Ik voegde er aan toe, dat het eene van de principes was van het Bestuur, zich stipt aan de orders van de Regeering te houden.

Gedurende de maand Juli had ik 44 patiënten en deelde medicijnen uit en hielp de zieken 363 maal. Nog onder behandeling zijn 6 personen; 10 zonden geen bericht.

15 Augustus 1890. Mijne werkzaamheden in mijne vorige brieven beschreven, zijn dezelfde gebleven. De avondbezoeken stel ik voorloopig uit, omdat eenige dagen geleden, een tijger ongeveer 8 uur 's avonds in de kampong zelf een varken heeft te pakken gekregen, en ik woon buiten de kampong tusschen twee geburen in.

Langzamerhand heb ik onder en rondom het huis den grond schoon gemaakt. In den aanvang dit dadelijk te doen vond ik minder paedagogisch.

Het wordt nu ook zoetjes aan tijd, de menschen op te zoeken in hunne tuinen. Meer dan eene maand ben ik te huis gebleven om hunne bezoeken af te wachten. Nu ze eenigermate aan mij gewend zijn, moeten zij bezoeken van mij ontvangen. Doch nog niet in hunne huizen (tenzij om geneesmiddelen te geven), wat tot verkeerde uitlegging aanleiding zou kunnen geven. Dit eerst veel later.

Bezoeken komen er nog steeds. Een troep met den penghoeloe van Bukum aan 't hoofd, die naar een feest van den jongeren broeder van den Tengku van Senembah trok, hield mij hier bijna 4 uur bezig. De penghoeloe van Sibraja, een der machtigste heerschappen op het plateau, bracht ongeveer een' geheelen dag door, deels in, deels voor dit kluisje. Een goeroe van het plateau, die den penghoeloe van Buloh-Haur medecineert, is hier elken dag over den vloer. Anderen komen meerdere malen, zeker omdat de tabak, die ik presenteer, zoo overheerlijk smaakt.

Ook met over een en ander na te denken verstrikt eenige tijd. Op 't oogenblik werk ik een plan uit, dat zonder weten van den heer van den Honert toch indirect door hem mij aan de hand gedaan is. Hierover in een' volgenden brief.

Het is nu, wat zieken betreft, niet erg druk.

De manier van omgang met het volk blijft steeds dezelfde als die, beschreven in mijn' vorigen brief. Om achter zaken te komen, vooral die op hun' godsdienst betrekking hebben, moet men zeer omzichtig te werk gaan. 't Is beter, dat ze uit zichzelf vertellen. Bij eene plechtigheid naar aanleiding van het verbranden van een huis, waarbij degeen, wien het ongeluk getroffen heeft, de gunst der goden afsmeekt om niet zelf gedood te worden, zag ik iemand, die feitelijk als goeroe fungeerde. Eenigen tijd na afloop der plechtigheid, die ik stil had bijgewoond, praaide ik dien goeroe, en vroeg hem, of hij van de goden afwist. „O zoo weinig.” — „Ben je dan niet een goero?” — „O neen.” Ik merkte duidelijk, dat hij zich gesloten hield. Acht à negen dagen daarna werd, tegen 11 uur 's avonds, iemand gebracht, die door een duizendpoot gebeten en met het voorhoofd tegen een' spijker geloopt was. Ik herkende den man niet, omdat hij zijn hoofddoek niet op had. Het was de vermeende goeroe. Den volgenden morgen kwam hij bij mij. Hij vertelde, dat hij in 't geheel geen pijn meer gehad had, tevens hurkte hij voor 't huis neêr, terwijl ik mij op het kippenloopje (trap van dit huisje) in zijne nabijheid nederzette. In den loop van het gesprek zeide ik: „je weet van de goden af?” — „Ja wel mijnheer, maar toch niet veel.” — „Je bent goeroe, niet waar?” — „Ja, maar goeroe ketjil. Weet u wat ik wel goed weet, van de dagen.” — „Wat weet je van de dagen?” — „Ja eigenlijk”

zeide hij, als was hij verlegen over zijn' plotselingen uitval en over zijne vertrouwelijkheid, „toch niet veel, heel weinig maar.” Vraagt men nu toch door, dan krijgt men verkeerde antwoorden. Zij willen dan, óf den vräger den mond stoppen, óf stellen, zonder er bewust van te zijn, een verkeerd antwoord te zamen.

Een ander vertelde uit zichzelf eenige bijzonderheden. Toch moet men immer de mededeelingen controleeren.

Iemand, wiens rug ik wreef, werd gedurende de behandeling zoo vriendelijk en vertrouwelijk, dat hij verschillende gevallen uit het private leven mededeelde, die mij anders wellicht nooit ter oore zouden zijn gekomen.

Kinderen doe ik gaarne genoeg en met vruchten te geven. Zij zoeken dan bloemen voor mij.

Wanneer men komt met het verzoek geld te leenen, vraag ik dadelijk wat zij te koop hebben, al heb ik wat zij hebben, juist niet noodig.

Toen ik naar Medan reisde, ontmoette ik onderweg verscheidene menschen, die vroegen waar ik vandaan kwam. Men had grooten schik, als ik mijzelf voorstelde als: „anak Buloh Haur” d. w. z. iemand die daar geboren en daar burger geworden is.

Hunne goede gezindheid jegens mij wint, naar ik meen. Men spreekt meer over hulp te schenken bij het bouwen van een huis. Ook bergbewoners zouden een handje meehelpen. Voor 't grootste gedeelte is dit grootspraak. Toen ik van Medan terugkwam, werd ik vriendelijk ontvangen. Men riep de voorbijgangers toe, dat ik weér teruggekomen was. Maar de meesten waren druk in de weér met toebereidselen voor een huwelijk te maken. Zij kwamen dus slechts even aan, en gingen spoedig weér heen. Natuurlijk moest ik vertellen waar ik geweest was en wat ik uitgevoerd had.

De penghoeloe van Buloh Haur, de politicus, die volgens een zijner onderdanen „lieve lippen” maar een „boos hart” heeft, toont altijd groote vreugde als hij mij ziet. Soms grijpt hij mijne hand en drukt die dan tegen zijn voorhoofd.

Bij 't koopen overvragen zij altijd. Voor een imbau (een aap, die 't best bij een Eskimo met kleederdracht, doch dan alles in het zwart, vergeleken kan worden) vroeg men 7 dollar. Ik dong af tot 2. Het dier scheen ziek te zijn, en wenschte niets liever dan zich tegen 't lichaam van een mensch te warmen. Den volgende dag was het dood.

De huisbaas vraagt ook te veel, en ziet er niets in, mij te zeggen, dat ik binnen 6 dagen naar den paardenstal verhuizen moet, zoo ik hem de door hem vastgestelde som niet toezeg.

Men is 't er nog niet over eens, wie ik eigenlijk ben, wat het doel van mijn komst hier is.

Den Heer Schadt, administrateur, die vroeger hier geweest is, hebben zij beloofd, mij te zullen weggagen, als ik tabak mocht gaan planten, daar al de grond aan de Deli Maatschappij behoort. Men vertelde den Heer van de Water, administrateur, dat ik gifmenger was. Bij de menschen, die mij kennen staat het vast, dat ik goeroe ben.

Ook is 't hier uitgemaakt, dat ik geen Controleur ben. Toch komen partijen mijne gedachten vragen. Als ik zeg: „ik kan en mag niets zeggen, want ik blijf de vriend van jelui allemaal” is 't: „maar wat denkt u, dat de Controleur zeggen zal?”

Eenige eigenaardige gezegden mogen hier volgen. Ik zeide een paar vrouwen, patiënten van mij, die ik het portret van mijne vrouw liet zien, dat Njonjah haar reeds kende. „Ons kennen!” riepen ze „hoe is 't mogelijk!” „Door brieven” was de opheldering door een ander gegeven.

„Brandy drink ik graag” zei een plateaubewoner „maar jenever niet, want jenever is als petroleum. Als je 't aansteekt, vlamt het.” Ik gaf hem den raad eens te probeeren of brandy ook niet brandde.

Si Lémung die opgewonden kan zijn, zeide in een groot gezelschap, dat Njonjah er uitzag om altijd gezoend te worden. „Maar als Mevrouw hier is” ging hij waar-schuwend voort „en Mijnheer is niet thuis, is uit naar andere kampongs, dan mogen wij Mevrouw zelfs niet eens zien.”

„Van avond” zeide hij eens tegen mij „heeft u een gantang (een inhoudsmaat) Battahsche taal ontvangen.”

Verzoeken om eene of andere kleinigheid worden door de moeders op naam van kinderen tot mij gericht. 't Heet dan: „ja de kleine Si Loumpat wil graag een stukje brood”, „de kleine Si Ngièn zou zoo graag van die gedroogde visch (voor mijn jongen bestemd) een stukje proeven.” Ze schieten in een lach, als ik die kleintjes zeg, vooral hunne mamas niet te vergeten, als ze tehuis uitdeeling houden.

Mijn buurman heeft zijn erfje een klein weinig schoon gemaakt, ziende het frisscher voorkomen van mijn lapje grond.

Een stukje zeep werd gevraagd voor het schoonmaken van eenige kleëren.

In 't verschiet zie ik wel het latijnsche letterschrift gebruikt door de Battahs, omdat de meeste toongevers in de wereld voor vereenvoudiging zijn. Gaarne zoude ik van u willen weten, of er kans bestaat, dat nieuwe lettervormen gemaakt kunnen worden, speciaal voor het Karau, (Karo). Het Tobasch schrift kan niet gebruikt worden.

Op de kleederdracht zal ik vooreerst nog geen aanmerking maken, al is deze onhygiënisch. Ik wensch voor-

loopig ook alle uitwendige gelijkheid met den Islamiet te vermijden. Is de Battah voor goed christen, dan is 't wat anders.

Er bestaat toch al een zucht, althans onder de mannen, om van dracht te veranderen. Broek en jasje heb ik reeds bij menigeen gezien.

Veel goed wordt te Medan gekocht. De Battahsche kleedingstukken worden voornamelijk op het plateau geweven, en hier ook wel veel verkocht. Een enkele in de Doeson weeft zelf.

Eene vrouw vroeg mijn' jongen haar het naaien te leeren.

Er zijn Europeanen, die er plezier in hebben, de bij hen komende Battahs op dranken te tracteeren. Reeds verscheidenen hebben ook tot mij de vraag gericht, of ik geen brandy schonk.

Vloeken leeren ze, zooals 't schijnt, gemakkelijk.

Mandailingers, die sluw zijn, komen hier wel eens om een en ander in de bosschen te zoeken, maar van propagande maken, merk ik niets.

De berichten omtrent de Atjehsche stroopers luiden gunstig. De bende, een 65 man sterk, is ongeveer eene week geleden teruggekeerd, niet het land der Karaus, maar dat der Pak-paks doortrekkende. Wie weet, om met nieuwe krachten terug te keeren, voornamelijk om de Karauhoofden voor hun' tegenstand te doen boeten.

't Landschap Senembah behoort voor een groot gedeelte aan de Senembah-Maatschappij. De Heer von Seuter, hoofdadministrateur van die maatschappij, betwijfelde of ik daar wel goed zou ontvangen worden. De Heer Abelleven, administrateur, deelde mede, dat hij bevriend was met een der hoofden, waar hij dan ook gerust zijn hoofd op 't kussen kon neêrleggen, maar de anderen vertrouwde hij niet.

Ook Controleur Westenbergs oordeel luidde niet gunstig over de menschen in die streek.

Niet om de menschen, maar door gebrek aan communicatie met het plateau is die streek voor een' zendeling niet geschikt, wel voor een' helper van den zendeling. Daar kan nooit een hoofdpost gesticht worden, een weinig oostelijker weêr wel.

De adviezen van de voornaamste Heeren te Medan win ik in. De Heer van den Honert is zoo vriendelijk, mij vertrouwen te schenken en mij op de hoogte van veel te houden.

De Heer van den Honert vroeg onlangs, of ik ook een hoofd in Indië had, tot wien ik mij te wenden had. Ik zeide, dat ik, als er een zijn moest, niemand anders wist dan de geachte vrager zelf. „O neen! zóó niet” was 't antwoord lachend gegeven. Toen ik later zeide, dat ik van plan was het Bestuur een maand verlof te vragen om mijne vrouw te halen, daar de reis van hier naar Soerabaja direct in 5 dagen volbracht kan worden, en mijne vrouw wegens haar gedurende zeereizen minder aangename toestand absoluut oppassing noodig had, zeide de Heer van den Honert: „Daar behoeft ge toch waarlijk geen verlof voor te vragen. Ik zou maar gaan.”

Ergo?

Op die wijze zou de zendeling in zaken, die hem aangaan gaarne het advies van den hoofdadministrateur volgen, terwijl hij in tegenovergestelde gevallen zich liever in de armen van het Bestuur laat vallen. In zake een maand verlof is 't zoo erg niet. Maar daar het afhalen van mijn vrouwke door omstandigheden den huisbouw betreffende, eerst in December of Januari plaats kan hebben, kan ik op deze aangelegenheid nog antwoord van u ontvangen.

De Heer van den Honert vindt het niet aangenaam, dat

de overkomst van mijne vrouw moet uitgesteld worden. Hij zeide mij, vooral niet al te lang achtereen te Buloh Haur te blijven, enz. Het dikwijls naar Medan gaan zal echter een' minder goeden indruk op de Battahs maken. En ook de Europeaan is gaarne geneigd mij van plichtverzuim te beschuldigen. Ongetwijfeld is 't voor den Europeaan goed, weer eens eventjes in Europeesche atmosfeer te ademen, al was 't alleen om de moedertaal nog eens te spreken, die door voortdurenden omgang met inlanders verwaarloosd wordt.

Dit huisje is voor de gezondheid in 't algemeen en voor de oogen in het bijzonder niet goed ingericht.

Van koorts ben ik vrij gebleven. Mijn jongen sukkelte nu voortdurend aan lichte koortsen. Het huishouden moet ik dan waarnemen.

Steeds op zijn hoede zijn om het hoofd niet te stooten tegen de balken is vermoeiend.

Doch dit een en ander plaagt mij niet zóó, als het feit, dat ik nog veel te weinig van medicineeren, van de toepassing der natuurheilkunde afweet, al ben ik God dankbaar voor den genoten zegen; dat ik nog te weinig doorgedrongen ben in 't begrip van taal. Ik scherts niet, als ik zeg, dat ik mij gaarne nog een drie à vier jaren in Holland zou willen voorbereiden tot beter slagen van den arbeid.

Al heeft dit ook indirect invloed op den gezondheids-toestand, troost ik mij met deze waarheid, dat, wie nog stevig lachen en oprecht bidden kan, gezond van hart is.

Men vermaakt zich hier over eenvoudige zaken, omdat er gebrek is aan werkelijk kluchtige tooneelen. Het trekken aan den sterk afhangenden tip van 's moeders hoofd-doek door het kind, dat achter op den rug gedragen wordt, het kriebelen van den rug van grootpapa door den

kleinzoon, terwijl de oude man gehurkt op den grond zit, met gesloten oogen volop geniet, enz. brengt de lachspieren in beweging.

Eene opgave van eenige afstanden, in een der vorige brieven gegeven, is foutief. De afstand van Deli-tuwa tot den Heer Ingerman, met een karretje, bedraagt 2 uur (niet $2\frac{1}{2}$). Van den Heer Ingerman naar Buloh Haur is het 4 uur (niet 3) loopens.

De kaart van den Heer Meissner c.a. dient tot orientering, als plateaubewoners bij mij aankomen en over hunne kampongs spreken.

24 September 1890. Het is te begrijpen, dat er, nu ik eenigen tijd te Buloh Haur gevestigd ben, minder merkwaardigheden omtrent werkzaamheden, omgang enz. te vertellen vallen. Daarentegen zouden mededeelingen over land en volk aan belangrijkheid winnen. U vindt het goed, dat ik daarvan nog niets openbaar maak, daar degelijke en dus langdurige studie noodig is. Het is mijn streven, alles zooveel mogelijk in persoon bij te wonen. De gewoonte om met potlood en papier in de kamer zittende, haastig de mededeelingen van ontboden inlandsche ingewijden en zaakkundigen op te teekenen, is zéér af te keuren. Daargelaten nog de verkeerde gegevens dier zaakkundigen, maakt de verzamelaar, door zijne verbeeldingskracht bedrogen, zich eene verkeerde voorstelling.

Veel vrijer zal ik mij onder de bevolking kunnen bewegen, en vrijmoediger naar tuinen, huizen, enz. gaan, wanneer mijne vrouw hier is.

Ik moet mij wachten voor de jongelingen en de oude vrouwtjes, omdat deze twee soorten gaarne zouden zien, dat ik mij een aantal Battahsche huis-, tuin-, keuken-, en wat al niet meer gezellinnen aanschafte. Acht van die

meisjes, zoo rekent men mij voor, zou het goede getal zijn, ten gebruike voor verschillenden arbeid. En dan eene of een paar vrouwen op den koop toe in geval anderen ziek worden.

De menschen hebben een hoogen dunk van mijne rijkdommen, daar ik naar hunne meening met het grootste gemak zulk een harem er op na zou kunnen houden. Ik weet mij bij gesprekken dit onderwerp rakende er uit te redden. Het slotakkoord is, dat ik van allen zoowel meisjes, maagden of vrouwen, getrouwd of niet, oud of minder bedaagd, mooi of leelijk, gezond of ziek, sterk of zwak, gezet of mager evenveel houd; maar dat geen enkele ooit mijne vrouw zal en kan worden." Deze uitspraak, gedwongen meermalen uit te spreken, heeft ten gevolge dat ik vooral bij de minder bedeeden goed sta aangeschreven.

Maar genoeg, ik wil slechts aantonen, dat het niet zoo gemakkelijk valt om mij geheel vrij te bewegen. Toch is het verblijf op eene en dezelfde plaats een éérste voorwaarde, om van taal en volk een weinig, doch goed, op de hoogte te komen. Dit behoef ik niet uiteen te zetten.

Werkzaamheden. Ik heb een paar bezoeken gebracht aan de droge rijstvelden van den Penghoeleo van Buloh Haur, n.l. toen aldaar door de geheele kampongbevolking (eenigszins in den trant van de Minahassische mapaloes) gewerkt werd. Wanneer een aantal menschen bij elkander zijn, is dit voor mij eene geschikte gelegenheid om waarnemingen te doen. Mijn plan, om ook enkele families afzonderlijk, gedurende hun arbeid in de tuinen, te bezoeken, heb ik laten varen, omdat bij en na den arbeid vrijages plaats grijpen; waarvan men ook mij zou kunnen verdenken, als ik deze of gene alleen bezocht.

Bij gelegenheid dat alle sterkere personen, zoowel vrouwen

als mannen, naar het bosch gingen om de kist te halen voor den overleden ouden penghoeloe, ging ik ook mede (De oude penghoeloe, de politicus, is den 20sten Augustus overleden. Zijn eenige zoon Si Tambat, een dertiger, is penghoeloe geworden).

Verscheidene (niet alle) ceremonies bij het brengen van de doodkist in kampong en in huis, en de behandeling van het lijk, van de kist met het lijk enz. heb ik bijgewoond.

Ik heb gezien naar enkele spelen die de Battahs uitvoerden. — Kinderen 's avonds bezig gehouden met eenvoudig vuurwerk. Ouderen van dagen worden dan opgewekt om mede te doen. — Een troep jongens zich moede laten loopen, klimmen, springen, enz. om te gewinnen eene prijs bestaande uit 5 à 6 kaakjes.

Bij het slachten van een karbouw ben ik ter wille van de kennis, die ik moest opdoen, van het begin tot het einde tegenwoordig geweest. Het eten van geronnen bloed, van rauw vleesch, van het karbouwenvoeder, dat nog in maag en ingewanden, half en bijna geheel verteerd, aanwezig was, zou een omnivoor voor een oogenblik vegetariër maken. Ik was over de walg heen; want ik heb alles met de meeste kalmte kunnen aanschouwen.

Salah Bulan heb ik bezocht, om eene van de vrouwen van den penghoeloe aldaar te helpen, die haar benedenarm gebroken had. En passant nog andere patiënten behandeld.

Deze maand ben ik ook eene week te Medan geweest.

Dit zijn mijne bevindingen, werkzaamheden enz. buitenshuis; en binnen de vier schuine wanden van mijn nederig zwart kluiske mocht ik alweder verscheidene personen ontvangen.

Daar de dood van den ouden penghoeloe eene menigte

menschen naar Buloh Haur lokte, kwamen verscheidenen mij eene visite maken. Dit gebeurde natuurlijk des daags en des avonds. Een paar hebben mij 's nachts bezocht n.l. zijn stillekes binnengedrongen, en hebben heel wat, in alles ter waarde van tegen de 50 dollars, medegenomen.

De hoofdaanlegger, ze waren met hun drieën, was de penghoeloe van Betimus. Hij is gevat. Zijne 2 kameraden zijn gevluht. Weinig kreeg ik terug. De penghoeloe werd veroordeeld tot 3 maanden gevangenis. Ik herkende hem dadelijk, omdat ik hem nog met geneesmiddelen geholpen had en zijn rug had ingewreven. Volgens den Controleur is hij een dief van beroep. Inwoners van Bettimus, ten getale van 40, onder wie zijne zusters, kwamen den Controleur smeeken (NB.) om hun hoofd te verbannen.

Ik was blijde, toen ik zekerheid had, dat de diefstal niet gepleegd was door iemand uit Buloh Haur.

Patiënten had ik gedurende de maand Augustus ten getale van 53.

Van eenige dier bezoeken moet ik melding maken:

1°. Eenige vrouwen van het plateau, ieder met een kindeke op den rug, vroegen of het wel behoorlijk was om bij mij in huis te komen. Zij vroegen om een stukje kamfer. Toen ze dat ontvangen hadden, scheen het ijs gesmolten te zijn. Tot zoo ver zij loopen konden, doorzochten zij het huisje, vroegen van alles het nut, enz. en tevens van alles een exemplaar te mogen ontvangen, mij met haar elleboog aanstotende, om toestemming te ontvangen. Zeep, lucifers gaf ik. Zij beschouwden het portret van mijne vrouw met alle aandacht. Zij wilden volstrekt mij hooren Hollandsch lezen. Zij lieten de palm van hare handen zien, opdat ik zou waarzeggen, enz. Zij beloofden wat mede te zullen brengen, als zij weêr eens

hier kwamen, en verzochten mij toch vooral den naam van hare kampong niet te vergeten, en haar te bezoeken, als ik op het plateau kwam.

't Duurde geruimen tijd vóór dat zij voor goed vertrokken waren; want telkens kwamen zij weder terug. Eéne luchtte haar hart met uit te roepen: „Ja oh, wat is 't hier toch pleizierig.” Ik had schik voor vier, en zij lachten van de weëromstuit.

2°. Ds. van Lingen heeft zich de moeite getroost, Buloh Haur en mij te komen opzoeken. Een dag en twee nachten bleef Z.Ew. ten mijnent. Het was mij hoogst aangenaam, bezoek van een landgenoot, en nog wel zulk eenen, te ontvangen.

Als werk binnenshuis zij nog vermeld:

Het schrijven van Battahsch op verzoek van mijne gasten. Si Lémung vroeg mij, een brief te schrijven aan iemand, die hem nog een kip schuldig was.

Op bepaalde tijden van den dag teeken ik op, hoeveel graden de thermometer, op de koelste plek geplaatst, aanwijst.

Eene regenmeter hoop ik van de Deli-Maatschappij te ontvangen.

Correspondentie neemt ook tijd weg. Voor de Tjahaja Siang schreef ik een maand geleden een en ander over Deli en de Battahs. Binnen kort hoop ik te vertellen van mijne verhouding ten opzichte der menschen hier.

Gedurende meer dan twee weken werden mijne werkzaamheden vermeerderd door de ziekte van mijn' jongen, weswegens ik het huishouden moest waarnemen. Voor een paar dagen is dit wel aardig; maar drukkend voor langen duur. Ik verheug mij thans weder in de gezondheid van Nikolaas, die naar zijn beste weten en kunnen zijn best doet.

Omgang. Over den omgang met het volk sprak ik reeds een enkel woord in 't begin dezer letteren.

Oppassen is de boodschap; ook bij het nagaan van hunne godsdienstplechtigheden enz. zeer in acht te nemen.

Bijv. eenige voorwerpen, die gebruikt waren tot het doen overkomen van onheil, maar die bij tijds ontdekt waren, durft men niet aanraken. Na mij eerst overtuigd te hebben, dat men 't mij niet kwalijk zou nemen, als ik de voorwerpen, aanvatte, raapte ik ze op, en ze langzaam beziende vroeg ik naar de beteekenis. Nu was 't bij die plek steil en glad, en ik moest bij het gaan dubbel oppassen niet uit te glijden of te vallen. Ware dit gebeurt, men zou gezegd hebben, dat een booze geest mij geduwd had of ter neder getrokken. Gelukkig bracht ik 't er goed af, en toen ik vroeg, waarom ik niet bevreesd was, die voorwerpen op te nemen, enz., zeide men, dat ik goeroe was en geen leed van de hantu mij overkomen kon.

Den eersten keer, dat ik in den tuin van den jongen penghoeloe verscheen, bleef ik geruimen tijd toeschouwer, eene gelegenheid verbeidende ook de handen uit te steken zonder indringerig te zijn. Toen eenige oude vrouwen een balletje opwierpen of ik ook zou kunnen doen, wat de Battahs deden, dacht mij het gewenschte oogenblik gekomen, en een werktuig nemende ging ik er flink op los. Dat viel erg in den smaak; zooals ik ook later nog merken kon.

De tweede maal, bij het beharken van den tuin, nam ik mijn eigen hark mede, waarmede ik eenigen tijd werkte. Dit gereedschap maakte de ronde bij de verzamelden. Men moest dat ding van Mijnheer, (dat veel practischer is) probeeren.

Bij zulke gelegenheden wordt door den eigenaar van den tuin getraceerd. Men drong er op aan, dat ik meê zou eten. De toebereide spijzen uit maïs, kokosnoot, het inwendige van den pisangstam enz., smaakte mij uitstekend, en de luidjes hadden er schik in.

Gaarne doe ik meê met Batahsche spelletjes, als ze niet

ruw zijn, zooals het kuitschoppen, het elkander gooien met doerjanpitten, enz.

Toen de inschrijving plaats vond voor de verdeling van het karbouwen vleesch (verscheidene kampongs doen daaraan mede) kwam men ook bij mij. Ter wille van den band der genegenheid schreef ik in voor een portie ter waarde van een pilaardollar (1.15 dollar).

Gezindheid. De stemming en gezindheid der Battahs blijft steeds goed en aangenaam.

Op een morgen kwamen een paar mannen hunne tenten bij mij opslaan, om rustig kleëren te naaien. Dit werk is voor den heer der schepping in 't Battahland weggelegd.

Plateaubewoners zijn er, die willen dat ik dadelijk met hen meêga. „De Atjehers zijn weg” zeggen ze, „en boven kunt u ook, zoo niet nog beter, het Battahsch leeren. We zullen den volgende keer u komen halen, en dat blijft zóó afgesproken.”

De hulpvaardigheid gedurende de ziekte van mijn jongen kan ik niet roemen. Kent men alle omstandigheden dan is alles te begrijpen, al heeft men recht tot laken.

Een paar malen heeft een patiënt mij verzocht, de door mij hem aangeboden geneesmiddelen eerst zelf te proeven. Toen ik daarover mijn ongenoegen te kennen gaf, was de een dadelijk bereid te zeggen: „Ampun Mijnheer, ja u moet weten, dat u zoowel moeder als vader van mij is.” De waarde van zulk een uitspraak is gemakkelijk te bepalen.

En dat de gezindheid van den penghoeloe van Betimus minder dan zedelijk was, bewees hij door bij mij te stelen.

Daartegenover staat de verontwaardiging der Buloh Hauers, die mij goed deed voor zoover zij niet gemaakt was, en wie zal dit laatste kunnen beoordeelen.

Onder de eigenaardigheden zijn meldenswaard dat men steeds met twee woorden spreekt.

Voorts, dat kinderen geleerd wordt met de „taän mahuli”,

het mooie handje, eenig ding door mij aangeboden, aan te nemen.

„Zooals die hond in uwe nabijheid blijft, omdat gij hem wat gegeven hebt, komen de kinderen graag bij u ter wille van de koekjes.”

Zeep willen ze, om zich te wasschen en „blank te worden als Mijnheer.” Dat dit laatste niet gebeuren zal vertel ik niet, ik laat dit in 't midden; maar met veel genoeg en geef ik zeep aan hen, die er om vragen.

Verscheidene mannen komen informeerden naar middeltjes om „mooi” te worden. Vooral kleine, heele kleine puistjes of bultjes op het voorhoofd en nuance van huidskleur op wangen en voorhoofd wordt niet mooi geacht.

Toen de jonge penghoeloe eene ongelooflijk groote hoeveelheid vleesch (rauw daarbij), naar binnen gespeeld had, kwam hij om arak; want hij had „daaraan op 't oogenblik groote behoefte.” Geen sprake, dat hij iets van dien aard kreeg.

De dood van den penghoeloe, den ouden, was toe te schrijven aan zijne tweede vrouw, die nauwelijks 18 jaren telt. Verscheidene goeroes hadden te voren gezegd: „wie met haar trouwt zal spoedig sterven” en zoo is 't ook met den penghoeloe gegaan. „Wij allen zijn bang om dat jonge vrouwtje te trouwen. Wij zouden ook sterven. Zou u bang zijn om haar te nemen?” Een bejaarde Battah zeide mij, dat en het Gouvernement en ik veel verloren door den dood van den ouden penghoeloe.

„Ik leef weer door u” zeide een pas gecureerde oude van dagen, en hij herhaalde dit nog een paar malen blijkbaar met veel innigheid, dat in grinneken zich uitte, terwijl hij de deur uit en de trap afgang. Eensklaps keert hij zich om, komt terug, en met kalmen blik de gesteldheid van de deur inspecteerende, zegt hij met hoogst ernstige stem: „Goed sluiten, Mijnheer, vooral goed sluiten de

deur, 's nachts. Oh! oh! dieven stelen bij Mijnheer, slecht, héél slecht." Hij vertrekt en mompelt: „jaòh de Battahs slechte menschen."

Het werd bekend onder de Buloh Haur, dat de dief gevangen was. Si Lémung kwam met een opgestreken zeiltje bij mij en zeide: „Heb ik 't u niet gezegd, dat Batara Gura u helpen zou? Ja, hij heeft gezorgd, dat de dief gepakt werd."

Gedachten omtrent mij. Men kan zich nog niet los maken van het denkbeeld, dat ik geen Controleur ben of dit later niet worden zal.

Een man, wiens doorzicht en tact mij bleek gedurende zijn spreken en door de wending, die hij telkens aan het gesprek gaf, zeide, dat zoo ik zelf geen Controleur was, ik de aangewezen persoon was om den Controleur in te lichten en den waren toestand van zaken te schetsen. „De Battahs zijn meer met u bekend; zijn niet bang voor u, en u kent de taal beter" was zijne meening. Vooral dit laatste kan ik beter dan hij beoordeelen. De Heer W. toch is reeds geruimen tijd, ik meen 1½ jaar, onder de Battahs werkzaam.

In de Maleische wereld is men van meening, dat ik mij onder de Battahs gevestigd heb om hun de Hollandsche taal te leeren en scholen op te richten voor dat doel.

Verzoeken en eischen. Massas van Battahs verzoeken om de Hollandsche taal te leeren. Zij voegen de daad bij het woord, en beginnen onmiddellijk naar de Hollandsche benamingen van lichaamsdeelen en nabijzijnde voorwerpen te vragen.

De jonge penghoeloe van Buloh Haur laat zijn vroeger gestelden eisch, dat ik hem het Hollandsch zou leeren en hem opleiden tot kerani (schrijver ten kantore en elders)

niet varen. Hij wil mij althans geen Battahsch leeren.

Andere verzoeken bestaan in het verkrijgen van drinkwater, arak, zeep, petroleum, lucifers, kopjes, borden, vingerkommen, leege blikjes, petroleumblikken, flesschen, stopflesschen, kisten, groenten, gedroogde visch, kamfer, verf, touw, papier, afgedragen kleëren en in het leenen van de lantaarn, van eene schaar bij het naaien, en eene schaar om haar te knippen, spiegeltjes om toilet te maken met kam, zaag, vijl, heitel, enz. muizenval, potlood.

Een gevangene wegens speelschulden stortte zooveel tranen hij slechts uit zijn oogen persen kon, en hief de gebonden handen smekend omhoog, met het doel mijn hart te vermurwen om voor zijn speelschuld te voldoen. Mijn hart bleef, naar 't hem toescheen, koud.

Toekomst. Van de toekomst van Buloh Haur is niet veel te verwachten van den jongen penghoeloe, die onverschillig is in hooge mate. Gelukkig schuift hij niet; maar van spelen is hij een eerste liefhebber. Zeer klaagde hij mij zijn nood, dat zijn vader hem niets had nagelaten. Van prestige ophouden heeft hij nog geen begrip. De kleine jongens gaan met hem als met een van hun fideelste kornuiten om. Hij laat zich door de kleinen uitschelden, en scheidt daarin behagen.

Een en ander op de toekomst betrekking hebbende gaf ik reeds hierboven.

Moge God alles wèl maken!

Ten slotte zij medegedeeld:

dat de Resident zeer vriendelijk is, en mij de kaart van het plateau (lichtdruk) ten geschenke gaf, en ter lezing de notas van zijn Controleurs omtrent de onder deze Heeren ressorteerende Battahs;

dat een leesgezelschap zoo vriendelijk is, mij de portefeuille te doen toekomen;

dat ('t geen ik in mijne vorige letteren vergeten heb)

ik van den Heer Nielsen, die den Doctor van Beuningen v. Helsdingen ter zijde staat, zeer veel hulp ontvangen heb. Hij toch maakte voor mij een apotheekje in orde, dat ik op reis mede kan nemen. Als ik medicijnen noodig heb, is de Heer Nielsen altijd bereid, mij dadelijk te helpen. Toch is het beter, naar zijne opinie, in Holland de geneesmiddelen te bestellen.

Het is mij een genoegen u te kunnen mededeelen, dat de Heer Schadt, administrateur van de Deli-Maatschappij, die vroeger de boven-onderneming alhier bestuurd, beloofd heeft voor den bouw van een huis te zorgen. Dat hij dit werkelijk meent, blijkt mij uit verschillende zaken. Begin 1891 zal, naar wij hopen, het huis gereed zijn.

De kosten moet ik aan den Heer Schadt ter bepaling overlaten. Hij zou met den Heer van den Honert er over spreken.

Zoo als ik u reeds schreef, moest ik het geliefd idee, een huis in Battahstijl te bouwen, opgeven. Zulk een huis kan later op het plateau verrijzen.

De huurprijs van het huiske, dat ik bewoon is 10 dollar. Eene hooge som voorzeker! Ik kon het niet voor minder krijgen. Eerst stelde de huisbaas 20, daarna bleef hij stijf bij 16. Na veel praten daalde hij af tot 10.

De beide kisten, inhoudende medicijnen, enz. zijn in orde aangekomen. Het cognossement voor de kist met boeken ontving ik.

Ds. van Lingen wordt door Ds. Knuttel opgevolgd. Ds. Knuttel maakte ik te Makasser een visite. Te Môdjô-Warnô ontmoetten we weêr elkander.

De spelling van Haür in Buloh Haür is foutief. Volgens Battah spelling moet het geschreven worden Buloh Hawar, 't geen ik na dezen in praktijk zal brengen.

Of 't Batta^k, Batta^h, Batta^h of Batta^a wezen moet, ik weet het niet.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

De opleiding van onze Zendingen.

(*Vervolg van D. XXXIV, p. 431.*)

II.

Welke veranderingen heeft de wetgeving op het lager onderwijs, later de invoering van het middelbaar onderwijs in ons leerplan te weeg gebracht? Dit punt zou ik in de tweede plaats bespreken :

Zoo als wij zagen, dagteekent het reglement op ons Zendelinghuis van het jaar 1840. Het werd gesteld met het oog op het optreden van den eersten Director, den Proponent H. Hiebink, dus op het openen van de inrichting, die, na het mislukken van verschilleude proeven, voor het eerst aan de opleiding onzer zendingen eene gestalte zou geven. Men stond toen aan den aanvang eener nieuwe periode; het was altijd nog eene proeve; door ervaring zou men leeren, en het zou niet getuigd hebben van opgewekt leven in het Zendelinghuis, als men gedurende de 50 jaren van zijn bestaan niet was mede gegaan met de veranderingen in ons maatschappelijk leven. Wel vorderde de wijsheid, dat men zich niet door den tijdstroom liet mede slepen, dat men zijn beginsel en de eigenaardigheden van het werk goed in het oog hield. Dit in zijne bijzonderheden na te gaan ligt niet in mijn plan. Ik heb mij te bepalen bij het onderwijs.

Gerust kan men aannemen, dat onze zendelingkweekingen vóór 1840, geen onderwijs ontvingen, dat hen voor hun' toekomstig werk bijzonder geschikt kon maken.

De Duitsche zendingen, die van Berlijn en Bazel tot ons overkwamen, waren over het geheel veel beter onderleid dan de Nederlandsche. De eersten hadden een' geregelden leercursus doorloopen, en wat zij hier te lande ontvingen was niet meer dan wat hun noodig was om hen voor het werk in onze zendingen eene nadere geschiktheid te geven. (1)

Hoe geheel anders was dit bij onze Nederlandsche kweekelingen. De kennis door hen in de school opgedaan, bepaalde zich tot de leervakken van de lagere school van 1806, en daar zij die school al sedert jaren verlaten hadden, aler zij tot kweekelingen werden aangenomen, was die geringe kennis voor een groot gedeelte vervloeid. Dit hadden zij in hun voordeel, dat in die school het godsdienstig element op prijs werd gesteld, hetgeen hun zeer te pas was gekomen bij het catechetisch onderwijs, dat zij ontvangen hadden ter voorbereiding voor hunne aanneming tot lidmaten der Nederd. Hervormde gemeente; en ook later hadden zij zich geoefend. Zij waren dus bij hun intreden over het geheel wel te huis in het leerstellige. Dit nu had slechts betrekkelijke waarde, daar het te weinig inging tot het leven, en niet strookte met de eischen, die den zendeling te stellen zijn bij zijn optreden als evangelieverkondiger onder heidenen en moham-

(1) Van 1802 tot 1832 ontving het Genootschap 23 kweekelingen uit Berlijn, die daar gedurende 2 à 5, één zelfs 6 jaren opgeleid waren door den voortreffelijken JAENICKE; na zijn' dood opgevolgd door zijn' schoonzoon RÜCKERT.

Van 1816 tot 1818 trok het Genootschap 5 kweekelingen uit Bazel, waar de opleiding slechts twee jaren duurde. Bazel kon later geen kweekelingen meer afstaan, omdat het die toen voor zijne eigene zendingen noodig had.

Berlijn strekte toen zijne werkzaamheden niet verder uit dan tot het opleiden van zendelingen.

medanen. Het maatschappelijk leven in Nederland en in onze Oost was op weg van gewichtige veranderingen. Dit moest van invloed worden op de zending, en het zendelinghuis zou daarmede rekening hebben te houden. Het kwam er echter op aan, dit met wijsheid te doen.

De Directeur werd weldra overladen met velerlei genootschapswerk, waartoe behoorden het houden van de acten in de toen zoo talrijke vergaderingen, eene zeer uitgebreide correspondentie, enz. Wel zag hij zich gesteund voor het elementaire onderwijs door enkele privaot-onderwijzers en voor het voltooiend door enkele predikanten; doch recht op gang kon het onderwijs niet komen. Daarbij zag hij zich belast met dat in de zoogenaamde theologische vakken, die niet door predikanten behandeld werden en in dat van het Maleisch. Weldra bleek, dat het noodig was nog een' vasten onderwijzer aan het zendelinghuis te verbinden. Daartoe verlangde men een' wetenschappelijk gevormden theoloog. Deze werd in 1844 gevonden in den Heer B. F. Matthes, Candidaat tot den H. dienst bij het Evangelisch Luthersch kerkgenootschap, die toen tot Sub-director benoemd werd.

In 1845 bleek op nieuw, dat de onderwijzers overladen waren. In een uitvoerig rapport, door den Director ingebracht, wordt de verdeeling van het onderwijs opgegeven als volgt:

Ds. OORT had de christelijke geloofs- en zedeleer; Ds. DE VRIES de kennis, het verstand en gebruik des Bijbels; Ds. VAN DEN HAM de uitlegging der Apostolische brieven. De Sub-director had voor zijne rekening de kerkgeschiedenis, de zendinggeschiedenis, het Mohammedanisme, de Maleische en Hoogduitsche talen, de algemeene geschiedenis, de land- en volkenkunde van Indië en het houden van stijloefeningen. De overige vakken kwamen

voor rekening van den Director, te weten: Bijbelsche geschiedenis, uitlegging der geschiedkundige boeken des Bijbels, uitlegging van een profetisch of van een poëtisch boek des O. T., eenvoudige behandeling der geloofs- en zedeleer, practische bijbeloefeningen tot het vervaardigen van schriftelijke opstellen, onderwijs in hetgeen den zending in zijn werk kan te stade komen en redeneerkunde. Doch daar de Director zich toen tijdelijk aan de opleiding der kweekelingen had moeten onttrekken, (1) werd de Sub-director nog met een paar vakken belast, terwijl in de overige niet had kunnen voorzien worden.

Tot de bijzondere onderwijzers behoorden nog de Heer VRIENS, voor de genees- en heekunde, de onderwijzer ARENT voor de Engelsche taal en de aardrijkskunde, en de onderwijzer BESSELER voor de Hollandsche taal, het rekenen en het zingen. Onder de leiding van den onderwijzer GOUKA hadden de kweekelingen zich te oefenen op zijne school in het geven van lager onderwijs.

Er waren toen zes kweekelingen, die op 28, 27, 25, (twee) 19 en 18 jarigen leeftijd waren aangenomen. Ontrent den aanleg dezer kweekelingen getuigde de Director van een' als beslist goed, van drie als middelmatig, van twee als beneden het middelmatige. Toch hebben vijf van dezen zich later als goede zendelingen doen kennen. Doch terwijl een van hen in het 3de jaar zijner opleiding was, waren de anderen pas het 2de of 1ste jaar ingetreden, en let men nu op de geringe voorbereiding, die zij vóór hun intreden in het Zendelinghuis hadden kunnen genieten, dan zal het duidelijk, zijn, dat de leerstof voor een groot deel hunne bevassing te boven moest gaan. Buitendien,

(1) Dit was wegens de voorbereiding van het werk van den Inspector, dien hij geheel op de hoogte van het bestaande had te brengen.

die leerstof lag grootendeels op theologisch gebied, en zelfs moesten de vakken, die daartoe niet te brengen waren, toch grootendeels dienen bij de theologische studiën. In de Commissie van onderzoek en toezicht werd het door de meest gezaghebbenden duidelijk genoeg uitgesproken, dat het dáár op aankwam, en dat, wat niet daartoe behoorde, zoo al niet als onverschillig, dan toch als van vrij ondergeschikt belang te heschouwen was. Wilde men dan theologen vormen? De vraag zou ten stelligste ontkennend beantwoord zijn. Men wist zeer wel, dat de theologie als zoodanig buiten de sfeer van den zendeling ligt; men zag alleen niet genoeg in, dat hij al zijne westersche wetenschap zou hebben te verwerken tot datgene, wat hem te midden van heidenen en mohammedanen, voor een groot gedeelte natuurvolken, zou te pas komen; dat het daar zou zijn een beginnen van het eenvoudigste, en dat daartoe alleen in staat zou zijn de geniale man, die zich boven het ontvangen onderwijs zou weten te plaatsen. De gewone man geeft steeds slechts wat hij ontving; hij is de trechter van zijne leermeesters, als deze niet den tact gehad hebben zijnen blik ten dezen te verhelderen.

Het rapport van Director Hiebink is zeer belangrijk; het getuigt van inzicht in datgene, wat het onderwijs worden moest; doch hij had zich zelven niet kunnen voldoen. Hij beriep zich daarin, behalve op zijne veelvuldige werkzaamheden, op de geringe ervaring, die hij had kunnen opdoen vóór hij zijne taak aanvaardde, en op het onvoldoende van het onderwijs der predikanten, dat zich tot hoogstens één uur in de week bepaalde, terwijl hij zelf en de Sub-director wegens het verschil van aanleg en vorderingen der kweekelingen, bij de groote verscheidenheid der vakken, voor een deel daarvan over niet meer tijd konden beschikken. Hij deed voorstellen om tot

verbetering te geraken, door betere verdeeling van arbeid; doch eindigde dit gedeelte van zijn rapport met de volgende opmerking:

„Aan het elementair onderwijs moet meer zorg besteed worden, dan thans geschiedt, opdat het middel zij tot ontwikkeling. Dit wordt alleen mogelijk, zoo het wordt toevertrouwd aan een' onderwijzer, die geheel aan het zendelinghuis verbonden is. Dit brengt mij er toe, u voor te stellen de benoeming van een' bekwamen onderwijzer van den tweeden of eersten rang, voor het onderwijs in het schrijven, rekenen, de Hollandsche taal, de algemeene geschiedenis, de meetkunde, de natuurkunde, de aardrijkskunde, zoo mogelijk ook het teekenen. Ook bij andere werkzaamheden zou hij hulp kunnen verleenen.”

Dit voorstel werd in handen gesteld van eene commissie, bestaande uit tien bestuurders, aan welken tevens werd voorgelegd de vraag, of er termen bestonden om den Director in de gelegenheid te stellen tot een bezoek van de zendinghuizen te Bazel en te Barmen. Het is niet noodig, dat ik verder op deze punten inga, dan om te vermelden, dat de Director en Sub-director in 1846 beide inrichtingen bezochten, en dat besloten werd tot het zoeken en benoemen van een' onderwijzer, als door den Director in zijn voorstel bedoeld.

Die onderwijzer trad in September 1847 op, en hem was eene zeer zware taak opgelegd. Wel had hij lang en velerlei onderwijs gegeven aan jong en oud; maar zulk eene verscheidenheid van leerlingen in ééne inrichting was hem niet voorgekomen. Van de zes kweekelingen van 1845 waren twee overgebleven en sedert waren nog aangenomen vier hulponderwijzers en één, als klerk werkzaam geweest, doch die blijkbaar, door lust tot studie beziel, veel wist, en bij dezen twee, dien het werkelijk aan elementaire voorbereiding ontbroken had. Hij liep gevaar

voor de eersten bij zijn onderwijs te laag bij den weg te blijven, en bij de laatsten eene kennis en ontwikkeling te veronderstellen, die zij niet bezaten. Hun leeftijd verschilde van 17 tot 22 jaar. Sommigen waren, ook door hunne ervaring, reeds den mannelijken leeftijd ingetreden, de overigen hadden al de eigenaardigheden van den jongeling. Aan vlijt en toeleg ontbrak het geen hunner. Door klassenverdeeling was in dit verschil voor een deel te voorzien; doch daardoor en bij het groot getal leervakken, want ook het onderwijs in Hoogduitsch en Engelsch was hem opgedragen, was de man spoedig genoodzaakt vijf à zes lessen daags te geven, dat hem nu wel zoo heel moeilijk niet viel; doch toch in een goed geregeld leerplan minder te pas komt.

Doch die onderwijzer stond op een bijzonder standpunt, en daartoe was hij voor een goed deel gebracht door de tijdsomstandigheden, in verband met eigen levenservaring. Reeds lang had hem tegengestaan het eenzijdige, het deels machinale van het lager onderwijs. Hij had er zich op toegelegd, aan het zijne eene meer practische richting op het leven te geven; doch dit als ter sluiks moeten doen, om zich de afkeuring van andere onderwijzers niet op den hals te halen. Zoo had hij het onderwijs in natuurkunde in zijne school opgenomen; bij het taalonderwijs meer geteelt op het verstaan van het gelezene, dan op taalregels, die hij in den grond verfoeide, als het op van buiten leeren aankwam, enz. Maar zoo had hij ook het godsdienstig element zijn volle recht verleend, en, als middel, het gebed en de Bijbelsche geschiedenis eene gepaste plaats gegeven; zoo ontzag hij zich niet, toen van wege de autoriteiten eene schifting der leer- en leesboeken plaats had, met de leerlingen, wier ouders dit wenschten, buiten den schooltijd, een deel der Evangelien te lezen.

En in hoe verre hadden nu de tijdsomstandigheden hem tot deze zienswijze gebracht? Reeds sedert lang was men tegen de organisatie van ons schoolwezen opgekomen, en daarvan had hij zijne eigenaardige ervaringen opgedaan: doch hij had zich hierover slechts te bekommeren in zoo verre zijn tijdelijk bestaan daarmede in verband stond, en de strijd om dat bestaan hem wel eens zwaar viel. Meer oog had hij voor de beteekenis van het onderwijs voor de verstandelijke, zedelijke en godsdienstige vorming, niet slechts van het kind, maar vooral ook van den jongeling. Er werd gesproken en geschreven over middelbaar onderwijs; daar moest het heen naar zijne stellige overtuiging; hij had hierover zijne denkbeelden, en heeft die ook in het openbaar uitgesproken. Er werd reeds gestreden over christelijk en neutraal onderwijs, al waren de termen nog niet in zwang. En er werd over dit onderwerp strijd gevoerd, niet op paedagogisch, maar op staatkundig en kerkelijk gebied. Dat stond dien onderwijzer ten eenen male tegen de borst; daarvoor zouden het kind en het huisgezin slachtoffers worden van partij-rumoer; daardoor zou aan woorden eene beteekenis gegeven worden, die zij niet konden of mochten hebben, en hier zou weêr eene begripsverwarring ontstaan, die niet anders dan noodlottige gevolgen kon hebben.

Op dit standpunt stond de onderwijzer, die in 1847 met het elementair onderwijs der kweekelingen in het Zendelinghuis was belast. Voor hem zou het later de vraag worden, of het elementair onderwijs in die inrichting wel genoegzaam onderscheiden was van het voortgezet en voltooiend gedeelte, en de wetgeving op het onderwijs heeft bijgedragen om die onderscheiding nauwkeuriger te bepalen.

Om tot de lessen in het Zendelinghuis te kunnen worden toegelaten werd gevorderd: *na.* duidelijk en met

oordeel lezen; *b.* eene goede hand schrijven; *c.* de hoofdregels van het rekenen, met insluiting der gewone en tiendeelige breuken en des regels van drieën kennen; *d.* de beginselen der Nederlandsche taal zich hebben eigen gemaakt; *e.* met de algemeene geschiedenis en aardrijkskunde niet onbekend zijn, vooral ten opzichte van het Heilige land, het Vaderland en zijne overzeesche bezittingen; *f.* die mate van Bijbel- en Evangeliekennis bezitten, die men bij wel onderwezen leden der gemeente kan vooronderstellen."

Met het oog op de schoolwet van 1806 was dit niet te weinig. Het stond, wat de meeste vakken betreft, in tusschen de vereischten voor het examen van den 3^{den} en 2^{den} onderwijzersrang. Doch dat die kennis bij velen van de aangenomen kweekelingen ontbrak, terwijl daarop ook minder gelet werd, wanneer de kandidaat blijken gaf van aan den noodigen aanleg de oprechte begeerte te verbinden om tot het werk der evangeliebediening onder heideneñ en mohammedanen te worden opgeleid, dit maakte het wel eens moeilijk te bepalen, waarmede het elementair onderwijs in het Zendelinghuis moest beginnen.

De grondwet van 1848 maakte „het openbaar onderwijs tot een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering.” „Overall in het Rijk moest van overheidswege voldoende openbaar lager-onderwijs gegeven worden”, altijd „met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen.” Een ontwerp van wet betreffende het onderwijs zou, zoo mogelijk, reeds in de eerste zitting der Staten-generaal worden voorgesteld. Het is bekend, dat verschillende ontwerpen schipbreuk leden, of zelfs de Staten-generaal niet bereikten, en dat eindelijk den 13^{den} Augustus 1857 onder veel loven en bieden de bedoelde wet tot stand kwam. Daarin komen als vakken van onderwijs voor, behalve wat reeds

in de wet van 1806 vermeld was: de beginselen der vormleer en die der kennis van de natuur. Doch onder den titel van „meer uitgebreid lager onderwijs worden genoemd: „de beginselen der kennis van de levende talen, die der wiskunde, die der landbouwkunde, de gymnastiek en het teekenen.” Ongeveer dezelfde vakken werden in de herziene wet van 1878 opgenomen.

Bij al wat verder werd ingevoerd tot verbetering van het onderwijs kon men verwachten, dat leerlingen, die de lagere school met vrucht hadden doorloopen, op een' hooger trap van kennis zouden staan dan vroeger; dat dus ook zij, die zich na eenigen tijd voor eene opleiding in het Zendelinghuis zouden aanmelden meer ontwikkeld zouden zijn dan de vroegeren. Dit heeft de ervaring niet geleerd. Doch in het Zendelinghuis was bij het elementair onderwijs reeds veel opgenomen, dat door de wet tot het meer uitgebreid lager onderwijs gerekend werd; alleen had het dáár voor een deel eene plaats gekregen onder het voltooiend onderwijs. Hieruit liet zich afleiden, dat eene verschikking van sommige, eene wijziging van andere leervakken noodig was, en dit volgde ongevoelig, zoodat reeds eene toenadering bestond tot de verdeeling, in ons vorig artikel blootgelegd.

Doch nog liet de wet op het Middelbaar onderwijs zich wachten. Die wet verscheen in 1863, nadat men reeds sedert eenige jaren door het toevoegen van eene tweede afdeeling aan de Gymnasiën getracht had het in die wet voorgestelde doel te bereiken. Wat was dat doel? Daar gelaten de voorbereiding tot het hooger onderwijs aan de Polytechnische school, het bereiken van een' hooger trap van ontwikkeling in de meer goeude standen. Daartoe werd en wordt nog, met eene enkele wijziging onderwijs gegeven in: Wiskunde, werktuigkunde, enz., natuurkunde,

scheikunde, enz., natuurlijke historie, cosmographie, staatshuishoudkunde, aardrijkskunde, geschiedenis, Nederlandsche taal, Fransche taal, Engelsche taal, Hoogduitsche taal, boekhouden, warenkennis, schoonschrijven, handteekenen, rechtlijnig teekenen, gymnastiek, practische scheikunde.

Er is al veel geschreven over den omvang van dit onderwijs en over de noodzakelijkheid, die vakken allen bij te houden, zal de leerling een voldoende eindexamen afleggen. Dit in het midden latende, kan ik mij toch niet onthouden van de opmerking, dat onder al die vakken niets voorkomt, dat tot zedelijk-godsdienstige vorming van de 12 tot 17 à 18 jarige leerlingen kan strekken; dat dit paedagogisch element als van zelf blijft rusten, waar al het onderwijs aan vakonderwijzers is opgedragen; dat uit dit laatste allicht ontstaat zekere eenzijdigheid in wetenschappelijke zienswijze; dat, aangenomen dat in de bedoelde leemte op andere wijze, men spreekt van de godsdienstleeraars, kon voorzien worden, de gelegenheid daartoe zeer beperkt is door de veelheid van het onderwijs ter school; dat ook door zulk onderwijs niet wordt voorzien in de zedelijk godsdienstige vorming van den jongeling. In het kort, dat waarheid ligt in het woord „kennis is macht”, maar dat kennis een gevaarlijk element wordt in het individu, als het hem aan karakter ontbreekt.

Het doel van het middelbaar onderwijs is in hoofdzaak gebleven eene hoogere mate van ontwikkeling te bevorderen onder de meer gegoeden; en het is zeker, dat dit onderwijs wel gestrekt heeft om den blik te verruimen van onze jongelingen en jonge dochters, voor zoo verre zij er goed gebruik van maakten. Wat wist men in die standen vroeger van de natuurkundige wetenschappen? Het algemeene peil van kennis is dan ook zeer gerezen. Wat men vroeger zelfs niet door eene academische oplei-

ding kon verkrijgen; waar men, gedreven door de zucht naar vermeerdering van kennis, die als autodidact moest zoeken te verwerven, daar staan thans vakonderwijzers, toegerust met al de benoodigde hulpmiddelen, gereed hunne kennis den leergierigen jongeling aan te brengen.

Het gevolg is nu reeds, dat de jongeling, zal hij niet te veel achter staan bij zijne tijdgenooten, min of meer eene opleiding in de bedoelde richting moet genoten hebben, en dat bij de opleiding van den zendeling-kweekeling hierop dient gerekend te worden. De vraag heeft zich voorgedaan, of men in het Zendelinghuis de elementaire vakken niet zou kunnen missen, als men als voorwaarde tot het aannemen van kweekelingen stelde, dat zij het onderwijs aan eene Hoogere burgerschool, zij het ook van driejarigen cursus, moesten genoten hebben. Dat dit niet aangaat, zal ik gelegenheid hebben hierna aan te toonen; doch dat wij in de laatste jaren, nu ook de leeftijd van aanneming der kweekelingen op dien van 15 à 16 jaren is gesteld, jongelingen hebben kunnen aannemen, die op scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs, of zelfs op eene Hoogere burgerschool, veel beter waren voorbereid; dat daardoor ook het elementair onderwijs in onze inrichting een hooger standpunt heeft kunnen innemen, mag hier niet verzwegen worden.

De dagen zijn lang voorbij, dat men den zendeling in Indië als een paria beschouwde: dat men hem zelfs aan boord van de schepen van de andere passagiers afsloot. (1) Doch men mag hierbij niet vergeten, dat de vroegere zendingen door hun gebrek aan opvoeding en van kennis, bij soms zeer eenzijdige opvatting van het leven, hiertoe

(1) Men leze wat in 1826 plaats had, toen vier van onze zendingen per „Helena Christina” naar Indië gingen. (Zie „Meded.” D. XXVIII p. 71 e.v.)

niet zelden aanleiding gaven; dat de zending over het geheel als iets zeer aparts, ja van zekere zijde als eene illusie van een deel der christenen beschouwd werd. Dit laatste gevoelen begint te versterven, en de wijze, waarop onze zendelingen in Indië ontvangen worden, getuigt van een' anderen geest. Doch te meer is noodig, dat de zendeling zich dan ook in het dagelijksch leven wete te bewegen; dat hij met het volle gevoel van zijne verhevene roeping en met het vaste voornemen daaraan getrouw te blijven, zich die kennis en bekwaamheden hebbe verworven, die den man van opvoeding kenmerken. De opleiding in het Zendelinghuis mag die strekking niet verzuimen. Dit zal wel geen verder betoog vorderen.

Op één punt wensch ik hier nog de aandacht te vestigen. Meer en meer wordt erkend, dat de kennis van genees- en heelkunde voor den zendeling tot zekere hoogte een vereischte is, en het is wel opmerkelijk, dat zulks ook voor de Oost-Indische ambtenaren wordt ingezien. Men staat daar als zendeling of als ambtenaar zoo vaak geheel afgesloten van medische hulp, en komt toch gedurig in de noodzakelijkheid de hand uit te steken, waar de inlander wegens ziekten of verwondingen hulp noodig heeft. De zendeling vindt door het verleenen van die hulp ingang bij de inlanders, en meer en meer blijkt, dat deze daarvan gaarne gebruik maken. Doch de eischen, den geneeskundige, zegge den arts, door de wet gesteld, zijn zoo hoog geworden, dat hij, die daaraan zal kunnen voldoen, na een 5 à 6 jarigen cursus aan de Hoogere burgerschool of het Gymnasium te hebben doorloopen, nog zeven jaren noodig heeft voor zijne studiën aan de Academie; dat hij dus eerst op ongeveer 25 jarigen leeftijd die studiën volbracht en daardoor het recht verkregen kan hebben om de practijk uit te oefenen. Ook ten dezen zijn de tijden aanmerkelijk veranderd.

Vroeger trad de geneeskundige als practicus op, na een doctoraat in de medicijnen en, zoo hij voornemens was de practijk in haren vollen omvang uit te oefenen, een tweede in de chirurgie, een derde in de obstetrie verkregen te hebben. De beide laatste doctoraten werden betrekkelijk zelden gevraagd, omdat de medicus het minder deftige van den arbeid liefst aan de chirurgen overliet, terwijl ten platten lande de plattelandsheelmeesters in de geheele practijk voorzagen, voor zoo ver daarbij geen operaties te pas kwamen, die tot de bevoegdheid der chirurgen alleen behoorden.

Voor de chirurgen of stedelijke heelmeesters en voor de plattelandsheelmeesters bestonden geruimen tijd vakscholen, onder den naam van Klinische scholen bekend, die de opleiding van chirurgijnsleerlingen overnamen of aanvulden. Dat daar zeer kundige en bekwame mannen gevormd konden worden, heeft de Rotterdamsche klinische school bewezen, wier leeraren voor verre het grootste gedeelte tot academische leerstoelen zijn verheven, terwijl van hunne leerlingen, zoo in de steden als ten platte lande, goede getuigenis gegeven is. Onder dezen waren er verscheidenen, die zich na hunne vestiging de drie doctoraten verwierven. Het wetenschappelijk beginsel geheel daarlatende, was maatschappelijk een niet gering voordeel aan het bestaan der Klinische scholen verbonden. Vooreerst kon de jongeling, wiens ouders niet in staat waren hem het dure academisch onderwijs te verschaffen, zich tegen veel geringere geldelijke opoffering eene nuttige positie verwerven, en ten tweede werden daardoor mannen gevormd, die zich eenigszins gemakkelijk ten platten lande wisten te bewegen, en die het geen te zware of vermoeiende taak achtten, ook bij nacht en ontijde hunne patiënten op uren afstands hulp te gaan verlenen.

Dit alles is voorbij, en moet men zich verwonderen, dat men de zendelingkweekelingen niet heeft doen deelnemen aan het klinisch onderwijs, zich bepaalde tot een hoogst onvoldoend privaat-onderwijs, moet men daarbij erkennen, dat de jongelingschap der Klinische scholen zich nog altijd kenmerkte door zekere ruwheid, in de Engelsche romans het kenmerk van de „Sawiërs”, over deze dingen valt niet meer te spreken.

Maar hoe is men toch op de gedachte gekomen, hier te lande, evenals in Engeland, Schotland en Amerika, geneeskundige zendelingen of zendeling-geneeskundigen te willen opleiden en uitzenden? Vergeet men daarbij niet, of weet men het wel, dat de geneeskundige studiën in die landen zeer verschillen van die ten onzent? Bedenkt men wel, dat al wilde men nu ook zijne kweekelingen in de gelegenheid stellen buitenslands dat onderwijs te ontvangen, de bevoegdheid tot het uitoefenen der geneeskundige practijk in onze koloniën hun niet zou kunnen verleend worden? En stelt men zich wel voor, wat thans in ons land voor den medicus gevorderd wordt? Genoeg, de opleiding tot zendelinggeneeskundigen mag hier te lande tot de onmogelijkheden gerekend worden. De wet belet dit.

III.

Wij zijn gekomen tot het derde door mij genoemde punt, namelijk dat de opleiding van den zendeling steeds eene speciëele zal moeten zijn. Het zal gelegenheid geven het tot hiertoe gezegde in zijne practische beteekenis nader toe te lichten.

Men stelle zich den zendeling voor als een man vol des geloofs en des Heiligen Geestes, bedeed met vele gaven van verstand en eene ruime kennis, die met een' helderen blik om zich heen kan zien, en daarbij de vaardigheid

*

heeft, van zijne waarnemingen op den rechten tijd gepast gebruik te maken; als een man, die zich onder allerlei levensomstandigheden, waar hij ook is, op de rechte plaats gevoelt, dien het niet te veel is met de minst ontwikkelden op goeden voet te verkeerem; verdraagzaam, en toch op zijn tijd zijne kracht en meerderheid doende ondervinden; die, als het er op aan komt, met het volk waaronder hij leeft, gebrek weet te lijden, maar rijk is aan vinding om zulk gebrek te voorkomen of te verzachten, een man, die aan bescheidenheid cordaatheid paart, en den kwalijk gezinden door zijne persoonlijkheid ontzag weet in te boezemen: kortom, een man, die als een Paulus allen alles wil en kan zijn. Mag dit een ideaal van den zendeling geacht worden, niets te veel is van hem gevorderd of verwacht.

Vol des geloofs en des H. Geestes. Men versta dit wel; het is geen krachtwoord, geen geijkte term. Wie niet zijn volle vertrouwen op God kan vestigen, wie niet gevoelt, dat Gods Geest in hem werkt, moet niet als zendeling willen optreden; hij is er ongeschikt voor. Op wat grond hij dat vertrouwen en dat gevoel bouwt, daarvoor is hij alleen aan God en zijn geweten rekenschap verschuldigd. Het staat niet aan anderen te beoordeelen, of die grond rationeel en met hunne dogmatische overtuiging te rijmen is. Hij leeft Gode, en dat moet zijnen zenders en wien anders ook genoeg zijn. Terecht heeft men vroeger hierin het hoofdkenmerk van den waren zendeling gezien. Maar heeft men toen genoeg in het oog gehouden, dat het geloof en de werking des Heiligen Geestes zich in gedragingen en handelingen, in eene persoonlijkheid moeten openbaren?

Het zou onbillijk zijn, in de zendingen van vroegere jaren gebrek aan verstandelijken aanleg te veronderstellen; doch dat het hun aan kennis, velen ook aan levenswijsheid

ontbrak, is duidelijk genoeg. Zij misten de kennis van landen en volken, van talen, van Indische toestanden in het algemeen. Zij misten meerendeels de geschiktheid om zich die te verwerven, en geraakten daardoor vaak in moeilijkheden en niet zelden bij welgezinden in beklag. Het is wel eens ergerlijk, de daaromtrent nog altijd bij Indische oudgasten rondgaande verhalen aan te hooren, en toch kan men wel nagaan, dat deze op waarheid gegrond zijn.

Dat het dien zendelingen ook wel ontbrak aan den helderen blik, die in staat stelt om zich heen te zien, en waaruit dan als van zelf de vaardigheid kan voortvloeien om op den rechten tijd een gepast gebruik van zijne waarnemingen te maken, is ook genoeg gebleken. Daardoor waren hunne voorstellingen vaak valsch en wisten zij zich niet te redden. De zending op de Zuidwestereilanden kan hier tot voorbeeld strekken, en toch, een man als LUIJKE, zou middelen beraamd hebben, als men hem de handen had vrijgelaten, of als hij, even als GÜTZLAFF, den overmoed gehad had zijn eigen weg te volgen. Hadden Bestuurders indertijd gevolg gegeven aan het voorstel van LUIJKE, en een vaartuig aangeschaft om de communicatie met Koepang en Ambon te onderhouden, dan hadden een paar jaren van droogte en misgewas op de Zuidwestereilanden niet die ziekten en ellenden te weeggebracht, die den eenig overgeblevenen LUIJKE, van vrouw en kinderen beroofd, wel noodzaakten de wijk te nemen. Men kan het den tegenwoordigen hulppredikers niet genoeg aanbevelen, dat zij, als het moet, hemel en aarde bewegen om eene geregelde communicatie te verkrijgen, voor zoo verre die niet reeds bestaat, of spoedig te verwachten is. In hen en in alle hulppredikers en zendelingen, op afgelegen eilanden geplaatst, worden al de boven aangestipte hoedanigheden gevorderd. En laat hen dan niet klagen, allerminst in

particuliere brieven; maar openlijk hunne ervaringen, zienswijze, beschouwingen bloot leggen, na zich goed op de hoogte van kennis en ervaring gewerkt te hebben, en dat met de vrijmoedigheid elken welontwikkelden, goedgezinden man, niet voor het minst den zendeling, betamende, mits hij zich onthoude van inmenging in Regeeringszaken, waartoe het hem niet alleen aan bevoegdheid, maar ook aan kennis ontbreekt. Het land, het volk, zijne taal, zeden en gewoonten kan hij, mits goed onderleid, beter dan iemand anders leeren kennen; daartoe leeft hij en beweegt hij zich onder het volk. Ik durf hier gerust de Minahassa als voorbeeld stellen, waar, bijzonder de pioniers, RIEDEL en SCHWARZ, aanvankelijk waarlijk niet op rozen gewandeld hebben. Bij dit alles staat voor iederen zendeling of hulpprediker, die onder eene primitieve bevolking optreedt, de weg open om haar langzamerhand tot een' hooger trap van beschaving op te voeren. Hij kan verzekerd zijn, dat hij daarbij in onzen tijd de hulp van Regeeringspersonen en vele welgezinden zal ervaren. Het komt er slechts op aan, dat hij de zaken op de rechte wijze aanvat, en zich oefent in geduld en volharding. Zulke mannen vervullen eene schoone, edele taak. Zij weten hoe, en waar, en wanneer zij hunne prediking van het Evangelie hebben aan te vangen. Hunne zenders, die wel eens ongeduldig worden op dit punt, zullen eindigen met hunnen arbeid op hoogen prijs te stellen. Voorbeelden levert de geschiedenis van het Nederlandsche zendinggenootschap, en waar men dit nog niet heeft leeren doorzien, daar zal men er toe komen, als men tot een helder begrip van den aard van het zendingwerk geraakt is.

Het kan zijn, dat zulke mannen uit het volle maatschappelijke leven optreden, om zich aan den Evangeliedienst onder primitieve volken te wijden; een Dr. VAN

DER KEMP behoorde daartoe; doch hun getal zal altijd zeer beperkt zijn, en als zij de wijsheid missen, die den moed geeft, zich nog eens op de schoolbanken te plaatsen, zoo als wij dit van een' ZIEGENBALG weten, dan is van hun werk niet veel te verwachten.

Wij mogen aannemen, dat eene opleiding voor dit werk steeds en voor iedereen noodig is. Zal daartoe de lagere school kunnen dienen? Zal hij, die in die school tot onderwijzer, zij het bij het meer uitgebreid lager onderwijs, is opgeleid, de noodige voorbereiding genoten hebben om als zendeling op te treden? Men meene het toch niet. Men houde in het oog, dat in dezelfde vakken, die in den leercursus van beiden, den onderwijzer en den zendeling, zijn opgenomen, de leerstof en in het algemeen de methoden nog belangrijk verschillen. Wat zou het den toekomstigen zendeling baten, of hij de berg- en rivierstelsels, de spoor- en handelswegen van Europa, zelfs van Nederlandsch Indië goed kende, of hij de moeilijkste reken- en meetkundige vraagstukken wist op te lossen, enz.; kortom of hij de kennis tot het afleggen van een onderwijzersexamen verkregen had naar de daar gevorderde methode? Veel, dat hij ten koste van veel tijd en inspanning zich verworven had, zou hebben kunnen strekken tot zijne verstandsontwikkeling; maar zoo als het hem eigen werd hem later niet kunnen dienen. Was hij knap, dan zou het jammer zijn, hem aan het onderwijs te onttrekken.

Of zou men meenen, dat in eene primitieve maatschappij de leerstof en leervorm kon ontleend worden aan de sedert eeuwen gevestigde toestanden in onze maatschappij? Die meening heeft zelfs bij het gewone onderwijs, vooral bij ons inlandsch onderwijs, al veel bedorven, en de zending is er niet vrij van gebleven. De leerstof, de leergang, de methode dienen hier gewijzigd te worden naar de bestem-

ming van den zendeling. Hij is niet de man, die in onze maatschappij zal optreden.

Zoo zou ik kunnen vragen, of de leervorm en de methode van de Hoogere burgerschool den lust, de vatbaarheid, de geschiktheid kunnen geven om later zijne kennis als te verzaken, en haar om te zetten in vormen voor den minst-beschaafden geschikt? Wel moet het een man van verheven karakter zijn, die dit later vermag; doch dit zou dan niets te maken hebben met zijne opleiding, en hij zelf zou gevoelen, dat hij na vele jaren van voorbereiding eerst het eerste stadium van de opleiding des zendelaigs bereikt had.

Men spreekt van eene academische opleiding voor den zendeling; daarbij heeft men natuurlijk niet op het oog de rechten, de letteren of physische wetenschappen in hare vertakkingen. Maar dan de theologie? Die ligt immers het naast bij de zending? Met even veel recht zou men hetzelfde van de ethnographie kunnen beweren. Het is eene dwaling, te meenen, dat de jongeling, die na zich zes jaren op Latijn, Grieksch, Hebreeuwsch, de oude letteren, met wat verder tot de leerstof van het Gymnasium behoort, te hebben toegelegd, en daarna met algeheele toewijding zich aan de grootendeels abstracte studie der godgeleerdheid overgeeft, daardoor de geschiktheid zou erlangen op te treden als zendeling, zoo als wij ons dien hebben voor te stellen. Het zou kunnen zijn, dat zulk een theoloog door aanleg of door zijne studiën eene roeping ging gevoelen om als zendeling op te treden; maar dan zou hij zich nog wel eens in de leerschool der zending mogen neêrzetten om zijn doel te bereiken, al was het zelfs maar om te leeren beseffen, dat zijne theologie, als zoodanig, hem voor die roeping van zeer geringe waarde zou zijn. Men denkt daarbij wel eens aan Bijbelvertaling; maar de zendeling is geen Bijbelvertaler, al levert hij

daarvan ook proeven, nadat hij de taal had opgedolven, tenzij hij zijn zendingwerk laat rusten; en de Bijbelvertaler is geen zendeling. Het is hier niet ter plaatse, dit uit een te zetten; toch wil ik herinneren, dat GERICKE en ROORDA, die ons de Javaansche Bijbelvertaling leverden, evenmin als Dr. MATTHES, de man der Makassaarsche en Boegineesche Bijbelvertalingen, zendelingen waren, en dat de zendelingen, die zich tot Bijbelvertaling gezet hebben, hunnen zendingarbeid hebben moeten laten rusten.

Genoeg gezegd over de negatieve zijde van de quaestie. Gaan wij nu in op de kennis, die gevorderd wordt voor den zendeling, die wel opgeleid mag heeten, en om ons niet op dit veld in allerlei beschouwingen te verliezen, willen wij ons bepalen tot den zendeling zoo als hij in onze Oost zal optreden. Het staat vast, dat hij zich zal moeten vestigen onder volken, die nog op een laag standpunt van ontwikkeling staan; dat hij tot zulke menschen moet kunnen afdalen, niet, zoo als men wel eens meent, door zich met hen op gelijken voet te stellen in leefwijze, maar zeer zeker door wat in hem leeft, zoo in daad als woord, onder hun bereik te brengen. Het is het werk van den paedagoog, en hij dient de beginselen te kennen, van welke deze uitgaat. Eene eigenaardige behandeling van de paedagogie, waarbij ook is opgenomen eene eigenaardige methode van onderwijs, wordt dus in het Zendelinghuis voor den kweekeling gevorderd. Met de gewone handboeken voor paedagogie en didactiek komt men daarbij niet waar men wezen moet.

De zendeling moet de geschiktheid hebben om de levenswijze, zeden, gewoonten, denkbeelden, godsdienstgebruiken van den inlander te leeren kennen, begrijpen en waardeeren. Hiertoe heeft hij noodig het onderwijs in land- en volkenkunde. Maar al zal hij niet geheel onkundig kunnen

blijven in algemeene begrippen van ethnologie en sociologie, hij kan die vakken niet in hunnen ganschen omvang beoefenen. Heeft hij gezonde begrippen verkregen van wat ten dezen betrekking heeft op de volken van den Indischen archipel en daarmede gelijkstaande, dan zal hij na eenige jaren zich volkomen thuis kunnen gevoelen onder de menschen met welke hij dagelijks verkeert, en het geschikte uitgangspunt voor zijn zendingwerk weten te vinden, om dat werk naar een vast plan te kunnen voortzetten. Een onderwijs in de ethnographie, dat niet strekt om hem bijzonder daartoe op te leiden, zal voor hem slechts weinig waarde hebben. Zoo kunnen ook hier de gewone handboeken voor de ethnographie, zelfs die van onze Oost, niet tot leidraad bij den gang van dit onderwijs in het Zendelinghuis dienen.

De zendeling moet, na eenige jaren van ernstige oefening, doorkneed zijn in de taal van den Inlander. Doch zal hij tot die oefening in staat zijn, dan dienen bij hem als kweekeling de grondslagen daartoe gelegd te zijn, en dan zal hij zich in het zendelinghuis op eene of meer van de Indische talen moeten hebben toegelegd. Zulk onderwijs is ook daarbuiten wel voor hem te verkrijgen, als de gelegenheid genoegzaam in de nabijheid van het Zendelinghuis te vinden is, doch men zal inzien, dat de onderwijzer ook bij dit onderwijs niet vergeten mag, dat het voor toekomstige zendingen moet dienen, en dat dus de onderwijzer, die aan het Zendelinghuis verbonden is, beter dan eenig ander kan begrijpen welke richting hij daaraan behoort te geven.

Hierbij komt, dat de zendeling in vele gevallen in staat moet zijn eene taal, die nog niet grammatisch beoefend is, onder het volk te bestudeeren en zich genoegzaam eigen te maken, om grondslagen te leggen voor haar later ge-

bruik. Het is dus noodig, dat hij als kweekeling heldere begrippen van de taalwetenschap erlange, zonder dat deze met hem als zoodanig opzettelijk behandeld kan worden. Op dit punt diende bij de opleiding meer gelet te worden, vooral in onzen tijd, nu het zoo duidelijk is, dat het Maleisch niet geschikt is om zich bij het volk in het algemeen genoegzaam verstaanbaar te maken, en dat het noodig wordt, zich daartoe van de landstalen en dialecten te bedienen. Reeds lang hebben onze zendelingen dit ingezien ten aanzien van het Alfoersch, en het is te hopen, dat wij niet ver meer zijn van den tijd, dat het Alfoersch van de Minahassa tot den rang van schrijftaal verheven, en dus in Europa onderwezen zal worden. Dat dit van toepassing is op alle streken van Nederlandsch Indië, dus op de talen van Celebes, de Zuidwestereilanden, Timor, Savoe, Sumatra, enz., wordt thans door de zendelingen meer en meer begrepen, en gelijk thans reeds naast het Maleisch, het Javaansch, het Soendaneesch en het Battahs in de zendelinghuizen onderwezen worden, zoo zal dit, naar wij hopen, spoedig met het Macassaarsch en Boegineesch, ook het Dajaks het geval kunnen worden, natuurlijk beperkt binnen de grenzen, waarin de toekomstige zending dit noodig heeft voor zijn optreden onder het volk voor hetwelk hij bestemd is. Doch daarbij zal op den jongeren zending vooral de verplichting rusten, zich ter plaatse waar hij leeft op de bahasa tana, de volkstaal, het volksdialect toe te leggen. Hij moet bij uitnemendheid de man van en voor het volk zijn.

Ik behoef hier niet in bijzonderheden te treden omtrent de zendingwetenschap, een vak, dat geheel buiten elken anderen kring ligt, en waaraan de geschiedenis der zending van zelf verbonden is. Het is licht te begrijpen, dat dit vak alleen in het Zendelinghuis te beoefenen is, al laat

zich ook aannemen, dat het aan de hoogeschoolen in verband met de zendingsgeschiedenis behandeld wordt.

Eindelijk zal de zendeling bijzonder moeten zijn opgeleid voor het eigenlijke doel van zijne zending: de evangelie-verkondiging. Dat hij daartoe zeer noodig heeft eene voldoende kennis van de hoofgdiensten, dat hij dus in hunnen aard en beteekenis moet zijn doorgedrongen, wordt wel eens te veel over het hoofd gezien. Toch zal men genoeg kunnen gevoelen, dat dit noodig is, zal hij weten, hoe zijne prediking in te richten, ook zonder in polemiek met andere godsdienstbelijders te treden.

Doch wat hier maar al te vaak vergeten wordt is, dat hij nooit optreedt als theoloog of godsdienstonderwijzer, maar in den vollen zin van het woord als evangelieverkondiger, d.i. als de man, die het Evangelie niet enkel in woord, maar in daden, ja in zijn gansche leven openbaart. En hier komt het met vollen nadruk aan op de persoonlijkheid van den zendeling. Hij komt niet als de drager van eene confessie of van een systeem; hij is geroepen, het Evangelie van Jezus Christus te planten in de harten der menschen. Hij treedt op als akkerman, die den bodem te bereiden heeft, als zaaier, die het goede zaad uitstrooit, als levenwekker, lichtverspreider; hij heeft de gemoedelijkheid van den vromen landman, die zijn vertrouwen op God stelt, van wien de wasdom is. Hij begrijpt, dat het Evangelie aan menschen, die op den laagsten trap van ontwikkeling staan, niet kan gebracht worden in de vormen, onder welke het in onze christelijke gemeenten gepredikt wordt; dat het tot dezen niet kan ingaan door verstandelijke overtuiging, maar dat het zijnen invloed moet oefenen op gemoedstoestanden en op levenswandel; dat het betoog hier geene waarde heeft; dat het voorbeeld, het levens-

beeld dáár moet spreken; dat hij door het ophangen van levendige tooneelen tot de verbeelding en het gemoed van den inlander kan doordringen; dat Jezus Christus hem daarbij steeds voor den geest moet staan en het voorwerp van zijne prediking moet zijn. Hoe kan het anders? Hoe zou hij zonder dit evangelieverkondiger kunnen heeten?

En nu mag zeker op den voorgrond staan, dat hij bij zijne prediking te rade gaat met zijne levenservaring, met de practijk van het leven, van zijn eigen leven; maar hij moet als deugdelijk onderwijzer daarbij kunnen putten uit zijn' schat van oude en nieuwe dingen. Dat zal hij kunnen, vooral als hij eene gepaste studie gemaakt heeft van de Heilige Schrift, als hij vertrouwd is met de boeken van het Oude en Nieuwe testament. Bijbelstudie is voor den kweekeling in het Zendelinghuis de voornaamste taak; doch het zij dan ook met nadruk Bijbelstudie. Daartoe is hem niet genoeg eene nog zoo grondige behandeling van de geschiedenis van Israël, eene inleiding in de Bijbelboeken, eene zuiver exegetische behandeling van dezen, eene historisch-kritische beschouwing van hunne waarde en beteekenis, eene ontwikkeling van de kerkelijke leer: hij moet geleerd hebben die boeken te gebruiken; zij moeten hem dierbaar zijn, zijne leerschool blijven; en tot dit standpunt wordt hij niet opgevoerd door eene zuiver theologische opleiding, hoe voortreffelijk ook. Dit moge wat kras zijn uitgesproken; doch wie aan de waarheid twijfelt, overzie het veld der theologische studiën, en hij zal tot de overtuiging komen, dat deze op zich zelden den zending niet kunnen vormen.

Hiermede is niet gezegd, dat het onderwijs in bijbelsche geschiedenis, kerkgeschiedenis, evangelieleer, schriftverklaring van het Zendelinghuis behooren te worden uitge-

sloten, maar wel, dat daarbij altijd gedacht moet worden aan de bestemming van den zendeling.

En hiermede ben ik aan het slot van mijne mededeelingen en beschouwingen. Veel daarvan zou nadere toelichting en uiteenzetting vorderen; doch ik stelde mij niet voor een leerboek te leveren, maar wenken, opmerkingen te geven, die de man van de practijk, de onderwijzer en leidsman en opvoeder weet te schatten, en, waar hij het oorbaar acht, op zijne wijze weet te gebruiken. Men houde hierbij in het oog, dat het mij te doen was eene voorstelling te geven van de wijze van opleiding van den zendelingkweekeling in een Zendelinghuis, en dat ik daarbij uitging van het onze.

Moge het mij gelukt zijn, dit zóó te doen, dat daarvan ook voor het vervolg, bij de opleiding van onze kweekelingen gebruik gemaakt kan worden. Dan zal Gods zegen ook op dezen arbeid kunnen rusten.

J. C. NEURDENBURG.

Corrigendum.

In den vorigen Jaargang is p. 365 te plaatsen de naam van den Heer J. KREEMER, als schrijver van zijn artikel, Sëmboer-soewoek, djôpô-montrô.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Onze heerschappij over Java en de aloude Javaansche profetiën.

In hoeverre is Neêrland's hegemonie over dit volk in overeenstemming met zijne tradities? door J. KREEMER.

De literatuur en de mondelinge overleveringen van de Javanen doen ons ten dezen opzichte enkele belangrijke gegevens aan de hand, die wij niet goed doen te veronachtzamen.

Wij behoeven toch wel eenig tegenwicht, waar islamitisch drijven en het toenemend arabiïseeren der massa, zelfs voor eene billijke en weldadige regeering, niet zonder gevaar is.

Kan de christelijke zending, gelijk reeds ruimschoots gebleken is, ons Bestuur gewichtige diensten bewijzen, waar zij blanken en bruinen op 't innigst verbindt, en zóó alle animositeit en rassenhaat bant; de traditie te doen spreken, waar zij de hegemonie der vreemdelingen profeteert en approbeert, is hier zeker mede niet zonder beteekenis.

In de Babad van Padjadjaran, gedrukt te Soerakarta 1871, (11 p. 4), worden aan Brâwidjôjô, den laatsten heidenschen vorst van Môdjô-pait, volgens professor Kern „Eene Indische sage” p. 8, deze woorden in den mond gelegd: „O Gadjah môdô!” (naam van den patih) „het

is niet goed aan lage zielen gunsten te bewijzen. Ik heb mijne onderdanen niet verhinderd den Islâm te omhelzen, als zij het verkozen, doch indien zij het niet wilden, heb ik geëischt, dat men hen met rust liet. Zelfs heb ik mohammedanen beschermd, hen met landerijen beschonken en vrij gesteld van alle verplichte diensten."

(Als de Evangelisatie op Java eens op deze wijze werd aangemoedigd, dan zou men eens wat zien! Een andere vraag is echter, of 't gewenscht zou zijn. De zendelingen zouden er zeker niet vóór zijn.)

"En nu zijn ze in staat in open vijandschap tegen mij op te treden! Ik berust in de bestiering van Batôr-goeroe, die meester is over leven en dood, en ik voel mij gerust, als ik maar van mijn kant het gegeven woord niet schend. Laat die mohammedanen mijn ongeluk bewerken, de hemel zal mijn loon zijn. Al zegevieren die lieden thans in den strijd, voorwaar de tijd zal komen, dat zij boeten zullen voor hunne schuld, wanneer wij heidenen, die nu het onderspit delven, eenmaal zullen weder geboren worden als zeevarende handelaren, die hier zullen komen en in Jakatra (Djô-kértô, 't huidig Batavia) hunnen zetel vestigen."

In het geschrift Djôjô-bôjô, waarin tal van voorzeggingen voorkomen, doch dat in oorspronkelijken vorm zelden meer wordt aangetroffen, daar de mohammedanen bijna al de Javaansche lajang's sterk islamiseerden, komt, zoo als men weet, de voorspelling voor omtrent den Ratoe-adil, regelaar van den godsdienst, die over Java zal regeeren en het tot grooten bloei zal opvoeren. De Islamieten willen hierin hun profeet zien, en denken zich daarbij liefst Turkschen invloed: glorie afstralende van "Roem". De christen Inlanders daarentegen, gedachtig mede aan andere Javaansche voorspellingen, meenen dat het gelukkige tijdperk door en met de Londô's (Hollanders) ge-

komen is, vooral waar deze wijzen op Jezus den Vrededorst, den rechtvaardigen vorst bij uitnemendheid, den grooten Regelaar van den godsdienst.

Eigenaardig is de voorzegging, die zich aan de zonderlinge geschiedenis van Sech Lěmah-bang verbindt.

Nog in den tijd der Wali's, de verkondigers van den Islam op Java, was er een panditō, leeraar, van dezen naam. Door drang en dwang mohammedaan geworden, was hij 't al niet beter dan al de overigen. Een echte pasèk, (1) zooals er op Java ook heden nog millioenen zijn, hield hij zich vooral aan de leer der vaderen, aan goede en booze geesten, aan onthouding en tooverspreuken zonder zedelijkheid, vast. Op een keer vroegen hem de Wali's of hij wel bad, m. a. w. of hij de gebedstijden wel in acht nam.

„Als ik zal bidden, heb ik reeds gebeden” was zijn antwoord.

De Wali's konden dit in 't geheel niet goedkeuren.

— „Mooie dingen, dan ben je zeker als Allah, de Allerhoogste. Bidden zonder geluid, zonder vorm, 't is onmogelijk. Toch ben je slechts een simpel mensch. Dus geen verbeelding, hoor! Zeg, èh! waarom bid je niet zoo als het behoort? Meen je dan werkelijk Allah te zijn?”

— „Welja! Allah is in mij. Ik ben in Allah, ik behoef mij aan de regeling van 't gebed door jullie niet te storen.”

De Wali's buiten zich zelve van woede, besloten nu Sech Lěmah-bang om 't leven te brengen.

Op een' keer vroegen zij hem weder:

— „Heb je al gebeden?”

(1) De bongso pasèk, het roode volk, in tegenstelling van de bongso santrijan, zijn de ongelooften of niet vromen. Zoo heeft men ook de ngelmoe pasèk en ngelmoe santrijan (Zie o. a. Med. D. IV p. 229 en VIII p. 218). *Red.*

— „Voor dat ik bid, heb ik reeds gebeden.”

— „Ben je dan Allah?”

— „Ja! Allah is in mij; ik ben in Allah.”

— „Als je dit zoo volhoudt, dienen wij je te dooden.”

— „Best! Doe maar wat je niet laten kunt; al wat je wilt. Over den dood, die jullie me zult aandoen, voel ik niets geen hartzeer; niet 't minst. Allah is de zich meest bewuste. Gestorven, is Allah nog steeds in mij.”

Men stiet hem nu de kris in de borst, zóó, dat die bij de schouderbladen uitkwam. 't Bloed gutste tappelings uit zijn lichaam.

De Wali's betuigden:

— „Èh, èh! Deze mensch hield zich voor Allah, en ziet hij heeft rood bloed. Wat een dwaling! Gesteld, hij ware de hooge God geweest, dan moest hij immers wit bloed hebben.”

En kijk! nauwelijks hadden zij dit gezegd, of er vloeide wit bloed van tusschen de schouderbladen uit 't lijk van den kjaï.

De Wali's hernamen:

— „Ja, waarlijk, nu komt er wit bloed uit. Evenwel, nog niets waard, want 'smans lijk is niet van dat van andere menschen te onderscheiden. Ware hij Allah, zijn lichaam zou op eens verdwenen zijn.”

En zie, pas hadden de Wali's dit woord gesproken, of weg was 't stoffelijk overschot van den oude.

Hierop hoorden zij eene stem:

— „Gij Wali's! verneemt deze woorden, en scherpt ze uwen kinderen en kleinkinderen deugdelijk in: „Eens zullen er menschen komen met wit vel en blauwe oogen; zij zullen uwe nakomelingen ziften als de rijst. Deze zullen hun sawah's en tegal's niet eigenwillig beplanten. Maar 't zal een tijd zijn van voorspoed, recht en orde.””

De Wali's van deze voorspelling slecht gediend, trachtten haar te verdonkeremanen, en de gedachtenis aan den oude voor goed te bezoedelen. Zij namen daarom een' hond, doodden dien, begroeven hem als een mensch en deden er een lijkdienst bij. Na drie dagen riepen zij daarop hunne leerlingen bijeen, en lieten hun 't lijk van den kjaï — zoo als zij voorgaven — opgraven. Men vond het kreng van een hond. De Wali's verklaarden hierop:

— „Zoo vergaat 't een iegelijk, die de voorschriften van den Islam niet in acht neemt en bovendien durft beweren: ik bid, maar zonder dien omhaal.”

De voorspelling, voorkomende in het verhaal van Ki Djoeroe Taman is mede niet van belang ontbloomt.

Ten tijde van den profeet Mohammad (Mohammed) was er een oude tuinman, die ijverig las in het heilig boek der Joden. Eens op een' dag kwam Allah's gezant tot hem en sprak:

— „Oom, wat het vasten betreft, ik heb Allah gevraagd, ons wat afslag te geven. Vroeger beval Allah, dat al de islamieten 40 dagen moesten vasten. Welnu, er is 10 dagen afgekomen. De almachtige Allah vindt goed, dat wij die over 3 maanden verdeelen.

De maand Ramëlan 30 dagen; Sawal 7 dagen; Besar 3 dagen. Wat staat er nu in uw Toret? Waarom zou de Almachtige Allah mij deze vrijheid verleend hebben?”

— „Ja, dat is uw zaak. Ik weet wel, dat het sedert Nabi Moesô (Mozes) niet geoorloofd is, ook maar een tittel of jota aan het Boek te veranderen. Deed ik het, zeker zoude ik door Allah's toorn getroffen worden, en gelijk zijn aan een vervloekten heiden.”

De profeet scheen in het antwoord van den ouden schriftenlezer te berusten. Intusschen bereidde hij hem een wreeden, verschrikkelijken dood.

Thuis gekomen riep hij zijne leerlingen bij elkaar, en gelastte hun een' diepen put te graven. Om eene wel zou het niet te doen zijn en het werk moest gauw van de hand gaan. Op eene ongewone diepte gekomen, staakte men den arbeid. Hierop werd Ki Djoeroe Taman ontboden.

De oude kwam. Heuschelijk bood men hem een zitplaats aan, en onthaalde den man als een' geëerden gast. Een animeerend gesprek over den godsdienst, inzonderheid over de voorschriften van den Islâm, was welhaast in vollen gang.

Op eens sprak de profeet:

— „De reden, dat ik je heb geroepen, oude heer, is deze: wij hebben een' put gegraven, reeds 12 vademmen diep, en nog hebben wij geen water. Nu heb ik eene openbaring gehad, dat als Oom het werk voleindigde, wij stellig en zeker zullen slagen. Ik noodig u dus beleeft uit ons te helpen.”

— „Best! De vorstelijke spruit hebbe slechts te gebieden.”

De man liet zich hierop, van hak- en breekijzer voorzien, in den diepen put neder. Hij vermoedde ook niet in de verste verte, dat er verraad in 't spel was.

Nauwelijks was Ki Djoeroe Taman beneden of nabi Mohammad riep al zijne leerlingen bijeen, en gelastte hun den put met steenen vol te werpen, tot dat de oude het zou besterven, daar hij zich toch onwillig betoonde de voorgestelde verandering van het Boek der Joden goed te keuren. Vermorzeld door, en onder de keiën bedolven, werd er een stem gehoord als de stem van Ki Djoeroe Taman.

— „Èh, èh! Nabi Mohammad! Eens zal ik de door mij gewraakte verandering van de Toret thuis zoeken; het zal uitkomen. Dat gij mij mishandeld hebt, laat ik nog

daar. Men zal echter eens tegen uw voorschrift zich verzetten, ja, ik zelf zal het doen, zoodra mijne ziel zich in witte menschen geïncarneerd zal hebben.

Aan Djôjô-bôjô, — eigenlijk de geslachtsnaam van de vorsten van Kediri uit de achtste eeuw, wat vroeger of later is niet precies uit te maken — aan koning Djôjô-bôjô worden ook de volgende voorzeggingen toegeschreven.

Eene er van heeft wel iets van de voorspelling van Brôwidjôjô.

„In de verre toekomst zullen er handelaars op Java komen, menschen van den overwal. Eerst zullen zij er slechts tijdelijk verblijf houden. Op een goeden keer zullen zij den een of ander in een binnenlandschen oorlog bijstaan. Tengevolge daarvan treden zij dan als de macht-hebbenden op; rijk en aanzienlijk, van boosdoeners hoort men niet meer.

„Eens zullen de Javanen geheel van levenswijze veranderen. De mannen zal men dan ontmoeten in vrouwenkleëren” (sarong) „en de vrouwen zullen van geen schaamte meer weten.” (Zie ze maar eens paardrijden, dat gebeurde in den ouden tijd nooit). „Vele huizen zullen geraseerd worden om verkeerswegen te verkrijgen.” (Bij 't aanleggen van spoorwegen gebeurd, mijnheer!) „Dit alles krijgt zijn beslag ten tijde van den Ratoe-adil, den rechtvaardigen vorst.”

De inlanders spreken verder van eene profetie door Sech Bêlô-bêloe, tijdens deze om 't leven werd gebracht.

— „Denk er aan en prent het uwen kinderen en kleinkinderen in, dat er eens een vorst van den overwal over Java zal regeeren; wit vel en blauwe oogen zullen hem kenmerken.”

Een ander herinnert zich de volgende voorspelling: „Eens zal er zijn een tweeling-weg”; (zoo als het nu

is: een voor de rijtuigen op veren en een voor de tjikars,) „dan zullen er drie soorten van geld circuleeren;” (ook al vervuld: koper-, zilver- en papierengeld), „vele houten bruggen zullen verdwijnen en voor steenen boogbruggen plaats maken”. (Wat ook al gebeurt).

Men weet nog te spreken van deze voorzegging, mede dagteekenende uit de grijze oudheid: „als eens kanalen” (ter irrigatie) „op Java zullen zijn aangelegd, dan zullen wij geregeerd worden door menschen zonder eenige gelijkenis (met ons)” „n.l. door de Londó's,” voegt mijn zegsman hier aan toe.

De vraag, die wij ons in den aanvang stelden, achten wij door de boven genoemde, losse Javaansche voorzeggingen, nog verre van voldoende toegelicht. Maar deze enkele inlandsche voorspellingen kunnen allicht door anderen, meer dan wij op de hoogte van taal en volk, worden vermeerderd, en zoo eene bloemlezing vormen van betekenisvolle profetiën, die als geheel genomen — tot een leesboek b.v. verzameld voor de inlandsche schooljeugd — van invloed kunnen zijn om den Javaan hoe lang zoo meer hart te doen krijgen voor ons bestuur. Zij zijn in dit opzicht zeker wel van eenig belang.

Uit het Koloniaal verslag van 1890. (1)

(*Hoofdstuk K. Afd. III.*)

EEREDIENST.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

Blijkens het vorig verslag (2) waren in Indië overwegingen aanhangig nopens hetgeen van bestuurswege te doen of te verordenen zou zijn om aan rechtmatige wenschen van de christelijke zending onder de inlandsche bevolking te voldoen. (3) Terwijl sommige van de ter zake in beschouwing genomen voorzieningen nog niet voor afdoening rijp zijn bevonden, zijn intusschen, als uitvloeisel van de gehouden overleggingen, te vermelden, behalve de beslissing van het Opperbestuur van Juli j.l. in zake het subsidieeren o.a. van christelijke scholen voor den inlander, (4) de gouvernementsbesluiten d.d. 3 Juni 1889 n°. 1 en 1 November daaraanvolgende n°. 19. Bij het eerste is, ten einde, waar het heidensche streken geldt, het gevaar te verminderen, dat de invoering of verbreiding van het Christendom aldaar tegenwerking ondervinde, aan de hoofden van gewestelijk bestuur in de bezittingen buiten Java en Madura als het verlangen der Regeering kenbaar gemaakt, dat in streken waar de bevolking den Islâm niet belijdt, geen mohammedaanse hoofden of ambtenaren worden aangesteld, noch het

(1) In den vorigen Jaargang van dit Tijdschrift staat abusievelijk (p. 252) 1890, dat 1889 moest zijn. *Red.*

(2) Zie „Mededeelingen” D. XXXIV p. 252.

(3) Het aantal in elk gewest van Nederlandsch-Indië aanwezige inlandsche (en Chineesche) christenen, zoo Protestantsche als Rooms-katholieke, volgens de bestuursopgaven van ult. 1888, vindt men opgeteekend in de bijlage A, hierachter.

(4) Zie Bijlage B, hierachter.

Mohammedanisme voorbereidende regelingen en gebruiken ingevoerd worden. In verband met dit laatste is hun voorgelaten, dat het plaatselijk gewoonterecht, de bestuursvorm en de rechtspleging in dergelijke streken zooveel mogelijk ongeschonden behooren te worden gelaten. Bij het in de tweede plaats genoemd besluit is, om de tot het Christendom overgegangene inlanders zooveel mogelijk te vrijwaren voor bemoeielijking van de zijde hunner mohammedaansche hoofden, bepaald, en ter kennis gebracht van de hoofden van gewestelijk bestuur zoo op als buiten Java en Madura, dat wanneer de inlandsche hoofden en ambtenaren ten opzichte van de inlandsche bevolking ter zake van uitoefening en verkondiging van eenigen godsdienst bemoeienis van het bestuur noodig achten, zij, voor zoover zij niet zelf dien godsdienst belijden, niet bevoegd zijn zelfstandige maatregelen te nemen of onderzoek in te stellen, maar zich hebben te bepalen tot kennisgeving en tot het vragen van bevelen aan het Europeesch bestuur, met dien verstande evenwel, dat deze beperking alleen geldt voor de uitoefening en verkondiging van den godsdienst, en zich niet uitstrekt tot strafbare handelingen, in verband daarmede of ter gelegenheid daarvan begaan, noch tot de gevallen dat de openbare rust en orde dreigen verstoord te worden. Ten einde al verder te voorkomen, dat de inlandsche hoofden, door verkeerde toepassing van het voorschrift dat inlandsche helpers van zendelingen eene bijzondere toelating behoeven, het zendingwerk belemmeren of de inlandsche christenen lastig vallen, werd bij art. 2 van het besproken besluit d.d. 1 November 1889, met uitbreiding en verduidelijking van hetgeen reeds onder dagteekening van 9 en 26 September 1887 door de Indische Regeering was te kennen gegeven, nog nader onder de aandacht van de gewestelijke bestuurders gebracht, dat de bewuste bijzondere toelating niet noodig is voor in dienst der zending zijnde personen, die schoolonderwijs geven, ook al gaat dit gepaard met onderwijs in den godsdienst, noch voor hen, die als leden der gemeente, bij ontstentenis van eenen geestelijke, bij godsdienstoefeningen voorgaan, dan wel van hun geloof bij passende gelegenheden

op eenigerlei wijze getuigenis willen geven onafhankelijk van den zendeling, zoodat deze personen dan ook niet, wegens hunne belijdenis, om het gemis van eene bepaalde toelating mogen worden lastig gevallen. Aan genoemde bestuurshoofden werd opgedragen, niet alleen hiertegen te waken, maar ook te zorgen, dat tot het Christendom overgegene inlanders niet deswege door hunne hoofden of dorpsgenooten worden gekweld, daar eens ieders recht op de vrije belijdenis van zijne godsdienstige gevoelens ten volle moet blijven geëerbiedigd.

Wat Java en Madura betreft, achtte de Indische Regeering het niet overbodig den inhoud en de strekking van voormeld besluit d.d. 1 November 1889 in eene circulaire aan de residenten, voor zooveel noodig, te doen toelichten, vooral om hen er op te wijzen, dat de beoogde bescherming van andersdenkenden tegen plagerijen of kwellingen van inlandsche hoofden betrekking heeft op belijdenis van alle godsdiensten, en derhalve evenmin geduld mag worden inmenging van mohammedaansche ambtenaren en hoofden met de Evangelieprediking onder hunne onderhoorigen als bemoeienis van christelijke hoofden (zooals bijv. in de residentie Amboina worden aangetroffen) (1) met verbreiding van den Islâm. In gemelde circulaire (waarvan de hoofdinhoud zou moeten uiteengezet worden in eene der maandelijksche bijeenkomsten respectievelijk door de residenten en assistent-residenten met de regenten enz., en door de controleurs met de ambtenaren van het districtsbestuur en de desahoofden te houden) werd de gedragslijn, die het Europeesch en het inlandsch bestuur tegenover de verkondiging van eenigen godsdienst hebben aan te nemen, duidelijk gemaakt in de volgende bewoordingen: „Het is bekend, dat de christelijke leer niet alleen door opzettelijke prediking van zendingen, priesters en hunne helpers wordt verbreid, maar ook, en in belangrijke mate, door leeken, leden der gemeente, die in kleineren kring

(1) Over de vraag, of ook niet op Java in deze of gene streek Christen-inlanders tot hoofden zouden kunnen worden benoemd, zie Bijlage C hierachter.

gesprekken over den godsdienst houden, voorgaan bij oefeningen, die soms ook door volgelingen van een anderen eeredienst worden bijgewoond, godsdienstige boeken verspreiden, onderwijs geven, enz. En nagenoeg uitsluitend op deze wijze is het, dat de Islâm bij voortduring het getal zijner belijders in den Indischen Archipel ziet toenemen. Met de hierbedoelde handelingen nu heeft het bestuur, zoolang niets gebeurt in strijd met de wettelijke verordeningen of wel de openbare orde niet in gevaar wordt gebracht, *als hoofd van de politie* zich niet in te laten. Wel is aan het bestuur uit anderen hoofde zekere bemoeienis met de verkondiging van den godsdienst opgedragen, maar blijkens de artikelen 123 en 124 van het Regeeringsreglement is de niet twijfelachtige bedoeling van den wetgever, dat deze bemoeienis aan de inlandsche vorsten, regenten en hoofden slechts toekomt *voor zooveel betreft den godsdienst dien elk hunner belijdt*, terwijl de uitoefening van het Christendom alleen aan het oppertoezicht van het *Europeesch* bestuur is onderworpen, in zoover dit te beoordeelen heeft of de wijze waarop de christen-leeraars, priesters en zendelingen hun dienstwerk verrichten, voor de belangen van den Staat, de handhaving van rust en orde dus, schadelijk moet worden geacht."

Onder de punten, die aanbevolen waren om christen-inlanders, waar het enkele onderwerpen betreft, die geacht kunnen worden niet wel met hun godsdienst te zijn overeen te brengen, aan eene bejegening op den voet van hunne mohammedaansche landgenooten te onttrekken, behooren o.a. het denkbeeld om, in den geest van een bij gouvernementsbesluit d.d. 24 Juli 1883 n°. 33 voor de gewesten Menado, Amboina, Ternate en Timor gegeven voorschrift, door het Europeesch bestuur algemeen te doen zorg dragen, dat inlanders, die het Christendom belijden, buiten stellige noodzakelijkheid, niet genoodzaakt worden om op Zon- en feestdagen cultuur-, heeren- of gemeentediensten te verrichten. In Juni j.l. heeft echter de Indische Regeering als hare meening doen kennen, dat dit denkbeeld buiten uitvoering kan blijven, zijnde de bedoelde maatregelen door de meeste der gehoorde autoriteiten als niet noodig ont-

raden, daar ook zonder tusschenkomst van het bestuur tot dusver de inlandsche christenen niet in de vervulling van hunne godsdienstplichten op Zon- en feestdagen zijn bemoeilijkt geworden, en het langzamerhand een adat-desa wordt, dat zij, de op die dagen te praesteeren diensten in de week inhalen.

a. Protestantsche eeredienst.

De vraag op welke grondslagen eene reorganisatie van de Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië zoude kunnen en moeten rusten, maakt nog een punt van overweging uit. In verband daarmee is ook nog geen beslissing genomen aangaande het verzoek van de Christelijk Gereformeerde Kerk te Batavia om, nevens het Protestantsch Kerkgenootschap, als zelfstandig lichaam te worden erkend.

Predikanten, enz. Bij het einde van 1889 was op de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaja het vereischte getal van 9 predikanten in functie, doch voor de 14 kleinere standplaatsen op Java en Madura waren slechts 12 predikanten beschikbaar. In de buitenbezittingen waren 11 van de 15 standplaatsen, overeenkomstig de formatie, door 12 predikanten bezet (voor één dezer predikanten was echter bij wijze van overgangmaatregel nog een hulpprediker 1ste klasse in dienst). Dat in 't geheel zes plaatsen – evenveel als bij het begin van het jaar – onvervuld waren, vond zijn grond hierin, dat drie predikanten tijdelijk afwezig waren (wegens buitenlandsch verlof) en dat voor drie der in 1889 ontstane vacatures, toen o.a. twee predikanten 's lands dienst met pensioen verlieten en één overleed, de uit Nederland gevraagde nieuwe predikanten nog niet waren aangekomen. Op Java en Madura werd in den dienst der twee ontbrekende predikanten, die van Cheribon en die van Sumanap (Madura), voorzien door zoowel te Cheribon als in de buitengemeente Indramajoe een ter plaatsen gevestigden zendeling-leeraar te doen optreden, terwijl met het dienstwerk op Madura tijdelijk belast werden de predikanten te Soerabaja, in dier voege dat zij de gemeenten op dat eiland eens om de drie maanden zouden moeten bezoeken. Van de vier vacante predikantsplaatsen in de buitenbezittingen waren

Ternate en Koepang, evenals vroeger, ingenomen door de tijdelijk naar die hoofdplaatsen overgeplaatste hulppredikers ten dienste der inlandsche christengemeenten te Batjan en Babauw, kreeg Pontianak in den aanvang van 1890 weder een predikant, en werd Fort de Kock, waar de vierde vacature bestond, met de buitengemeenten in October 1889 tijdelijk gebracht tot het ressort van den predikant te Padang.

De predikant voor de residentien Djokjokarta en Kadoe, die tot dusver te Djokjokarta gevestigd was en te Magelang, de hoofdplaats van Kadoe, twaalf malen 's jaars den dienst had te verrichten, kreeg bij gouvèrnementsbesluit d.d. 27 Juli 1889 n°. 17 laatstgemelde hoofdplaats tot standplaats, en zal nu voortaan twaalf malen 's jaars den dienst te Djokjokarta hebben waar te nemen. In de residentie Batavia werd aan het ressort van den predikant te Meester-Cornelis toegevoegd de gemeente Tangerang, welke viermalen 's jaars zal moeten worden bezocht, terwijl de door den predikant van Pasaroean te brengen bezoeken aan de gemeente Malang van twaalf op twintig 's jaars werden gebracht.

Een in April 1889 door eenige leden der Protestantsche gemeente te Batavia aan den Gouverneur-Generaal ingediend verzoek om, hij eerstvoorkomende vacature, als predikant bij die gemeente te zien benoemd een door hen genoemden titularis, gaf aanleiding tot de vraag, of de aan het predikantschap op de drie hoofdplaatsen van Java verbonden hoogere bezoldiging (zie sub I 2°, van Indisch Staatsblad 1864 n°. 156) het Kerkbestuur behoeft te beletten, ter vervulling van vacatures aldaar, predikanten in aanmerking te brengen, die niet tot de oudst in dienst zijnde behooren. De vraag is door de Regeering hier te lande ontkennend beantwoord. Aan het Indisch Bestuur werd namelijk opgemerkt, dat op de ancienniteit niet méér behoeft te worden gelet dan vereenigbaar is met hetgeen overigens ter bepaling van eene keuze behoort te worden in het oog gehouden ingevolge art. 23 van het in Indisch Staatsblad 1844 n°. 34 opgenomen Reglement op het bestuur der Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië, voorschrijvende dat, naast

ancienniteit, vooral ook bekwaamheden, talenten en de meerdere of mindere geschiktheid voor eenige bijzondere gemeente in aanmerking komt.

Het aantal bezette standplaatsen van hulpprediker ten dienste van inlandsche christengemeenten (hulppredikers 2de klasse) bedroeg bij het einde van 1889 23, zijnde 2 meer dan op ult. 1888, doordien 2 van de 4 met verlof afwezige titularissen in Indië terugkeerden en in hun vroegeren werkkring (Lango-wan in Menado en Babauw op Timor) herplaatst werden. Daar nog altijd de predikant voor Timor ontbrak, kreeg de terugkeerende hulpprediker van Babau tijdelijk weder Koepang tot standplaats, in verband waarmede zijn ambtgenoot van Baä op Rotti, die intusschen den vereenigden dienst van Koepang en Babauw had waargenomen, weder naar Baä terugging. Voorts was bij het einde van 1889 nog 1 hulpprediker 2de klasse met verlof hier te lande (de 4de had bij het einde van zijn verlof in den loop van 1889 's lands dienst verlaten) en waren 2 nieuwe titularissen, beiden kweekelingen van de Utrechtsche Zendingsvereenigiug, wel reeds benoemd, maar nog niet in Indië aangekomen. Daar in 't geheel 26 hulppredikers 2de klasse in dienst kunnen zijn waren ult. 1889 3 standplaatsen onbezet, namelijk Wonreli op Kisser, Wangil op Aroe en een nadere nog aan te wijzen standplaats. Bij gouvernementsbesluit van 12 Juli 1889 n°. 63 werd bepaald dat, bij aanstelling van een hulpprediker voor de Aroe-eilanden, deze niet te Wangil maar te Doerdjela zal gevestigd zijn. In de beide vacante ressorten werd het dienstwerk der hulppredikers voor zooveel mogelijk opgedragen aan geëxamineerde inlandsche leeraars als bedoeld bij Indisch Staatsblad 1870 n°. 125.

Door de benoeming van de 10 in 1888 geëxamineerden uit de residentie Menado klom in 1889 het aantal van deze inlandsche leeraars van 75 tot 85, waarvan er 61 hun dienstwerk hadden in genoemde residentie, 23 in de residentie Amboina en 1 op Timor. Met de opleiding voor dit ambt zijn hoofdzakelijk belast de hulpprediker van Tomohon (Menado) en die

van Hoetoemoeri, welke laatste daartoe tijdelijk naar de hoofdplaats Amboina is overgeplaatst. De eerste had ult. 1888 34 kweekelingen onder zijne leiding, waaronder begrepen de 10 hooger bedoelde geëxamineerden, die in 1889 tot inlandsch leeraar werden aangesteld. Deze 10 werden door 10 nieuwe kweekelingen vervangen, terwijl 1 kweekeling in 1889 overleed, zoodat er bij het einde van dat jaar 33 kweekelingen te Tomohon in opleiding waren. Te Amboina bekwaamden zich zoowel in 1888 als in 1889 28 kweekelingen. Wel werden aldaar 6 ontslagen (zonder examen te hebben afgelegd), maar een gelijk aantal werd voor 't eerst in opleiding genomen. Overigens waren er bij het einde van 1889, evenals op ult. 1888, nog 3 in opleiding te Koepang (bij den hulpprediker van Babauw) en 1 op Java (bij dien te Depok nabij Buitenzorg). De Indische Regeering meldt, dat door de besproken opleiding op voldoende wijze voorzien wordt in de behoeften der gevestigde christengemeente, (die welke tot de ressorten der hulppredikers behooren), zoodat het voor die gemeenten niet noodig is het in 't vorig verslag besproken denkbeeld te verwezenlijken om eene opleiding als de hierbedoelde van gouvernementswege tevens op te dragen aan zendelingeleraars of zending-inrichtingen.

Openbare eeredienst, godsdienstonderwijs, enz. Telken jare plegen de Protestantsche gemeenten te Salatiga en Willem I in de residentie Samarang uit 's lands kas te worden te gemoet gekomen in de kosten van den openbaren eeredienst. Voor 1889 werd het bedrag weder bepaald op f 25 en f 20 's maands. Ook de van ouds aan kerkfondsen toegekende subsidiën werden in 1889 uitgekeerd.

Tegen een voorstel om bij de begroting voor 1891 te rekenen op eene subsidie van f 12.500, als bijdrage uit 's lands kas in de kosten van een voor de Protestantsche gemeente te Medan (Oostkust van Sumatra) te stichten kerkgebouw, waarvoor in 1888 en 1889 een gelijk bedrag door particulieren was bijeengebracht, is dezerzijds bezwaar gemaakt, met het oog op den ongunstigen toestand der Indische finan-

ciën, en in de verwachting dat bij voortgezette inzameling in het welvarende Medan het beuoodigde bedrag wel ten volle uit particuliere bijdragen zal kunnen worden gevonden. In de eerste helft van 1890 waren de inschrijvingen tot een bedrag van f 14.850 geklommen.

Nadat het Iudisch Bestuur kennis had bekomen van het verlangen der Regeering hier te lande om, overeenkomstig het voornemen uitgedrukt op blz. 128 van het vorig verslag, gene toelagen meer toe te kennen voor het geven van kerkelijk onderwijs, tenzij aan personen daartoe vanwege het Kerkbestuur geautoriseerd, en overigens tot het verstrekken van zoodanig onderwijs bevoegd, is de uitkeering der bedoelde toelagen gestaakt. Door het Protestantsch Kerkbestuur is sedert aangedrongen op het weer beschikbaar stellen van toelagen op den ouden voet, vermits anders de Europeesche jeugd op de meeste plaatsen van catechetisch onderwijs zou moeten verstoken blijven, terwijl, wanneer de predikanten (of geestelijken) zich in de verschillende buitengemeenten met dit onderwijs moesten belasten, zulks eene aanzienlijke vermeerdering van reis- en verblijfkosten zou ten gevolge hebben. De Indische Regeering heeft nu onlangs het voorstel ingediend om die toelagen weder op den ouden voet te herstellen, welk voorstel, in afwachting van nadere inlichtingen, nog bij de Regeering in overweging is.

Met de uitkeering van toelagen voor het godsdienstonderwijs bij inlandsche christengemeenten in de residentie Amboina, namelijk bij die welke van een uit 's lands kas bezoldigden Enropeschen of inlandschen leeraar verstoken zijn, werd in 1889 voortgegaan.

Ter zake van het in 1888, bij ontstentenis van den predikant, te Palembang aan de Protestantsche kinderen gedurende een viertal maanden verstreekte catechetisch onderwijs werd in 1889 alsnog eene toelage uitgekeerd aan den persoon die zich, met goedvinden van het Protestantsch Kerkbestuur, tijdelijk met dit onderwijs had belast.

Zendingen. Aan zes zendeling-leeraren, uitgezonden door

vijf verschillende genootschappen of vereenigingen, werd in 1889 de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde bijzondere toelating verleend tot uitoefening van hun dienstwerk. Voor ieder hunner betrof de toelating respectievelijk de residentie Batavia, de residentie Preanger Regentechappen, de residentien Bagelen, Banjoemas, Tagal en Pekalongan, de residentie Bezoeki, de Batoe-eilanden, (Padansche Benedenlanden) en het Silindongsche landschap Si Morangkir (Tapanoli). Zeven zendeling-leeraren, reeds vroeger als zoodanig in Nederlandsch-Indië toegelaten, namen nieuwe standplaatsen in of verzochten hun arbeidsveld verder te mogen uitstrekken. De indertijd door hen verkregen toelating tot het dienstwerk werd dienovereenkomstig gewijzigd. Een en ander gold één zendeling-leeraar wiens toelating voor de afdeeling Buitenzorg uitgestrekt werd tot de geheele residentie Batavia, één die zijn dienstwerk, omvattende de residentien Bagelen, Banjoemas, Tagal en Pekalongan, uitbreidde tot de residentie Kadoe, één die van Savoe overkwam naar de residentie Kediri, één die zijn pas begonnen werkkring in de Pasoemahstreek (Benkoelen) overbracht naar de reeds genoemde Batoe-eilanden, terwijl de drie andere gevallen verwisseling van standplaatsen in de residentie Tapanoli betroffen, waar een voor Bahal Batoe (onderafdeeling Silindong) toegelaten zendeling-leeraar vergunning verkreeg zijn dienstwerk uit te oefenen in de geheele afdeeling Toba en Silindong, één in het landschap Lintoeng ni Hoeta werkzaam, werd erkend als zendeling-leeraar voor Sipoholon en omstreken, en één zijne standplaats van Pakantan (afdeeling Mandheling en Angkola) overbracht naar de afdeeling Padang Lawas, waar hij zijn dienstwerk zal mogen uitoefenen te Sipianguot en binnen het gebied van den Dollok (1).

Ook in de reeds verloopende maanden van 1890 werd door verschillende personen de bij art. 123 Regeeringsreglement bedoelde toelating gevraagd en verkregen. De daartoe betrekke-

(1) Bij het einde van 1889 waren in Padang Lawas reeds 4 zendingsscholen opgericht, te zamen met 60 leerlingen.

lijke beschikkingen zullen in 't volgend verslag nader zijn te vermelden (2). Wat betreft de zending in de Battaklanden der residentie Tapanoli (dat is ten zuiden van het Toba-meer), is intusschen reeds aan te teekenen, dat bij besluit dd. 13 Mei 1890 n°. 12 door de Indische Regeering, voorloopig nog alleen met betrekking tot de aan Lagoeboti (Toba) grenzende kleine onafhankelijke landschappen Si Goempar, Parparean en Parsambilan, gunstig werd beschikt op een namens het Rijnsche Zendelinggenootschap te Barmen gedaan verzoek, dat de Regeering mocht terugkomen op hare beschikking van 23 September 1883 n°. 17, en dus weder, evenals voor dien tijd, de in de afdeeling Toba en Silindong gevestigde zendelingen mocht vrijlaten ook zendingwerk te verrichten in de buiten ons gebied gelegen Tobasche landschappen, mits zij zich bepalen tot die plaatsen welker hoofden hunne komst wenschen en daarvan aan den naastbij wonenden ambtenaar doen blijken en bij dezen tevens instaan voor de persoonlijke veiligheid der zendelingen.

Zooals reeds met een enkel woord hiervóór is gezegd, is sedert weinige maanden van de zijde van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam een eerste stap gedaan om het Christendom ook te brengen tot de heidensche Karau- en andere Battaks ten noorden van het Toba-meer. Het Genootschap heeft daartoe een zijner zendelingen uit de Minahassa (Menado) naar Deli (Sumatra's Oostkust) verplaatst, waar hem door den resident voorloopig is vergund, de onder Maleisch bestuur staande Battaksche streken (de zoogenaamde Doesoem) te bereizen om de gegevens te verzamelen, die hij voor het

(2) Evenals in 1889 voor Sumatra's Westkust, werd in 1890 ook voor Celebes eene vergunning tot reizen verleend aan een Engelschen bijbelcolporteur. Aan deze laatste vergunning (de eerste schijnt verleend te zijn geworden door den gewestelijken gouverneur) werd door den Gouverneur-Generaal de voorwaarde verbonden, dat met de bijbelver spreiding in inlandsehe staten geen aanvang zal worden gemaakt zonder dat de bedoelde colporteur zich telkens zal hebben overtaigd, dat daartegen bij den betrokken besturende ambtenaar geen bezwaar bestaat.

aanvangen van zijn arbeid zal behoeven en om voor zijne vestiging een punt te kiezen, dat gelegen is aan een van de weinige communicatiewegen met het onafhankelijk Battak-gebied. Bij gouvernementsbesluit dd. 9 Juli 1890 n°. 8 is den bedoelden zendeling de uitoefening van zijn dienstwerk vergund in de Battaklanden der afdeeling Deli, doch is ten opzichte van het bezoeken van het onafhankelijk Battaksch gebied de beperking gemaakt, dat hij zich derwaarts niet begeven zal zonder nader de speciale vergunning daartoe van het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur te hebben verkregen.

Op de tot de residentie Menado behoorende Sangi- en Talaut-eilanden genieten de aldaar werkzame 6 zendeling-leeraren bij uitzondering eene toelage uit 's lands kas. Die toelage bedraagt voor ieder der 4 op de Sangi-groep geplaatsten f 1800 's jaars. Voor ieder van de 2 op de Talaut-eilanden beliep zij tot dusver f 1200 's jaars, doch bij gouvernementsbesluit dd. 22 Januari 1890 n°. 15 is het bedrag nu mede op f 1800 bepaald. Ingevolge het aangehaald besluit zal voortaan nog een vijfde bezoldigde zendeling-leeraar op de Sangi-eilanden werkzaam kunnen zijn. Voor dezen post heeft zich aangeboden een ruim een jaar geleden door het Java-Comité uitgezonden en toen voorloopig aan het Seminarie te Depok (Batavia) geplaatste zendeling-leeraar, die alsnog bij gouvernementsbesluit dd. 31 Juli 1890 n°. 9 de vereischte toelating heeft verkregen tot uitoefening van zijn dienstwerk op de genoemde eilanden, tegen intrekking van de hem in 1889 verleende vergunning voor de residentie Batavia. Intusschen is onlangs een der gesubsidieerde zendingposten op de Talaut-eilanden vacant geworden, doordien bij gouvernementsbesluit dd. 7 Juni 1890 n°. 19 aan den te Morong (Talaut) geplaatste zendeling, die aldaar in 1888 was aangekomen, wegens misdraging de verdere uitoefening van zijn dienstwerk is ontzegd.

Inlandsche hulpzendingen. In 1889 werd slechts voor één inlandschen hulpzendeling de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde bijzondere toelating tot uitoefening van zijn dienstwerk gevraagd, en wel voor een die te Banjoetawa in

de afdeeling Joana (residentie Japara) werkzaam was onder den te Mergoredja in dezelfde residentie gevestigden zendeling-leeraar van de Doopsgezinde Zendingsvereniging te Amsterdam. De toelating werd gevraagd^d en verkregen voor de residentie Japara. Van het gouvernementsbesluit dd. 1 November 1889, waarbij nader is duidelijk gemaakt welke christen-inlanders als hulpzendingen zijn aan te merken, en dus de bedoelde bijzondere toelating behoeven, is reeds hooger gewag gemaakt.

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

Op grond van gebleken behoefte aan versterking van het aantal uit 's lands kas bezoldigde Roomsch-katholieke geestelijken, gedurende de laatste vier jaren bepaald geweest op 1 van den 1sten rang en 20 van den 2den rang, is sedert het begin van 1890 – zie het Koninklijk besluit dd. 10 Januari 1890 n°. 15 – (Indisch Staatsblad n°. 71) – laatstgenoemd aantal met 2 vermeerderd en dus op 22 gebracht.

Bij het einde van 1889 waren de 21 van landswege bezoldigde geestelijken kerkelijk verdeeld in 14 pastoors en 7 onderpatoors (tegen 13 en 8 op ult. 1888) en beschikte het vicariaat bovendien over 17 geestelijken buiten bezwaar van den lande (ult. 1888 over 19), van wie er 11 als hulppriesters dienst deden, 3 pas aangekomen bestemd waren om in 1890 als zoodanig op te treden, en 3 als missionarissen door de Indische Regeering erkend waren (1). In 't geheel dus, met inbegrip van den aartsbisschop van Sirace, apostolisch vicaris en pastoor van Batavia (geestelijke van den 1sten rang), 38 geestelijken, tegen 40 bij het einde van 1888. Terwijl in 1889 3 geestelijken uit Europa overkwamen, ontvielen er aan den dienst van het vicariaat 5, namelijk 4 door overlijden (één hunner overleed kort na het hem in Juni 1889 wegens ziekte verleend tweejarig buitenlandsch verlof) en 1 door terugkeer naar Europa (mede uit hoofde van ziekte). Ter vermeerdering

(1) Met toestemming van de Indische Regeering wijdt zich ook één van de hooger bedoelde 7 onderpatoors aan het missiewerk.

van het aantal dienstdoende geestelijken zijn in het loopende jaar een 7-tal nieuwe geestelijken naar Indië vertrokken, waarvan er 2 reeds aldaar zijn aangekomen en 5 derwaarts op reis zijn. Allen bezitten het radicaal van geestelijken van den 2den rang, zoodat zij, bij vacature, onder de van landswege bezoldigde pastoors of onderpastoors kunnen worden opgenomen.

Het aantal kerkelijke afdelingen of statiën werd in 1889, met toestemming van de Indische Regeering (Indisch Staatsblad 1889 n°. 65 en 177), met twee vermeerderd, respectievelijk bestaande uit een deel der tot dusver tot de statiën Djokjokarta en Batavia behorende gemeenten. De van Djokjokarta afgescheiden gemeenten kregen nu een eigen pastoor te Magelang (Kadoe), en de van Batavia afgescheiden gemeenten een te Buitenzorg. Het aantal statiën werd daardoor gebracht op 15, of, wanneer men ook medetelt de nog slechts tijdelijk ingestelde statie Atjeh en onderhoorigheden, op 16, doch twee daarvan waren onbezet. Voor de statie Medan, omvattende de residentie Oostkust van Sumatra, kon namelijk, evenals in de laatste jaren, ook in 1889 nog geen vaste geestelijke worden afgezonderd, en de statie Soengeislan (Banka) omvattende de residentiën Banka, Palembang en Riouw, geraakte in de tweede helft van 1889 vacant, en was ook bij het einde des jaars nog onbezet. In den dienst in dit laatste ressort werd intusschen tijdelijk voorzien door een der geestelijken van Batavia, terwijl de residentie Oostkust van Sumatra gedurende 1889 tweemaal bezocht werd door den pastoor van Singkawang (Westerafdeeling van Borneo). De onderpastoor van Padang, ofschoon begrepen onder het hooger genoemde 7-tal uit 's lands kas bezoldigde onderpastoors, bleef tijdelijk te Tandjong Sakti (Benkoelen) werkzaam voor het missiewerk onder de bevolking der Pasoemah-landen. Dientengevolge bedroeg het getal Rooms-katholieke geestelijken, die als missionaris werkzaam waren 4 (de in 1887 naar elders overgeplaatste missionaris voor de kuststreek der Kendari-baai in Zuid-Celebes was bij het einde van 1889 nog niet door een ander vervangen.)

Uit het volgende staatje kan blijken waar bij het einde van 1889 de hooger bedoelde 38 geestelijken werkzaam waren.

STANDPLAATSEN.	Aantal dienstdoende geestelijken:				Te zamen.
	van landswege bezoldigd.		buiten bezwaar van den lande.		
	Pastors.	Onder- pastors.	Hulp- priesters.	Missio- narissen.	
Batavia	a) 1	b) 2	2	„	5
Buitenzorg	1	„	„	„	1
Cheribon.. . . .	1	„	„	„	1
Samarang.	1	„	2	„	3
Ambarawa	1	„	„	„	1
Magelang	1	„	„	„	1
Djokjokarta.. . . .	1	„	1	„	2
Soerabaja	1	2	„	„	3
Padang	1	c) 1	2	e)	4
Medan.. . . .	„	„	„	„	„
Kotta Radja	1	„	„	„	1
Soengeialan.. . . .	„	„	„	„	„
Singawang.. . . .	1	„	„	„	1
Mensado	1	„	1	„	2
Larantoeke (Flores) ..	1	1	2	„	4
Mauveri (Flores) ..	1	1	1	„	3
Atapoepoe (Timor) ..	„	„	„	1	1
Kendari-baai (Z.-Cel.)	„	„	„	„	„
Toeal (Klein-Kei) d).	„	„	„	1	1
Laera (Soemba) ..	„	„	„	1	1
Aangekomen, maar nog niet in functie gesteld	„	„	3	„	3
Totaal	14	7	14	8	38

a) Geestelijken van den 1sten rang en hoofd der Roomsche-katholieke missie in Nederlandsch-Indië.

b) Een der onderpastors is waarnemend pastoor.

c) De onderpastoor van Padang was tijdelijk belast met het missie-werk in de Pasoemah-landen (Benkoelen).

d) In Mei 1890 heeft deze missionaris zijne standplaats Toeal overgebracht naar de tegenover liggende heidensche kampong Langgoer, waar zijn arbeid meer kans van slagen belooft.

In de regeling der kerkelijke dienstreezen, die weder zooveel mogelijk overeenkomstig de bestaande bepalingen verricht werden, kwam eenige wijziging ten gevolge van de oprichting van de

nieuwe statiën Magelang en Buitenzorg. Voor de tot de statie Padang behorende gemeenten te Padang Pandjang en Fort de Kock werden, wegens het toenemend aantal gemeenteleden, de kerkelijke bezoeken van 12 tot 24 maal 's jaars vermeerderd. Voorts werd ook door de Indische Regeering vergunning verleend om het nabij Padang gelegen militair hospitaal te Oeloe Limau Manis twee malen 's weeks door een der geestelijken van Padang kerkelijk te doen bezoeken. Een der geestelijken van Soerabaja deed in 1889, op 's lands kosten, twee kerkelijke dienstreizen naar de verschillende gemeenten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, welke volgens de organieke bepalingen eenmaal 's jaars moeten worden bezocht door een geestelijke uit de statie Larantoeke (Flores). Verder werden op 's lands kosten nog buitengewone kerkelijke dienstreizen gedaan, behalve de hooger bedoelde door den pastoor van Singkawang, door den pastoor van Kotta Radja naar de noordelijke kustplaatsen van Sumatra's Westkust, en door een der geestelijken te Menado naar andere gemeenten binnen dat gewest, zoomede naar de residentien Amboina en Ternate. Aan het voornemen om, met toestemming van de Indische Regeering, ook het eiland Bali door een der geestelijken van Soerabaja te doen bezoeken, werd geen gevolg gegeven.

Onder de tot de inlandsche of Chineesche bevolking behorende Rooms-katholieke christenen zijn op enkele plaatsen christen-hulp-priesters van die landaarden werkzaam, en wel in de Minahassa 3 inlanders, op Banka 2 Chineezers (te Soengeislan en Blinjoe) en verder 1 Chinees op Billiton en 1 te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo). De drie inlandsche hulpleeraars arbeidden bij het einde van 1888 onder 4787 Rooms-katholieke landgenooten, terwijl het arbeidsveld der 4 Chineesche hulpleeraars zich toen bepaalde respectievelijk tot 322 Rooms-katholieke Chineezers op Banka, 63 op Billiton en 149 te Singkawang. Hun werkkring bestaat in het geven van christelijk onderwijs, het houden van toezicht over de gemeenten, het toedienen van het H. Doopsel, in gevaar van sterven, bij afwezen van een priester, en het levendig houden van gods-

dienstzjn onder de christenen. In plaats van den in 1889 overleden hulpleeraar te Singkawang trad een andere aldaar gevestigde Chinees op, te wiens behoefte door den aartsbisschop de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde toelating werd gevraagd voor de geheele afdeeling Montrado, en zulks met het oog op het feit, dat ook te Montrado en Benkajang Roomsch-katholieke Chineezzen gevestigd zijn, onder wie bedoelde hulpleeraar nuttig werkzaam kon zijn. Bij gouvernementsbesluit dd. 26 Juni 1890 n°. 5 is die toelating verleend.

De gemeente te Soerabaja zag zich, evenals in vorige jaren, een klein bedrag uit 's lands kas toegelegd (f 17,50 's maands) ter bestrijding van de kosten voor den openbaren eeredienst. (In hoever ook nog andere Roomsch-katholieke gemeenten worden tegemoet gekomen, is uit de hier te lande voorhanden opgaven niet na te gaan.) Ingevolge eene in December 1888 gedane toezegging werd in 1889 eene toelage voor het geven van godsdienstonderwijs aan de Roomsch-katholieke jeugd te Medan (Oostkust van Sumatra) uitgekeerd aan een daartoe door den aartsbisschop aangewezen persoon.

Omtrent het missiewerk in de residentie Timor en onderhoorigheden wordt bericht, dat op vooruitgang valt te wijzen zoowel wat het aantal bekeerlingen betreft als ten opzichte van het godsdienstig leven der inlandsche christenen. Het aan den missionaris te Atapoepoe (Timor) aangewezen arbeidsveld omvat de landschappen Fialarang en Djeniloe. Ook houden zich met missiewerk bezig de aan de statie Larantoeke (Flores) verbonden geestelijken. Van Soemba, waar eerst in den aanvang van 1889 een missionaris zich is komen vestigen (te Laoera), werden goede verwachtingen gekoesterd. Door bedoelden geestelijke waren reeds vele kinderen gedoopt, en zoodra hij met de taal voldoende bekend zou zijn, hoopte hij met het bekeeringswerk der volwassenen te beginnen. In de statie Larantoeke breidt zich vooral de gemeente te Sicka uit. De door de geestelijkheid op Flores (zoowel te Larantoeke als te Maumeri) en op Timor (te Atapoepoe) opgerichte en bestuurde opvoedingsgestichten voor inlandsche jongens

en meisjes, werken zeer nuttig. Diegenen welke die gestichten verlieten, muntten doorgaans uit door goed gedrag, deden zich als goede huisvaders en huismoeders kennen, en droegen niet weinig bij om de christelijke beschaving meer en meer ingang te doen vinden.

Ingevolge de hem daartoe in Juni 1888 verleende vergunning is thans ook met het eigenlijke missiewerk een begin gemaakt door den te Tandjong-Sakti (residentie Benkoelen) verblijf hondenden geestelijke. Voorloopig is nog slechts bericht, dat de Pasoemah-bevolking den geestelijke wel genegen schijnt en hare kinderen bij hem ter schole zendt.

Het in 1888 begonnen missiewerk op de Kei-eilanden (residentie Amboina) is sedert aan één geestelijke overgelaten, die zijne standplaats van de mohammedaansche handelsplaats Toeal naar de heidensche kampong Langgoer heeft overgebracht, omdat daar de vooruitzichten beter waren. Reeds waren te Langgoer 28 personen gedoopt, terwijl 300 anderen hun verlangen tot bekeering hadden te kennen gegeven. De bevolking gaf van hare goede gezindheid blijk door in de groote omliggende kampongs de afgodsbeelden te verwijderen en het Kruis te planten. Ook verklaarde zij zich bereid voor den geestelijke eene woning te bouwen, die tevens voorloopig voor school en kerk zou moeten dienen.

Voor het aanvangen van de door de Indische Regeering in 1889 toegestane missie onder de Dajaks in de Westerafdeeling van Borneo is in den loop van dit jaar door den aartsbisschop een geestelijke aangewezen, die bij gouvernementsbesluit dd. 6 Juli 1890 n°. 1 is erkend als missionaris ter standplaats Smitou.

Uitgaande van het in 't vorig verslag verkondigd beginsel, dat de Regeering, wil zij aller godsdienstvrijheid eerbiedigen, zich niet geroepen kan achten om de vestiging van verschillende kerkgenootschappen naast elkander in dezelfde landstreek in het algemeen tegen te gaan, meende de Gouverneur-Generaal (besluit dd. 18 Maart 1890 n°. 6) geen bezwaar te moeten maken tegen de inwilliging van het verzoek van den aartsbisschop om eene Rooms-katholieke missie te doen beproeven.

onder de heidensche bevolking van Oost-Ceram, waar, volgens bij den kerkvoogd ontvangen berichten, eenige Alfoersche hoofden niet ongenegen waren het heidensch geloof te verlaten en liever tot het Christendom dan tot den Islam zouden wenschen over te gaan,

BIJLAGE A.

Aantal den christelijken godsdienst belij-
dende inlanders en vreemdelingen bij het
einde van 1888 in Nederlandsch-Indië aanwezig.

GEWESTEN.	Inlanders.		Chineezen.		Andere vreemde Oosterlingen.	
	M. (1)	V. (2)	M.	V.	M.	V.
JAVA EN MADURA.						
Bantam	3	"	"	"	"	"
Batavia	541	819	20	9	"	"
Krawang..	23	22	1	"	"	"
Preanger regentschappen.	86	104	2	1	"	"
Cheribon..	45	37	47	29	"	"
Tagal..	115	137	"	"	"	"
Pekalongan..	245	251	"	"	"	"
Samarang....	328	292	16	16	"	"
Japara..	703	724	"	"	"	"
Rembang	1	4	"	2	"	"
Soerabaja	1692	1785	"	1	"	"
Pasoeroean..	462	462	"	"	"	"
Probolinggo	10	6	"	"	"	"
Bezoeki	17	18	"	1	"	"
Banjoemas	333	285	"	"	"	"
Bagelen	1107	1077	"	"	"	"
Kadoe..	"	1	2	3	"	"
Djokjokarta..	117	124	"	"	"	"
Soerakarta	14	14	2	"	"	"
Madioen..	41	(3) 48	"	1	1	2
Kediri..	576	550	"	"	"	"
Madura	"	"	"	"	"	"
Te zamen.	6459	6760	90	63	1	2
	13219		153		3	

(1) Personen van het mannelijk geslacht.

(2) " " " vrouwelijk "

(3) Van deze vrouwen waren er 10 met Europeanen gehuwd.

GEWESTEN.	Inlanders.		Chineezen.		Andere vreemde Oosterlingen.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.

BUITENBEZITTINGEN.

Sumatra's Westkust	Padangsche Benedenlanden	16	39	2	"	"	"
	Padangsche Bovenlanden...	"	4	"	"	1	"
	Tapanoli .. .	6661	7046	"	"	"	"
	Benkoelen... ..	2	2	"	"	"	"
	Lampongsche districten...	2	"	1	"	"	"
	Palembang	2	"	5	"	"	"
	Oostkust van Sumatra.. .	1	2	11	"	26	6
	Atjeh en onderhoorigheden.	"	9	15	4	1	2
	Riouw	1	1	2	"	"	"
	Banka	5	10	217	90	"	"
	Billiton... ..	1	"	45	16	"	"
	Westerafdeel. van Borneo.	"	1	88	58	"	"
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo... ..	605	539	18	18	"	"
	Celebes en onderhoorigh.	22	16	"	"	"	"
Menado	Minahassa (1) .. .	63044	62544	8	6	"	"
	Afd. Gorontalo.. .	165	109	"	"	"	"
	Amboina (2)	(2)25826	(2)25746	1	"	4	1
	Ternate... ..	295	316	"	"	"	"
	Timor en onderhoorigh.	22666	21378	1	3	"	"
	Bali en Lombok (alleen de gouvernementafdeelingen Boeleleng en Djembrana)	2	1	"	"	"	"
	Te zamen... ..	119816	117763	414	195	32	9
		237079		609		41	

(1) Van de Sangi- en Talant-eilanden zijn ook over 1888 voor deze tabel geen opgaven ingekomen. Er wordt echter gemeld, dat van de p.m. 80000 zielen op eerstgemelde eilanden verreweg het meerendeel gerekend wordt het Christendom te belijden, althans zich christen noemt; immers ruim $\frac{1}{3}$ gedeelte is gedoopt, en de overigen zijn meer of minder onder christelijken invloed, uitgenomen eenige honderdtallen mohammedanen.

(2) Onder deze cijfers zijn niet begrepen de inlandsche christenen in de afdeelingen Masarete, Wahaai en Kairatoe, waaromtrent geen gegevens zijn ontvangen. Voor de afdeeling Amboina zijn, bij gemis aan opgaven over 1888, de cijfers van 1887 gevolgd, te weten 18532 christen-inlanders, waaronder 9491 van het vrouwelijk geslacht.

BIJLAGE B.

Subsidieëren van christelijke scholen.

Particuliere inlandsche scholen. Naar aanleiding van het in 't vorig verslag bedoelde overleg met de Indische Regeering, en in afwachting van eene geheele herziening van de regeling van het inlandsch onderwijs, welke in Indië nog in bewerking is, wordt thans het noodige voorbereid tot het nemen van eene proef in hoever het mogelijk zal blijken, het tegenwoordig subsidiestelsel alvast ten goede te doen komen aan die bijzondere scholen voor inlanders, waar het onderricht in den godsdienst niet is uitgesloten of waar het op godsdienstigen grondslag gegeven wordt. In Juli jl. is namelijk de Gouverneur-Generaal door den Koning gemachtigd om de regelen betreffende het subsidieeren van bijzondere inlandsche scholen, vervat in de ordonnantie van 1 April 1874 (Indisch Staatsblad n°. 99), zooals deze gewijzigd is bij die van 23 November 1875 (Indisch Staatsblad n°. 262), in dier voege te wijzigen, dat voor bijzondere inlandsche scholen niet langer gehandhaafd blijft de bepaling (n°. 7 van art. 1 der eerst aangehaalde ordonnantie), dat zij slechts gesubsidieerd kunnen worden, wanneer alle godsdienstig onderwijs is uitgesloten, en dat ten opzichte van de christelijke scholen tevens worden ter zijde gesteld twee andere voorschriften van gemelde ordonnantie, namelijk 1°. dat (op Java en Madura) ook de regenten, krachtens art. 15 hunner instructie, op de gesubsidieerde particuliere scholen toezicht houden, en 2°. dat de gesubsidieerde inlandsche scholen bij voorkeur voor overneming door de Regeering in aanmerking komen. Aan den Gouverneur-Generaal is nu in overweging gegeven om de aanneming van het nieuwe beginsel al aanstonds ter kennis te doen komen van de christelijke kerkbesturen en zendelingenootschappen, ten einde deze tot eene tijdige indiening van hunne subsidie-aanvragen in staat te stellen. Tevens is opgemerkt, dat bij de beoordeeling van die aanvragen nauwkeurig zal moeten worden acht gegeven, of de te subsidieëren scholen aan de overige, in stand gehouden, voorwaarden van de aangehaalde ordonnantiën voldoen. (1)

(1) Waar op eenige plaats blijkt, dat de bestaande zendingsschool meer aan de behoefte der bevolking voldoet dan de gouvernementsschool, zal wellicht de opheffing der laatste aanbeveling verdienen. Eene overweging van dien aard heeft in Mei jl. de Indische Regeering doen besluiten tot de opheffing van de gouvernementsschool te Boenga Bandar in de Battaklanden (residentie Tapanoli).

BIJLAGE C.**Inlandsche christenen al dan niet tot hoofden
aan te stellen.**

In de tweede helft van 1889 werd dezerzijds aan de Indische Regeering de vraag gedaan, of niet op Java voor deze of gene streek, waar een genoegzaam aantal inlandsche christenen wordt aangetroffen, christenen tot inlandsche hoofden zouden kunnen worden benoemd. Uit de thans verkregen inlichtingen blijkt, dat de Indische Regeering voor de verwezenlijking van dit denkbeeld den tijd nog niet gekomen acht, en dat er geen voldoende grond is voor de meening, dat de benoeming van christen-inlanders tot hoofden aanbeveling zou verdienen om christenen behoorende tot de inheemsche bevolking te vrijwaren voor bemoeilijking van de zijde hunner mohammedaansche landgenooten. Immers door verschillende residenten werd er in hunne nopens het denkbeeld uitgebrachte adviezen op gegeven, dat de inlandsche christenen niet gezegd kunnen worden kwellingen als de bedoelde te ondervinden, waartegen trouwens van bestuurswege krachtig wordt gewaakt. Intusschen is de Gouverneur-Generaal van gevoelen, dat christen-inlanders, die daarvoor bekwaam en geschikt zijn, niet behoeven uitgesloten te worden van het bekleeden van zoodanige landsbedieningen, als pakhuismeester en dergelijke, die niet geacht kunnen worden te behooren tot de inlandsche bestuursloopbaan.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Herinneringen uit mijn' vorigen werkkring, te Maoembi, in de Minahassa, door M. H. SCHIPPERS.

Het is Zaterdag, d. w. z. dat wij, zoo wij ons niet hebben voorgenomen den volgenden dag de gemeente in onze woonplaats voor te gaan, op reis moeten. Soms zijn wij reeds Donderdag of Vrijdag gegaan, en in den regel keeren wij niet vóór Dinsdag of Woensdag terug. Want daar wij niet minder dan een goede dertig gemeenten voor onze rekening hebben, is het onmogelijk alleen des Zondags het Evangelie te verkondigen. Dit zou wel meer gewenscht zijn, vooral omdat dan het volk zeker den Zondag meer zou leeren achten, maar het kan nu eenmaal niet.

Wij zijn vroeger dan gewoonlijk opgestaan, ten einde op zijn laatst met zonsopgang te kunnen vertrekken; want zoo ergens, dan geldt in Indië het bekende spreekwoord omtrent den morgenstond. De afstanden zijn gewoonlijk nog al groot, en men moet bijzonder sterk zijn, om ongestraft op het midden van den dag te rijden. Wij vertrekken dus vroeg, en zijn dan ten ruim acht uren in het tien palen van Maoembi verwijderde Sawangan. Een vlug ruiters zou er in korteren tijd kunnen komen, maar dat zijn wij nu eenmaal niet.

Half weg is de inlandsche leeraar van Kamanta, tot wiens ressort ook Sawangan behoort, ons te gemoet ge-

komen. Wij vernemen van hem, hoeveel kinderen er zullen moeten worden gedoopt en andere voor ons wetenswaardige zaken betreffende zijne gemeenten. De weg levert weinig bijzonders op. De eerste vijf palen volgen wij den grooten weg van Kema naar Ménado, dan slaan wij één paal aan deze zijde van de hoofdplaats bij de negery Ares links af, en komen, na nog vijf palen langs een vrij een-toonigen weg te hebben gereden, waar wij zijn moeten. Het eenige meldenswaardige is het uitzicht, dat men heeft even vóór Sawangan. Men is dan een vrij sterke helling opgereden, en die op zijnde heeft men het gezicht op een schoonen bergrug, terwijl vlak beneden ons de negery Sawangan, in een dal gelegen, van dat punt gezien een vrij liefelijken indruk maakt. Nog ruim zooveel naar beneden als wij daareven stegen, en wij zijn waar wij wezen moeten.

Daar staat het negeryhoofd met zijn stomp, misbruik van sagoweer en arak maar al te duidelijk teekenend gelaat, in het zwart gekleed, en nevens hem eenige mindere hoofden, allen in hun beste kleederen. Ook de hoofdonderwijzer der Gouvernementsschool is naar buiten gekomen, en allen begroeten ons, terwijl wij afstijgen en onze paarden toevertrouwen aan de hoede van een orang-djaga (wachtman).

Wij treden de school binnen, waar de kinderen ons een welkomstlied toezingen. De hulpprediker is namelijk lid van al de inlandsche schoolcommissiën in zijn ressort en bezoekt als zoodanig op zijne dienstreizen de gouvernementsscholen.

De school maakt een' aangenamen indruk. In de hoogste klasse wordt goed gelezen, en men weet het gelezene tamelijk weêr te geven. Ook het rekenen, zoo uit het hoofd als op de lei, voldoet. De lagere klassen geven

eveneens den indruk, dat de tijd niet nutteloos wordt doorgebracht. De hoofdonderwijzer is een eenvoudig jong man van de school van Tondano. Hij was een van de laatsten, die daar eindexamen deden, voordat die kweek-school met die van Ambon werd ineengesmolten. Wij waardeeren hem om zijn ijver en eenvoud, en omdat hij ook het gemeentewerk helpt steunen waar hij kan. Daar de inlandsche leeraar niet altijd in Sawangan kan zijn, gaat hij soms de gemeente voor bij de godsdienstoefeningen.

De gemeente. Aan den avond van den dag onzer aankomst zult gij haar vergaderd zien in hetzelfde gebouwtje, waarin wij des morgens de schoolkinderen vonden. Zij is in vrij grooten getale opgekomen; er zijn minstens drie à vier maal zooveel menschen als er des Zondags plegen te komen. Indien wij stichting zullen vinden, zal het geheel van het woord des voorgangers moeten komen, want de omgeving is al zeer weinig stichtelijk. Het gebouwtje is van hout opgetrokken en zoo binnen als buiten gewit. Maar er is geruime tijd verlopen sedert wanden en zolder met de witkwast in aanraking kwamen. Het geheel ziet er vuil en onoogelijk uit. De aanwezigheid van schoolborden en landkaarten verhoogt de plechtigheid geenszins, evenmin als de omstandigheid dat volwassenen zich moeten wringen in banken voor schoolkinderen bestemd. Een kleine catheder is van ruw hout zoo primitief mogelijk in elkaar getimmerd, . . . neen, met goemoetoutouw aan elkaar gebonden! In één woord alles teekent dat men zich zeer weinig laat gelegen liggen aan de plaats, waar iederen dag kinderen of volwassenen samen komen, om te leeren wat zij noodig hebben te weten, zoo voor het dagelijksch als voor het hoogere leven, aan het gebouw dat voor school en kerk beiden dient. Dat is de schuld van het negeryhoofd! Gemeentefondsen om eene

kerk te bouwen of te onderhouden zijn er niet. De menschen moeten dat zelf en vrijwillig doen. De negëry is wel wat klein, dan dat men zou mogen vorderen twee gebouwen, voor school en kerk afzonderlijk, te onderhouden. Maar het ééne gebouw kon in beteren staat zijn, het kon vooral wanneer er den volgenden dag Avondmaal in zal gevierd worden, beter opgeruimd zijn. Dat dit niet zoo is, is de schuld van het negëryhoofd, die de ziel van zulke werkzaamheden zijn moet.

Uit zichzelf doen de menschen het nu eenmaal niet; zij zijn vooral in dit gedeelte der Minahassa niet gewoon iets te doen, tenzij op bevel. Maar wij willen letten op de gemeente, die in het gebouwtje vergaderd is. Wat al lieden zonder gezangboek! Wat zitten die menschen raar te kijken! Het is of zij zich in eene voor hen geheel vreemde omgeving bevinden. Helaas! voor de meesten is het eene vreemde omgeving. Ondanks het betrekkelijk groot aantal lidmaten, dat nu is opgekomen om zich "voor te bereiden" en dat morgen Avondmaal zal vieren, behoort de gemeente van Sawangan tot de zeer lauwe gemeenten, waarin o zoo moeilijk eenig leven te brengen is, en waar alles zeker even treurig blijven zal, zoolang er een man aan het hoofd staat, die, behalve hetgeen hij moet doen krachtens zijn ambt, geen invloed uitoefent dan ten kwade, die namelijk de lieden aanzet om alle gepaste en min gepaste gelegenheden aan te grijpen tot feestvieren, d.i. veel rijst en varkensvleesch verorberen, veel arak en sagoweer drinken en van dat alles het hoofd een behoorlijk deel tehuis zenden, behalve hetgeen hij te zijner tijd ten huize des feestvierenden zal komen genieten. Het is weinig opwekkend, in eene dergelijke gemeente het Evangelie te verkondigen, Doop en Avondmaal te bedienen onder menschen, waarvan er niet één meer heiden is, verreweg de meesten

lidmaat zijn en die daarom meenen, dat hun maar zeer weinig ontbreekt, terwijl in den vollen zin het woord van Openb. 3: 17 op hen van toepassing is.

Dat is de vrucht van het doopen in massa, gelijk dat in deze streken vóór enkele tientallen jaren vrij algemeen is geschied. Wij meenen daarop vooral in dezen tijd wel eens de aandacht te mogen vestigen; want al kon nu onder een ander hoofd het uiterlijk wat beter zijn en al zou dan oppervlakkig het geheel een eenigszins meer verkwikkelijken indruk maken, de eigenlijke toestand zou er niet zooveel anders om zijn.

Er is den laatsten tijd meer belangstelling geopenbaard in de zending dan vóór eenige jaren het geval was, ook waar wij dat niet het eerst hadden verwacht, enz. door ambtenaren. Wie zou er zich niet in verblijden? Maar wij meenen op te merken, dat velen dezer heeren het doopen in massa wenschen aan te raden en te bevorderen. Bespreekt men dit met hen en verklaart men zich daar tegen, dan krijgt men ten antwoord, dat zij het ook wel weten hoe die gedoopten in hun hart heidenen blijven, doch het wenschelijk achten met het oog op de kinderen. Die zullen christenen zijn! Die zullen als christenen opgroeien!

Wij zijn van meening dat dit een drogrede is, gebazeerd op een groot misverstand. Bij eenig nadenken kan men er door redeneering toe komen, dat dit een drogrede zijn moet. Onder welken invloed zullen die kinderen opgroeien? Wordt niet overal het kind in het huisgezin gevormd? Is niet wat het daarbuiten, in school of catechisatie, opdoet aanvulling van het huisgezin, en blijkt de invloed daarvan, ook in reeds tamelijk beschaafde kringen niet zeer luttel, wanneer de kinderen in het huisgezin niets opdeden en voortdurend opdoen, dat aangevuld kan worden?

Welk eene logica dus: „Ja, de ouden blijven heidenen, al zijn zij gedoopt, dat weten wij wel, maar de kinderen zullen christenen zijn”!!

Neen! zij zullen heidenen zijn en blijven als hunne ouders, en dat zal nog zeer vele geslachten zoo duren indien het ooit verandert, indien er ooit iets goeds komen kan van wat op verkeerden grondslag werd begonnen. Dat zegt ons in het afgetrokkene ons gezond verstand, doch – wat meer beteekent want ook de beste redeneering kan falen – dat heeft ons de ervaring geleerd.

Ruim vier jaren hebben wij gearbeid onder christenen, bijna uitsluitend christenen (heidenen of liever ongedoopten worden er in den werkkring Maoemi bijna niet gevonden, wanneer men den stam der Bantiks buiten rekening laat), gearbeid onder in massa gedoopten. Aan ons ressort greusde de werkkring Ajermadidi, waar de toebrengring op dezelfde wijze geschiedde en ook reeds sinds vele jaren nagenoeg geen ongedoopten te vinden zijn. Welk een onderscheid tusschen den toestand in deze twee ressorten en dien bijv. in de werkkringen van de hulppredikers te Tondano en Langowan, waar nooit in massa gedoopt is, maar alleen in de gemeente werden ingelijfd die het ernstig wenschten. Wij vergeten, niet dat in de twee laatste ressorten zooveel langer is gearbeid. Ook dat in aanmerking genomen, is het verschil groot, zeer groot. Wij meenen daarom den raad te mogen geven: Indien waar nu nog moet worden begonnen, de zending vruchten zal dragen, vruchten zooals wie werkelijk de dingen van het koninkrijk Gods verstaat die alleen wenschen mag, dan zij de methode die, welke in de eerste tientallen van jaren in de Minahassa gevolgd werd; dan wachte men zich voor het scheppen van toestanden als wij vonden in Sawangan en als overal

moeten ontstaan, waar men geen geduld heeft om te zaaien en daarna „te slapen en op te staan nacht en dag,” te wachten tot „het zaad uitspruit en lang wordt,” de zaaier „weet zelf niet hoe.”

Dat het bij het volgen dezer methode kan voorkomen dat de zaaier zelf geen vruchten oogst, maar het woord wordt bewaarheid „De een zaait, de ander maait” is immers voor geen enkelen zendeling of zendingvriend een bezwaar? De zending is immers eene zaak des geloofs, d. i. des vertrouwens in de kracht van het Evangelie, zoowel als in „de aarde die van zelf vrucht voortbrengt”, op haren tijd? Dat zij eene zaak des geloofs blijve! Wil de „wereld” ons steunen, het is wel; maar nimmer worde hare belangstelling dermate gewaardeerd, dat wij ons zouden laten verleiden de beginselen des geloofs te verzaaken, om die der „wereld”, welke aanziet wat voor oogten is, in toepassing te brengen.

Nadat des Zondagsmorgens het avondmaal is gevierd en wij ten huize van het negëryhoofd ons midagmaal hebben gebruikt, laten wij onze paarden weer zadelen en begeven ons naar het slechts anderhalve paal verder gelegene Kamanta, sinds medio November 1885 de standplaats van een inlandschen leeraar. Er is hier een kweekeling geplaatst van den hulpprediker Louwerier van Tomohon, door dezen opgeleid in de jaren toen nog niet alle kweekelingen bij hem vereenigd waren, hij nog een zeer uitgebreiden werkkring had en tot tweemaal toe geruimen tijd belast was met het ressort van den hulpprediker van Tanawangko. Dat het ondanks zóóveel ander werk dien hulpprediker mogelijk was bruikbare voorgangers te vormen als die van Kamanta, is het beste bewijs dat het Kerkbestuur geen ongelukkige keus deed, toen het in 1886 hem belastte met de opleiding van al de kweekelingen in de Minahassa.

Wij krijgen hier een aangenamer indruk dan te Sawangan. Al zouden wij niet alles wat van het hoofd van Kamanta bekend is willen verdedigen, hij is toch zeker ver te verkiezen boven zijn collega, met wien wij gisteren kennis maakten. Hij is een in zijn soort tamelijk ontwikkeld man, heeft veel over voor opvoeding en onderwijs zijner kinderen en stelt er eene eer in dat zijne negëry een goeden indruk maakt. Het geheel ziet er netjes uit, en wat ons natuurlijk het meest genoeg doet, er is in betrekkelijk korten tijd een vrij net kerkje verzezen. Doch wij willen bij ons bezoek aan Kamanta op iets anders de aandacht vestigen.

Als het werk is afgelopen, en wij zitten wat met het hoofd, bij wien wij logeeren zullen, te praten, zien wij al spoedig dat hij iets op het hart heeft. „Ik wou wel eens ergens over spreken” zoo vangt hij aan. Wij weten het al, want het is niet de eerste maal dat onze vriend „ergens” over spreken „iets” vragen wil, en zeggen glimlachend: „Ja, ik dacht het al, maar ge weet wel, er kan niet van komen. Helpen wil ik ieder, maar nooit gaat mijne hulpvaardigheid zóóver, dat ik doe wat ik meen dat verkeerd is.”

Wat is het geval? Sawangan en Kamanta liggen slechts een klein half uur gaans van elkaár. De weg is noch slecht of onbegaanbaar, noch in eenig opzicht onveilig. Te Sawangan is, zooals wij zagen eene gouvernementsschool, maar te Kamanta niet. Er is op gerekend, dat de kinderen van Kamanta te Sawangan school zouden gaan. Maar dat maakt de rekening van het hoofd van Kamanta niet. Te zijner tijd moet hij het wel eens hooren van zijn collega, dat de kinderen zijner negëry dáár school moeten gaan en dus, (inlandsche logika!) in zekeren zin Kamanta een onderdeel is van Sawangan.

Toen er in 1885 een inlandsch leeraar voor de beide negëryën zou worden aangesteld, zou, zoo meenden wij, het evenwicht hersteld zijn als deze te Kamanta werd geplaatst, al had ook Sawangan meer zielental. Dit behoefde aan het werk niet te schaden, en ieder had dan wat, de een de school, de ander den inlandschen leeraar. Maar het mocht niet baten. Sawangan vroeg: Waarom moet die leeraar te Kamanta wonen, wij zijn meer in getal? De belangstelling te Sawangan werd er vooral niet beter op. En Kamanta vergat niet, dat het spel niet volmaakt was zoolang het geen school had. Wij meenden evenwel niet te mogen toegeven. Te Sawangan was zeer goed onderwijs. Te Kamanta zou dit niet anders dan zeer slecht kunnen zijn, want er was hoegenaamd geen geld om een onderwijzer te bezoldigen. O zeker, zoolang in de Minahassa heeren- en cultuurdiensten zullen zijn en onderwijzers daarvan worden vrijgesteld, zullen er genoeg gevonden worden, die het ambt begeeren; maar die bekwaam zijn? „De arbeider is zijn loon waard.” Wat voor arbeider kan men verwachten, indien men geen behoorlijk loon kan toezeggen?

Onze vriend vervolgt: „De man zal geen gebrek hebben. Wij zullen hem soemakei” (In één woord is dit niet weêr te geven in het Hollandsch. Het beteekent, dat de onderwijzer van elk gezin beurtelings wat rijst, wat brandhout, enz. krijgt. Het is Alfoersch, doch ook in de Maleische spreektaal gebruikelijk. Sakei beteekent gast. Door het infix oem wordt het toestandswoord gevormd: Soemakei, bij anderen in den kost zijn of van anderen den kost ontvangen).

Maar wij weten, hoe lang dat goed gaat. Een, twee maanden op zijn hoogst. Dan komt de man bij den hulpprediker klagen. Hij heeft die maand weinig of

niets ontvangen, dit en dat al moeten verpanden of verkoopen om te kunnen eten, enz.

„En wat het onderwijs aangaat,” zoo vernemen wij verder „u moet niet meenen dat er dan geen kinderen meer naar de school van Sawangan zullen gaan. Hoe zouden wij zóó dom zijn, het goede onderwijs aldaar te versmaden! Wij vragen alleen voor de kleineren, voor wie de afstand te ver is. Zoodra zij spellen kunnen, gaan zij naar Sawangan.”

Maar ook hierdoor laten wij ons niet verschalken, wij weten hoe het ook daarmede gaat. Een school is een school, en een meester is een meester, denkt de inlander. En al kunnen zij nu nog wel eens hun verstand gebruiken als zij ergens geheel buiten staan, te erkennen, dat de school en de meester van Sawangan beter zouden zijn dan die uit de eigene negery, is wat al te veel gevergd. Het oprichten eener school te Kamanta, in aanmerking genomen welk eene school wij daar in staat zouden zijn te openen, zou eene groote fout zijn, en fouten begaan wij niet opzettelijk. De aandrang der inlanders mag geen gewicht in de schaal leggen. Helpen is goed, medelijden is prijzenswaardig, te gemoet komen aan vooroordeelen in sommige gevallen aan te bevelen, maar als men geroepen en gezonden is om leidsman te zijn, dan, zoo meenen wij ten minste, mogen de rollen niet worden verwisseld, dan moet men ook leidsman blijven en niet zich laten leiden door den wil van hen, die onmogelijk beoordeelen kunnen wat het beste is.

Wij weten wel, dat niet alle hulppredikers ten dezen van eenzelfde gevoelen zijn. Er zijn er die in ons geval zeker Kamanta eene school zouden gegeven hebben, en wellicht den besten hunner moerids (wel te onderscheiden van kweekelingen!) onderwijzer hadden gemaakt, op geen

of een minimum-tractement, bijv. om te beginnen twee gulden of en rijksdaalder 's maands. Wie zoo zou doen, meent dat het zoo moet. Dat spreekt van zelf. Maar wij voor ons hebben volstrekt geen spijt dat wij Kamanta zonder school lieten, al werden misschien niet alle kinderen naar Sawangan gezonden. Men wist ook wel, dat de weigering niet uit gebrek aan welwillendheid voortkwam.

Wij vragen met vrijmoedigheid: Is het in eene school te doen om onderwijs, of om er de kinderen te doen zitten zonder meer? Is het onderwijzen eene zoo gemakkelijke kunst, dat de eerste de beste, die een poosje moerid bij een hulpprediker is geweest, d.w.z. daar heeft tafel gediend, gras aangesleept voor paarden en koeien, en dergelijke werkzaamheden meer heeft verricht en een paar malen in de week 's avonds een weinig herhalingsonderwijs heeft genoten, onderwijzer worden kan?

„Ja maar” zeggen sommigen „er komt ontevredenheid, en dan komt Rome. Liever dan dat hebben wij een schooltje, hoe slecht ook.”

Ik antwoord: In Kamanta was men niet ontevreden en men zou het er op den langen duur wel vergeten hebben. Het komt er maar op aan, dat men eenigen tact heeft om te leiden, en bovenal dat men de overtuiging weet te wekken, dat men niet weigert omdat men niet helpen wil. En wat Rome aangaat, wien zou het niet spijten, dat de inlandsche christenen der Minahassa voor de keuze gesteld werden: Roomsche of Protestantsche? Maar de meest betreurenswaardige vrucht van het optreden van Rome blijft o.i. nog altijd de indirecte schade, die het onzen gemeenten heeft berokkend, doordat wij ons hebben laten intimideeren en niet genoeg voor oogen hebben gehouden, dat het kwade alleen door het goede overwonnen kan worden. Wij hebben er de tucht in

onze gemeenten door laten verslappen, ja soms die geheel en al veronachtzaamd. Wij zijn gaan doopen, zonder dat de doop-candidaten ook maar eenigszins waren voorbereid, omdat de pastoor dat ook deed, en ze anders naar hem zouden gaan. Wij hebben in velerlei de gemeenten hun zin gegeven, waarvan wij overtuigd waren, althans konden zijn, dat het niet was aan te bevelen. En dat alles uit vrees voor Rome!

Wij wenschen niemand eenig verwijt te doen, maar vragen toch: Was het goed? Wij kunnen niet anders zeggen dan: Neen! het was niet goed. Dat heeft de ervaring geleerd. Waar men, om welke reden dan ook, zich niet door ons wilde laten vinden, daar hielpen al onze concessien niet, daar werd Rome toch ingehaald. En waar men naar ons wilde hooren, daar wilde men ook wel volgen, zonder dat wij altijd toegaven. Noch in Kamanta, noch in andere negëryën, waar ons soortgelijke verzoeken werden gedaan maar waar men overigens van onze welwillendheid overtuigd was, heeft eene weigering ten gevolge gehad, dat men zich tot Rome wendde. Op ééne plaats hebben wij zelfs eene dergelijke school van weinig betekenis gesloten, omdat er binnen het half uur gaans goed onderwijs was te verkrijgen, zonder dat zulks tot ontevredenheid aanleiding gaf. Indien men er maar van overtuigd is, dat vrees eene zeer slechte leidsvrouw is en geloof heeft in eigen beginselen!

Wij wenschen op niemand ook maar voor het allerminst een blaam te werpen. Het zij verre van ons, waar wij moeten bekennen, dat wij zelf ook niet altijd even vast in het geloof stonden, zelf hebben medegedaan aan wat niet te verdedigen was, ook al geleid door die noodlottige vrees voor Rome. In deel 33 van dit Tijdschrift, blz. 191 vindt men in de statistieke opgaven van het jaar 1887

dat door schrijver dezes in den loop van dat jaar te Maoembi 46 volwassenen werden gedoopt, en blz. 84 van datzelfde deel kan men ter toelichting hiervan lezen: „De Hulp-prediker van Maoembi teekent aan: „De te Maoembi gedoopte volwassenen zijn, op één na, rekruten, die bij afwezigheid van den Predikant te Menado, steeds naar Maoembi gezonden worden.””

Genoemde Predikant had in hetzelfde jaar 107 volwassenen gedoopt, en blijkens hetgeen wij lezen op blz. 83 van genoemden jaargang, waren ook dat meest lieden, die zich alleen hadden laten doopen, omdat een christen-Minahasser die teekent voor den militairen dienst, een hooger handgeld ontvangt, dan wanneer hij nog ongedoopt is.

Wij kunnen ons deze dingen niet herinneren zonder boos op onszelven te worden. Zoowel de Predikant van Menado als schrijver dezes deden het alles behalve van harte, dat is waar. Maar hadden wij ons mogen laten leiden door de vrees, dat zij anders toch gedoopt zouden worden, maar door den pastoor? Hebben wij er den voortgang der Roomsche missie in de Minahassa door tegengehouden? Is er nu toch al niet een tweede geestelijke toegelaten? Werd niet, volgens de dagbladen, het verzoek van den aartsbisschop van Sirace, apostolisch vicaris te Batavia en als zoodanig hoofd der Roomsche gemeenten in Indië, de inlandsche helpers van den pastoor in de residentie Menado te salarieëren op denzelfden voet als onze inlandsche leeraars, toegestaan? Hoe groot de onbillijkheid is, welke hiermede wordt begaan, zetten wij elders uiteen, maar het is in ieder geval een bewijs, hoe Rome steeds vooruitgaat in de Minahassa. Wat hebben wij dan gewonnen, behalve het zelfverwijt, dat wij ons meermalen onwaardig hebben gedragen, wanneer wij menschen, die zich zoo maar aan onze deur kwamen aanmel-

den, voetstoots doopten? Zou het dan niet waar zijn wat wij opmerkten, dat de meest te betreuren vrucht van Rome's optreden in de Minahassa is, dat wij, althans in enkele opzichten, er ons toe lieten verleiden met dezelfde wapenen te gaan strijden, die wij aanvankelijk in onzen tegenstander terecht afkeurden?

Wij voor ons, wanneer wij terugdenken aan ons verblijf en onze werkzaamheid in de Minahassa en aan onze aankomst met Rome, wij gevoelen zelfverwijt zoo vaak wij ons voor den geest roepen, hoe wij ons bij wijlen door vrees lieten leiden; maar zelfvoldoening, waar wij ons herinneren, dat wij soms de kracht hadden ons zelf te zijn en leidsman te blijven, gelijk onze roeping was; niet toe te geven, zooals in de schoolkwestie te Kamanta en elders.

Van Kamanta begeven wij ons den volgende morgen naar Tooemboeloan, wederom geen groote afstand.

Wij komen in een klein plaatsje, dat er niet onvriendelijk uitziet, maar waar wij ons midden in den strijd van Roomsche en on-Roomsche bevinden. Tooemboeloan behoort tot de plaatsen waar men het langst vast hield aan het Heidendom en toen in massa zich overgaf aan Rome. Er is ook van ons een onderwijzer, door „Onderling Hulpbetoon” bezoldigd, die tevens voorganger van de gemeente is. De man is jong, ijverig, maar wat al te hartstochtelijk. Meermalen hebben wij op onze maandvergadering hem vermaand, zich wat te matigen, zoowel in zijn schrijven in de Tjahaja-Sijang, als in zijn strijd tegen den Roomschen meester in zijne woonplaats. Hij komt ons ook nu weer verhalen, dat er „iets” is, en kan van zenuwachtigheid bijna niet uit zijne woorden komen. Wij zullen naar zijn beweren van avond onmogelijk met de gemeente kunnen vergaderen, want de Roomschen hebben ook onderwijzers en dat gaat meestal luidruchtig toe.

Het spreekt van zelf, dat wij niet voornemens zijn met den Roomschen meester te gaan wedijveren wie het hardst kan schreeuwen, maar verzoeken het negery-hoofd bij ons te komen.

„Hoekoem-toewa,” zoo spreken wij hem aan, „gij moet zorgen, dat wij hier ongestoord ons werk kunnen verrichten, anders zal daarvan melding worden gemaakt. Wij komen hier niet op eigen gezag, maar doen dienstreizen, door de Regeering voorgeschreven en behartigd. Van avond om zeven uur hebben wij kerk, en dan hebt gij te zorgen, dat zulks ongestoord geschieden kan.” Maar met dien hoekoem-toewa is niet veel aan te vangen. Hij is, hoewel in naam Protestantsch, een groot vriend van den pastoor en daarom willen wij maar niet volstaan met zijne verzekering, te zullen doen wat hij kan. Als het van avond niet gaat, nu ja dan kunnen wij ons wel beklagen, maar wat geeft dat? Daardoor neemt de verbittering slechts meer toe. Die de wijsste heet te zijn, moet het ook wezen, en daarom laten wij den Roomschen meester verzoeken of hij eens komen wil. Daar komt hij, vooral niet minder zenuwachtig dan zijn Protestantsche collega, de trap opstuiven en begint zeer opgewonden den laatste van allerlei te beschuldigen. Wij blijven kalm, en zien al zeer spoedig, dat hier de schuld aan beiden ligt, dat men elkaar wederzijds zoekt en plaagt. Zoo hooren wij o.a., dat onze meester onlangs den pastoor het werken zoo goed als onmogelijk heeft gemaakt door, toen deze in zijn kerkje bezig was, ook godsdienstonderwijs te gaan houden en daarbij zeer veel te laten zingen, wat zeer hinderlijk was, daar de beide gebouwtjes misschien twintig passen van elkaar liggen. Zij waren toen alle twee hun gang gegaan. De pastoor had zich door den meester, noch deze zich door heeroom van de wijs laten brengen, wat

wel zeer stichtelijk geweest moet zijn! Wij zouden nu van avond in de gelegenheid zijn iets dergelijks te genieten!

Onze meester ontkent niet, maar zegt, dat het zijn onderwijsavond was, en hij dien toch niet ter wille van den pastoor kon verzetten. Wij zijn niet van die meening. Hij had het o.i. niet alleen kunnen, maar moeten doen.

Na vernomen te hebben, dat deze moeilijkheid alleen voorkomt bij bezoekreizen van een der twee Europeesche leeraars, daar men anders op verschillende avonden vergadert, vragen wij den Roomschen meester, of hij genegen is zijn onderwijsuur van dezen avond op morgen te bepalen, en gelasten onzen meester zich alsdan bedaald te houden en bij bezoekreizen van den pastoor, zoo die eventueel op dagen vallen, dat hij onderwijs heeft, ongevraagd hetzelfde te doen, wat wij nu aan zijn collega verzochten. Die schikking wordt getroffen, en dus kunnen wij nu van avond ongestoord ons werk verrichten.

Zoo kan men, door kalm te blijven nog wel eens wat gedaan krijgen, maar overigens, welk een toestand in zulke onmogelijk kleine plaatjes! Wat is de Regeering toch begonnen met het toelaten van pastoors in de Minahassa! Ieder kan immers begrijpen, dat niet altijd en overal de twisten zoo gemakkelijk zullen kunnen worden bijgelegd. Op den duur zal men weér gaan vechten als in den ouden tijd, toen men de blijde boodschap van "Vrede op aarde" nog in het geheel niet kende. Maar dat tweede kwaad zal zeker heel wat erger zijn dan het eerste!

In het kleine kerkje der Protestanten vereenigen zich des avonds een veertigtal menschen, meest vrouwen en worden een tweetal kinderen gedoopt. Wij hebben des morgens in hetzelfde lokaal een uurtje in de school doorgebracht. Welk een verschil met die van Sawangan! De De kinderen zitten op banken zonder tafels. Wanneer zij

schrijven zullen, moeten zij de banken als tafel gebruiken en er vóór op den grond knielen. Spel- en leesboeken zijn er ook niet in al te groote hoeveelheid, maar het blijkt wel dat de onderwijzer wil. Als hij maar kon! Doch hij is niet opgeleid als de onderwijzers der gouvernementsscholen. Deze onderwijzer ontving eigenlijk in 't geheel geen opleiding voor zijne betrekking. De genootschaps-kweekschool kan namelijk niet in alle behoeften voorzien, en wie van daar komen, krijgen uit den aard der zaak de beste scholen. En welk een tractement geniet hij! Zeven dagen per week moet hij werken voor *f* 48 (zegge: acht en veertig gulden) 's jaars! Met een bezwaard gemoed treedt men zulke schooltjes binnen. Men zou zoo gaarne het noodige verschaffen: behoorlijke banken en leermiddelen. Men zou zoo gaarne den onderwijzer, die school en gemeente voor zijne rekening heeft, *f* 10 of *f* 12 's maands geven maar er is geen geld. Toch zijn op plaatsen als Toemboeloean zulke schooltjes onmisbaar, want er is geen goed onderwijs te verkrijgen tenzij op te grooten afstand. De kinderen leeren dan nu toch altijd wat. Maar ieder zal toestemmen, dat het waar zulks niet dringend noodig is, dwaasheid, onvergefelijke dwaasheid verdient genoemd te worden zulke schooltjes te openen.

Den volgenden morgen nemen wij zoo vroeg mogelijk de terugreis aan, werpen Sewangan in het voorbijgaan nog een vluchtigen groet toe, — Kamanta behoeven wij niet door, maar laten wij aan onze linkerhand liggen, — en vóór de grootste warmte komt, hebben wij onze woonplaats Maoembi, weder bereikt, om na ruim eene week ons aan de gemeente dáár te hebben gewijd, weder een dergelijk reisje van drie of vier dagen naar een ander deel van onzen werkkring te ondernemen.

TERNATE, 2 December 1890.

Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa, over 1889, door H. ROOKER.

„Zijt niet traag in het benaastigen.”
Rom. 12 : 11a.

De Apostolische vermaning, aan het hoofd van dit bericht geplaatst, den christenen te Rome toeeroepen, in 't algemeen den discipel van Jezus overal herinnerd, mag in 't bijzonder der christelijke gemeente aan 't hart gelegd worden, in betrekking tot de zending. De evangelisatie van de niet-christelijke volken is der gemeente ten duren plicht en ten hoogen eisch gesteld. Dat is eene reuzentaak, als men den omvang daarvan overziet, een arbeid, nu eens als onvruchtbaar schijnende, dan weder ongedacht gezegend, altijd en steeds ernstiger tot onverflauwden ijver roepende.

De evangelisatie in de Minahassa ging nu nagenoeg gedurende zestig jaren haren bescheiden weg. Door goed gerucht en door kwaad gerucht, soms gesteund, soms ook belemmerd, door dezen gewaardeerd, door genen veracht, is de evangelisatie van de Minahassabevolking geleidelijk voortgegaan, en gaat zij nog voort, de zegeningen des Christendoms allengs in ruimer kring te verspreiden, in dieper bodem te doen nederdalen.

De zendeling-vereeniging in de Minahassa moet haar jaarlijksch woord doen hooren aangaande den voortgang dier evangelisatie. Maar hoe? de Minahassa kan gezegd worden gechristend te zijn. De gemeenten zijn opgenomen in het kerkverband. Des niettemin spreken wij van voortgang der evangelisatie: de bevestiging der gemeenten, de doorwerking van den christelijken geest in maatschappij en huisgezin.

Bij den opbouw der christelijke gemeenten is het evenzeer noodig niet traag te zijn in het benaastigen, als

bij de grondlegging. Een blik op het heden, op het verleden en op eene gewenschte toekomst, roept ons luide toe: „zijt niet traag in het benaastigen!”

Ook in het afgelopen jaar was aan de Evangelisatie in dit land zegen verbonden. 't Zij wij een algemeenen blik werpen op het werk, dat weder achter ons ligt, 't zij wij een en ander meer in bijzonderheden herdenken, in het groote en in het kleine, overal zien wij zegen, stof tot danken, tot bemoediging.

Een getal van 409 volwassenen werden tot de bestaande gemeenten toegevoegd. Een feit, dat ons, met het oog op de betrekkelijk kleine getallen van hier en daar nog overgebleven heidenen, in de overtuiging versterkt, dat allengs ook die overblijfselen van het Heidendom zullen verdwijnen.

Voorts werden er gedurende het verslagjaar 4947 kinderen gedoopt, op zeer enkele uitzonderingen na, allen van christenouders, Meest al die kinderen zijn in wettig huwelijk geboren, een betrekkelijk gering deel uit ouders, die wel niet wettig gehuwd zijn, maar elkander volkomen trouw zijn als man en vrouw, en zeer enkele van wie de vader niet vermeld kon of mocht worden. Een toestand, die op verblijdend toenemende reinheid van wandel wijst.

Tot lidmaten der gemeente werden op openlijke beïjdenis 1608 personen aangenomen. Hoewel daaronder eenigen van gevorderden leeftijd, 't zij pas als volwassen christen geworden, 't zij nadat zij eerst later deelnamen aan het onderwijs voor het lidmaatschap, verreweg de meeste nieuwe leden zijn jongelingen en jongedochters, of ook reeds gehuwden, doch nog tot het jonger geslacht behoorende. Een blijk, dat, hoewel er nog ten opzichte van het catechetisch onderwijs te wenschen moge overblijven, overal godsdienstonderwijs gegeven wordt, en althans door een goed deel der jongelingschap op prijs wordt gesteld.

Eindelijk, gedurende 1889 werden er 1111 huwelijken gesloten. Men wete, dat geschiedt kerkelijk. De ondertrouw heeft steeds, volgens de bestaande bepalingen op het huwelijk van inlandsche christenen, plaats voor het hoofd van het Afdeelingsbestuur. Dat is zeer te waardeeren, omdat de betrokken ambtenaren zich vooraf vergewissen van al wat tot het aangaan van een huwelijk vereischt wordt. Zij certificeeren den ondertrouw en machtigen daarbij tot de afkondiging en voltrekking. De afkondiging geschiedt voor de gemeente in hare bijeenkomsten. De voltrekking zooveel mogelijk en desbegeerd ter woonplaats van de ondertrouwen. Het is ook dáárom wel te waardeeren, dat niet alleen de hulppredikers, maar ook de inlandsche leeraars daartoe bevoegd zijn.

Het aantal gesloten huwelijken, weinig verschillende van dat der voorafgaande jaren, bewijst, dat het huwelijk in eere is. Onder de gehuwden zijn lieden, die reeds als heidenen samen woonden, en nu, na hun overgang tot de christelijke gemeente, een christelijk huwelijk aangaan, anderen die reeds korter of langer ongehuwd hebben samengeleefd; doch de meesten waren jongelieden, ofschoon niet altijd, toch meest jongelieden van onbesproken gedrag en reinen wandel.

Wat de overgangen betreft uit de Protestantsche gemeenten tot de Roomsche kerk, voor zoover wij weten, en dat zal wel niet verre bezijden de waarheid zijn, waren die 109 in aantal, tegenover 101 uit de Roomsche kerk tot de Protestantsche gemeenten. In hoeverre het aantal roomschen in de Minahassa gedurende het verslagjaar toenam door toetreding van heidenen, is ons niet bekend. Wij meenen echter wel te mogen veronderstellen, dat de aanwinst voor Rome uit dezen niet groot kan zijn. Alzoo heeft Rome gewonnen, maar ook verloren. Een bewijs, naar het schijnt, dat de voortgang en invloed van die macht althans niet toenemen.

In de berichten, die van predikant en hulppredikers tot ons kwamen, spreekt dankbare erkenning van vooruitgang in veel.

Over het algemeen werden de godsdienstoefeningen overal geregeld op zon- en feestdagen gehouden. Inlandsche leeraars en genootschaps-, maar ook eenige gouvernements-onderwijzers bewezen daarbij belangrijke hulp. De opkomst ter godsdientoefening liet hier veel, elders minder te wenschen over, maar was op andere plaatsen verblijdend, vooruitgaande. De zondagviering, ofschoon nog altijd niet overal wat wij wenschen moeten, werd toch meer algemeen behartigd. Zeer bevorderlijk daaraan te Tondano en te Kakas was de afschaffing van de zondagsche markt in die plaatsen. De overgroote meerderheid der bevolking is den Resident van Menado daarvoor hoogst dankbaar. In beide plaatsen had de markt op zondag dan ook geen enkele reden van bestaan. In zeker opzicht is het wel jammer, dat diezelfde maatregel ter hoofdplaats Menado niet kon worden doorgezet. Wij gunnen het aanzienlijk aantal mohammedanen aldaar, den heidenschen Bantikker en het werkvolk op omliggende ondernemingen gaarne den passar, maar betreuren het, dat zoovele christenen, vooral ook uit de districten Maumbi en Tonsea daardoor den rustdag tot uitgaansdag maken, en allengs meer vervreemden van de christelijke gemeenschapsoefening.

Het lijdt geen twijfel of de openbare evangelieprediking was velen ten zegen, tot vermeerdering en verheldering van kennis der waarheden des Evangelies, tot opprijstellen en waardeeren van de zegeningen des Christendoms, tot opwekking en sterking, tot voortgaande vernieuwing van hart en wandel, tot steeds inniger geloovige overgave aan den Heiland, tot toenemende betooning van liefde, tot vorming voor den overgang naar des Vaders huis. Gods Woord keert niet ledig tot Hem weder, maar doet Zijn wil op aarde.

De waardeering van het godsdienstonderwijs, is in het afgelopen jaar over het algemeen beter geworden. Evenwel bleek ook nu weder, dat de catechisaties voor kinderen nog moeielijk overal geregeld te houden zijn. Terwijl de kinderkerk of zondagschool op eenige plaatsen bemoedigend bloeide, kon die in andere gemeenten niet in stand blijven, of een slechts kwijnend bestaan voortzetten. Maar ook, over het algemeen worden de catechisaties voor de gevorderde jeugd en de jongelingschap veel beter door de meisjes dan door de jongens bezocht. Ofschoon in niet weinige gemeenten, meest die van kleinen omvang, enkele uitzonderingen daargelaten, al de jeugdigen, jongens zoowel als meisjes, de catechisaties trouw bezoeken, staan daartegenover verscheidene andere, klein en groot, waar het jeugdig mannelijk geslacht het voorbereidend onderwijs tot het lidmaatschap niet voldoende waardeert.

Het herderlijk werk: huisbezoek en dergelijke, ging ook in het verslagjaar geregeld voort, voorzooverre bestaanbaar met andere werkzaamheden. Daarbij wordt veel ervaring opgedaan, die tot nadenken noopt; maar ook veel zegen ondervonden. Het is krachtig bevorderlijk aan een werken in de gemeenten, bij prediking en onderwijs, naar de werkelijke behoeften. Het was niet ongezegend, zoo in het huis der vreugde, als in dat der rouwe; zoo aan ziek-, als aan sterfbedden.

Een terugblik geeft de bevestigde overtuiging, dat onze arbeid in den Heer niet ijdel is. De zuurdeesem des Christendoms doortrekt allengs meer het dagelijksch leven in zijne rijke verscheidenheid. De overwinnende kracht van den christelijken geest wordt allengs meer in alles openbaar. Het koninkrijk der hemelen is gekomen.

De Predikant van Menado, Ds. P. Th. Wielandt, werd overgeplaatst naar Soerakarta. Nagenoeg zes jaren bracht

hij in de Minahassa door. Dankbaar houdt de Vereeniging in herinnering, zijne hooge waardeering van wat in dit land door de evangelieprediking is gewrocht; zijne bereidvaardige welwillendheid; zijn strijd en moeite, aan zijn dienstwerk verbonden; zijn open oog voor de behoefte der omliggende volken aan de evangelieverkondiging. Zijn arbeid zij ook te Soerakarta gezegend! Hij zal de Minahassa en hare waarachtige belangen op het hart blijven dragen.

Ds. Rogge, eenige jaren Predikant te Amboina, werd overgeplaatst naar Menado. Wij konden ons daarin slechts verblijden. Ofschoon de Ambonsche gemeenten in menigerlei opzicht onderscheiden zijn van die in de Minahassa, hebben zij uiteraard ook veel overeenkomst met deze. Door zijne werkzaamheden ter hoofdplaats Amboina, en niet minder door zijne bezoekreizen en verrichtingen in de hulppredikersressorten in de Residentie Ambon, is Ds. Rogge bekend met inlandsche christengemeenten en hare behoeften, wat niet anders dan zijn' arbeid in de Minahassa ten goede komen kon. Die arbeid zij gezegend! (1)

Één der inlandsche leeraars in het ressort van Ajermaididih, de oudste van de aldaar werkzamen, ontviel door den dood aan het werk, dat hij met toewijding behartigde. Tien nieuwbenoemde inlandsche leeraars, van de inrichting ter opleiding tot het ambt, gingen tot het werk in. Zij hadden reeds in Augustus 1888 met goeden uitslag examen gedaan. Eene zeer gewenschte vermeerdering van werkrachten. Drie hunner werden geplaatst in het ressort van Tondano; drie in dat van Koemelemboeai; twee in dat van Ajermaididih; één in dat van Langowan, en één in dat van Ratahan. Daardoor konden de afdeelingen,

(1) In 1890 werd Ds. Rogge verplaatst naar Djokjokarta, vooral ook ten behoeve van de Ambonsche soldaten, en vervangen door Ds. J. F. Verhoeff. *Red.*

aan de zorg van de reeds werkzame inlandsche leeraars opgedragen, eene hoogst-wenschelijke verkleining ondergaan. En nog moeten wij blijven hopen op aanzienlijke uitbreiding van het personeel der inlandsche leeraars. Een blik in het verleden, bijzonder ook op het pas afgelopen jaar, geeft stof tot danken, maar ook tot bekommering; blijdschap en weemoed mengen zich dooreen.

Ernstig worden wij opgewekt om niet traag te zijn in het benaarstigen, als wij het heden in oogenschouw nemen.

Steller dezès gevoelt en erkent, dat het hoogst moeielijk, ja, tot op zekere hoogte onmogelijk is, eene in allen deele juiste en zuivere voorstelling te geven van den feitelijken toestand. Onomstootelijke zekerheid geeft alleen wat met cijfers kan worden aangeduid. Voor het overige moeten de onderscheidene hulppredikers worden gehoord aangaande de toestanden ten hunnent. Maar als nu enkelen hunner meenen niets te kunnen of te mogen mededeelen? En dan, wat heeft niet persoonlijk inzicht, of ook overheerschend blijde of droeve ervaring, invloed op de beschouwing van feiten en toestanden? Evenwel meenen wij met de bouwstoffen, die ons ten dienste staan, een tamelijk getrouw beeld van den werkelijken toestand te zullen kunnen geven.

Verblijdend en bemoedigend, om onverdroten voort te gaan, is het, dat onze Minahassa aan het einde van 1889 een totaalcijfer van 124,263 protestantsche of evangelische christenen telde.

Daartegenover staat een aantal roomsch-katholieke christenen van 3896. Voorts telde de Minahassa ultimo 1889 nog een aantal heidenen. Ons werd bekend, dat dit 11019 bedroeg. Dat is evenwel geen zuiver getal. Een gedeelte van den stam Bantik is daarin niet begrepen. Wij hebben alleen de getallen der heidenen op plaatsen, óók in het Bantiksche, waar evangelische christenen zijn, hoe weinig

dan ook. Ter anderer zijde zijn onder het aantal heidenen óók begrepen een niet gering getal Chineezzen, en onderscheidene vreemde Oosterlingen, voorzooverre die niet de leer van Mohammed belijden. Aan mohammedanen had de Minahassa op 't einde van het verslagjaar een zielental van 5744. Voor een klein deel zijn dat Minahassers van oorsprong, n.l. die in de Bestuursafdeeling Belang. Voor 't overige zijn de mohammedanen van vreemden landaard: Arabieren, Javanen, Ternatanen, Tidorezen, en een aanzienlijk aantal Gorontaloërs, met nog eenigen van andere volksstammen.

De toestand, dien het evangelisch Christendom in de Minahassa te aanschouwen geeft, is deels verblijdend, deels bedroevend, maar in ieder opzicht manend tot voortgaande benaarstiging. Er is in de gemeenten te roemen en te laken; wat ons dankbaar doet juichen, en wat ons bedroefd doet zwichten. Toch van onderscheidene zijden, en ten opzichte van verschillende zaken, de bemoedigende betuiging: er is vooruitgang!

Aangaande den maatschappelijken, zedelijken en godsdienstigen toestand der gemeente ter hoofdplaats kon Ds. Rogge niet anders dan gunstig oordeelen. Orde en vrede heerschen in Menado zoo als elders in de Minahassa. Zelden hoort men van gevallen van diefstal en dronkenschap. Werden er door hem ook veel kinderen buiten echt gedoopt, dat buiten den huwelijken staat wonen en leven onder de inlandsche christenen is heel wat anders, dan wat men er in Nederland onder verstaat. De belangstelling in kerk en godsdienst neemt tot zijne groote vreugde toe. De godsdienstoefeningen bij de Maleische gemeente worden gaandeweg beter bezocht, en de catechisaties worden trouw bijgewoond. Eene Zondagnamiddag-catechisatie voor aanstaande lidmaten vindt veel bijval.

Dat is een alleszins te waardeeren oordeel en verblijdend getuigenis aangaande eene bevolking en gemeente, die wel niet tot de meest belangstellenden en godsdienstigen zal gerekend worden.

Van één ressort heet het: Voortgang in het werk der evangelisatie is wel te zien, echter geene, die in groote, schitterende feiten aan den dag treedt, maar eene, die als met langzamen doch gestadigen tred voorwaarts schrijdt. Wel is en blijft er steeds, wat een' tegenstrijdigen invloed uitoefent, dat aftrekt en afleidt. Maar dat ook de christelijke geest voortgaat te werken en de harten te doordringen, is evenzeer onmiskenbaar. Er wordt gesproken van blijvende prijsstelling op de godsdienst oefeningen, het godsdienstonderwijs en andere samenkomsten tot leering en opwekking; van de inwijding van twee kerk-schoolgebouwen, van degelijk materiaal en goede constructie, op kleine plaatsen, waar het initiatief tot den bouw daarvan van de gemeenten uitging, terwijl weder uit den boezem der gemeenten enkele milde gevers te voorschijn traden, die lampen tot voldoende verlichting dier gebouwen ten geschenke gaven. Er wordt vermeld, dat hier en daar buitengewone inzamelingen van geld gehouden werden ter voorziening in de behoeften der gemeenten, soms met verrassende uitkomst. Dat alles is blijk van belangstelling, en daarom hoog te waardeeren. De berichtgever besluit: „Zooveel is zeker, de gemeenten gingen niet achteruit, maar blijven zich in voorwaartsche richting bewegen.”

Een ander schrijft, bij de sluiting des jaars veel stof tot danken te hebben. Nog jong in de bediening, had hij de gemeenten en het medewerkend personeel beter leeren kennen, en eenige verandering ten goede was door hem waargenomen. Niet altijd stof tot juichen, ook wel wat tot droefheid stemde. Het ressort heeft geleden door

gedurige afwisseling van hulppredikers, en ten deele ook van inlandsche leeraars. Er begint meer belangstelling te komen. Het godsdienstig leven wordt ietwat beter, doch het oude is nog niet voorbijgegaan. Ongeregeld levenden beginnen zich te schamen; het kwade schuwt het licht. De opkomst in kerk en catechisatie neemt langzaam toe. Het gemiddeld aantal kerkgangers is hoogst verblijdend toegenomen.

Van elders wederom de mededeeling, dat de opkomst in de meeste gemeenten goed, ja verblijdend is. Zondagnamiddag-vergaderingen, geleid door ouderlingen en diakenen, geven aanvankelijk stof tot blijden dank; de vrucht er van wordt openbaar in vermeerderde kennis, en in het ernstig streven om een den Heer welgevallig leven te leiden. Avondonderwijs in de gemeenten wordt door velen gewaardeerd. In ééne der gemeenten, de voornaamste van het ressort, werd in eene der kampongs, zonder invloed van buiten, door een paar diakenen, in hunne woning gelegenheid gegeven tot avondbijeenkomsten voor kinderen, ten einde dezen kennis bij te brengen in het allernoodigste. De bijbelsche geschiedenis wordt daar verteld, vragend herhaald; gezangen worden geleerd en de zangwijze den kinderen eigen gemaakt. Er heerscht een opgewekte geest. Treffend was het, van deze kinderbijeenkomsten eene bijdrage te ontvangen voor de zending in Gorontalo c. a., van f 11,81. In eene der gemeenten werd een vrij aanzienlijk aantal volwassenen gedoopt, onder deze ook een paar priesters. Die verblijdende zegen op de evangelieverkondiging te dier plaatse geeft mede hoop voor de toekomst. Alles wijst er op, dat voor die negery de tijd niet meer verre is, dat het Heidendom aldaar geheel zal verdwenen zijn.

Een ander hulpprediker kon zijne mededeelingen beginnen met de hartelijke ontboezeming: „Met dank aan God en Hem, die het Hoofd der gemeente is, zie ik met

blijmoedigheid op het werk der evangelisatie in dit ressort gedurende het jaar 1889 terug." Hij vertrouwt, dat de arbeid der zending weder eene schrede vooruifgegaan is, dat veler oog geopend is geworden voor de waarheid, de macht en den zegen van het Evangelie. Het aantal christenen is toegenomen wegens den overgang van velen uit het Heidendom. Verblijdend is het vooruitzicht, dat weldra, onder Gods zegen, het Heidendom zal hebben uitgediend. De priesters, in plaatsen waar zij nog de macht in handen hebben, werken den overgang tot het Christendom sterk tegen. Elders is de macht van dwaling en onkunde kennelijk gebroken.

Over het algemeen geven de Minahassagemeenten, bij veel dat te wenschen overblijft, of ook te betreuren is, den indruk van godsdienstig, zedelijk, en ook wat huiselijk en maatschappelijk leven aangaat, van vooruitgang. Alles toont, dat de bevolking eene christelijke is, en dat het Christendom zijn vernieuwendem adem over het dagelijksch leven liet gaan. Treffend moet het uiterlijk van land en volk ten goede eene éénige tegenstelling vormen met de overige volken van den Archipel, waarvan wij christelijke streken gaarne uitzonderen.

Evenwel, wij wenschen dieper gaande, verder strekkende, hooger te waardeeren vruchtgevolgen van de evangelisatie. Wij wenschen een levend, werkdadig Christendom, eene vernieuwing des harten, een algeheel voorbijgaan van het oude, opdat alles nieuw worde. Geen christen-woorden van heiden of mohammedaan, of ook terugkeer of overgang van roomsch-katholieke christenen achten wij aanwinst voor de zaak, of ook heilrijk voor den enkelen persoon, als dat geene zaak des harten is, ernstig gezocht, heilbegeerig volbracht. Niet een lidmaat worden uit gewoonte of welstaanshalve kan met den Zaligmaker van zondaren

verbinden, maar een levend geloof, dat Hem aanneemt, en zich aan Hem overgeeft. Geen kerkgaan uit sleur en gewoonte, waarbij men niets wegdraagt, omdat het geopend oor en het heilbegeerig hart ontbreken, zal opbouwend en stichtend zijn; maar een oprecht en ootmoedig, dankend en biddend, met een gemoed, vatbaar voor de werking van het Woord en den Geest, nederzitten, acht gevende op de prediking, en daarmede tot zichzelf inkeerende, zal doen toenemen in al wat liefelijk is en welluidt. Geene vernieuwing der belijdenis bij de algemeene vormelijke voorbereiding voor het Avondmaal, die met de lippen alleen geschiedt, maar eene vernieuwde belijdenis des harten in eenvoud en waarheid, zal tot eene waardige viering des Avondmaals medewerken. En hoe zou de viering dier plechtigheid blijvenden zegen, vernieuwing der gemeenschap met Christus, kracht tot den strijd met wereld, zonde, en eigen hart soms, troost in lijden, hoop in leven en in sterven, kunnen aanbrengen, als die niet geschiedt in ootmoedig geloof in Christus, waarbij de geloovige ziel haren Heiland opnieuw aanneemt en zich opnieuw aan Hem overgeeft?

Is het niet reeds verblijvend, dat een goed deel der Minahassa-christenen dat alles reeds begrijpt, bespreekt, anderen op 't hart bindt, zelve tracht te beleven? Is het niet bemoedigend om in Gods naam voort te gaan, als ondubbelzinnig blijkt, dat een nog grooter deel dat alles nog wel niet helder inziet of vat met het verstand, maar daarvan toch de volle waarheid in het gemoed erkent, en zich daaraan tracht te houden? Voor een goed deel onzer christenen is het zonneklaar, dat christen-worden en christen-zijn, lidmaat-worden en lidmaat-heeten, op zichzelf niet genoeg is tot zaligheid, dat het zich christen- en lidmaat-betoonen in leven en wandel steeds meer moet

betracht worden. Voor menigeen is het geen ijdele klank, het kindschap Gods en het discipelschap van Jezus.

Liefdebetoon, als vrucht des geloofs, als offer der dankbaarheid, als wierook bij de bede om de komst van het koninkrijk der hemelen, het treedt soms helder aan den dag. Het houdt gelijken tred met de ontwikkeling van het gemoedsleven, met de waardeering van de zegeningen des Christendoms, met het deel hebben aan Christus en Zijn heil. Vandaar in de onderscheidene ressorten, in de gemeenten van hetzelfde ressort, bij de leden eener zelfde gemeente, groot onderscheid in offervaardigheid.

Denken wij aan hen, die wegens de waardigheid, welke zij in de gemeente bekleeden, onze medestanders moeten zijn, aan ouderlingen en diakenen, dan is het moeielijk te zeggen, wat hooger moet klinken: het prijzen van sommigen wegens krachtige werkzaamheid, of het laken van velen wegens droevige onverschilligheid omtrent de belangen der gemeente.

Het zal geen verwondering baren, dat ook in de Minahassagemeenten de kerkeraadsliden, wat ijver, geschiktheid, voorbeeld en dergelijke betreft, hoogst onderscheiden zijn. Men bedenke, dat wij die waardigheidsbekleeders allen als medewerkers wenschen aan den opbouw der gemeenten. Armverzorging en vele andere werkzaamheden van administratieven aard, zijn hier niet of van luttel beteekenis. Opzicht over de gemeente, haar leven en haren wandel, viering van den rustdag en dergelijke, zijn ten onzent van de bemoeienis van ouderlingen en diakenen en hunne medestanders. Niet allen behartigen die zaken, en die het doen, niet allen evenzeer. Vandaar berichten als de volgende:

„Vele medehelpers in de gemeente zijn ons een trouwe, flinke steun. Deden allen met denzelfden trouw en ijver hunnen arbeid, dan mochten wij op meer vooruitgang

hopen. Doch van menig ouderling en diaken moet getuigd worden, dat hij niet veel anders doet, dan den naam dragen."

"Voor den opbouw en de bevestiging der gemeenten wordt steeds hulp verwacht van de ambtsbekleeders, de ouderlingen en diakenen. Niet lang na de eerste aanstelling daarvan in deze gemeenten, bleek reeds, dat er van velen der aangestelden weinig of niets te verwachten was, en dat rang- en titelzucht wel de hoofdbewee:redenen voor de aanneming van het ambt bij hen waren geweest. Er werden enkele loffelijke uitzonderingen gevonden. Het ontbrak dezen niet aan goeden wil, maar de taak was te zwaar en te groot van omvang voor die enkelen."

Daartegenover mag met evenveel recht gezegd worden, dat elders het meerendeel der kerkeradsleden zich ijverig betoont in de behartiging van al wat tot het welzijn der gemeente nuttig, noodig en wenschelijk is. "Zeker is het, dat zij voortdurend verstandige, liefderijke ernstige leiding behoeven, en zelve nog behooren onderwezen te worden in de grondwaarheden des Christendoms. Die leiding en dat onderrecht behooren uit te gaan van de hulppredikers, zoodat vergaderingen met de kerkeradsleden wel waardig zijn, eene plaats in te nemen in den rooster van werkzaamheden, bij bezoekreizen te verrichten. Voorts is van hoog belang en van groot nut, dat de inlandsche leeraars geregeld samenkomsten houden met de kerkeradsleden hunner afdeeling, zoowel ter bespreking van de gemeentebelangen, als ter opwekking, om die naar eisch te behartigen; maar ook tot vorming door omgang en onderwijs tot de vervulling der niet gemakkelijke taak. Dit heeft nagenoeg overal plaats, en is niet zonder verblijdende uitwerking. Er treden hier en daar enkele mannen als kerkeradsleden op, die hunne taak met lust behartigen, en die zelfs tijd en moeite gaarne over hebben ten dienste van het godsdienstig leven der gemeente, en ten behoeve van gemeentebelangen."

Op maatschappelijk terrein is ongetwijfeld reeds veel door den invloed van het Christendom vernieuwd. Wij wenschen ongetwijfeld beschaving, en achten die onafscheidelijk verbonden aan de evangelisatie. Het schoolonderwijs bedoelt en streeft naar ontwikkeling van verstand en hart; moet opleiden tot een christelijk-godsdienstig, maar ook tot een maatschappelijk welvoegelijk leven. Maatschappelijke en zedelijke hervorming, verheffing eener bevolking in dezen zin, moet en zal voortspruiten uit de omhelzing van het Christendom. Waar men de Indische bevolkingen beschaving wenscht aan te brengen, zonder de heiligende kracht van het christen-zijn in de eerste plaats, daar zal men bedrogen uitkomen, wrange vruchten plukken. Zelfs in onze maatschappij zijn de bedroevende blijken eener dusgenaamde beschaving zonder godsdienst. Het uiterlijk voorkomen van personen, het aanzien der woningen, het nadoen van Europeesche gebruiken, waarbij niet zelden de grens van eer en betamelijkheid wordt overschreden, en dergelijke, geven een waas van beschaving. Al te droevig steekt dan daarbij af het haken naar zinnelijk genot, het oprakelen van oud-Alfoersche, met de heidensche godsdienstplechtigheden verbonden, gebruiken, tot bijgeloof, ongodsdienstigheid, een zich vijandig betoonen aan wat rein is en eerlijk, eene beschaving van klatergoud. Hart en leven zijn niet vernieuwd; de zelfzucht en de eigenliefde zitten ten troon.

Is echter de christelijke geest de grootste factor in het proces der beschaving, gaat de vernieuwing van binnen naar buiten, dan is het liefelijk te aanschouwen, hoe het leven in maatschappij en huisgezin allengs veredeld wordt. Zij het ook, dat hier en daar, onder christenen, in de sterfhuizen, nog van kracht bleef, wat het Heidendom wrocht, omdat het behoort tot de verzorging des vleesch

tot begeerlijkheid, het wordt krachtig bestreden, en in geheele streken biedt het sterfhuis en de teraardebestelling der dooden, stof tot verheuging, omdat er een stille godsdienstige geest heerscht, omdat er goede woorden gesproken, gebeden en een toepasselijk gezangvers gezongen wordt, omdat liefdebetoon zich daar openbaart zonder aan zichzelf te denken, omdat de ernst van tijd en plaats de harten vervult.

Moge ook al de godsdienst in het gezin overal nog te wenschen overlaten, menig huisgezin ervaart daarvan den zegen voor het leven. Zij het ook, dat bij velen de aardsche belangen 't eerst en 't meest, zoo niet uitsluitend, worden bedacht en behartigd, in niet weinig huisgezinnen is het koninkrijk der hemelen het eerste wat gezocht wordt, in de zekere overtuiging des geloofs, dat al het andere hun zal worden toegeworpen. Evenwel ook hier: die getrouw is in wat ter zaligheid dient, verwaarloost zijne tijdelijke belangen niet. Zoo mede betoont zich ook in de Minahassa de beste christen de beste burger te zijn.

Verblijvende verschijnselen, die hoop geven op voortgaande doorwerking van den echt christelijken geest, die van een opwassen in Christus, een toenemen in al wat Gode welbehagelijk is, getuigen, mogen wij hier en daar opmerken. De Vrouwenvereeningen, zoo krachtig bevorderlijk aan den wasdom der gemeenten en haren inwendigen opbouw, nemen toe in talrijkheid en omvang, maar ook in werkzaamheid. Voorts het streven naar gemeenschap van jong en oud; de toenemende belangstelling in de dingen van het Godsrijk, met name ook de evangelieprediking onder niet-christelijke volken; de steeds minder scherp getrokken afscheiding van de onderscheidene stammen waaruit de Minahassabevolking bestaat; dat alles wijst er op, dat het Christendom onder ons volk steeds dieper

wortelen schiet in het hart en leven, en allengs breeder takken uitschiet over geheel de bevolking.

Uit één ressort kwam de klacht over bitter jong trouwen. Toch is dat in de Minahassa niet zoo erg als elders in Indië. Volgens de Regeeringsbepalingen moet de jongman den leeftijd van volle achttien jaren bereikt hebben, en de jonge dochter dien van vijftien jaren, om een wettig huwelijk te kunnen aangaan. Ook in deze aangelegenheid groote verscheidenheid in de Minahassa. Hier trouwen beide partijen op tamelijk jeugdigen leeftijd; elders geldt dit meer bepaald van de jonge dochters, terwijl wederom elders de jongelieden van weërskanten op tamelijk gevorderden leeftijd een huwelijk aangaan. In bedoeld ressort zijn de bestaande bepalingen omtrent den ouderdom gehandhaafd. Desnietteenstaande werden lieden in den echt verbonden, die zelfs lichamelijk den indruk gaven, van de kinderschoenen nog niet ontwassen te zijn. Vaak zullen dezulken nauwelijks weten wat zij doen, en zeker geen begrip hebben van de zorgen en moeiten des levens. Erger nog is dit, als zulke huwelijken eenvoudig door de wederzijdsche ouders bepaald zijn, en de kinderen zich moeten voegen naar der ouderen wil. Dat zulk jong trouwen veelzins af te keuren is, ligt voor de hand. Achteruitgang van het geslacht in lichaamskracht, en vermeerderde sterfte van jonggehuwden, en van pas geboren kinderen, zijn het gevolg. Daarbij, menig pas vereenigd paar gaat na eenige maanden tot echtscheiding over, soms wel op aandrang van ouders. Dit weder heeft onwettig samenleven tengevolge, en alles te zamen werkt belemmerend op den gewenschten bloei der gemeenten.

Daartegenover mogen wij plaatsen, dat menig huwelijk op gepasten leeftijd gesloten, berust op wederzijdsche tegenigheid; dat reeds in vele gemeenten, in zake huwelijken,

het aloude gebruik verdwenen is, en de ouders zich nu vaak voegen naar den wensch der kinderen. Dat geeft waarborg voor gelukkige huwelijken. De huwelijksvrouw wordt daardoor bevestigd, en allengs meer gevonden. Naarmate het Christendom meer doordringt in maatschappij en huisgezin, zal het ook allengs meer vrijmaken van alle dienstbaarheid, en zal de vrouw tot haar recht komen.

Denken wij nog aan den toestand van het schoolonderwijs in de Minahassa, dan vinden wij ook hier wat verblijdt en bedroeft. Over het gouvernementsschoolonderwijs wenschen wij geen oordeel te vellen. Letten wij op de intellectueele ontwikkeling alléén, dan verdient dit zeer veel lof. En wij miskennen niet, dat er een streven is waar te nemen bij degenen, die het opzicht over dat onderricht hebben, om de jeugd ook naar het gemoed en daardoor voor het leven te vormen. Dat kan niet zonder gewenschte uitwerking blijven op de onderwijzers. Aangaande de genootschapsscholen meest klachten over ontoereikend opgeleid personeel, gebrek aan leermiddelen en schoolbehoefden, onverschilligheid bij vele ouders, gebrek aan waardeering bij kinderen, aan toewijding bij het onderwijzend personeel, en tengevolge van dit alles, over weinig vrucht. Wij meenen een open oog te hebben voor den werkelijken toestand, en zullen dien niet overschatten. Wij kennen, althans ten deele, de leemten en gebreken, die ons schoolwezen aankleven. Wij wenschen en trachten naar verbetering en vooruitgang. Wij meenen te mogen zeggen, dat het onderwijs in de genootschapsschool, hoe gebrekkig ook, onberekenbaar veel heeft bijgedragen, en nog bijdraagt, tot de godsdienstige, zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling van de Minahassa. Thans worden de eischen hooger gesteld, dan vroeger, omdat de gouvernementsschool aan nog hooger eischen voldoet. Onze

scholen roepen luide om verbetering, hervorming, ongetwijfeld; maar laat ons niet voorbijzien, dat die scholen zooals zij zijn, zegen. brengen aan jong en oud.

Onze kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tomohom bleef tot November van het verslagjaar onder de directie van Br. H. C. Kruijt. Volgens besluiten van Bestuurders van het Nederlandsche Zendinggenootschap, droeg hij de kweekschool als toen over aan den zendeling A. Hulstra, die de inrichting besturen zal, tot dat definitief in de vervanging van den afgetreden Directeur zal voorzien zijn. Drie kweekelingen verlieten medio het verslagjaar, na voldoende afgelegd examen, de kweekschool, en zijn bij het onderwijs werkzaam.

Broeder H. C. Kruijt werd bestemd om de baanbreker te zijn van de nieuwe zending in de Battahlanden beoorden en beoosten het Tobameer. De Heer vergezelle hem, en make zijnen weg voorspoedig. Moge hij ook daar ten zegen zijn.

Het onderricht aan de kweekelingen ter opleiding tot het inlandsch leeraarsambt werd ongestoord voortgezet. Een der kweekelingen overleed aan toring. Gedrag en vorderingen der kweekelingen gaven stof tot tevredenheid, in toenemende mate. Gedurende het verslagjaar werd geen examen gedaan.

Wij meenen ons overzicht van den toestand der Minahassa, van uit ons oogpunt genomen, te kunnen eindigen. Licht en schaduw, verblijdends en bedroevends, in allerlei achakeeringen; maar alles wijst op een voorwaarts-schrijden op den weg van waarachtig-christelijke, godsdienstige ontwikkeling. En alles roept ons luide toe: „Zijt niet traag in het benaarstigen!” Met kracht en geduld, met vasten tred, steeds ijveriger en trouwer gearbeid, opdat het goede allengs meer bevorderd en het kwade langzamerhand overwonnen worde!

En de toekomst? Er is gedurende zestig jaren veel gewerkt in de Minahassa. Van den beginne af was het doel, dit land tot een wingewest van het Godsrijk te overeren. De Minahassa werd een christenland. Evenwel, het doel is nog verre van ten volle bereikt. Het christenen van een volk is een werk van eeuwen. Er blijft nog steeds veel te doen. Mochten wij maar vast overtuigd zijn, dat wij nog altijd arbeiden aan de grondslagen. Die grondslagen moeten goed gelegd worden, opdat niet later wellicht de stormen, die over de gemeenten zullen losbreken, waarvan het voorspel reeds gezien wordt, haar overweldigen. Er is nog zooveel te leiden, te regelen, opdat er vastheid kome.

Wij, die thans arbeiden, zijn tot den arbeid van anderen ingegaan. Straks gaan wij henen, en wederom anderen zullen onze plaats innemen. Wel mogen wij 't ons herinneren, dat ons nog slechts weinig tijd rest. Zeker, het geloof zegt ons, dat de Heere voorzien zal. Maar toch bekruipt ons vaak eene zekere bekommering, als wij ons trachten voor te stellen, hoe het later gaan zal.

„Zijt niet traag in het benaastigen!” hooren wij toeroepen, „doet wat uwe hand te doen vindt met macht!” En dan meenen wij, dat het ernstig streven moet zijn, om de Minahassagemeenten allengs meer tot elkander te brengen, haar te verbinden door banden van gemeenschaps-oefening, opdat zij één worden, elkander dragen en steunen, voorlichten en beschermen. Tot heden is de gemeenschaps-oefening nog te veel beperkt tot de gemeenten van één zelfde ressort onderling. De gemeenten moeten toenemen in zelfstandigheid en zelfbestuur. De hulppredikers behooren te trachten het dáárheen te leiden, dat zij in menige zaken en omstandigheden de gemeenten zelve laten werken, en hare eigene belangen naar eigen inzicht behartigen. Voortdurende leiding en voorlichting zal daarbij nog noodig

zijn. Zij het ook, dat het eigenlijke doel slechts in de verre toekomst zal kunnen verwezenlijkt worden, toch moet nu reeds het streven daarnaar ons ernstig bij onzen arbeid leiden.

De christelijke geest moet allengs meer alles doordringen. Heiliging van het huis der rouwe en dat der vreugde, Gode welgevalligen handel en wandel in al de levensuitingen, het christelijk godsdienstig element alles bezielende en verheffende, daarhenen moeten prediking, onderwijs en gemeenzame omgang leiden. Dat steeds te bedenken, zij ons allengs meer ten duren plicht.

Zóó zal het bedoelde in de gelijkenissen van het mosterdzaad en van het zuurdeeg beiden, ook in de Minahassa in heerlijke vervulling gaan.

Het geweten der christelijke gemeente moet allengs gevoeliger worden, luider gaan spreken, krachtiger getuigen, opdat al wat uit den booze is, door het licht en het goede bestraft worde, en steeds meer verdwijne.

Evangeliekennis moet steeds meer algemeen, en allengs dieper verbreid worden. Kennis der Goddelijke openbaring, vóór Christus, in Christus, en ook in de geschiedenis der christelijke kerk, zal een bolwerk opwerpen tegenover Rome. Wij mogen bekommerd zuchten over de nog altijd geringe, soms zeer geringe mate van kennis bij onze gemeentelieden. Men wane wellicht het hier bedoelde een vrome wensch: wat niet is, kan worden. En aan ons is het, er althans met alle macht naar te trachten. Bij hoe menig kleine en eenvoudige naar de wereld vinden wij nu reeds eene groote mate van kennis en begrip en van diepe overtuiging van de heilswaarheden. In het heden ligt de toekomst.

Een dam moet worden opgeworpen tegen verkeerde invloeden van velerlei aard, en van zeer onderscheiden zijden, inwerkende op de godsdienstige en zedelijke ontwikkeling des volks. Waarheid, oprechtheid, ernst, eerlijkheid, zin

voor orde en wet, eerbaarheid, en wat dies meer zij, moeten allengs meer volksdeugden worden, gerijpt aan den boom des Christendoms. De waardeering van de zegeningen des Evangelies, van de verlossing door Christus, moet voortdurend toenemend gewekt en bevestigd worden. De valsche beschaving moet worden tegengegaan. Het christen-zijn en zich christen-betoonen, ten allen tijde, in alle levens omstandigheden, tegenover allen, moet den stroom tegenhouden van ijdelheid, wuftheid, wereldzin en lust tot zondige vermaken.

De school moet geheel doordrongen worden van den christelijken geest, en steeds meer en beter zijn de opvoedingsplaats der bevolking. Al de kinderen moeten deel hebben aan de opvoeding in en door de school. Het catechetisch onderwijs moet zich tot allen, jeugd en jongelingschap, uitstrekken.

Men roepe ons niet toe: „luchtkaesteelen! onbereikbaar!” Veeleer sla men de hand aan den ploeg. *Met* God en Christus, *in* God en Christus, *voor* God en Christus. Niemand van degenen, die met ons geroepen zijn tot den arbeid onder het Minahassavolk: Predikant, Hulppredikers, Zendelingen, opleiders tot het inlandsch leeraarsambt en tot inlandsche onderwijzers, inlandsche leeraars en onderwijzers, niemand verslappe in werken en strijden, strevende naar het doel dat ons voorgesteld is. En steeds herhale ons hart de vermaning: „Zijt niet traag in het benaarstigen!” God van den hemel zal het ons wel doen gelukken.

Met dankzegging voor alle ondervonden welwillendheid van hooger en lager geplaatsten in den lande, onder toebidding van den Goddelijken zegen, besluit de Vereeniging haar Bericht.

STATISTIEKE OPGAVEN betrekkelijk het Zielental i

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Rooms- Katholieke christenen.	Heidenen.
<i>Gorontalo</i>	Gorontalo	W. Wowor.	304	—	—
<i>Menado</i>	Menado	E. Bolang.	3780	167	323
"	Pandoe	A. Pangkei.	185	—	—
"	Talawaän	"	97	—	1
"	Tiwoho	"	73	—	—
"	Tongkeina	"	172	—	—
<i>Bantik</i>	Talawaän	"	26	—	201
"	Boeha	Ph. Soepit.	9	—	358
"	Bengkol	"	67	—	447
<i>Menado</i>	Kajoeragi	"	112	—	4
"	Kajoewatoe	"	130	8	26
"	Paniki-di-atas	"	235	—	112
"	Paniki-di-bawah	"	396	9	222
"	Sawangan	L. Pongajj.	374	—	—
"	Kamanta	"	234	—	—
"	Toumboeloean	"	125	207	—
"	Menado-toewa	S. Maramis.	90	—	64
"	Bornaken	"	550	—	56
"	Nain	"	142	—	—
<i>Maumby</i>	Maumby	"	584	—	—
"	Kolongan	"	485	—	—
"	Soewaän	"	184	—	—
"	Gangga	"	125	—	—
"	Talisei	"	180	—	—
"	Koehoehoe	"	432	—	—
"	Bangka	"	112	—	—
"	Koewil	S. Tampawawa.	306	—	—
"	Kaleosan	"	171	—	—
<i>Tomoh-Sarongsong</i>	Kembes	E. Malonda.	501	104	101
<i>Kakaskassen</i>	Koka	"	401	5	—
"	Kali	"	189	15	23
"	Lotta	J. Wongkar.	489	10	51
"	Waremboengan	"	98	75	130
"	Kajawoe	S. Lantang.	319	15	30
"	Kenilo	"	301	38	65
"	Tinoör	"	278	27	77
<i>Tombariri</i>	Taratara	"	807	414	137
		<i>Transp.</i>	14063	1094	2406

De christelijke Gemeenten in de Minahassa, op Ultimo 1889.

Mohammedanen.	TOTAAL.	OVERGANGEN.		<i>Aanmerkingen.</i>
		Protestant tot Roomsch.	Roomsch tot Protestant.	
—	304	—	—	Van Gorontalo kon het aantal heidenen en Mohammedanen niet opgegeven worden. De heidenen te Menado zijn voor een deel Minahassars, voor een ander deel van onderscheiden landaard; wellicht ook Chinezen er onder begrepen. De mohammedanen te Menado zijn, op wellicht zeer enkele uitzonderingen na allen van vreemden oorsprong, en bewaren meest allen hunnen bijzonderen landaard.
1417	5687	—	5	
7	192	—	—	
—	98	—	—	
47	120	—	—	
17	189	—	—	
—	227	—	—	
—	367	—	—	
—	514	—	—	
—	116	—	—	
3	167	—	—	
—	347	—	—	
—	627	—	1	
—	374	—	—	
17	251	—	—	
—	232	1	4	
—	154	—	—	
165	771	—	—	
187	329	—	—	
—	584	—	—	
3	488	—	—	
—	184	—	—	
—	125	—	—	
—	180	—	—	
—	432	—	—	
—	113	—	—	
—	306	—	—	
—	171	—	—	
—	706	1	3	
2	408	—	6	
—	297	—	1	
10	560	—	2	
29	332	—	1	
—	354	—	—	
—	404	—	—	
—	382	-5	1	
3	1351	3	1	
1907	19472	10	25	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Roomsch- Katholieke christenen.	Heidenen.
		<i>Transp.</i>	14063	1094	2408
<i>Tombariri</i>	Woloan	S. Lantang.	717	353	88
"	Lemo	O. Toerangan.	418	157	31
"	Lola	"	636	94	6
"	Ranotongkor	"	232	14	—
"	Sendoek	"	534	—	1
"	Tanawangko	S. Welei.	1224	168	44
"	Poëpoh	"	96	1	5
"	Koemoe-Arakan	"	122	1	—
"	Sondaken	"	97	—	—
<i>Sonder</i>	Poparen	"	155	—	1
<i>Tombariri</i>	Mokoepa	Th. Diën.	165	—	11
<i>Kakaskassen</i>	Tateli	"	129	1	—
"	Koha	"	467	3	61
<i>Banik</i>	Kalasei	"	6	—	144
"	Malalajang	"	22	—	478
<i>Kakaskassen</i>	Kakaskassen	J. Mandagi.	1172	251	165
<i>Maoembi</i>	Paslaten	W. Roemimpoenoe.	283	—	—
"	Kokolé	"	136	—	—
"	Sawangan	"	180	—	—
"	Likoepang	"	300	—	—
"	Sarawet	"	105	—	—
"	Batoe	"	305	—	—
"	Wérot	"	199	—	—
"	Paloes	"	94	—	—
"	Lompias	A. Lengkong.	321	—	—
"	Kaweroean	"	259	—	—
<i>Tonsa</i>	Tatelloe	"	1181	—	—
"	Ajermadidi	H. Tangkilisan.	922	27	—
"	Sarongsong	"	257	5	—
"	Raprap	"	260	—	—
"	Soekoer	"	441	—	—
"	Matoengkas	"	522	2	—
"	Laikit	"	669	—	—
"	Sawangan	"	561	—	—
"	Tanggari	"	311	1	—
"	Toemaloentoeng	J. Toëra.	1061	1	—
"	Paslaten	"	290	—	—
"	Lembéan	"	511	1	—
"	Kassar	"	620	—	—
"	Karegëan	"	502	—	—
"	Sampiri	"	269	—	—
"	Roemngkor	"	187	68	6
"	Tréman	A. Léwoe.	1045	—	—
"	Kaima	"	631	—	—
"	Kawilei	"	545	—	—
"	Kauditan	"	423	—	—
"	Tontalétte	"	218	—	—
"	Kema	Th. Tanod.	1048	6	—
		<i>Transp.</i>	33851	2248	3446

Mohammedanen.	TOTAAL.	OVERGANGEN.		Aanmerkingen.
		Protestant tot Roomsch.	Roomsch tot Protestant.	
1907	19473	10	25	
—	1158	15	7	
—	606	5	2	
—	736	8	11	
—	296	—	—	
—	535	—	—	
31	1437	1	2	
—	102	—	—	
42	165	—	—	De éénige Roomsche te Poëpoh is van daar vertrokken.
—	97	—	—	
—	156	—	—	
—	176	—	—	
10	140	—	1	
—	521	—	—	
—	150	—	—	
—	500	—	—	
41	1629	7	2	
1	234	—	—	
1	137	—	—	
1	181	—	—	Sawangan en Sarawet zijn gene zelfstandige gemeenten, maar met anderen gecombineerd.
65	365	—	—	
128	233	—	—	
82	387	—	—	
—	199	—	—	
82	176	—	—	
—	321	—	—	
—	259	—	—	
—	1181	—	—	
110	1059	2	1	Gemeente Ajernadidi.
—	262	—	—	De mohammedanen te Ajernadidi zijn Gorontaloers, die zich sedert een jaar of acht daar gevestigd hebben.
—	260	—	—	
—	441	—	—	Gemeente Laikit.
—	524	2	—	
—	669	—	—	Gemeente Toemaloentoeng.
—	561	—	—	
—	312	—	—	Gemeente Kassar.
—	1062	—	—	
—	290	—	—	Gemeente Tréman.
—	512	—	—	
—	620	—	—	De mohammedaansche bevolking te Kema bestaat uit vreemdelingen van onderscheiden landaard. Een groot deel zijn afstammelingen van vreemdelingen, die zich dáar vestigden.
—	502	—	—	
—	269	—	—	
7	268	—	1	
—	1045	—	—	
—	631	—	—	
—	545	—	—	
—	423	—	—	
—	218	—	—	
722	1776	—	2	
3230	42778	50	54	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Romech- Katholieke christenen.	Heidenen.
		<i>Transp.</i>	33851	2248	3440
<i>Tondá</i>	Lilang	Th. Tanod.	378	—	—
"	Waléó	"	383	—	—
"	Tandjoeng-mérah	"	188	—	—
"	Gálan	"	—	—	—
"	Talawaán	S. Polij.	738	—	—
"	Mapangit	"	574	—	—
"	Kolongan	"	272	—	—
"	Tetei	"	372	—	—
<i>Tondano-Toulían</i> ..	Roóing	J. Loing.	643	—	—
"	Toetoe	"	509	—	—
"	Rinegetan	"	430	—	—
"	Tounkoeramber	"	481	—	—
"	Wewalintouan	"	735	—	5
"	Rerewokan	"	521	—	—
<i>TondanoTouloemamb.</i>	Kiniar	"	715	—	—
"	Taler	"	572	—	—
"	Papakelan	"	364	—	—
"	Liningaán	E. Sanggor.	473	—	—
"	Katingolan	"	462	—	62
"	Kendis	"	528	—	36
"	Wengkol	"	348	—	—
"	Ranowangko-atas	"	442	—	4
"	Loeaán	"	671	—	—
"	Kampoeng-Djawa	"	—	—	—
<i>Tondano-Toulían</i>	Wewelen	"	540	—	—
"	Watoelambot	"	684	—	—
<i>Tondá</i>	Tonseá-lama	"	747	21	—
<i>Tondano-Toulían</i>	Koija	U. Adam.	572	—	—
"	Tataáran	"	811	1	—
"	Tataáran	"	701	5	—
<i>Tomoh-Sarongsong</i>	Roeroekan	B. Wénas.	582	72	15
"	Koemelemboesai	"	217	20	—
<i>Tondano-Toulían</i> ..	Marawas	"	137	—	—
"	Koeloh	"	88	7	—
"	Tandengan	E. Loemanouw.	462	—	—
"	Maoembi	"	221	—	—
"	Seretan	"	246	—	—
<i>TondanoTouloemamb.</i>	Toulíjan-ketjil	"	622	—	—
"	Watoemes	L. Adam.	454	—	—
<i>Tondano-Toulían</i> ..	Eris	"	536	—	—
"	Telap	"	590	—	—
"	Faloloan	"	485	—	—
"	Kapataran	J. Polif.	567	—	—
"	Kajoeroja	"	298	—	—
"	Watoelanei	"	337	—	—
<i>TondanoTouloemamb.</i>	Toelap	P. Kowaas.	311	—	—
"	Laloempei	"	293	—	—
"	Ranowangko-bawah	"	240	—	—
		<i>Transp.</i>	55681	3374	3571

Mohammedanen.	TOTAAL.	OVERGANGEN.		Aanmerkingen.
		Protestant tot Roomsch	Roomsch tot Protestant.	
3380	43778	50	54	
—	378	—	—	
—	383	—	—	
—	188	—	—	
111	111	—	—	
—	738	—	—	
—	574	—	—	} Gemeente Mapangit.
—	273	—	—	
—	372	—	—	
—	643	—	—	
—	509	—	—	
—	430	—	—	
4	485	—	—	
64	804	—	—	
18	539	—	—	
1	716	—	—	
—	573	—	—	} Gedeelte van de gemeente Tondano. De heidenen te Tondano zijn meest allen Chineezen; enkele andere vreemde Oosterlingen zijn daarbij geteld. De mohammedanen in de hoofdplaats Tondano zijn nagenoeg allen Gorontaloers, die op eene koffionderneming werken; enkelen van dezen lieten zich opnemen onder de gewone negerylieden.
—	364	—	—	
3	476	—	—	
1	525	—	—	
—	564	—	—	
—	348	—	—	
11	457	—	—	
—	671	—	—	
878	378	—	—	
7	547	—	—	
—	691	—	—	} Gedeelte van de gemeente Tondano. De mohammedanen in de Kampong-Djawa zijn afstammelingen van de Staatsbannelingen in 1831 van Java herwaarts gebracht. Verscheidene Arabieren, en ook latere staatsgevangenen zijn daarbij gekomen.
—	768	—	16	
—	872	—	—	
30	842	—	—	
10	716	—	—	
—	669	1	—	
—	237	—	—	
—	137	—	—	
—	95	1	—	
—	462	—	—	
—	221	—	—	} Gemeente Tataaran.
—	246	—	—	
—	622	—	—	
—	454	—	—	
—	536	—	—	
—	590	—	—	
—	435	—	—	
—	567	—	—	
—	298	—	—	
—	337	—	—	
—	311	—	—	
—	293	—	—	
—	240	—	—	
4375	66011	52	70	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangeliſche christenen.	Roomſch- Katholieke christenen.	Heidene.
		<i>Transp.</i>	55691	2474	3571
<i>Tondano</i>	Komby.....	Ch. Pangauw.	458	—	10
"	Sawangan	"	160	—	—
"	Kolongan	"	342	—	—
"	Rerer	H. Pesot.	412	—	—
"	Kinaloesan	"	93	—	—
"	Makaliſoeng	"	150	—	—
<i>Tonſea</i>	Makaliſoeng	"	184	—	—
<i>Tomok-Sarongsong</i>	Tomohon.....	"	8447	733	10
"	Sarongsong	K. Pangemana.	1070	132	1
"	Lahendong	S. Warouw.	651	36	1
"	Tondangow.....	"	328	3	—
"	Pangolombian	"	501	84	—
"	Pinaras	N. Lantang.	457	3	2
"	Ramboenan.....	"	481	41	—
"	Sawangan	"	117	—	—
<i>Kawangkoan</i>	Tombassian-atas	"	986	—	232
<i>Langowan</i>	Langowan	H. Kalangi.	5847	119	51
"	Atep	"	343	—	—
"	Palamba	"	275	—	—
"	Talawatoe	"	186	—	—
<i>Kakas-Remboken</i>	Kakas	J. Wawoloemaja.	4430	21	—
"	Remboken.....	A. Winokan.	4010	13	—
"	Kasoeratan	"	542	—	—
"	Parepei	"	528	35	—
"	Passo	Th. Najoan.	1426	—	1
"	Panassen	"	408	—	—
"	Toulian	"	580	—	—
"	Kaweng	"	519	—	—
"	Kajoewatoe.....	J. Tampenawas.	272	—	—
"	Karor.....	"	205	—	—
"	Sombokel.....	"	61	—	—
"	Touloemembet.....	"	180	—	—
<i>Kawangkoan</i>	Tompasso	L. Girot.	2980	38	100
"	Tollok	"	561	—	—
"	Kanonang	"	767	10	34
"	Kawangkoan.....	W. Pondaag.	2318	49	8
"	Tondegesan	"	653	3	—
"	Kajoe-Oewi.....	"	438	—	—
<i>Sonder</i>	Sonder	J. Regar.	2027	218	998
"	Kolongan-atas	"	1076	—	64
"	Kiawa	"	1167	—	157
"	Leilem	J. Woaten.	900	—	26
"	Tintjep	"	326	—	27
"	Timboekar.....	"	190	—	20
"	Tangkoenei	"	153	—	1
"	Soeloe-oen	J. Roengkat.	717	—	35
"	Pinapalangkow	"	313	—	15
"	Kapoja	"	465	—	—
		<i>Transp.</i>	100241	3896	5364

Mohammedanen.	TOTAAL.	OVERGANGEN.		Aanmerkingen.
		Protestant tot Roomsch.	Roomsche tot Protestant.	
4375	66011	52	70	
—	468	—	—	De heidenen zijn Chinezen.
—	160	—	—	
6	348	—	—	
—	412	—	—	
—	98	—	—	
—	150	—	—	
—	134	—	—	
39	4219	8	13	De Mohammedanen zijn vreemde Oosterlingen.
4	1207	3	4	
—	688	7	—	
—	331	—	8	
—	585	3	—	
—	462	—	1	
—	522	32	—	
—	117	—	—	
—	1218	—	—	
55	6072	—	—	De Mohammedanen zijn meest Gorontaloërs.
—	343	—	—	
—	275	—	—	
—	196	—	—	
53	4504	—	—	
47	4070	2	—	
—	542	—	—	
—	563	—	1	
5	1432	—	—	
—	408	—	—	
—	580	—	—	
—	519	—	—	
—	272	—	—	
—	205	—	—	
1	62	—	—	
—	180	—	—	
12	3130	—	1	
—	561	—	—	
—	811	—	—	
8	2383	1	—	
—	655	—	—	
—	438	—	—	
6	3244	1	3	} Gemeente Sonder.
—	1140	—	—	
—	1324	—	—	
—	926	—	—	
—	353	—	—	
—	210	—	—	
—	154	—	—	
—	752	—	—	
—	328	—	—	
—	465	—	—	
4611	114212	109	101	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Rooms- Katholieke christenen.	Heidenen.
		<i>Transp.</i>	100241	8596	5564
<i>Sonder</i>	Moenté	J. Boengkat.	198	—	—
"	Toempaän	A. Roemengan.	400	—	—
"	Matani	"	138	—	7
"	Popentolen	"	125	—	—
"	Leléma	"	126	—	—
"	Paalsten	"	213	—	3
"	Soeloe	"	156	—	—
"	Maasin	"	28	—	49
<i>Kawangkoan</i>	Toemaloentoeng	S. Walintoekan.	378	—	—
"	Woewoek	"	673	—	—
"	Roemoën-atas	"	695	—	3
"	Lansot	"	542	—	1
"	Wijauw	"	177	—	—
"	Lapi	"	438	—	—
"	Talaitad	"	333	—	1
<i>Tombassian</i>	Koreng	"	281	—	—
"	Amoerang	S. Toembelaka.	1264	—	297
"	Boejongon	"	366	—	—
"	Bitoen	"	246	—	—
"	Ranomea	"	279	—	—
"	Pondan	"	214	—	—
"	Lopans	"	129	—	—
<i>Roemoën</i>	Roemoën-bawah	"	1366	—	357
<i>Tombassian</i>	Pinalin	J. Tawaa.	139	—	3
"	Ritei	"	336	—	—
"	Malénos	"	152	—	—
"	Malikoe	"	392	—	—
"	Kaneian	"	443	—	—
"	Pisamorongan	"	415	—	—
<i>Roemoën</i>	Wakan	D. Tanor.	291	—	3
"	Eloesan	"	311	—	40
"	Pondos	"	151	—	1
"	Tewassen	"	314	—	—
"	Teëp	"	55	—	1
"	Tawaäng	J. Lampoes.	174	—	70
"	Radei	"	359	—	37
"	Tengah-Sonder	"	161	—	265
"	Pakoe-Weroe	"	435	—	35
"	Pakoe-Oerei	"	305	—	114
"	Boijong	"	166	—	2
<i>Tompasso</i>	Poigar	J. Toemewoe.	147	—	253
"	Ongkow	"	65	—	139
"	Pitjoean	F. Rantoeng.	409	—	9
"	Lompad	"	280	—	—
"	Poëpoh	"	356	—	41
"	Mapolo	"	368	—	36
"	Pontak	"	446	—	—
"	Raanan	M. Paät.	183	—	509
		<i>Totaal.</i>	115838	3696	7638

Mohamme- dauen.	TOTAAL.	OVERGANGEN.		<i>Aanmerkingen</i>
		Protestant tot Roomschr.	Roomschr tot Protestant.	
4611	114212	109	101	
—	198	—	—	
—	400	—	—	} Gemeente Toempaän.
2	147	—	—	
—	125	—	—	
—	126	—	—	
—	126	—	—	
—	215	—	—	
—	156	—	—	
26	108	—	—	
—	878	—	—	
—	673	—	—	} Gemeente Roemoën-ata.
—	698	—	—	
—	543	—	—	
—	177	—	—	
—	438	—	—	
—	324	—	—	
—	281	—	—	
167	1728	—	—	} Gemeente Amoerang. De heidenen te Amoerang zijn Chineezen.
—	366	—	—	
—	245	—	—	} Gemeente Pondan.
—	279	—	—	
—	314	—	—	
—	129	—	—	
8	1731	—	—	
—	141	—	—	
—	336	—	—	
—	152	—	—	
—	292	—	—	
—	443	—	—	
—	415	—	—	
—	294	—	—	
—	351	—	—	
—	152	—	—	
—	314	—	—	
—	56	—	—	
—	244	—	—	
—	396	—	—	
—	426	—	—	
—	470	—	—	
—	419	—	—	
300	458	—	—	De mohammedanen te Boijong, eene koffie- onderneming, zijn vreemde Oosterlingen, voor het grooter deel Gorontaloërs.
2	402	—	—	
—	204	—	—	
—	418	—	—	
—	280	—	—	
—	397	—	—	
—	404	—	—	
—	446	—	—	
—	692	—	—	
5118	132488	109	101	

DISTRICT.	PLAATS.	Inlandsch leeraar.	Evangelische christenen.	Roomech- Katholieke christenen.	Heidenen.
		<i>Transp.</i>	115838	3896	7638
<i>Tompaso</i>	Motoling	M. Paät.	439	—	—
"	Wanga.....	"	373	—	—
"	Tokin.....	"	443	—	1
"	Karimbow.....	"	539	—	1
"	Woewoek-Malola.....	J. Pangkeij.	306	—	—
"	Koemelembocai.....	"	900	—	—
<i>Pasau Ralakan</i>					
<i>Ponosakan</i>	Ratahan.....	E. Soepit.	918	—	787
"	Pangoe	"	250	—	86
"	Wioi.....	"	360	—	41
"	Benthénan	A. Rohagang.	131	—	4
"	Soemampouw	"	132	—	14
"	Lisoeng	"	90	—	7
"	Tatengesan	"	147	—	20
"	Wianw	"	90	—	14
"	Wongkai	"	156	—	144
"	Liwoetong	P. Ambitan.	751	—	172
"	Watoelinei.....	"	128	—	8
"	Belang.....	"	19	—	12
"	Melompar	"	282	—	56
<i>Tonsawang</i>	Moendoeng	"	282	—	178
"	Tombatoe	F. Toembelaka.	569	—	1095
"	Kali.....	"	184	—	136
"	Silian	"	636	—	86
"	Loboe	"	308	—	519
		<i>Totaal</i>	124263	3896	11019

Mohammedanen.	TOTAAL.	OVERGANGEN.		<i>Aanmerkingen.</i>
		Protestant tot Roomsch.	Roomsche tot Protestant.	
5116	132488	109	101	
—	439	—	—	
—	373	—	—	
1	445	—	—	
—	540	—	—	
—	305	—	—	
—	900	—	—	
2	1702	—	—	
—	336	—	—	
—	401	—	—	
50	185	—	—	
12	158	—	—	
—	97	—	—	
6	173	—	—	
—	104	—	—	
—	300	—	—	
—	923	—	—	
—	134	—	—	
533	564	—	—	De mohammedanen zijn van oorsprong Minahassars.
—	338	—	—	
1	461	—	—	
23	1086	—	—	
1	321	—	—	
—	729	—	—	
—	827	—	—	
5744	144922	109	101	

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

AANTEEKENINGEN

op de Statistieke opgaven betrekkelijk het zielental in de christelijke Gemeenten in de Minahassa op ultimo 1889.

Het zielental der inlandsche Protestantsche gemeente te Gorontalo is in deze opgaven opgenomen, omdat die gemeente behoort tot de onmiddellijke zorg van den Predikant van Menado.

Men merke op, dat deze opgaven overigens alleen het zielental in de christelijke gemeenten in de Minahassa aanduiden. Het eindcijfer van 144922, is niet het geheele bevolkingscijfer, al zijn daaronder ook 11019 heidenen, en 5744 mohammedanen begrepen. Het aantal heidenen in de Minahassa is aanmerkelijk hooger. Vooral moet opgemerkt worden dat van de Bantiksche bevolking alléén van die plaatsen het zielental is opgegeven, waar eenige christenen zijn. De geheel nog heidensche negerien zijn niet vermeld. Het ware voor de volledigheid van deze opgaven wel wenschelijk geweest, als de statistieken de geheele Minahassa-bevolking hadden kunnen omvatten.

Voorts wordt opgemerkt: „De Mongondoureezen, die allen de leer van Mohammed belijden, en iederen dag te Poigar verkeerden, wonen niet in genoemde negery, doch op kleinen afstand van daar, n.l. aan de overzijde der rivier Poigar waar zij hunne nederzettingen hebben; Nanasi en Mariri geheeten.

In de opgaven is voor de gemeente te Tomohon geen inlandsche leeraar aangewezen. De inlandsche leeraar J. Mandagi, voor de gemeente te Kakaskassen, en K. Pangemanan, voor die te Sarongsong, wonen beiden te Tomohon; omdat zij den hulpprediker van Tomohon assisteeren bij de opleiding van kweekelingen tot het inlandsch leeraarsambt. Beiden deelen mede in het gemeentewerk te Tomohon, waartoe eerstgenoemden drie wijken, en laatstgenoemden 2 wijken of kampongs aangewezen zijn.

Overigens valt op de opgaven niet aan te teekenen, dan wat wordt medegedeeld betrekkelijk overgangen van Protestantsch tot Roomsche en omgekeerd.

Aangaande de 16 zielen, te Tonsealama tot de Protestantsche gemeente teruggekeerd, wordt opgemerkt, dat deze zijn 9 volwassenen en 7 kinderen. De eersten verklaarden, dat zij gedurende hunne afscheiding van de gemeente, naar de ziel honger en dorst geleden hadden, omdat zij in de Roomsche gemeenschap geen onderwijs ontvingen, dat hun gemoed verzadigen kon, zóóals dat gegeven wordt in de Evangelische gemeente.

Te Koeloh werd eene vrouw Roomsch ter wille van haren Roomschen man, met wien zij buiten huwelijk leeft.

Te Roeroekan ging een meisje tot de Roomsche gemeente over, waarschijnlijk overgehaald door haren oom, die Roomsch is, bij wien zij, van hare moeder weggelopen, onderkomen gevonden had.

Onder het opschrift: „Toelichtingen” wordt bij de opgaven uit het ressort van den hulpprediker van Sonder aangeteekend:

1. Te Sonder is een jongman Roomsch geworden, omdat hij ontevreden was op de schoolcommissie en het Gouvernement, daar hij, als vrijwilliger in de gouvernementsschool aldaar werkzaam, geene vrijstelling van betaling der hatsil (belasting) ontving. Van wege den Roomschen priester ontving hij de belofte, die vrijstelling te zullen krijgen; tevens het vooruitzicht op eene plaats als onderwijzer aan eene Roomsche school. Ziedaar de reden, waarom Markus Ruru zich door den Roomschen priester heeft laten herdoopen.

Eene Roomsche jonge dochter werd Protestant, omdat zij ging trouwen met een' Protestantschen man.

Een volwassen man, vroeger heiden, en als heiden, toen hij nog een jongen was, door den Roomschen priester gedoopt, als bij overrompeling, buiten zijn wensch en tegen den wil zijner ouders, is op verzoek in de Protestantsche gemeente opgenomen.

Een knaap werd, op verzoek zijner ouders, in de Protestantsche gemeente opgenomen. Die knaap is als kind door den Roomschen priester gedoopt, buiten weten en tegen den wil der ouders.

2. Te Kawangkoan. Willem Tiwa, een jong mensch,

heeft in 1888 een kind gekregen bij een meisje, aan wie hij trouwbelofte had gegeven; op die belofte heeft dat meisje zich tot zijn' wil geschikt. Dat verklaarde Willem Tiwa zelf, maar weigerde aan zijne belofte te voldoen. Van de zijde van hulpprediker en leden van den kerkeraad, werd W. Tiwa gedurig opgewekt om aan zijn' plicht te voldoen; hij bleef weigeren, en begaf zich tot den Roomschen priester, die hem in 1889 te Tomohon doopte.

3. Tondegesan. Het aantal Roomschen is daar in 1889 vermeerderd met één kindje. De vader is Protestantsch, de moeder Roomsch. Het kindje is hun eersteling. Na de geboorte van dit kind verklaarde de vader, dat hij het niet wilde gedoopt hebben door den priester. Buiten weten van haren man bracht de vrouw het kind naar Kawangkoan bij den priester, die het doopte.

4. Te Pinaras is een jonge man tot de Protestantsche gemeente overgegaan, omdat hij trouwen ging met een Protestantsch meisje.

5. Ramboenan. Hier is het aantal Roomschen met een twee en dertigtal uit de Protestantsche gemeente vermeerderd. De Roomsche priester is daar driemaal geweest, om te herdoopen, op 5 April, 31 Mei en in September. Van velen der herdoopten is als beweegreden te noemen hun wensch, niet langer in de Protestantsche gemeenschap te blijven. Waarom in hen die wensch is opgewekt, openbaren zij niet. Van anderen is de beweegreden zeer duidelijk, volgens hun eigen zeggen zelfs.

Betsael Umbo of Sanghai is Roomsch geworden, omdat hij van zijnen schoonzoon telkens weder betaling eischte voor zijne dochter Doortje Umbo, en om dit te verkrijgen, telkens zijne dochter opwekte, om van haren man te vluchten naar haren vader. De schoonzoon heeft eenige malen daaraan voldaan, om zijne vrouw terug te krijgen; toen zich dat geval echter elk oogenblik herhaalde, weigerde hij ten laatste, om weder aan den schoonvader wat te geven. Betsael gaf nu aan zijne dochter geen verlof meer, om tot haren man terug te keeren.

Leden der gemeente gingen nu tot Betsael, om hem het verkeerde van zijn gedrag onder het oog te brengen, en hem op te wekken, dat hij zijne dochter zou teruggeven aan haren echtgenoot Jacob Mait. De vader weigerde, en gaf eindelijk zijne dochter Doortje, die wettig gehuwd was met Jacob Mait, aan Sadrach Sero, die hem de door hem (Betsael Umbo) geëischte betaling gaf. Natuurlijk ergernis in de gemeente, en aan Betsael Umbo of Sanghai (die lidmaat was) werd gezegd, dat hij niet tot de avondmaalsviering op 25 September zou worden toegelaten, tenzij uit zijn gedrag bleek, dat hij zijne verkeerdheid inzag, en dat toonde, door Doortje terug te geven aan haren wettigen echtgenoot. Betsael verklaarde toen, dat hij Roomsch zou worden, en is dan ook door den priester spoedig daarna herdoopt. Met Betsael werden herdoopt vier zijner zoontjes (van 12, 10, 8 en 7 jaar oud), een volwassen zoon, die reeds getrouwd is, met diens zoontje van 3 jaar oud, de volwassen dochter van Betsael, Doortje Sanghai of Umbo, en haar dochtertje bij Jacob Mait, nog een volwassen zoon van Betsael, en Sadrach Sero.

Bedoelde personen zijn:

1. Betsael Umbo of Sanghai.
2. Augustinus Sanghai, oud 12 jaar.
3. Israel Sanghai, oud 10 jaar.
4. Jusof Sanghai, oud 8 jaar.
5. Markus Sanghai, oud 7 jaar.
6. Wilhelmus Sanghai.
7. Musa Sanghai, oud 3 jaar en zoontje van Wilhelmus Sanghai.
8. Doortje Sanghai (echtgenoot van Jacob Mait).
9. Ariaantje Mait (kindje van Doortje Sanghai en Jacob Mait).
10. Amelius Sanghai.

De vrouw van Betsael Sanghai (of Umbo) en eenigen zijner kinderen hebben geweigerd Roomsch te worden; zoo ook de vrouw van Wilhelmus Sanghai, en de vrouw van Amelius Sanghai. In die huisgezinnen heerscht thans veel twist en gekrakeel.

11. Sadrach Sero, die nu met Doortje Sanghai leeft.

12. Hendrikus Karundeng is berucht als een dief; hij onderging reeds meermalen straf daarvoor, het laatst nog eenige maanden te Amoerang. Van Amoerang teruggekeerd, verklaarde hij maar Roomsch te zullen worden, en werd in September door den priester gedoopt met twee zijner kinderen.

13. Andries Karundeng, }
14. Damaris Karundeng, } kinderen v. Hendrikus Karundeng.

De vrouw van Hendrikus Karundeng weigerde zich door den priester te laten herdoopen.

Van de kinderen, door den priester op 31 Mei te Ramboean herdoopt, kan geconstateerd worden, dat Lodewijk Katopo, geboren 13 Mei 1884, en Thomas Katopo, geboren 19 Juli 1881, kinderen van de echtelieden Albert Katopo en Leonora Karundeng, herdoopt zijn, geheel tegen den wil der ouders en buiten hun weten. De ouders waren buiten de negery bij hun werk, en de kinderen waren te huis achtergelaten. Zoodra de priester te Ramboenan kwam, werden de kinderen weggehaald, bij den priester gebracht, die hen subiet doopte.

6. Lahendong. De twee volwassen vrouwen, daar door den priester herdoopt zijn: Anganitje Sahul en Maria Montolalu. De eerste liet zich met haar dochttertje herdoopen, om haren man te volgen, die in 1888 door den priester herdoopt werd. Maria Montolalu liet zich met hare vier kinderen (2 jongens en 2 meisjes) herdoopen. Zij leidt een zeer ongeregeld leven, leeft nu met dezen, dan met genen man, en werd door ieder der onderscheidene mannen, met wie zij leefde, verlaten, telkens wegens diefstal door haar gepleegd. Zij was ontevreden, en had dus grieven tegen de Protestantsche gemeente. Maria Montolalu heeft geleefd met vier mannen (die bekend zijn): Samuel Kamavi; Gerrit Wagiu, William Rotikan en Samel Ombeng. Deze vier mannen leven nog.

7. Tondangow. Daar zijn tot de Protestantsche gemeente teruggekeerd: Samuel Rorong, en zijne vrouw Sofia Awui, met hunne beide kinderen (jongens); voorts eene weduwe, Wilhelmina Maengho, met hare drie kinderen (meisjes). Als reden, waarom zij wenschten weder in de Protestantsche ge-

meente te worden opgenomen, gaven de volwassenen op, dat zij zich bedrogen gevoelden. Zij werden eenige jaren geleden door den Priester herdoopt, met belofte, geldelijke hulp te zullen ontvangen, en Samuel Rorong, met belofte, eene waardigheid in de gemeente te zullen krijgen, met tractement; die belofte zijn niet vervuld.

8. Pangolombian. Twee mannen werden hier door den priester herdoopt, omdat zij gingen trouwen met Roomsche vrouwen. Één der mannen, Frits Lantang, is te Pangolombian woonachtig; de ander, Junus Karega, is daar slechts een paar dagen geweest, en toen weder naar zijne woonplaats, Warembongan, teruggekeerd. Eene jonge dochter, Barina Sarese, te Pangolombian wonende, werd herdoopt door den priester te Tomohon, omdat zij gaat trouwen met een' Roomschen man. De ouders zijn Protestantsch.

9. Te Sonder is eene oude vrouw weder tot den heidenschen godsdienst teruggekeerd, omdat zij zich bedrogen vindt; de belofte, haar eenige jaren geleden gedaan, van „pensioen” te zullen krijgen, zoo ze zich liet doopen, door den Roomschen priester, is niet vervuld.

10. De invloed der Roomsche propaganda blijft démoraliseerend werken op de geheele bevolking.

In het ressort Tomohon hadden een paar overgangen van Protestantsch tot Roomsch plaats, doch die stonden meestal in verband met huwelijksluiting, of, als te Kakaskassen, familiëdwang, uitgeoefend op verweesde kinderen. Een man en vrouw te Tomohon, als heidenen Roomsch gedoopt, en daarna christelijk gehuwd, verzochten in de Evangelische gemeente te worden opgenomen omdat zij zich niet gelukkig gevoelden in de schoot der Roomsche kerk.

In het ressort Ajermadidi stond de katholieke propoganda ook in 1889 niet stil. Den hondlangers dezer macht ontbrak het niet aan ijver, maar vele hunner pogingen zagen zij mislukken. Toch gelukte het hun een paar personen, die in minner goede verhouding tot de gemeente stonden, te winnen. Dit verlies werd echter weêr opgewogen door den overgang

van een paar Katholieken elders, zoodat over het geheel het getal Katholieken in dit ressort niet toenam.

In het begin van Februari 1890 kwamen dertien Roomschen te Tanawongko tot de Evangelische gemeente over; zij zijn niet in deze opgaven vermeld. Van Roomsche zijde werden de afvalligen bedreigd met straf van den Pastoor, van den Kontroleur en van God. Zij kwamen geheel uit eigene beweging over. In dit ressort vindt men de meeste Roomschen te Taratara. Het schijnt, dat aldaar krachtig voor Rome gewerkt wordt. Ook te Lemo zijn er velen. De gemeente te Ronotongkor bleef, niettegenstaande beproevingen van Roomsche zijde, sterk in den strijd. Al de Roomschen, die daar gevonden worden, zijn van Woloan gekomen.

Te Remboken. ressort Langowan, gingen twee personen, vader en kind uit de Protestantsche gemeente tot de Roomsche kerk over. De vader was weduwnaar, en leefde nu geruimen tijd met eene vrouw buiten echt. Door de kerkeradsleden werd hij opgewekt, een wettig en christelijk huwelijk te sluiten. In stede van daaraan gevolg te geven, voegde hij zich bij de Roomschen; men zou óók kunnen zeggen: bij de ontvredenen. De vrouw, met wie hij buiten echt leeft, wil, tot nu toe althans, hem in zijn overgang niet volgen. De persoon, die te Parepei tot de Evangelische gemeente terugkeerde, deed dat met oprechtheid, geheel uit innerlijken aandrang. Zijne vrouw had indertijd niet met hem willen overgaan tot de Roomsche kerk. De persoon, die te Tompasso tot ons terugkwam, handelde met weinig overtuiging. Vroeger volgde hij zijn' vader, toen deze Roomsch werd. Nu deze overleden is, keerde hij tot ons terug.

Te waardeeren is, dat de Regeering de huwelijken in 1888 van Roomsche zijde, in strijd met de bestaande bepalingen, op eigen gezag gesloten, voor ongeldig verklaard, en daaraan de noodige publiciteit gegeven heeft. De bevolking heeft daarin het bewijs gezien, dat de Pastoor, evenmin als de hulpprediker, eigenmachtig kan handelen, maar zich ook aan wet en regel moet onderwerpen.

Het kwam ons geraden voor, deze „Toelichtingen” op te nemen in de „Aanteekeningen.” In het „Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie” zouden zij minder goed op hare plaats zijn.

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa-

H. ROOKER.

STATISTIEKE OPGAVEN.

van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken, in de Minahassa, gedurende het jaar 1889, behoorende bij het „Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1889.”

DISTRICT.	PLAA'S.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volvas- senen.	Kindren.	Totaal.		
<i>Gorontalo</i>	Gorontalo	C Rogge.	—	8	8	3	3
<i>Menado</i>	Menado	J. ten Hove.	51	241	292	9	37
„	Kairagi	„	—	1	1	—	—
„	Kajoewatoe	„	1	4	5	4	3
„	Paniki di-atas	„	5	16	21	—	4
„	Paniki-di-bawah	„	20	21	41	4	4
„	Pandoe	„	—	9	9	3	1
„	Talawaän	„	—	6	6	—	—
„	Tiwoho	„	—	2	2	1	—
„	Tongkeina	„	5	12	17	5	2
„	Menado-toewa	„	7	61	68	—	—
„	Bonaken	„	21	32	53	2	—
„	Sawangan	„	—	10	10	5	3
„	Kamanta	„	—	12	12	—	4
„	Toumboeloan	„	1	4	5	—	—
<i>Bantik</i>	Boeha	„	—	2	2	—	—
„	Bengkol	„	—	2	2	—	—
„	Talawaän	„	1	5	6	—	—
„	Kalasei	E. W. G. Graafand.	—	—	—	—	—
„	Malalajang	„	—	—	—	—	—
<i>Tombariri</i>	Tanawangko	„	5	39	44	22	9
„	Lemo	„	4	13	17	—	6
„	Lola	„	—	12	12	—	13
„	Ranotongkor	„	1	12	13	—	2
„	Taratara	„	2	30	32	—	8
„	Woloan	„	3	28	31	3	5
„	Mokoepa	„	—	3	3	—	—
„	Poëpoh	„	—	—	—	—	2
„	Koemoer-Arakan	„	—	—	—	—	—
„	Sondaken	„	—	3	3	—	1
„	Sendoek	„	—	19	19	—	4
<i>Kakaskassen</i>	Kajawoe	„	—	8	8	—	1
„	Kenilo	„	3	8	11	3	1
„	Tinoör	„	3	10	13	—	3
„	Tateli	„	—	3	3	—	1
„	Koka	„	—	—	—	3	1
„	Waremboengan	J. ten Hove.	2	3	5	2	2
„	Lotta	„	2	18	20	—	6
<i>Transp.</i>			137	555	792	69	126

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwas- senen.	Kindren	Totaal.		
		<i>Transp.</i>	137	555	792	69	126
<i>Kakakassen</i>	Kali	J. ten Hove.	3	16	21	6	1
"	Koka	"	6	7	13	—	6
"	Kakakassen	J. Louwerier.	29	71	100	60	23
<i>Maoembi</i>	Maoembi	J. ten Hove.	1	12	13	5	10
"	Kolongan	"	—	6	6	13	4
"	Soewaan	"	2	2	4	1	3
"	Koewil	"	—	9	9	5	4
"	Kaleosan	"	—	3	3	—	—
"	Gangga	"	12	20	32	3	—
"	Talisei	"	8	14	22	2	—
"	Kahoekoe	"	—	—	—	—	—
"	Bangka	"	10	25	35	2	—
"	Lompias	H. J. Tendeloo.	—	7	7	1	4
"	Kokolé	"	—	4	4	—	—
"	Kaweroean	"	—	5	5	—	1
"	Paalaten	"	—	9	9	—	—
"	Batoe	"	—	13	13	25	—
"	Wérot	"	—	5	5	—	—
"	Likoe pang	"	—	19	19	9	1
<i>Tonsea</i>	Ajermadidi	"	2	41	43	50	22
"	Toemaloentoeng	"	—	50	50	50	16
"	Kassar	"	—	49	49	22	9
"	Lembéan	"	—	28	28	22	8
"	Tréman	"	—	64	64	3	12
"	Kéma	"	—	33	33	4	6
"	Tontalette	"	—	7	7	2	1
"	Tandjoeng-mérah	"	—	8	8	1	2
"	Lilang	"	—	17	17	2	3
"	Waléo	"	1	12	13	20	2
"	Suwar gan	"	—	16	16	3	16
"	Tanggari	"	—	10	10	—	1
"	Sampiri	"	—	14	14	—	2
"	Roemengkor	"	6	10	16	4	2
"	Soekoer	"	—	21	21	—	4
"	Laikit	"	—	35	35	22	13
"	Tatelloe	"	—	36	36	41	16
"	Talawaan	"	—	18	18	—	9
"	Mapangit	"	—	29	29	—	3
"	Tetei	"	—	9	9	—	4
"	Tonsealama	H. Rooker.	—	22	22	—	4
<i>Tondano-Touljan</i>	Roëng	"	—	27	27	—	5
"	Toetoe	"	—	14	14	—	3
"	Rinegetan	"	—	19	19	—	7
"	Toukoeramber	"	—	15	15	—	2
"	Wewalintouan	"	—	22	22	—	7
"	Rerewokan	"	—	17	17	—	1
"	Watoelambot	"	—	31	31	—	6
"	Wewelen	"	—	19	19	—	5
"	Koija	"	—	44	44	113	12
"	Tataaran	"	—	76	76	—	14
"	Marawas	"	—	3	3	6	—
"	Koeloh	"	—	3	3	10	—
		<i>Transp.</i>	217	1623	1940	576	400

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwas- senen.	Kinderen.	Totaal.		
<i>Tondano-Toulian</i>	Tondengan	<i>Transp.</i> H. Rooker.	217	1623	1940	576	400
	—	14	14	31	7
	—	22	22	27	4
	—	23	23	35	—
	—	15	15	—	1
	—	15	15	—	4
	—	12	12	19	2
	—	14	14	23	3
	—	12	12	21	1
	—	18	18	27	4
<i>Tondano-Touloemamb.</i>	Kinjar	—	39	39	—	2
	Taler	—	27	27	—	1
	Liningaan	—	18	18	—	—
	Katingolan	—	20	20	—	3
	Kendis	—	22	22	—	1
	Wengkol	—	12	12	—	2
	Ranowanko-atas	—	8	8	—	1
	Loean	—	20	20	—	7
	Papakelan	—	12	12	26	4
	Toulian-ketjil	—	21	21	—	9
	Watoemea	—	17	17	18	1
	Toelap	—	6	6	17	7
	Laloempei	—	3	3	16	4
	Ranowanko-bawah	—	7	7	10	1
	Komby	—	14	14	—	7
	Sawangan	—	7	7	—	2
	Kolongan	—	8	8	15	2
	Rerer	—	17	17	21	3
	Makolisoeng	—	8	8	25	3
Kinaléson	—	1	1	—	—	
<i>Tomok-Sarongsong</i>	Roeroekan	—	21	21	24	8
	Koemelemboeai	—	9	9	12	—
	Tomohon	J. Louwerier.	7	196	203	33	46
	Sarongsong	—	48	48	15	14
	Ramboenan	J. A. T. Schwarz.	1	10	11	23	8
	Sawangan	—	5	5	—	—
	Pinars	—	1	18	19	7
	Lahendong	—	28	28	—	5
	Tondango	—	18	18	—	—
	Pangolombian	—	1	25	26	3
<i>Langowan</i>	Kembes	J. ten Hove.	2	28	30	—	1
	Langowan	M. Brouwer.	5	294	299	—	60
	Atep	—	9	9	16	4
	Palamba	—	7	7	—	—
	Talawatoe	—	14	14	—	—
<i>Kakas-Remboken</i>	Kakas	—	143	143	—	42
	Posso	—	48	48	—	7
	Panassen	—	17	17	—	6
	Toulian	—	22	22	—	4
	Kaweng	—	13	13	—	6
	Kajoewatoe	—	10	10	—	1
	Karor	—	6	6	—	—
	Sombokel	—	1	1	—	4
<i>Transp.</i>			284	3045	3369	1052	711

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwas- senen.	Kinderen.	Totaal.		
			234	3045	3389	1052	711
<i>Kakas-Remboken</i>	Touloemebet	M. Brouwer.	—	8	8	—	—
"	Remboken.....	"	—	174	174	—	35
"	Kasoeratan	"	—	31	31	—	4
"	Parépei	"	—	25	25	—	3
<i>Kawangkoan</i>	T'ompasso	"	4	125	129	—	23
"	Tollok	"	—	22	22	—	4
"	Kanonang	"	—	29	29	—	15
"	Kawangkoan.....	J. A. T. Schwarz.	—	89	89	—	24
"	Tondegasan.....	"	—	35	35	—	4
"	Kajoewi.....	"	—	19	19	—	—
"	Tombissian-atas	"	8	57	65	—	2
"	Toemaloentoeng	C. J. van de Liefde.	—	15	15	14	7
"	Woewoek	"	—	30	30	22	1
"	Roemoën-atas	"	—	22	22	9	9
"	Lansot	"	—	25	25	16	4
"	Wiauw	"	—	8	8	7	1
"	Lapi.....	"	—	19	19	14	—
"	Talaitad	"	—	7	7	8	2
<i>Souder</i>	Souder.....	J. A. T. Schwarz.	19	39	58	—	29
"	Kolongan-atas	"	—	22	22	—	8
"	Kiawa	"	20	54	74	—	18
"	Leilem	"	3	32	35	—	15
"	Tintjep	"	9	33	42	—	4
"	Timboekar	"	—	12	12	—	2
"	Tangkoenei	"	—	3	3	2	—
"	Soeloëen	"	1	31	32	—	2
"	Pinapalangkow	"	5	15	20	—	3
"	Kapaja.....	"	—	22	22	—	—
"	Moenté	"	—	11	11	25	—
"	Toempaän	C. J. van de Liefde.	—	9	9	14	7
"	Matani	"	—	3	3	2	1
"	Popontolen	"	—	4	4	—	2
"	Léléma	"	—	8	8	—	—
"	Paslaten.....	"	—	8	8	—	1
"	Soeloe	"	1	7	8	—	—
"	Sinèngkeian.....	"	—	—	—	—	—
"	Masing	"	—	1	1	—	—
"	Poparen	"	—	5	5	—	—
<i>Tombassian</i>	Amoerang	E. W. G. Graafland.	—	47	47	32	6
"	Boejoengon.....	C. J. van de Liefde.	—	10	10	11	6
"	Bitoen	"	—	10	10	6	5
"	Ranomes	"	—	7	7	—	3
"	Fondan	"	—	2	2	—	6
"	Lopana	"	—	3	3	—	3
"	Pinalin.....	"	—	6	6	—	—
"	Ritei	"	—	8	8	—	5
"	Malinos	"	—	8	8	—	2
"	Malikoe.....	"	—	9	9	—	4
"	Kaneian	"	—	19	19	6	9
"	Pinamorongan	"	—	19	19	—	—
"	Koréng	"	1	14	15	4	1
<i>Roemoën</i>	Roemoen-bawah.....	"	1	33	34	—	13
		<i>Transp.</i>	306	4289	4695	1244	1004

DISTRICT.	PLAATS.	Predikant of Hulpprediker.	Aantal Gedoopten.			Aantal zang- lidmaten.	Aantal ingezeg- huwelijken.
			Volwas- senen.	Kindere- n.	Totaal.		
		<i>Transp.</i>	306	4289	4695	1244	1004
<i>Roemoën</i>	Wakan.....	J. S. de Vries.	—	9	9	13	—
"	Eloesan.....	"	—	9	9	3	2
"	Pondos.....	"	—	4	4	9	4
"	Tewassen.....	"	—	9	9	26	4
"	Teép.....	"	—	—	—	—	1
"	Tawaäng.....	"	3	12	15	13	—
"	Radei.....	"	7	27	34	16	7
"	Tenzah-Sonder.....	"	—	3	3	4	3
"	Pakoe-Weroe.....	"	5	24	29	4	2
"	Pakoe-Oerei.....	"	7	13	20	13	2
"	Boijong.....	"	8	7	15	12	1
<i>Tompaso</i>	Polgar.....	"	1	2	3	—	—
"	Ongkow.....	"	2	—	2	—	1
"	Pitjoean.....	"	2	6	8	32	7
"	Lompad.....	"	—	10	10	10	4
"	Poöpoeh.....	"	38	76	114	23	2
"	Mapolo.....	"	1	22	23	5	—
"	Pontak.....	"	—	22	22	15	5
"	Raanan.....	"	2	3	5	6	—
"	Motoling.....	"	—	20	20	28	6
"	Wanga.....	"	—	9	9	6	5
"	Tokin.....	"	1	18	19	16	2
"	Karimbow.....	"	—	14	14	30	9
"	Woewoek-Malola.....	"	—	7	7	12	4
"	Koemelebocaaï.....	"	—	26	26	6	11
<i>Passan-Ratahan-</i>							
<i>Ponosakan</i>	Ratahan.....	N. Rinnooij.	3	71	74	3	2
"	Pangoe.....	"	1	5	6	1	—
"	Wioi.....	"	—	7	7	—	—
"	Bethénan.....	"	—	1	1	—	1
"	Soemampouw.....	"	—	1	1	—	—
"	Lisoeng.....	"	—	6	6	—	—
"	Tatengeaan.....	"	—	2	2	—	—
"	Wionw.....	"	—	2	2	—	1
"	Wongkai.....	"	2	6	8	2	—
"	Liwoetoeng.....	"	—	26	26	—	—
"	Watoeliné.....	"	—	7	7	—	—
"	Bélang.....	"	—	1	1	—	—
"	Malompar.....	"	—	13	13	—	—
<i>Tonsawang</i>	Moendoeng.....	"	—	7	7	—	2
"	Tombatoe.....	"	6	15	21	16	5
"	Kali.....	"	3	9	12	14	3
"	Silian.....	"	1	15	16	1	7
"	Loboe.....	"	10	12	22	25	4
		<i>Totaal.</i>	409	4947	5356	1608	1111

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

AANTEEKENINGEN

op de Statistieke opgaven over 1889.

De Hulpprediker M. Brouwer te Langowan kon, van verlof uit Nederland teruggekeerd, tegen het einde van November 1889, de gemeenten in het ressort van dien naam, weder overnemen. De Hulppredikers, tijdelijk belast met de zorg voor die gemeenten, werden, tengevolge daarvan, van die zorg ontheven. De Hulpprediker van Tondano doopte in bedoeld ressort 2 volwassenen en 711 kinderen; de Hulpprediker van Sonder 4 volwassenen en 176 kinderen; de Hulpprediker van Ratahan 30 kinderen; terwijl door den Hulpprediker Brouwer zelf nog 3 volwassenen en 81 kinderen gedoopt werden.

De huwelijksinzegeningen, eigenlijk voltrekkingen, werden voor het meerendeel verricht door de inlandsche leeraars. Dezen daartoe de bevoegdheid verkregen hebbende, vergemakkelijkt ten zeerste de zaak voor de betrokken personen.

De acht eerstgenoemde plaatsen in het district Tondano-Toulian vormen, met de acht eerstvermelde id het district Tondano-Touloemambot, de hoofdgemeente Tondano, ofschoon verscheidene gemeentewerkzaamheden afzonderlijk in de kampongs plaats hebben, zooals ten deele de catechisatie's, en geheelijk de maandelijksche bidstonden, terwijl iedere kampong eigen ouderlingen en diakenen heeft, is de gemeente één. De godsdienstoefeningen, Avondmaalsvieringen en de Doopbediening, hebben voor de geheele gemeente plaats.

Elders vormen eenige kleine plaatsen, dicht bij elkander gelegen, oftewel eene kleine in de nabijheid eener groote met deze, ééne gecombineerde gemeente. Zóó b.v. in het ressort van den Hulpprediker van Sonder, Kolongan-atas met Sonder; in dat van den Hulpprediker van Amoerang, Boejongon en Bitoen; Ranoméa, Pondan en Lopana; Toempaän en Matani; Roemoön-atas en Lansot. In de verschillende plaatsen dier gecombineerde gemeenten worden onderscheidene godsdienstige

werkzaamheden verricht, doch bij godsdienstoefening en bediening der plechtighsden zijn die één.

Men zal ontwaren, dat de getallen gedoopte kinderen en volwassenen, aangenomen lidmaten en ingelegende huwelijken, weinig verschillen met die van Ult°. 1888, en vroegere jaren. Deze omstandigheid wijst op het feit, dat de gemeenten gevestigd zijn; dat steeds enkele heidenen tot haar toetreden; dat het catechetisch onderwijs geleidelijk voortgaat; dat het huwelijk in eere blijft; en dat de overgangen tot de Roomsche kerk tot heden niet zóó ingrijpend zijn op de samenstelling der Evangelische gemeenten.

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. BOOKER.

RECAPITULATIE. A.

DISTRICT.	Aantal Gedoopten.			Aantal aan- genomen lidmaten .	Aantal inge- zegende huwelijken .
	Vol- wassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Gorontalo	—	8	8	3	3
Menado	111	431	542	38	58
Bantik	1	7	8	—	—
Tombariri	15	159	174	25	50
Kakaskassen	48	146	194	74	45
Maocmby	33	153	186	66	27
Tonsca	9	529	538	246	155
Tondano-Toulijan	—	425	425	312	88
Tondano-Touloemambot	—	287	287	150	60
Tomohon-Sarongsong	12	406	418	127	91
Langowan	5	324	329	16	64
Kakas-Remboken	—	498	498	—	112
Kawangkoan	12	502	514	90	96
Sonder	58	319	377	43	92
Tombassian	1	162	163	59	50
Roemoën	31	150	181	113	39
Tompasso	47	235	282	189	56
Passan-Ratah -Ponosakan	6	148	154	6	4
Tonsawang	20	58	78	56	21
Totaal	409	4947	5356	1608	1111

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE. B.

PREDIKANT of HULPPREDIKER.	Aantal Gedoopten.			Aantal aan- genomen lidmaten.	Aantal inge- zegende huwelijken.
	Vol- wassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Ds. C. Rogge	51	249	300	12	40
H. Rooker	—	764	764	498	160
H. J. Tendeloo.....	9	569	578	281	157
J. A. T. Schwarz.....	68	578	646	70	134
C. J. van de Liefde...	3	361	364	165	98
J. Louwerier.....	36	315	351	108	82
M. Brouwer	9	998	1007	16	218
J. ten Hove	109	362	471	63	58
N. Rinnooij.....	26	206	232	62	25
E. W. G. Graafhand...	21	193	214	31	57
J. S. de Vries	77	352	429	302	82
Totaal.....	409	4947	5356	1608	1111

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN
in de Minahassa, op ultimo December 1889.

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN. DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen.				Onder wiens leiding.
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet op- komenden.	
1	<i>Tondano</i>	Tondano	F. Tangkouw	152	93	245	205	Roeker. 15 Scholen met gezet opkomende 76,8 %
2	"	Kinaloesan	J. Manoppo.....	9	12	21	20	
3	"	Kolongan	H. Rotinsoeloe.....	47	34	81	62	
4	"	Sawangan	G. da Costa.....	22	24	46	39	
5	"	Ranowangko	J. Regoh.....	46	22	68	53	
6	"	Kajoeroja	Ph. Siwi.....	36	37	73	59	
7	"	Watoemea	M. Legoh	27	36	63	57	
8	"	Tandengan	W. Rantoeng	48	40	88	50	
9	"	Seretan	E. Limpelehe	24	26	50	41	
10	"	Maoemby	D. Popal	27	12	39	34	
11	"	Palolosan	A. Pandailaki	33	23	56	29	
12	"	Papakelan	J. Wageij	40	35	75	51	
13	"	Marawas	E. Metusala.....	16	10	26	22	
14	"	Koija	P. Toedis.....	57	47	104	70	
15	<i>Tomohon-Sarongs.</i>	Koemelemboeai...	J. Boentoekohoe.	23	21	44	26	
				607	472	1079	818	
16	<i>Tonsea</i>	Soekoer.....	J. Woelloer.....	42	26	68	26	Tendeloo. 11 Scholen met gezet opkomende 49 %
17	"	Tanggari	F. Walanda.....	41	20	61	39	
18	"	Tandjong-merah ..	A. Kawengian	17	6	23	17	
19	"	Mapangit.....	F. Mantiri.....	53	50	103	27	
20	"	Tetei	S. Tirajoh	36	36	72	25	
21	"	Roemengkor	M. Mandagi	22	17	39	32	
22	"	Waleo	E. Sigarlaki	49	30	79	21	
23	"	Kassar	H. Tampi	25	20	45	35	
24	"	Sampiri	J. Pinontoan	30	7	37	24	
25	"	Tontalette	J. Pokasi	23	17	40	20	
26	<i>Maoemby</i>	Kaweroean	A. Lensum	33	23	56	36	
				371	252	623	302	
27	<i>Sonder</i>	Sonder	E. Koho	81	50	131	93	Schwarz. 14 Scholen met gezet opkomende 64 %
28	"	Kiawa	S. Rakian	102	52	154	107	
29	"	Leilem	N. Malingkonor..	61	62	123	54	
30	"	Timboekar	N. Roemokoi	30	13	43	36	
31	"	Tangkoenei	L. Geroeng.....	18	16	34	21	
32	"	Soeloe-oen	A. Sarajar	50	20	70	64	
33	"	Pinapalangkow ..	S. Kamagi	38	30	68	41	
34	"	Kapoja	Th. Sangeroki	54	19	73	47	
35	"	Moente.....	A. Bae	21	11	32	22	
36	<i>Kawangkoan</i>	Kajoewi	N. Momongan	47	33	80	58	
37	<i>Tomohon-Sarongs.</i>	Pinaras	D. Moningka	46	23	69	32	
38	"	Ramboenan.....	H. Kambei	26	3	29	17	
39	"	Tondango	Z. Pio	25	23	48	30	
40	"	Pangolombian	D. Wajong	51	30	81	41	
				650	385	1035	668	

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen.				Onder wiens leiding.	
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet op- komenden.		
41	<i>Tombasian</i>	Pondan	K. Winokan	31	22	53	42	van de Liefde. 18 Scholen met gezet opkomende 78,9 %.	
42	"	Pinalin	K. Egetan	13	13	25	23		
43	"	Ritei	P. Ondang	45	45	90	61		
44	"	Kancian	L. Ratag	65	42	107	103		
45	"	Koreng	Z. Sinjal	34	21	55	49		
46	<i>Sonder</i>	Toempaän	A. Tangkilisan	35	22	57	46		
47	"	Poptolen	O. Pratas	15	10	25	22		
48	"	Paslaten	P. Lintjewas	23	13	41	24		
49	"	Leléma	A. Pangkei	18	22	40	37		
50	<i>Kawangkoan</i>	Roemoön-atas	J. Toemiwa	65	54	119	70		
51	"	Talaitad	O. Ratag	34	36	70	45		
52	"	Toemaloentoeng	P. Rorong	37	24	61	57		
53	<i>Roemoön</i>	Roemoön-bawah	F. Pangkei	34	12	46	44		
				458	336	794	623		Luwat. 3 Scholen met gezet opkomende de 80,3 %.
54	<i>Tomohon-Sarongs</i>	Tomohon	E. Palar	151	74	225	123		
55	"	Sarongsong	S. Rotti	58	19	77	51		
56	<i>Kakaskassen</i>	Kakaskassen	N. Sandah	100	55	155	95		
				309	148	457	368	Brouwer. 18 Scholen met gezet opkomende 61,3 %.	
57	<i>Langowan</i>	Palamba	K. Masinambow	49	19	68	51		
58	"	Talawatoe	J. Geroengan	22	14	36	20		
59	<i>Kakas-Remboken</i>	Panasse	J. Soerentoe	44	18	62	20		
60	"	Toulian	J. Mamahit	58	35	93	55		
61	"	Kaweng	S. Roemondor	62	50	112	59		
62	"	Kajoewato	N. Roemajar	37	21	58	53		
63	"	Sombokei	M. Moemek	7	10	17	14		
64	"	Tuoloeembet	S. Loemoindong	16	6	24	19		
65	"	Kasoeratan	A. Loementah	70	58	128	87		
66	"	Parepei	R. Tampenawas	70	50	120	67		
67	<i>Kawangkoan</i>	Tompasso	G. Tampenawas	120	100	220	154		
68	"	Tollok	M. Mandang	52	44	96	47		
69	"	Kaonang	J. Moemek	60	39	99	49		
				667	466	1133	695	ten Hove. 18 Scholen met gezet opkomende 56,6 %.	
70	<i>Maoemby</i>	Kolongan	P. Samboed	18	20	38	17		
71	"	Soewaän	A. Wariki	15	16	31	18		
72	<i>Menado</i>	Kajoewato	J. Polit	26	12	38	22		
73	"	Paniki di atas	H. Pongoh	36	14	50	20		
74	"	Talawaän	P. Pandi	13	6	19	11		
75	"	Tiwoho	C. Roemambi	20	3	23	19		
76	"	Tongkeina	D. Lantang	25	12	37	18		
77	"	Kamanta	J. Pantouw	31	15	46	35		
78	"	Toemboeloan	L. Montolaloe	12	7	19	10		
79	<i>Tomohon-Sarongs</i>	Kembes	D. Soerentoe	40	10	50	27		
80	<i>Kakaskassen</i>	Warembongan	E. Wawoerengdeng	33	10	43	22		
81	"	Kali	E. Matindas	30	3	33	27		
82	"	Koka	H. Wowor	43	8	51	25		
				342	136	478	271		

Nommer.	NAMEN DER DISTRICTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen.				Onder wiens leiding.
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet op- komenden.	
83	<i>Passan-Ratahan</i>							
84	<i>Ponosakan</i>	Wiau	H. Toemando	15	5	20	12	Rincooij. 9 Scholen met gezet opkomende 60,6 %.
85	"	Benthenan	A. Ikele	9	12	21	20	
86	"	Tatengessan	W. Sandag	17	10	27	16	
87	"	Wioi	H. Walelang	45	28	73	55	
88	"	Watoelnei	J. Kawenas	29	24	53	7	
89	<i>Tonsawang</i>	Bélang	J. Ginsoe	45	10	55	25	
90	"	Kali	G. Mokat	26	15	41	21	
91	"	Silian	F. Siwi	17	18	35	11	
	"	Loboe	J. Pola	25	15	40	18	
				228	137	365	185	
92	<i>Tombaris</i>	Sendoek	J. Raintoeng	45	9	54	35	Graafland. 16 Scholen met gezet opkomende 69 %.
93	"	Lemo	P. Palit	27	8	35	25	
94	"	Ranotongkor	J. Roring	25	18	43	35	
95	"	Woloan	J. Wehantouw	57	35	92	27	
96	"	Mokoepa	M. Sembel	16	9	25	19	
97	"	Poëpoh	S. Siwi	13	7	20	10	
98	"	Koemoë Arakan	Vacant.	—	—	—	—	
99	"	Sondaken	P. Maramis	12	8	20	13	
100	<i>Kakaskassen</i>	Kajawoe	J. Soemendap	35	20	55	31	
101	"	Kenilo	E. Nangka	32	20	52	30	
102	"	Tinoër	S. Lijoew	35	8	43	21	
103	"	Tatelië	M. Sompi	14	7	21	12	
104	"	Koha	L. Poeah	41	20	61	40	
105	<i>Bantik</i>	Poparen	D. Malag	17	5	22	15	
106	<i>Sonder</i>	Kalasei	L. Londong	21	—	21	20	
107	"	Malalajang	Vacant.	—	—	—	—	
				390	174	564	333	
108	<i>Tompasso</i>	Ongkow	H. Moentoe	29	22	51	24	de Vries. 16 Scholen met gezet opkomende 53,4 %.
109	"	Pitjoean	J. Paat	42	32	74	30	
110	"	Lompad	J. Salangka	33	25	58	22	
111	"	Poëpoh	H. Dotoeloeng	42	47	89	79	
112	"	Mapolo	M. Saroinsong	36	29	65	40	
113	"	Raënan	J. Pangkei	34	4	38	29	
114	"	Wanga	A. Lintang	43	28	71	49	
115	"	Tokin	D. Matoellessij	36	25	61	37	
116	"	Karimbow	N. Piring	60	33	93	66	
117	"	Woewoek-Malola	M. Rantoeng	30	33	63	24	
118	<i>Roemoën</i>	Eloesan	J. Tanor	32	30	62	30	
119	"	Pondos	J. Wineroengan	21	18	39	36	
120	"	Tewassen	J. Rimpowatoe	32	20	52	39	
121	"	Tawaäng	Ch. Tanor	30	15	45	24	
122	"	Radei	P. Poenoë	19	14	33	10	
123	"	Pakoe-Oerei	J. Warong	49	26	75	36	
				568	401	969	566	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER HULPPREDIKERS.	NAMEN DER RESSORTEN.	Aantal Scholen.	Getal kinderen.			
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet op- komenden.
H. Rooker	Tondano	15	607	472	1079	818
H. J. Tendeloo	Ajermadidi	11	371	252	623	302
J. A. T. Schwarz	Sonder	14	650	385	1035	663
C. J. van de Liefde . . .	Amoerang	13	453	336	789	623
J. Louwerier	Tomohon	3	309	148	457	368
M. Brouwer	Langowan	13	667	466	1133	695
J. ten Hove	Maoemby	13	342	136	478	271
N. Rinnooij	Ratahan	9	228	137	365	185
E. W. G. Graafland . . .	Tanawangko	16	390	174	564	333
J. S. de Vries	Koemelembocasi	16	568	401	969	566
	Totaal	123	4585	2907	7492	4824

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingsvereniging in de Minahasa,

H. ROOKER.

AANTEKENINGEN

*op den Staat der Genootschapscholen in de Minahassa,
op ultimo December 1889.*

Een 123 tal scholen zijn in dezen Staat vermeld. In het district Tonsea zijn thans drie scholen meer aanwezig dan ultimo 1888. Het zijn de N°. 23, 24 en 25. Ook het district Roemoön telt ééne school meer dan het vorige jaar, en wel No. 119.

De school te Koemoe-Arakan, No. 98, is nog steeds gesloten, omdat men daarvoor nog geen onderwijzer heeft kunnen vinden. De school te Malalajan, No. 107, is ook tijdelijk gesloten, omdat de onderwijzer in den loop van 1889 ontslagen werd, en er nog geen vervanger voor hem gevonden is.

Wegens groote reparatie's aan, en verbouwing van het kerkgebouw te Sonder, waarin ook school wordt gehouden, werd de school te Sonder, No. 27, sedert 7 October gesloten.

Ook gedurende 1889 was de opkomst der schoolkinderen gering op de marktdagen te Sonder, Toempaän, Kawangkoan en Tomohon. Dit geldt op Maandag voor de scholen te Kapoja, Pinapalongkow en Moenté, N°. 34, 33 en 35; op Woensdag voor de scholen te Soeloe-oen, Moenté, Tangkoenei, Timboekar, Sonder, Leilem, Kiawa, Ramboenan, Pianas en Tondango, N°. 35, 31, 30, 27, 29, 28, 38, 37 en 39; op Donderdag voor de scholen te Kiawa en Kojoewi, N°. 28 en 36; op Zaterdag voor de scholen in het district Tomohon-Saronsong en de school te Leilen, N°. 37-40 en 29.

De Hulpprediker van Sonder teekende deze opmerking aan op den Staat der scholen in zijn ressort. Daarin is eene bijdrage gegeven voor de rechte beoordeeling der scholen, zoo wat gezette opkomst, als wat resultaat van het onderwijs aangaat.

Elders zullen de marktdagen ook wel in meerdere of mindere mate nadeeligen invloed op de trouwe opkomst der leerlingen uitoefenen, al is dat niet opzettelijk vermeld.

De school No. 1 wordt door bijzondere fondsen onderhouden. Zij wordt tot de Genootschapsscholen gerekend, doch

gewoonlijk gemeenteschool geheeten. De Evangelisch-christelijke gemeente te Tondano draagt echter luttel bij tot hare instandhouding.

De collecten in de maandelijksche bidstonden, de bijdragen voor het Genootschap en de liefdegiften voor onderling hulpbetoon, zijn door het Genootschap voor de scholen bestemd. Toch moet het voor het onderhoud van deze een grooter bedrag afzonderen, dan door vermelde inkomsten verkregen wordt, zoodat de Minahassa-gemeenten kunnen gezegd worden nog niet voor de helft in de kosten voor de scholen te voorzien.

Het blijft steeds dringend noodig, de scholen in de Minahassa zoowel in Nederland als hier te lande, aan de belangstellende liefde van welgezinden aan te bevelen.

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

Nog eens: INDISCHE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Pandji-laras. — Door J. KREEMER.

Een weinig ten westen van Soembër-poetjoeng (Sëng-goeroeh-Malang), treft men ergens op een sawah eene hoogte aan, volgens de Inlanders de siti-inggil — plaats van vorstelijke receptie — waar Z. H. Djôjô-Koesoemô het vermaarde hanengevecht organiseerde met Pandji-laras. Tot op den huidigen dag wordt deze plek, die geacht wordt historische beteekenis te hebben, als gewijden grond beschouwd, en daarom dan ook geregeld schoon gehouden. Gedurig ziet men er liefhebbers van hanengevechten om er, den geest van Djôjô-Koesoemô, zegen te vragen op hun wreede vermaken.

Pandji-laras is voor den Javaan een aantrekkelijke figuur. Verongelijkt, onbekend, uitgeworpen, komt hij langs wonder-vollen weg tot zijn recht.

Het jonge mensch had een haan, die telkens op zonderlinge manier kraaide: „blak, blak, koekoek, kloeroek!” Hij alleen kon de vreemde geluiden van het dier beantwoorden. „Je bent”, zoo antwoordde hij dan, „de haan van Pandji-laras; zijne moeder is in de alas (bosch); zijn vader is in de stad.” Het was zijn gewoonte het antwoord dadelijk en luide te geven. Men moet weten, dat de oude koningin voor dood werd gehouden; zij leefde intusschen stilletjes diep in het urwald, terwijl de vorst vroolijk en wel op de hoofdplaats resideerde. Het koningskind was met zijne moeder der vergetelheid prijs gegeven.

Wat was de zaak? Koning Djôjô-Koesoemô had nevens zijne koninklijke echtgenooten nog menige bijvrouw. Eene der meest door hem geliefden werd eens zeer krank. Al de leeraars (panditô's) en kluzenaars (tôpô's) uit het geheele rijk door Z. M. ontboden, vermochten haar niet te genezen, al moesten zij het ook besterven. De vorst toch kon niemand, met genezende kracht be- gaafd, in leven laten, die zijn teeder beminde sêlir niet kon herstellen. Er was geen mensch, die dit vermocht. Helaas! steeds erger werd haar kwaal; tot Z. M. op een keer de kranke met nadruk vroeg wat toch de oorzaak kon zijn van zoo bitter een lijden. „Och”, zei ze, „als u het dan weten wilt, de koningin, die mijn dood heeft gezworen, heeft mij betooverd, en ik zal niet genezen zoolang zij in leven is.” Na dit gehoord te hebben ging de koning ziedende van toorn naar de vertrekken van de padmi, greep haar met volle hand bij de haren, sleepte haar voort en overlaadde de arme, zonder iets te zeggen, met trappen en schoppen. Deze, op niets kwaads bedacht, gilde en schreeuwde het uit, onderwijl vragende wat toch haar misdaad kon zijn. Djôjô-Koesoemô, door het nijldige heen, verwaardigde haar met geen enkel woord. Hij kon het evenwel niet over zijn hart verkrijgen, de nu deerlijk mishandelde, bovendien hoog zwangere, te dooden. Het was daarom, dat de koning besloot zijn patih – groot- vizier, eerste minister – te roepen. Dezen gelastte hij, zijn gemalin te dooden, diep in het bosch. Door twee pages (panakawan's) vergezeld – de een heette Sêtoentô, de ander Pôtrô-Këntjônô – voerde de patih de koningin mede naar het urwald. Den geheelen langen weg deden de pages niets dan weenen, zoo akelig droevig vonden zij den opgedragen last. Ter plaatse gekomen, trok de groot- vizier de schede van zijn zwaard. Gereed den doodelijken

slag toe te brengen, begon de padmi erbarmelijk te gillen, gelijktijd vragende, wat haar misdaad dan toch kon zijn. Dit was onzen patih te kras. Het zwaard ontviel zijne hand, terwijl hij H. M. nederig om vergeving vroeg. Na haar slechts de oogen te hebben uitgestoken, keerde hij terug, de gemalin van zijnen vorst overlatende aan de panakawan's. „Zorg goed voor haar; bouw haar een passend verblijf; wat mij betreft ik kan mijne koningin niet ombrengen; ik zal Z. M. echter te kennen geven, dat ik haar onthalsd heb.” Met deze woorden nam de patih afscheid van de beide pages. Deze waren erg verblijd, dat de zaak dus gelooopen was. Zoo spoedig zij maar konden, richtten zij een voegzaam gebouwtje op. Nauwelijks gereed, bracht de vorstin een jongen ter wereld, dien zij Pandji-laras noemde. Het kind groeide hoogst voorspoedig op.

Eens op een dag, Pandji-laras was al groot, kwam een wouw aangevlogen. Hij had een kiekentje in den bek. Boven den panggoeng – de hoogte waar moeder en zoon samen neêr zaten – gekomen, ontglipte het slachtoffer aan zijn klauwen, en viel toevallig juist in den schoot van den prins. Overtuigd, dat hem een groot geluk was te beurt gevallen, nam hij 't arme diertje op en verpleegde het met de meeste zorg, Wij hebben reeds gehoord met welk gevolg.

Toen de haan strijdvaardig kon heeten, vroeg Pandji-laras zijne moeder verlof om hem te laten vechten. Hij wilde daartoe naar het dorpsland gaan. De koningin was daar evenwel in het geheel niet voor. „Misschien” zoo sprak H. M. „wordt je door eenig wild dier besprongen. Bovendien, geld voor weddenschappen heb je niet.” De ondernemende jongeling gaf het echter niet op. Hij moest en hij zou gaan. Zijne moeder behoefde zich over

niets bezorgd te maken. Eindelijk gaf zij al weenende hare toestemming. Aan de beide pages droeg zij op den prins te vergezellen en terdege op hem te passen.

Na geruimen tijd was Pandji-laras het bosch heelhuids door geworsteld, en bereikte hij, door zijne beide trouwe geleiders vergezeld, de eerste désa. Met den loerah zette de prins al dadelijk een boom op van belang. (1) Tot deze hem ten laatste vroeg: „maar jongeheer, wat is eigenlijk het doel van uw komst?” Pandji-laras antwoordde: „Och, dat is van geenerlei aanbelang. Het is er mij alleen om te doen mijn haan eens in het strijdperk te brengen, eens te probeeren.”

„Nu, dat kan wel,” zei het désahoofd, „hoe wil u, om iets wedden of zoo maar?”

„Natuurlijk, volgens de gewoonte, iets inzetten. Maar geld heb ik niet. Doch ik verwed er mijn kop onder. Als mijn haan het verliest, moet u mij maar onthelzen. Mocht u dat niet over u kunnen verkrijgen, dan zullen wij, mijn beide panakawan's en ik, u tot knechten zijn.”

„Nee jongeheer, zoo moet je niet spreken, je bent nog jong. Later zou je er spijt van hebben.”

Pandji-laras gaf het echter niet op. De weddenschap ging door. Al de liefhebbers in de désa verzamelden zich voor de woning van het dorps hoofd om het schouwspel aan te zien. Onderlinge weddenschappen werden aangegaan. Slechts een paar ondernamen het te wedden op den haan van Pandji-laras.

De haan van den loerah verscheen in de strijd baan: een forsk, krachtig dier. Zoodra men hem ontwaarde, ging er een luid hoerah! op. Welhaast liet Pandji-laras

(1) Indisch: voerde hij een langdurig onderhoud.

Red.

zijn haan ook los. De beide kamphanen tegenover elkaar gekomen, hieven een alles overstemmend kukeleku! aan. Als de haan van den prins kraaide, antwoordde deze als gewoonlijk: „je bent de haan van Pandji-laras, zijne moeder is in de alas, zijne vader is in de stad.” De haan van het dorpshoofd viel het eerst aan, en het wekte verbazing, dat de haan van den vreemdeling zich niet alleen niet verdedigde, doch zelfs niet eens zich bewoog. Aan het hoerah geschreeuw kwam dan ook geen einde. Ten laatste echter zette de haan van Pandji-laras zich in postuur. Daar waagde hij den aanval. Het geschreeuw der lieden nam in hevigheid toe, naarmate de strijd der dieren op leven en dood scheen te gaan. Op eens sloeg de haan van den prins zijn sporen in den kop van den tegenstander, en spleet dien in twee. De trotsche strijder van daar even had het welhaast afgelegd. Met verwondering zag men tot den eigenaar, tot Pandji-laras op. „Welk een schoon jongeling!” was de algemeene uitroep. De vrouwen en meisjes, die tegenwoordig waren, konden de oog en niet van hem afhouden. Dan hoe vreemd, telkens als het zoo militante en prachtige dier kraaide, volgde geregeld het bekende antwoord. Er werd natuurlijk gevraagd en gegist wat die woorden wel mochten beteekenen. Maar niemand durfde het den prins vragen. Men zag daartoe te veel tegen hem op.

Intusschen werd de haan van Pandji-laras steeds meer vermaard, vooral toen eenige hanen van aanzienlijken in de stad het bij hem hadden afgelegd.

Een en ander kwam den vorst Djôjô-Koesoemô ter ooren. Hij verlangde het wonderdier te aanschouwen. De grootvizier werd geroepen.

„Patih! ik heb vernomen, dat een jong mensch van het gebergte, in het bezit van een vechthaan, in mijn gebied

rondwaart. Men zegt, dat zijn kempiaan geen weerga heeft. Nu, dat zou ik wel eens willen zien. Laat hem maar eens tegen een mijner hanen opkomen. Roep den jongeling hier!"

Pandji-laras verscheen. De koning verschrikte. Want hij merkte dadelijk, dat er een bijzondere gelijkenis bestond tusschen hem en dien vreemdeling. Hij deelde dit zijn factotum mede en vroeg: „Patih! zeg mij eens, wiens zoon is die jongeling?"

„Met uw verlof, sire! Het doet mij leed in gebreke te moeten blijven u dit te kunnen ophelderen.”

De vorst richtte zich hierop tot den jongen man zelf.

„Waar kom je van daan, en van wien ben je een zoon, dat je hier zoo met een vechthaan ronddoelt?"

„Met uw verlof, Majesteit! Ik heet Pandji-laras, kom van het gebergte, en ben de zoon van eene arme, zeer deerniswaardige weduwvrouw, diep in het donkere woud.”

„Zoo, zoo! De reden waarom ik je tot me riep is, dat ik je beroemden haan wel eens wil zien. Men heeft mij toch meêgedaald, dat die zijns gelijken niet heeft. Zou je denken, dat hij ook mijn vechthanen overtreft?"

Pandji-laras toonde hierop zeer beleefd, doch zonder meer, den haan aan Z. M. Dadelijk kraaide het dier, en onmiddellijk liet de jonge man het gewone antwoord volgen: „je bent de haan van Pandji-laras; zijn vader is in de stad; zijne moeder is in de alas.” De vorst keek zeer vreemd op.

„Wat! weet jij wat het kloeroek (kukeleku) van dien haan beteekent?"

„Ja, sire! Het beest heeft mij gevraagd hoe zijn meester heet, en van wie deze een zoon is. Ik sta hem dadelijk steeds te woord.

De vorst ontstelde, en zag den jongeling scherp in het

gezicht, bij zich zelven denkende: „hij ziet er wezenlijk uit als een koningskind; en lijkt bovendien zeer op mij.” Na een poosje sprak Z. M. droog en afgemeten zeggende: „Pandji-laras, wat is je inzet? Wat mij betreft, ik verwed tot de helft van mijn rijk.”

„Met uw verlof, M.! ik heb niets om te verwedden. Als mijn haan 't onderspit delft, kan U. M. mij 't hoofd afslaan.”

De koning liet hierop een zijner beste vechthanen in het strijdperk brengen. De prins zette zijn kamphaan in den kring. Beide hanen kraaiden al spoedig om het hardst. De vele toeschouwers schreeuwden als bij een' veldslag. De strijders vlogen op elkaar in, en zaten een poos als aan elkaar vastgenageld. Eindelijk verbrijzelde de haan van den jongeling met één slag den kop van zijn tegenstander. Een andere koninklijke haan werd gehaald, en nog weder een, doch allen ondergingen het zelfde lot. De panakawan's hadden een plezier van de andere wereld; zij dansten van blijdschap, en hieven een luid gejuich aan. De aandacht van den vorst was nog niet op deze menschen gevallen. Nu Z. M. hen zoo zag tandakken, herkende hij ze dadelijk. Wat mocht toch dit zijn? De geheele vroegere historie met zijn padmi stond hem op eens schrikwekkend voor oogen. De vorst riep den patih.

— „Ik zie daar twee mannen tandakken in het strijdperk. Zijn dat niet Sëtoentô en Pôtrô-Këntjônô?”

De patih stond als aan den grond genageld. Zou het dan nu uitkomen, dat hij indertijd het koninklijk bevel onuitgevoerd had gelaten?

Pas na een poos bevestigde hij het vermoeden van den vorst. Hij moest nu de beide panakawan's voorbrengen. Z. M. begon hen te vragen.

— „Wie is toch de jongeling die ge begeleidt?”

— „Met uw verlof, o, koning! geen ander dan uw eigen

zoon. Z. H. is geboren uit Z. M. gemalin, door Z. M. ter dood gedoemd, maar door den patih bij 't leven gespaard."

De koning, dit hoorende, kon niet spreken van aandoening. Werktuigelijk daalde hij af van zijn elpenbeenen troon, omhelsde en besnoof Pandji-laras op het innigst, waarop hij sprak: "dit is geen toeval mijn kind. Dit is van den Albestuurder. Maakt je moeder het nog wel, lieveling?" Pandji-laras viel aan de voeten zijns vaders neêr, en zeide: "ja door uw zegen, mag moeder zich naar omstandigheden in welstand verheugen."

— "Wel! Well! En waar is zij op het oogenblik?"

— "Met uw verlof, moeders verblijf is diep in het woud."

Pandji-laras werd thans naar het kasteel geleid, waar zijne moeder eens troonde. Doch wat zag hij bij den ingang van het koninklijk slot? . . . Boven de deur hingen twee menschelijke oogappels (pupillen). "Aan wie behooren die?" vroeg hij dadelijk aan zijne pages. Sëtoentô, die meestal het woord deed, deelde hem nu mede, dat zij de uitgestoken oogappels van zijne moeder waren. Pandji-laras bezon zich niet lang. Aanstonds nam hij ze af, en zoodra hij daartoe verlof had van Z. M., ijldde hij naar de plaats, waar de beklagenswaardige vrouw zich bevond. In een oogenblik waren de oogen ingezet en volkomen gezond, door de wondermacht van den nu overgelukkigen zoon. Welhaast liet nu de vorst zijn padmi halen, en even als vroeger weêr wonen in het paleis. Aan den zoo droevigen als akeligen tijd werd liefst niet meer gedacht.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

Javaansche volksverhalen, door Ph. BIEGER.

Er leven onder de Javanen tal van verhalen, die, als zij gezellig bij een gezeten zijn, te berde gebracht worden; die de ouden van dagen ook wel aan hunne kinderen en kleinkinderen vertellen. De volgende volksverhalen zijn als zoodanig te beschouwen.

I.

Hoe de luchtscheepvaart tijdens Brô-widjôjô, laatsten koning van Môdjô-pait in werking kwam, en waarom de Chineezee veel slimmer zijn dan de Javanen.

Brô-widjôjô was een machtig vorst. Tijdens zijne regering bloeiden de schoone kunsten, oude handschriften werden verzameld en gerangschikt, of wel de geschiedenissen uit den voortijd werden te boek gesteld, poëzie en kunst betwisten elkaâr den voorrang. Onder de schoone kunsten werd ook de schilderkunst beoefend, en „Soengging Poerbongkôrô” was een der meest gevierde kunstschilders aan 't hof van Brô-widjôjô. En terwijl lusttuinen werden aangelegd, pachttereinen uitsluitend tot vermaak van den vorst werden afgebakend en met wild uit 't bosch gevuld, en kunstige vijvers werden aangelegd, droeg zijne Majesteit aan Soengging Poerbongkôrô op, om 't portret, levensgroot, van hare Majesteit de koningin te schilderen. Poerbongkôrô toog aan 't werk, en zijne pogingen om den koning een levend beeld van hare Majesteit aan te bieden,

werden met den besten uitslag bekroond. Reeds was 't portret af, toen onze kunstschilder een ongeluk had: er viel een spatje verf op zeker lichaamsdeel van hare Majesteit en wat Soengging Poerbongkôrô ook verzon, die smet kon hij niet meer wegwerken. Wat nu te doen? 't Portret was af, en 't was hoog tijd het nu Zijne Majesteit aan te bieden. Poerbongkôrô besloot, wat er ook mocht geschieden, het maar zoo af te leveren, wellicht zou Zijne Majesteit het niet bemerken. Zijne Majesteit was opgetogen door de schoonheid en 't welgelijken van 't beeld; maar merkte toch ook de smet. In 't begin deed Brô-widjôjô of 't zijne aandacht ontging, en beloonde den schilder; maar den volgenden dag werd deze aan 't hof geroepen, dewijl de vorst hem verdacht van ongeoorloofde handelingen met hare Majesteit de koningin. En hoe Soengging Poerbongkôrô van zijne onschuld getuigde, de vorst was niet te vreden te stellen. Na eenige dagen besloot de koning hem te straffen, en daartoe liet hij een heel grooten vlieger maken, zóó groot, dat Soengging Poerbongkôrô gemakkelijk er op plaats kon nemen. De vlieger werd opgelaten, en de arme kunstschilder zat er op. Nu had Zijne Majesteit van te voren reeds bevel gegeven aan de mannen, die den vlieger oplieten: Zoo dra de vlieger flink hoog staat, snijdt ge 't touw door, en laat Soengging Poerbongkôrô maar varen. En het geschiedde alzoo; de vlieger stond zóó hoog, dat men hem haast niet meer kon zien, en toen werd het touw doorgesneden. En daar dreef de kunstschilder heen, maar kwam gelukkig in China weer neêr, en dáár, vervuld met leed over den ondank van Brô-widjôjô, onderwees hij de Chineezen in 't kunstschilderen en andere wetenschappen en kunsten, en van dien tijd dateert de meerdere kennis en schranderheid van den Chinees boven den Javan.

II.

Waarom het rijstgewas nu en dan door de muizen (ómó tikoes) wordt verwoest.

Onder de regeering van een der vorsten van Pônô-rôgô bevond zich op den berg Tjoembri een zeer groote vogel, pëksi Bëri geheeten. Hij hield verblijf in een zeer groote bamboe, en wel een bamboe pëtoeng, de grootste bamboesoort, die op Java gevonden wordt. Deze vogel was zeer wreed, een roofvogel in den volsten zin des woords. Hij stelde zich niet tevreden met 't stelen van kippen, schapen en geiten, maar doodde ook menschen, paarden, buffels, koeien enz. Werd hier geen raad geschaft, dan zou gansch Pônô-rôgô verwoest worden. Er werd gezocht, maar niemand gevonden, die den vogel pëksi Bëri vermocht te doden. En wat al slachtoffers maakte die vogel, pëksi Bëri! Dagelijks werden de lijken, zoo van menschen als van dieren, bij hopen gevonden.

Zijne Majesteit de koning van Pônô-rôgô was „besluiteloos, zijn raad radeloos en 't volk reddeloos” verloren. Maar — hoe dan ook, er moest raad worden geschaft. Zekeren nacht kon de koning niet slapen, steeds verdiept in 't bepeinzen van middelen. Eindelijk kwam zijne Majesteit op eene goede gedachte, stond op en zef in zich zelve: „beter een half ei dan een leêge dop.” Des morgens werd de gansche raad bijeen geroepen, en liet de koning bekend maken: „Wie van mijne onderdanen, den vleugel-roover en dief, den pëksi Bëri, doodt, wordt mijn schoonzoon en krijgt mijn halve koninkrijk. „Wie slechts in staat is dezen vogel te doden” verklaarden de ambtenaren aan 't volk „hij zij een machtig of gering mensch, een vrije of een slaaf, hij wordt onderkoning.” Maar hoe aanlokkelijk deze belooning ook mocht zijn,

niemand bood zich aan, geen mensch dorst den strijd met dezen vogel onderstaan.

Evenwel door de ontferming van den „Eenig Heilige” kwam er uitkomst. Op zekeren dag maakten drie vrienden hunne opwachting bij den rijksgroute. Het waren 1° een muis, Tikoes djanggôdô poetih genaamd, 2° een kat, Koetjing tjondrô môwô geheeten en 3° de hond, Bělang-joeng-jang bijgenaamd. Zij boden zich aan en wilden 't ondernemen, den vogel pěksi Běri te dooden. Zijner Majesteits eerste minister was niet weinig verbaasd, deze drie dieren, in plaats van menschen te zien, die 't dorsten wagen, den vogel te dooden. Hoe zou de minister 't aanleggen met zulk een voorstel bij den vorst aan te komen. Maar de hond en zijne makkers, des ministers verlegenheid bespeurende, zeiden: „Gij moogt ons vrijelijk dooden, als wij dien vogel niet ombrengen.”

Het werd den koning aangezegd, en de drie gezellen werden in zijne tegenwoordigheid gebracht. „Durf gijlieden den vogel pěksi Běri dooden?” zoo sprak de vorst. En de hond en de muis en de kat antwoordden als uit ééne mond: „wij durven, en doen wij 't niet, dan mag uwe majesteit ons dooden.” „Goed”, sprak de koning, „ga, en bij welslagen zal uw loon u niet ontgaan.”

Daarop verwijderden zich „Tikoes djanggôdô poetih, Koetjing tjondrô môwô en sěgawon (de hond) Bělang-joeng-jang”, en gingen aan 't werk. De muis maakte een opening in de bamboe en kon er nu gemakkelijk in opstijgen, tot op de plaats waar pěksi Běri zat; zij beet bij beetjes de hechtste pennen in zijne vleugels door. De kat moest toezien waar de vogel zou vallen, en de hond den vogel verder afmaken. En zoo geschiedde het — pěksi Běri was gevallen en verder gedood.

Na volbracht werk gingen onze drie vrienden tot den

koning, en vroegen hun loon. De vorst van Pônôrngô wist eigenlijk niet goed, hoe zulk een dienst aan deze dieren naar waarde te beloonen. De hond en de kat mochten aan 't hof blijven, en kregen de beste beentjes en kluijjes en melk, zooveel zij lustten, en de muis kreeg een groot stuk rijstveld om dáár over zijne medemuizen als koning te heerschen. Maar ziet, telken jare als de opbrengst van dat stuk land voor het muizenleger te gering is, dan verspreiden zij zich, en de Javaan klaagt over de muizenplaag.

III.

Het bezoek der Wijzen uit het Oosten aan het kindeke Jezus. (1)

Op Maandag den 25sten December van 't eerste jaar onzer tijdrekening, overeenkomende met het 699ste jaar in het Hindoe tijdvak „Pantjômô” genaamd en met het 5083ste zonne- of 5235ste maanjaar van Adam gerekend, behaagde het den Heere God Kang-Djeng-Nabi Ngisô te doen geboren worden uit Déwi Marjam. Een en ander werd beschreven in de Djitap-sôrô en eensluitend met de geschriften: „Moesarar en Djoesalqoebèt.” Deze geboorte had plaats in 't Joodsche land, of wat 't zelfde is in 't land Israël, door de Europeanen tegenwoordig de stad Jeruzalem genoemd. Toen Kang-Djeng-Nabi Ngisô een maand oud was, besloot Sang-Jwang-Djagad Nôtô, wien door zijne hooge wijsheid niet onbekend was, dat Kang-Djeng-Nabi Ngisô reeds geboren was, hem een bezoek te brengen en nam zijne vijf zonen meê. Hij vond het evenwel beter eerst onzichtbaar een kijkje te nemen,

(1) Naar de Pôrômô-jogô, uitgegeven bij Kalff te Soerakarta 1884, bladz. 91.

daarna konden hij en zijne zonen zich dan wel zichtbaar maken. De reis duurde niet lang, immers hij en zijne mindere goden bezaten het vermogen om lange of korte reizen eenvoudig door de lucht te maken, wat vooral in dien tijd wel zoo gemakkelijk was, daar Daandels de wegen op Java nog niet in orde had laten maken. Sang-Jwang-Djagad Nôtô ging dus op reis naar 't land Israël. Toen hij nu dat kindeke op Marjams schoot daar zoo heel eenvoudig zag liggen, was hij niet weinig verwonderd; evenwel het kindeke omstraalde toch een heerlijke glans, wel een bewijs, dat het in waarheid de beminde van God was. Volgens de prophetiën zou dit kindeke de gansche wereld in macht overtreffen, en toch nu, reeds een maand oud, was het in grootte en voorkomen niet onderscheiden van andere kinderen van dien leeftijd. Sang-Jwang-Djagad Nôtô zeide tot zijne zonen (maar onhoorbaar voor Marjam, ook waren zij altijd nog onzichtbaar in de lucht): „Deze is het van wien gezegd is, dat hij in macht en wondervermogen mij zou overtreffen en ziet, hij kan nog niet eens loopen, en onderscheidt zich niet van andere zuigelingen.” Met dat Sang-Jwang-Djagad Nôtô dit zeide, werd zijn linkerbeen dor (was als uitge-teerd). Hij schrikte niet weinig, en gevoelde, dat hij zich dit door 't misnoegen van den zuigeling op den hals had gehaald. Ten laatste ontstak hij in toorn, en besloot beide den zuigeling en zijne moeder te verderven. Zijne zonen zouden hem helpen. Maar hoe Sang-Jwang-Djagad Nôtô zich ook inspande, welke krachten hij ook aanwendde, 't bleef alles zonder uitwerking, hij was machteloos tegenover den zuigeling, en toen hij 't waagde, in de nabijheid van den zuigeling te komen viel Sang-Jwang-Djagad Nôtô in onmacht. Nu besloot hij maar in den wil van God te berusten, en hij vond zijn troost in de gedachte, dat

Kang-Djěng-Nabi Ngisô volgens de voorzeggingen toch maar een korten tijd op aarde zou blijven.

Daarop vertoonden zich Sang-Jwang-Djogad Nôtô en zijne zonen, en boden Marjam hunne offers, bestaande in zijde, ten einde voor luijers te kunnen gebruikt worden, ten bewijze van hunne waarachtige onderwerping aan Kang-Djěng-Nabi-Ngisô. Van dien tijd nam Sang-Jwang Djagad Nôtô den bijnaam van Sang-Jwang-Lěngin aan, verdween daarop terstound, en begaf zich met zijne zonen naar zijn paleis op den top van den Imô- Lôjô (Himalaja) ook wel Těnqoeroe genaamd, waaraan Sang-Jwang Goeroe of Bathôrô Goeroe zijn' naam ontleent.

IV.

Strijd van Sang-Jwang-Djagad Nôtô met Kang-Djěng-Nabi Ngisô. (1)

Toen Kang Djeng Nabi Ngisô in 't achttiende jaar van onze tijdrekening mondig was geworden, (in 't jaar 707 van de Hindoe-tijdrekening en in 't zonnejahr 5101 of maanjaar 5263 na Adam) had hij reeds zijn werk als godsdienstleeraar aangevangen. Toen ook baden hem de discipelen, kluizenaars en godsdienstleeraars, zeggende: „O, onze Heer en ons hoofd, wien alle macht deelachtig zijt, die rein zijt van alle zonde, die waardig zijt te beschermen en te behoeden alles wat door God in de wereld werd geschapen, moge het u behagen, alle Déwa's, die zich goden belijden en hun' zetel hebben op den berg Těnggoeroe (Imô-lôjô) te verdelgen. Maar Kang-Djěng-Nabi Ngisô vond bezwaar deze bede te verhooren, omdat hij van God dienaangaande nog geen aanwijzing ontvangen had. Maar door 't herhaalde bidden en smeeken

(1) Pôrômô-jogô, bladz. 111.

zijner discipelen, die op de zaak bleven aandringen, besloot Ngisô er gevolg aan te geven. Terwijl hij in 't gebed den wil Gods dienaangaande wenschte te verstaan, werd hij terstond in den geest en had hij het lichaam reeds afgelegd. Zijne bede werd verhoord, wat hij wenschte kwam, wat hij wilde was. Daarop nam hij klei, kneedde deze tot een bal, en schiep er een duif uit, welke de bestemming ontving alle goden te verdelgen. 't Was de wille Gods, dat deze klei een duif was geworden om te vernielen door vergift. Zij steeg op, recht hemelwaarts naar 't Oosten. 't Was Sang Jwang Djagad Nôtô reeds bekend, dat Ngisô deze duif had geschapen en met zwaar vergift ten strijde had toegerust. Hij riep alle Déwa's en Widô-dari's voor zich. Niet lang daarna schoot de duif uit de lucht neêr en kwam ook voor Sang Jwang Djagad Nôtô. Door den wil van den Allerhoogste God kon de duif de spraak der menschen en zeide: „O Bathara Goeroe, 't zij u bekend, dat ik gezonden ben op last van Kang Djëng Nabi Ngisô, den waarlijk door God beminde, die beleden wordt, de geest Gods te zijn. Tot u allen is 't bevel, mij te volgen, opdat gij den waren godsdienst moogt verstaan, den waren God moogt aanbidden, Hem, die alles geschapen heeft. Gaat niet voort, u zelven als God te laten aanbidden; want de Heer der wereld is slechts Hij God almachtig; weigert gij, dan verdelg ik u oogeblikkelijk. Sang Jwang Djagad Nôtô werd door deze toespraak niet 't minste getroffen, wel overtuigd, dat deze duif niet bij machte was de goden te verdelgen; integendeel hij ontstak in toorn, en wenkte alle Déwa's en zijne zonen, op de duif aan te vallen; maar zij hadden buiten den waard gerekend, hun aanval was of zij op eene schaduw aanvielen; de duif steeg opwaarts, en hoe hoog de goden haar in de lucht vervolgden, de duif ging nog hooger, en

uit alle openingen van 't lichaam der duive stortte een regen van vergift op den heelen godenbent. En deze stortvloed van vergift verblindde hen zóó, dat niemand hunner de duif kon zien, of nabij komen. Zoo vloog de duif in kringen rondom 't godenverblijf van Sang Jwang Djagad Nôtô, zonder op te houden vergift te doen regenen. Niemand der goden kon dit vergift weerstaan; 't was tienmaal heeter dan vuur.

De goden en godinnen schreeuwden, raasden en tierden en liepen als gekken door elkaâr, en niet slechts hadden de goden 't zoo kwaad te verantwoorden, maar duizenden der bewoners van Vóór-Indië stierven ten gevolge van dit vuur. Destijds werd Indië door deze zware ramp vreeselijk geteisterd. Sang Jwang Djagad Nôtô was buiten raad; hij kon wel niet anders doen dan met zijne vrouw en kinderen en gansche familie Indië verlaten en de vlucht nemen, den Imô-lôjô vaarwel zeggen en door de lucht zijne vlucht naar 't Zuid-Oosten voortzetten. Maar werwaarts zij zich vluchtende begaven, zij werden achtervolgd door de duif, welke zich steeds in kringen boven de vluchtenden verhief, zonder ophouden een regen van gift op hen doende neêrdalen. Boven beschrijving was de ellende der Déwa's, alleenlijk Sang Jwang Wisnoe bleef ongedeerd; op hem had het gift geen vat (kalis ing wisô), want Wisnoe kende en geloofde Kang Djëng Nabi Ngisô als den geliefde Gods; dat hij medegevoerd werd in de vlucht der Déwa's, was alleen om zijn' vader Sang Jwang Djagad Nôtô niet te verlaten. Al vluchtende waren de Déwa's, Widôdôrô's en Widôdari's over den Indischen Oceaan gekomen, en te Soemmôtrô aangekomen. Dit was een zeer lang eiland, was toen nog één met wat tegenwoordig Poelô Djôwô (Dôwô, lang, verwisselde Sang Jwang Goeroe in Djôwô) genoemd wordt.

Maar ook hier op Soemôtrô achtervolgde de duif de goden. Toen dacht Sang Jwang Djagad Nôtô aan zijn zoon Wisnoe, dat deze een onoverwinnelijk held was, en zeide tot hem: „Zeg, Wisnoe! wij hebben ons rijk reeds verlaten, zijn al vluchtende hier aangekomen en toch vervolgt deze duif ons nog steeds, 't is nu genoeg, help ons. Wisnoe was zich reeds vroeger bewust, wel in staat te zijn, deze duif van kant te maken, maar dorst zijn vader niet voorkomen om zijne diensten aan te bieden. Oogenblikkelijk begaf hij zich nu in 't gebed, en in den geest legde hij 't lichaam af, nam zijn Tjôkrô, deed haar heen snellen en doodde de duif, welke op de helling van den berg Marapi, in de streken van Padang nederstortte. Ter plaatse, waar zij viel, ontstond een meer en wel met giftig water. De val der duif had verschrikkelijke natuurverschijnselen ten gevolge: geluiden als van duizend donderslagen op eenmaal; drie dagen lang heerschte er volslagen duisternis, ten bewijze dat de wonderduif van Kang Djëng Nabi Ngisô was omgekomen. De Déwa's, Widôdôrô's en Widôdari's stonden te sidderen en te beven; maar toen nu de zon langzamerhand doorkwam, bekwamen zij eenigermate en smachtten van dorst. Aan de zijde des bergs zagen zij nu een meer met het helderste water, en niemand vermoedde, zelfs ook Sang Jwang Djagad Nôtô niet, dat dit water giftig was. Als om strijd togen zij aan 't drinken, en ziet! allen stierven en hunne lijken bedekten den oever des meers. Maar Sang Jwang Djagad Nôtô gevoelde nog intijds de hitte van dit vergiftige water in zijne keel, spuwde het spoedig uit, en . . . bracht er zijn leven nog gelukkig af, maar hield toch sedert een witte plek in den hals. Hoe verbijsterd en verslagen hij nu was, bij 't zien van al die doode Déwa's, Widôdôrô's en widôdari's behoeft niet gezegd te worden. Van dat gansche

leger, hij alleen over! Gelukkig werd hij gedachtig een wondermiddel te hebben, waarmede hij al de gevallen kon redden. Het water des levens, de levenwekker der wereld, was in de kruik „Manik Astô Ginô”.

De kruik „Manik Astô Ginô openende, liet hij 't kostelijke godenvocht „Tirtô Këmandanoe” op de lippen der Déwa's, Widôdôrô's en Widôdari's droppelen en . . . zij herleefden allen. Van toen af nam Sang-Jwang-Djagad Nôtô den bijnaam van Sang-Jwang Nilô Kontô aan, en wel tengevolge van zijn gebrek: een witte vlek aan den hals.

Nu kon de godendrom wat verder oostwaarts gaan; doch zij namen ook wat rust voor 't lichaam en verlustigden zich in den geest bij 't zien van zooveel natuurschoon. Bergen en dalen, de bosschen en de schoone zee wedijverden in pracht en majesteit. En niet weinig stonden allen verwonderd te kijken, dat dit eiland als zonder einde scheen. Al reizende waren zij tot op Bali gekomen, maar ook dit stuk land was toen nog één met Java, en daarom gelijk we boven aanhaalden, vond Sang-Jwang-Djagad het goed, dit lange, lange eiland Djôwô (1) te noemen. Sang-Jwang-Djagad vestigde zich op den berg Mahendrô (Lawoe).

(1) In een ander werk wordt verhaald, dat Sang-Jwang Goeroe dat lange (Dôwô) eiland den naam van Djôwô gaf.

Uit het Koloniaal verslag van 1890.

(*Hoofdstuk C. §§ 1-20*).

(*Wat daarin voorkomt over godsdienstzaken*).

§ 2. *Java en Madura.*

In de residentie Bantam bleef, na het herstel der door de Tjilegonsche onlusten van Juli 1888 verstoorde rust, het bestuur voortdurend een wakend oog houden op hen, die geacht konden worden met de door de Regeering tot onderdrukking van de oproerige beweging genomen maatregelen, niet ingenomen te zijn. Om zich over die maatregelen, en meer bijzonder over de verbanning van een' hadji, tot wiens aanhangers zij in 1888 behoord hadden, te wreken, hadden in het voorjaar van 1889 eenige kwaadwilligen in de afdeeling Serang het plan gesmeed om bij gelegenheid van het op den laatsten dag der poeasa (31 Mei) te Serang door den regent te geven feest, die hoofdplaats af te loopen en de aanwezige Europeanen te vermoorden. Dank zij de waakzaamheid van het bestuur werd deze nieuwe samenzwering tijdig ontdekt en door de opvatting van de voornaamste deelnemers vrijdeld. Vier hunner (drie godsdienstleeraars en een desahoofd), die, ook door het aandeel, dat zij in de onlusten van 1888 genomen hadden, voor de rust en orde in Bantam gevaarlijk moesten worden geacht, werden bij Gouvernementsbesluit dd. 11 October 1889 n°. 8 op verschillende plaatsen buiten Java geïnterneerd.

Geruchten omtrent een voorgenomen opstand in Djokjokarta, meer bijzonder tegen het sultansbestuur, welke opstand zou moeten uitbreken ter gelegenheid van de in September 1889 door den sultan te geven feesten in verband met het meerderjarig worden van diens vermoedelijken opvolger, gaven aanleiding tot de ontdekking van den hoofdaanlegger, zekeren DOELMADJID, een goeroe uit Kadoe, die een' vrij grooten

aanhang bezat, daar het aantal zijner moerids (leerlingen) reeds meer dan 1000 bedroeg. De verdachte werd tijdig gevat, terwijl hij zich met een paar volgelingen in Blitar (residentie Kediri) ophield. Ook op een paar voornamen moerids van DOELMADJID werd in Djokjokarta de hand gelegd. Bij gouvernementsbesluit dd. 10 Mei 1890 n°. 26 is aan dit drietal mede een verblijfplaats buiten Java aangewezen, en wel aan DOELMADJID de hoofdplaats Amboina en aan zijne twee in Djokjokarta gearresteerde handlangers respectievelijk Ternate en Muntok.

Ten aanzien van een' anderen goeroe, KASANBESARI geheeten, die zich al sedert jaren in Djokjokarta ophield en aldaar onder hoog- en laaggeplaatsten vele vereerders telde, die hem het bezit van bovennatuurlijke krachten toeschreven, kwam aan het licht dat de Regeering ter zake van zijn verleden nog met hem af te rekenen had. In 1849 namelijk was hij wegens deelneming aan eene samenzwering tot het verwekken van een' opstand in Midden-Java levenslang naar Menado verbannen, en tijdens zijne ballingschap werd hij medeplichtig aan het namaken van papieren-geld, ter zake waarvan hem in 1853 eene veroordeeling trof van vijf jaren dwangarbeid in den ketting buiten het eiland Celebes. Nadat hij die straf in de residentie Amboina had ondergaan, was KASANBESARI door een verzuim niet naar Menado teruggezonden. Hij is nu in Maart jl. in verzekerde bewaring genomen, ten einde alsnog naar zijn vroeger ballingsoord te worden teruggevoerd.

Op godsdienstig gebied viel, na de onderdrukking der Tjilegonsche onlusten, in de residentie Bantam eene reactie waar te nemen; de destijds gebleken overmoed der mohammedaansche voorgangers maakte plaats voor vrees, en slechts aarzelend traden sommige personen weder als kiai of goeroe op. Niettemin blijft de Bantamsche bevolking, vooral in het noordelijk deel van het gewest, zich kenmerken door strenge opvolging van de voorschriften der mohammedaansche leer, terwijl verschillende godsdienstige geschriften, zelfs door eenvoudige lieden, ijverig worden gelezen. Tegen het gevaar

dat deze geloofsijver bij voortduring eene aan het Gouvernement vijandige strekking zal behouden, meent men een waarborg te vinden in de omstandigheid, dat de van landswege bezoldigde panghoeloe's bij de landraden thans tevens in de moskeeën als voorgangers (imam) optreden en deze geestelijken zoowel het vertrouwen van het bestuur als van de bevolking genieten. Ook elders op Java bleef over het algemeen onder de mohammedanen een opgewekt godsdienstig leven waar te nemen, zij het ook dat in bijna alle gewesten aan de bedevaart naar Mekka minder werd deelgenomen dan in 1888.

Wat de evangelisatie betreft, valt inzonderheid te wijzen op eene niet onaanzienlijke toeneming van het aantal inlandsche christenen in de residentie Djokdjokarta, waar zich onder hen ook verscheidene dessahoofden moeten bevinden. In sommige dessa's bouwden de bekeerlingen kerkjes, waar de godsdienst-oefeningen door inlandsche voorgangers worden geleid, terwijl een te Poerworedjo (Bagelen) gevestigde zendelingleeraar de algemeene leiding daarvan heeft. Over het geheel waren de overige op Java toegelaten zendelingleeraren van verschillende kerkgenootschappen in 1889 weder niet zonder vrucht werkzaam.

§. 5. *Sumatra's Westkust.*

Hoewel in enkele streken van dit gouvernement mohammedaansche ijveraars in de weer waren, en hier en daar de erkende geestelijkheid trachtten te overvleugelen, kwam het gelukkig tot geen openlijke botsingen. Vooral in de mohammedaansche gedeelten der residentie Tapanoli heerschte een opgewekt godsdienstig leven, blijkbaar uit de voortgaande oprichting van nieuwe en soms kostbare bedehuizen en uit het toenemend aantal bekeerlingen onder de heidenen in Sipirok en Padang Lawas. Een aantal lieden in laatstgemelde afdeeling, die, in overleg met den sedert kort te Sipjngat gevestigden zendeling-leeraar, voor eene op te richten school reeds de materialen hadden verzameld en op het punt stonden voor het Christendom te worden gewonnen, werden in enkele dagen tot den Islâm bekeerd door den, met twee hadji's,

derwaarts gekomen mohammedaanschen geestelijke van Sipirok. Ook een fanatiek Tobanees, met name SECH HASSAN, ijverde in Padang Lawas zeer voor het Mohammedanisme, en betoonde zich zoo aanmatigend tegenover de hoofden des lands, dat dezen hem bij het bestuur aanklaagden de oude Battaksche adat te willen omverstootten. Hij wist zich echter aan het tegen hem in te stellen onderzoek te onttrekken door heimelijk het gewest te verlaten en naar de Oostkust te gaan.

Voor de uitbreiding van enkele devoties, vooral van de „naqsabandyah” en de „sjataryah”, werd nog steeds geijverd. In de afdeeling Priaman (Padangsche Benedenlanden) stonden deze secten tegenover elkander op eenigszins gespannen voet.

Van de bedevaart naar Mekka werd in 1889 een vrij druk gebruik gemaakt, waartoe velen zich in staat zagen gesteld door de sommen, die zij in handen kregen wegens de ont-eigening der voor den spoorweg benoodigde gronden en de verdienste die de aanleg hun opleverde. Over 't algemeen kan gezegd worden, dat aan den titel van hadji in dit gewest geen bijzondere invloed wordt ontleend. Zij, die de bedevaart volbracht hebben, verrichten gelijkelijk met anderen de heeren-diensten en zij voorzien bijna allen door handel of landbouw in hun onderhoud.

Tegenover de mohammedaansche propaganda kan ook ge-wezen worden op uitbreiding van het Christendom, niet slechts in Toba en Silindong, maar ook in het reeds genoemde Sipirok, zoo mede op het eiland Nias; terwijl voorts wordt bericht, dat heidenen en christenen in deze streken elkander zeer goed verdragen. Sinds Februari 1889 bevindt zich ook een zendeling-leeraar op Poeloe Tello, behoorende tot de zuidelijk van Nias gelegen groep der Batoe-eilanden. De door hem geopende school werd druk bezocht, echter niet zoozeer door inboorlingen dan wel door Maleiers en Chineezers.

Op Nias is de invloed van ons gezag hoofdzakelijk merkbaar in het betrekkelijk kleine, onder geregeld bestuur staande, zoogenaamde rapatgebied van Goenoeng Sitoli ter noordoostkust en in de Maleische nederzettingen aldaar. Ook door de

christen-zendingen, die allen binnen het gouvernementsgebied gevestigd zijn, wordt aldaar veel ten goede gewerkt, ofschoon er nog geen sprake is van gewichtige veranderingen in het volksleven hunner gemeenten. (1)

§ 6. *Benkoelen.*

Feiten van politieke beteekenis vielen in dit gewest niet voor.

Ofschoon ook onder de mohammedanen in Benkoelen verschillende mystieke devoties, waaronder die der „naqsa-bandyah” en der „sjataryah”, verbreid zijn, deden zich echter geen verschijnselen van geestdrijverij voor. Onder de heidensche bewoners der bovenstreken breidde de Islâm zich uit. Te Soengei Idjoe in de afdeeling Mokko Mokko kwam in 1889, onder de leiding van een Korintjiër, eene geestelijke school tot stand, die twaalf leerlingen telde. Omtrent de terugkeerende bedevaartgangers geldt hetzelfde als in 't vorig verslag nopens de Lampongsche Districten werd gemeld, dat zij namelijk, voor zoover niet tot eene geestelijke betrekking groepen wordende, steeds hun vroeger bedrijf weder opvatten, zondor in hunne omgeving bijzonderen invloed uit te oefenen. Verreweg het grootste gedeelte onderhoudt zich dan ook met handel en landbouw.

De voor het bekeeringswerk in het berglandschap Pasoemah Oeloe Manna gevestigde Roomsche-katholieke missionaris mocht er in slagen aldaar een achttal personen het Christendom te doen aannemen.

§ 8. *Palembang.*

Bewegingen op mohammedaansch godsdienstig gebied werden in het gewest niet waargenomen. Evenwel breidt ook hier de Islam zich gaandeweg uit, doch niet onder de zoogenaamde, meerendeels in de beneden-afdeelingen wonende Koeboes, met welken stam het overig deel der bevolking weinig aanraking heeft.

(1) Het aantal christenen bedraagt nog slechts eenige honderden. Volgens opgaven over 1885 beliep het, met inbegrip van de onvolwassenen, 460, en volgens opgaven over 1888 en 1889 achtereenvolgens 569 en 649.

§ 9. *Oostkust van Sumatra.*

Ofschoon algemeen onder het mohammedaansche deel der bevolking een meer opgewekt godsdienstig leven werd waargenomen, uitte zich dat niet op een wijze, die onze tusshenkomst of bijzondere maatregelen noodig maakte. De bedehuizen werden over het algemeen wat drukker bezocht dan in vroegere jaren en de voorgeschreven gebeden meer algemeen verricht. Intusschen was de propaganda, die de Islam maakte, van zeer geringe beteekenis. Slechts enkele reeds onder de Maleiers gevestigde Battaks gingen tot dien godsdienst over, maar in de zoogenaamde Doesoën zelve kwam dat niet voor. Wat de hadji's betreft, deze worden gezegd aan dien titel alleen dan eenig bijzonder aanzien te ontleenen wanneer zij zich door andere hoedanigheden boven hunne omgeving verheffen. Als in dit gewest bekende mystieke devoties worden genoemd de „napsabandyah”, de „qadirayah”, de „sjataryah” en de „sammanyah”. De eerstgemelde is het meest verbreid; zij heeft hare leeraren in Deli, Langkat, Serdang en Assahan, en zoowel de sultan van Langkat als die van Serdang worden gezegd met de meesten hunner rijksgrooten daartoe te behooren; in Siak schijnt het aantal harer aanhangers zeer verminderd te zijn. Geen dier secten kwam met de openbare orde in botsing. Door een' van Pinang naar Deli overgekomen Fransch sprekende Hindoe, die het Katholicisme beleed, werd een poging gedaan tot verbreiding van het Christendom, echter zonder gevolg. In Mei jl. is zich in dit gewest (voorloopig in de Battaksche Doesoën) komen vestigen een zendelingleeraar van het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam. Tot eene door dezen te beproeven missie is het initiatief uitgegaan van eenige voorname belanghebbenden bij de tabakscultuur in dit gewest, die aanvankelijk voor den tijd van drie jaren de vereischte geldelijke middelen voor dit doel hebben bijeengebracht.

§ 11. *Banka.*

Uitbreiding van den Islam werd niet waargenomen. Alleen op enkele districtshoofdplaatsen, waar zich Maleiers van

elders gevestigd hebben, wordt het Mohammedanisme met zekeren ernst beleden; de eigenlijke Bankanees is slechts in naam mohammedaan, met eene hoogst oppervlakkige kennis van de islamitische leerstellingen. Het aantal Chineesche en inlandsche christenen (Roomsch-katholieken) nam door vertrek als anderzins in 1889 belangrijk af.

§ 12. *Billiton.*

De berichten omtrent de door de bevolking beleden godsdiensten komen met die der vorige verslagen overeen.

§ 13. *Westerafdeeling van Borneo.*

Het Mohammedanisme onderging gedurende 1889 onder de heidensche bevolking van dit gewest geen noemenswaardige uitbreiding. Omtrent de van Roomsch-katholieke zijde beoogde missie onder de Dajaks van de afdeelingen Sambas en Montrado en van de Boven-Kapoeas waren, bij de afsluiting van dit gedeelte van het verslag, geen nadere bijzonderheden vernomen.

§ 14. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

Bewegingen op mohammedaansch godsdienstig gebied werden niet waargenomen, terwijl de Islam langzaam, doch gestadig vorderingen maakte onder de heidensche Dajaks. Voor de evangelisatie werd het aantal zendingposten in dit gewest met twee vermeerderd, welke in het stroomgebied van de Kahajan gevestigd zijn.

§ 16. *Menado.*

Het godsdienstig leven der mohammedanen in dit gewest bleef zich door opgewektheid kenmerken. In de streken aan de Tomini-bocht, voornamelijk in het landschap Posso, trachten in den laatsten tijd mohammedaansche handelaren propaganda te maken onder de Alfoeren van den stam Tolage. Op de Sangi-eilanden breidt de evangelisatie zich merkbaar uit, en in de Minahassa is het aantal heidenen, door overgang zoowel tot de Protestantsche als tot de Roomsch-katholieke belijdenis, tot enkele honderdtallen teruggebracht. Te Taboekan op Groot-Sangi heeft de aldaar gevestigde

zendingleeraar eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs opgericht, waar ook de Nederlandsche taal wordt onderwezen en die reeds door een 20-tal leerlingen wordt bezocht. Over het geheel wordt in de christelijke gedeelten van dit gewest door de hoofden veel werk gemaakt van de opvoeding hunner familieleden, door hen hetzij de Europeesche lagere scholen, hetzij de school voor zonen van inlandsche hoofden te Tondano of die voor meisjes te Tomohon te doen bezoeken. Velen spreken dan ook zeer goed de Nederlandsche taal, en er vertoont zich een streven naar toenadering tot den Europeaan, ook wat de ontwikkeling betreft. In Gorontalo en op de Sangi-eilanden zenden eenige hoofden hunne zonen naar de Minahassa ter school.

§ 17. *Amboina.*

Voor zoover bekend, vond gedurende 1889 uitbreiding van het Mohammedanisme alleen plaats in het oostelijk gedeelte van Ceram en op sommige der Zuidooster-eilanden. Echter maakte ook de evangelisatie gestadig vorderingen, vooral op West- en Midden-Ceram. Tegen eene verwezenlijking van het denkbeeld om op Oost-Ceram eene Rooms-katholieke missie te beproeven, heeft onlangs de Indische Regeering verklaard geene bedenkingen te hebben. Het op de Kei-groep voorbereid wordende missiewerk belooft te Toeal, de aanvankelijk gekozen standplaats der twee in 1888 derwaarts vertrokken Rooms-katholieke missionarissen, geen kans van slagen, omdat op die handelsplaats de Islam reeds te diep is ingeworteld. Een der missionarissen is dan ook in 1889 als hulp priester naar de residentie Timor vertrokken, doch de andere meent een geschikt arbeidsveld te hebben gevonden op een tegenover Toeal gelegen eiland, waar de heidensche bevolking geneigd schijnt het Christendom te omhelzen. Bedoelde geestelijke was nu voornemens zijne standplaats over te brengen naar Langgoer, eene groote kampong, één uur roeiens van Toeal verwijderd.

§ 18. *Ternate.*

In de streken van dit gewest waar de christelijke propa-

ganda werkzaam is, werden in 1889, naar bericht wordt, weder eenige bekeerlingen gemaakt. Inzonderheid was dit het geval onder de werklieden der Batjan.maatschappij. Het mohammedanisme breidde zich niet merkbaar uit. Veelal echter gaan Alfoersche vrouwen tot den Islam over, wanneer zij huwen met mohammedanen.

§ 19. *Timor en onderhoorigheden.*

In die gedeelten van het gewest waar het Christendom onder de inlanders meer of minder wortel geschoten heeft, neemt het aantal bekeerlingen, zij het ook in geringe mate, steeds toe. In de over 1889 ontvangen bestuursberichten komen te dien aanzien geen andere bijzonderheden voor dan dat de sedert Maart van dat jaar te Laocera op Soemba gevestigde Rooms-katholieke missionaris reeds spoedig op vrij bevredigende uitkomsten van zijn zendingarbeid kon wijzen.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Verslag van mijne verrichtingen en bevindingen over het jaar 1890, door J. K. WIJNGAARDEN.

Wij schrijven thans 1891. Een geheel jaar ligt weder achter ons, en onwillekeurig rijst de vraag: „Wat bracht het? Wat gaf het mij?” Welke treurige herinneringen worden er bij mij gewekt, nu ik mij zet om een overzicht te geven van hetgeen er in het afgelopen jaar in mijnen werkkring voorviel! 1890, gij waart het jaar mijns heils, gij kunt getuigen van geluk en vrede; maar tevens, welk een ramspoed bracht gij mij! Gij zaagt het, hoe de zwaarste slag des levens mij trof. Met goeden moed traden wij den nieuwen tijdkring in, mijne vrouw en ik. Met al den gloed eener eerste liefde begonnen wij ons werk; wij aanvaardden den strijd. Met Gods hulp zouden wij nuttig werkzaam zijn op Savoe.

En hoe was het einde van het jaar? Mijne trouwe hulpe, mijne voortreffelijke Echtgenootte werd van mijne zijde weggenomen; de Heer riep haar tot zich, en ik bleef alleen op Savoe achter, bleef alleen staan voor den arbeid, en voor den strijd, dien wij hier te voeren hebben. Het is mij bang te moede, nu ik een' blik sla op den afgelegden weg. Maar 's Heeren wegen en gedachten zijn hooger dan de onze. Dit trooste mij en geve mij kracht tot voorwaarts gaan, opdat ik niet met trage hand en slappe knie ter neder zitte!

Van groote gebeurtenissen heb ik niet te gewagen. Wat van belang is voor Savoe en zijne bewoners, heeft weinig beteekenis voor de buitenwereld. In Februari stierf de radja van Seba, Lazarus Rohi Djawa, ouderling der gemeente Seba. Over zijn persoon en karakter uit te weiden, is niet noodig, na 't geen ik reeds over hem schreef.

Zijn broeder, Alexander Rihî Djawa, werd zijn opvolger. Tot dusver heeft deze beantwoord aan de goede verwachtingen, die wij van hem koesterden. Hij is vriendelijk en behulpzaam, en wat meer zegt, hij doet zijn best de zaken van zijne lieden te behartigen. Zijn overleden broeder was een echt Oostersch vorst; hij nam wat hij gaarne had. Op die manier eigende hij zich heel wat wederrechtelijk toe. Het spreekt van zelf, dat hij daarin gereedelijk gevolgd werd door de radja moeda's. De kleine man was in het geheel niet zeker van zijn' eigendom, van daag werden hem zijne padivelden, morgen zijne paarden afgenomen. Wel gebeurde het, dat er hem iets voor teruggegeven werd, maar van veel minder waarde. Bij den nieuwen vorst komt men nu aankloppen om zijn' eigendom terug te ontvangen. Veel moet er door hem worden goed gemaakt, wat door zijn' voorganger bedorven was.

Het is voor den zendeling van groot belang, wanneer de radja een man van goeden wille is. Tot dusver ontvingen wij veel hulp van den vorst, en die werd ons ook voor het vervolg toegezegd. Op ons erf verrees een nieuw huis, bestemd om te dienen tot roemah moerid (huis voor de kweekelingen) en roemah obat (medicijnkamer, ter behandeling van zieken en gewonden). Al de materialen werden gratis geleverd, ik had alleen voor de planken ter bewanding te zorgen. Zooals bekend is, levert Savoe geen hout op, en moet men steeds planken van Makassar of Singapore ontbieden.

De gemeenten werden geregeld bediend. De buitengemeenten Timoe, Liaae, Mesara, Mania en Rae Lioe werden tweemaal bezocht. Telkens vertoefde ik 2 of 3 dagen in iedere gemeente. School, catechisatie, kerk, en wat dies meer zij nemen bij zulke bezoeken steeds al den tijd in beslag.

Rae Lioe had dit jaar geen eigen goeroe. Het was mij tot dusverre niet mogelijk den overleden voorganger Petros Pattipeloehoe te vervangen. Geregeld werd er in de genoemde gemeente 's Zondags kerk gehouden door den goeroe van Seba, of door een' der kweekelingen.

Wij hebben thans gebrek aan voorgangers. Goede, degelijk opgeleide mannen zijn er voor ons werk noodig. Maar van waar die te krijgen? Ik wenschte eenige jeugdige Amboneezen op te leiden. Het mocht mij tot dusver niet gelukken jongelieden van Ambon naar Savoe te laten komen. Wel zijn er die genegen zijn hun land te verlaten, om naderhand voorganger te worden; wel ontving ik van eenigen brieven, waarbij zij aanboden zich onder mijne leiding te stellen, maar meestal was het getuigenis, dat ik van hunnen handel en wandel ontving, zoo ongunstig, dat ik niet verder op hun verzoek durfde ingaan.

De goede Amboneesche jongens gaan naar de opleidings-school van Br. Körnfeldt. Dat men dit verkiest boven het gaan naar Savoe is licht te begrijpen. Ontvangt men aan genoemde inrichting zijne opleiding, dan wordt men „inlandsch leeraar”, een titel waarop men zeer gesteld is, en de inlandsche leeraar staat boven den particulieren goeroe, den zoogenaamden goeroe-toelage. Daarbij, men blijft in de Molukken. Het is daarom niet te verwonderen, dat velen hunkeren naar eene plaatsing in genoemde school. Eerst wanneer die kans voor goed voorbij is, begint men uit te zien naar andere wegen om tot voor-

ganger te worden opgeleid, en dan zou men wel naar Savoe willen komen. Maar hoe gaat het? Veler ijver verflauwt, en niet zelden bezwijkt men voor de verzoeken- gen dezer wereld, wanneer men zijn' hoogsten wensch niet vervuld ziet.

Het is alzoo niet gemakkelijk Amboneezen naar Savoe te doen komen, n.l. dezulken van wie men iets goeds mag verwachten. Te wenschen ware het, dat Savoeneesche jongelieden tot voorgangers konden worden opgeleid. De gemeente staat echter nog op een te laag standpunt van ontwikkeling, dan dat er in haar geschikte krachten voor ons werk zouden voortkomen. De Ambonees gevoelt zich minder thuis op Savoe; hij heeft veel te worstelen met het klimaat, gedurig wordt hij geplaagd door koorts en andere ziekten. De jongens, die ik naar Savoe bracht, bleven er ook niet vrij van. Beiden kregen beri-beri, de een is hersteld, de andere is nog lijdende. Alleen om die reden reeds zou het wenschelijk zijn Savoeneezen voor ons werk te kunnen gebruiken.

Ik heb thans twee kweekelingen, een' Ambonees en een' Savoenees. In den loop van het jaar was ik genoodzaakt een' tweeden Ambonees te ontslaan wegens gebrek aan aanleg, waarbij nog kwam, dat hij zich aan allerlei buiten- sporigheden schuldig maakte. De beide kweekelingen, die ik thans nog heb, gaven mij alle reden tot tevredenheid. Iederen dag ontvingen zij onderwijs in de vakken: rekenen, lezen, schrijven (schoonschrift, benevens oefening in het zuiver schrijven van het Maleisch), zang, geloofs- en zede- leer, het lezen van het Oude- en Nieuwe Testament.

De Amboneesche moerid is een gemoedelijk jongmensch; hij vat zijn werk ernstig op, en zal zeker eenmaal een goede goeroe worden. De Savoenees is verstandelijk beter ontwikkeld dan zijn makker, is vlugger van begrip; maar

daar staat tegenover, dat hij weinig gemoedelijk is. Dit is een trek het Savoeneesch karakter eigen. Men heeft weinig hart, men weet zoo weinig in te gaan in het leed en het lijden van anderen. Ook op godsdienstig gebied is dit zoo goed merkbaar; men gevoelt niet aan zijn hart de waarde van het Christendom, de groote liefde Gods in Christus ons geopenbaard. De godsdienst is nog te weinig zaak des harten. Zooals ik reeds opmerkte is er thans te Rae Lioe geen goeroe, evenmin te Timoe Bolou, waar men thans bezig is een kerkje en een roemah goeroe, (huis voor den voorganger) te bouwen. Ontviel de goeroe van eerst genoemde plaats ons door den dood, een' anderen voorganger verloren wij door wangedrag; ik was genoodzaakt hem te ontslaan. Van harte hoop ik, dat het gebrek aan goeroe's niet mag toenemen.

Van de buitengemeenten staat Liaae boven aan. De voorganger is een flink man. De toestanden zijn anders overal treurig. Er heerscht in de gemeenten groote lauwheid en onverschilligheid. Het kerkbezoek zou vrij wat beter kunnen zijn; de opkomst in catechisatie en school is beneden het middelmatige.

Bij bezoek aan de buitengemeenten is er heel wat, dat ontmoedigend werkt. Er is zooveel, dat afgekeurd moet worden, zooveel dat berisping verdient. Het is niet gemakkelijk altijd even opgewekt en blijmoedig te zijn, en toch is zulks noodig, wil men dat een kortstondig bezoek eenige vrucht zal dragen.

Seba is het middelpunt mijner werkzaamheden. Seba moet een lichtpunt worden voor geheel Savoe. Van de gemeente hier moet kracht en licht uitstralen naar de buitengemeenten.

Seba is de woonplaats van den zendeling. In alles is dit merkbaar. Seba staat hooger wat geestelijk leven en ontwikkeling betreft dan Timoe, Liaae en Mesara.

Laat ons voor een oogenblik nagaan hoe de zaken te Seba staan. Wij beginnen daartoe met de school. Deze wordt druk bezocht. Wij eindigen het jaar met 112 leerlingen. Was de opkomst tot dusver minder geregeld, langzamerhand wordt dit beter. Het is nog wel niet, wat het wezen moet; maar wie zal zulks eischen? Het Savoe-neesche kind is weinig gewend aan orde en regel. Thuis zijnde, handelt het geheel naar eigen goedvinden. Vader en moeder hebben geen macht over de kinderen; de ouders laten zich door de kinderen regeeren; zij zenden hen naar school, maar als zij geen zin hebben, blijven ze thuis, en bekommeren zich niet om hetgeen vader en moeder willen.

De redenen tot schoolverzuim zijn vele. Een kind wordt naar school gezonden, maar onderweg vindt het iets dat zijne aandacht trekt, het — blijft op de plaats en vergeet de school. Er is slechts eene kleinigheid noodig om het kind te doen verzuimen. Vader en moeder gaan naar de hoetan, naar hun' tuin, de kinderen gaan mede. Men vraagt op school: „waar is die en die”? Antwoord: „né pa pada” (in den tuin), eigenlijk in het bosch. Anderen moeten op een jonger broertje of zusje passen. Reeds zoo spoedig mogelijk worden de kinderen door de ouders geëxploiteerd. De kleine jongens moeten de karbauwen hoeden, meisjes moeten stroop naar huis brengen, of beginnen reeds spoedig te helpen bij het weven van sarongs. Is de tijd van den oogst daar, dan trekt jeugd en ouderdom uit om katjang en djagoeng te plukken, of om padi te snijden. Het spreekt van zelf, dat een en ander van invloed is op de opkomst in de school. Er is zoo weinig noodig om een daagje weg te blijven. Er is iemand in de buurt gestorven, er is in de kampoeng een kind geboren, redenen voldoende om eenige dagen te verzuimen.

Het is merkwaardig hoe glad de Savoe-neesche jeugd is.

„Waarom ben je niet op school geweest?“ In de meeste gevallen heet het dan: ta pana-ihī, ta-emoe, né ta ro-ea (uitdrukkingen voor „niet lekker zijn“, „koorts hebben“). In het verzinnen van een leugentje is men volleerd.

Maar wij spraken over de school. Laat ons haar een bezoek brengen. Zoo als bekend is, wordt de kerk voor school gebruikt. Reeds aanstonds bij het binnentreden merkt gij, dat er veel aan onze school ontbreekt, vergeleken bij eene gouvernements inlandsche school. Eenige platen met voorstellingen, ontleend aan de inlandsche huishouding, versieren den wand. Verder ontdekt gij eene wandkaart van Nederlandsch Indië. De borden zien er een weinig onoogelijk uit. Het ééne bord, dat wij hadden, hebben wij maar in tweeën gedeeld. Tafels en banken zijn niet aanwezig. De banken der kerk dienen tot zitplaatsen. Aan eene groote vierkante tafel wordt geschreven. Ge ziet, er ontbreekt heel wat aan de inrichting van onze school. Leien hebben wij in voldoende hoeveelheid, eveneens spel- en leesboekjes.

De kinderen zijn verdeeld in 3 klassen. De laagste klasse is het meest bevolkt; zij bestaat uit een 50 leerlingen. De reden hiervan is, dat de meesten in 1890 zijn aangekomen. De leerlingen dezer afdeeling beginnen met aanschouwings-onderwijs. Daartoe dienen ons voornamelijk bovengenoemde Maleische platen. Daaraan worden tevens spreekoefeningen in het Maleisch verbonden.

Verder wordt rekenonderwijs aan de eerstbeginnenden gegeven, bestaande in het tellen van voorwerpen, het uit het hoofd rekenen met benoemde getallen; eindelijk spelen en schrijf oefeningen en zang. Dat het onderwijs steeds gegeven wordt overeenkomstig aard en behoefte en aanleg van het kind, zal ik niet beweren. Daarvoor staan wij nog te veel aan het begin.

Er is zooveel, dat bij eerstbeginnenden moet worden aangebracht. De Savoeneesjes zijn niet gewend stil te zitten, niet gewoon aan orde en netheid. Zij moeten leeren op hunne plaats te blijven; zij moeten weten, dat zij 's morgens met gekamde haren op school dienen te komen. Menigmaal gebeurt het, dat er onder de kleintjes zijn, die een bezoek aan de kali (rivier) moeten brengen om hun gezicht te wasschen en den wilden haarbos een weinig in orde te brengen.

De kinderen van de 2de en 1ste klasse weten reeds hoe ze op school moeten verschijnen. De middelste klasse leert lezen, schrijven, rekenen, ook cijferen, Maleisch, Savoeneesch en zang. Bij de verst gevorderde leerlingen wordt dit onderwijs uitgebreid.

Van den zang maken wij veel werk, als een voornaam middel tot verzachting van zeden en tot veraangenaming van het leven. De Savoenees zingt gaarne en veel. Overal hoort men zijn gezang, in huis en op het veld, op den weg en in den toewakboom. Kinderen zingen steeds en overal. Jammer slechts, dat de meeste stemmen zoo heesch en dor klinken. Meestal hoort men niets anders dan scherpe, schrille keelgeluiden. De kinderen zingen ruw en onbeschaafd. Het kost heel wat moeite liefelijk gezang te verkrijgen.

Hoe staat het met het onderwijs, geeft het eenige resultaten? Wel zeker: verscheidene kinderen verkrijgen zekere vaardigheid in lezen schrijven en rekenen. Eene andere vraag is: zijn al deze dingen den inlander nuttig en noodig? Het antwoord hierop is noch ontkennend, noch bevestigend. Het is goed, dat het kind, als het de school verlaat, zijn Nieuwe Testament en zijn Mazmoer (gezangboek) heeft leeren lezen. Doch andere boeken lezen, om zijne kennis te vermeerderen, daaraan denkt de Savoenees niet.

Wat geeft het schrijven? Heeft het kind de school verlaten, het is vrij zeker, dat het niet meer zal schrijven; men heeft het niet noodig. Met het rekenen, als cijferen opgevat, is het evenzoo gesteld. Lezen, schrijven, rekenen als doel beschouwende, komt men tot het resultaat, dat men een weinig waardehoudend werk verricht. Als middel tot ontwikkeling en vorming van verstand en hart zijn het belangrijke factoren.

Wat de school thans het aantrekkelijkst maakt, het zijn zang, de Bijbelsche geschiedenis en het Maleisch. Zooals ik reeds een en andermaal schreef, ben ik onvoldaan over de school. Zij geeft niet wat het inlandsch kind noodig heeft. De school is een vreemd element in de inlandsche maatschappij. Wil zij waarlijk reden van bestaan hebben, dan dient zij een' anderen weg in te slaan. Er ga van haar practisch nut uit. Het kind leere zijne handen gebruiken. Ik zou geneigd zijn de jongens allerlei gereedschappen te leeren hanteeren, als boor, zaag, schaaf, enz., de meisjes te leeren vlechten. Aan vaardigheid ontbreekt het den Savoenees niet. Uit het blad van den toewakboom weet hij van alles en allerlei te vervaardigen: manden doozen, matten, enz. Zich daarbij aansluitende, zou men in die richting wel iets ten goede kunnen doen.

In het jaar, dat achter ons ligt, hield mijne onvergetelijke Echtgenootte eene naai- en handwerkschool voor de meisjes uit de hoogste klasse der school. Het onderwijs was zeer gewild. Een tiental meisjes bezocht geregeld de les. Het kwam daarbij zeer uit, dat het Savoeneesche kind bevattelijk en handig is. De meesten hadden weinig moeite zich iets eigen te maken. Ook bleek het op die lessen, dat het niet altijd de kinderen van aanzienlijken zijn, die uitmunten. Het meeste genoeg had mijne vrouw van de kinderen uit den tweeden stand, van lieden die gewoon zijn te werken.

Tot dusver sprak ik alleen over de school te Seba. Het is niet noodig uit te weiden over die te Timoe, Liaae, Mesara en Rae Lioe. Veel goeds valt er niet van te vermelden. Alleen Liaae geeft reden tot tevredenheid.

In den loop van het jaar richtte ik eene school op te Mania in de kampoeng Wanah Rae. Aanvankelijk werd zij bezocht door een 10tal heidensche kinderen. Ik had eerst goede hoop; ik dacht, misschien geeft dit iets voor het Christendom. Ik ben echter teleurgesteld, de zaak is verloopen. Dit zou niet het geval zijn geweest, had de goeroe getoond een flink onderwijzer te zijn.

Ten slotte nog een woord over de vraag: „Werkt de school mede tot uitbreiding van het Christendom?” Naar mijne meening niet; zij dient wel tot bevestiging maar niet tot vestiging van het Christendom. De school wordt enkel bezocht door kinderen van christen ouders; de heidenen maken er voor hunne kinderen geen gebruik van. „Waarom gaan je kinderen niet school?” vraag ik. Antwoord „wel omdat wij dou-djintiu (heidenen) zijn.” Het is mij echter genoeg, wanneer de school slechts tot bevestiging van het bestaande mag dienen, opdat wij een' goeden grondslag tot verdere voortbouwning mogen verkrijgen.

Ik sprak nog niet over de gemeenten, over den toestand, waarin zij zich bevinden, over haar geestelijk leven en wat dies meer zij. Thans daarover een en ander. Bepalen wij ons hoofdzakelijk tot de gemeente te Seba. Als terloops kunnen wij dan enkele mededeelingen doen aangaande de buitengemeenten. Het eerst worde vermeld, dat er in 1890 43 heidenen tot de gemeente toetraden; onder dezen 3 Soembaneezen, 1 Rottinees en 1 van Flores; te Seba 28, Rae Lioe 1, Liaae 6, Mesara 7, Timoe 1. De oogst is wel niet groot, maar toch wij mogen tevreden zijn met dit eerste jaar. Op den 1sten Kerstdag doopte

ik te Seba 21 heidenen. Dat was mij eene heerlijke ure; het zou eene feestvreugde geweest zijn, had mijne Echtgenootte er getuige van kunnen wezen. Hoe verheugde zij zich met mij bij het vooruitzicht nieuwelingen tot de gemeente van Christus te zullen zien toetreden. Nu was het eene weemoedige vreugde, eene vreugde, getemperd door de droefheid over den slag, die mij trof. Toch was er dank in mijn hart aan den Heer, die mij verleende nieuwe broeders en zusters bij zijne gemeente te mogen voegen.

Beschouwen wij deze nieuwelingen wat van naderbij. Stel u niet te veel van hen voor. Zijn ze wel onderlegd? Was hunne toetreding een daad des harten? Gevoelen zij iets van de hooge waarde van het Christendom? Moeielijke vragen! Wat er op te antwoorden? Laat mij zeggen hoe ik te werk ga bij de toetreding van heidenen. Van hen, die reeds op leeftijd zijn, van de ouden van dagen, eisch ik weinig. Het is zoo moeilijk hun iets bij te brengen. „Ja, ziet u mijnheer, wij willen wel gaarne op catechisatie komen; maar wij kunnen hetgeen daar verteld wordt zoo moeilijk onthouden, het ontgaat ons weer.” Zoo spreken de oude lieden, en te verwonderen is dit niet. Men heeft immers zijn geheele leven lang in en voor het stoffelijke, voor het zinnelijke geleefd. De Savoenees kan zich moeilijk een idee vormen van iets buiten en boven de stof. En om dan op zijn' ouden dag te leeren van de dingen, die des geestes zijn, het gaat moeilijk. Ik ben daarom niet veeleischend bij de aanneming van ouden van dagen. Het is mij genoeg wanneer zij eenigen tijd trouw kerk en perhimponan (bijeenkomst) bezoeken, als bewijs van hun' goeden wil. Hebben zij daarbij een' indruk ontvangen van het leven des Heeren op aarde, dan ben ik tevreden. Men weet, dat Moeridi Jesse of Djoe Déo (onze

Heer Jezus of de Zoon van God) in de wereld gekomen is voor ons, voor ons heeft geleefd en geleden en om onze zonden is gestorven.

De jongelieden, die wenschen toe te treden, moeten eerst een' tijd lang gaan leeren. Verstaan ze Maleisch, zoo onderwijs ik ze zelf; zoo niet dan bezoeken ze de Savoeneesche catechisatie, die door den goeroe gehouden wordt. De voornaamste waarheden van het Christendom moeten zij kennen.

Men dient ook rekening te houden met de plaatselijke toestanden. Velen wonen op een' grooten afstand van de kerk. Heeft men tot 6 uur, half zeven toewak getapt, dan is het moeilijk om te 7 uur in de kerk te zijn tot het ontvangen van onderwijs. Men dient bij sommigen wel wat door de vingers te zien.

Verblijvend vind ik het, dat zij, die in het afgelopen jaar toetraden, trouw ter kerk komen, beter dan velen van hen, die reeds lang christen zijn; verblijvend ook, dat men aan den pandita gehecht is, meer dan zij, die reeds sedert lang den doop ontvingen. (Hiermede is niet gezegd, dat onder de christenen van vroeger ook niet velen zijn, die den zendeling een goed hart toedragen; in tegendeel, velen zijn mij genegen).

Heeft men bij toetreding tot de gemeente eenig besef van de hooge waarde des Christendoms? Algemeen is men overtuigd, dat het Christendom boven het Heidendom staat. In het eerste schuilt eene macht, die in het laatste niet te vinden is. Waar de geesten (wangoe's) niet kunnen helpen, daar is de God der christenen in staat zulks te doen. Met voorbeelden weet men dit te staven. Is het niet herhaaldelijk gebleken, dat op het gebed der christenen regen nederdaalde, terwijl al het offeren, het onderzoeken van de ingewanden der geslachte dieren bij de heidenen

niet baatte. Men verhaalt van zieken, die overal hulp hadden gezocht, maar zonder gevolg, en beter werden, zoodra zij besloten tot het Christendom over te gaan. Wij willen niet treden in eene beschouwing van een en ander, maar alleen er op wijzen hoe uit het aangevoerde blijkt, dat men het Christendom hooger stelt dan het Heidendom.

Onder degenen, die ik op den 1sten Kerstdag doopte, was ook iemand, die op bovengenoemde wijze tot ons kwam. De man had lang gesukkeld. Inlandsche medicijnen waren hem in ruime mate toegediend, maar hij werd niet beter. Van mijne medicijnen wilde hij niets weten, althans hij vroeg er niet naar. Toch bezocht ik hem van tijd tot tijd. In het begin van October openbaarde hij mij zijn voornemen christen te worden. „Wel hoe kom je daar toe?” „Ja”, was zijn antwoord, „een tijdlang geleden raadde men mij aan christen te worden; ik vond dit wel goed, maar mijne vrouw hield er mij van terug. Tot straf ben ik zeker nu ziek geworden. Had ik vroeger den goeden raad van mijne vrienden maar gevolgd en niet naar mijne vrouw geluisterd! Als ik beter word, wil ik mij laten doopen. Ik heb reeds alles beproefd, ik heb inlandsche obad (medicijnen) gebruikt; men heeft voor mij geofferd, maar het was alles zonder gevolg, de wangoe's (geesten) kunnen mij niet helpen. Ik vertrouw nu alleen nog maar op Moeridi Déo (God), Hij kan mij helpen.” Ik sprak met hem over zijne ziekte, en wees er op, dat God hem waarschijnlijk langs dezen weg tot Christus wilde brengen. Ware het mogelijk geweest, hij had toen reeds gaarne den doop ontvangen. „Waartoe nu reeds?” Zoo vroeg ik hem, „daarmede kan wel gewacht worden; de doop is voor u het teeken van toetreding; in uw hart zijt ge reeds christen, en onze God ziet het hart aan.”

Hij had daarmede vrede. En ziet, de man wordt beter. Waaarom? Omdat hij christen wil worden, aldus het zeggen mijner lieden. Tegen het einde van October kon hij de kerk bezoeken, en toen vroeg hij weder om den doop. Ik wenschte daarmede echter te wachten tot Kerstmis. En zoo geschiedde het. Op den 1sten Kerstdag ontving hij den heiligen doop. De man is thans geheel hersteld en is ijverig in het bezoeken van kerk en catechisatie.

Een ander geval van toetreding vinde hier nog eene plaats. In November viel een man uit een' hoogen toewakboom. Hij bekwam verscheidene beenbreuken; beide dijen en een der scheenbeenen waren gebroken, de hiel was geheel verbrijzeld. Aangezien ik niet ter plaatse was, kon ik geen hulp verleen. Toen ik in December op Savoe terugkwam, gaf men mij kennis van het geval. Er was niets meer aan te doen, gesteld dat zulks vroeger mogelijk geweest ware, de man was thans den dood nabij. De ongelukkige verzocht mij, gedoopt te worden, de flauwe hoop koesterende beter te zullen worden. Dit behoefde echter niet te geschieden, hij werd gelukkig uit zijn lijden verlost.

Men moge over deze mededeelingen glimlachen en de schouders ophalen; het moge waar zijn, dat wij ons niet met de redeneeringen der Savoeneezen kunnen vereenigen, toch zijn zij een bewijs, dat men de voortreffelijkheid van het Christendom erkent boven den dienst der geesten.

Vragen wij nog: wat bewoog de menschen tot overgang, waarom kwamen zij tot ons? Om stoffelijke voordeelen te erlangen? Zeker niet, ik weet niet, hoe dit op Savoe mogelijk zou zijn. Uit het zoo pas medege-deelde blijkt, hoe ziekte en ongeval tot toetreding kunnen bewegen. Verkeert men in moeilijke omstandigheden dan

wendt het oog zich wel eens tot iets anders dan enkel aardsche dingen, dan is er wel eens eene stem, die tot iets hoogers roept, en het gebeurt, dat men hierdoor den weg tot Christus vindt. Dezulken zou men de zoekende zielen kunnen noemen. Maar niet bij allen is dit het geval, er zijn ook wel eens aardsche belangen bij betrokken. Een christen jongeling wenscht te trouwen. Hij heeft het oog geslagen op een heidensch meisje. Zijne familie heeft hiertegen niets in te brengen, mits het meisje eerst overgaat tot het Christendom. Dit kwam in 1890 een en andermaal voor. Er heeft dus wel eens drang van buiten plaats. In zulke gevallen zal de overgang niet altijd eene daad des harten zijn. De meeste overgangen hadden plaats door gemengde huwelijken. Waar de man reeds tot de gemeente behoorde, daar volgde na verloop van tijd de vrouw, of omgekeerd, waar de vrouw reeds was gedoopt, daar kwam de man ook tot ons. Dit is vooral het geval te Seba; in de andere gemeenten minder. Niet altijd weet men zich in zulke gevallen rekenschap te geven van zijn christen worden. Voordeel behaalt men er niet bij; hoe zou dit kunnen, daar de meeste menschen arm zijn? Velen zeggen: het is zoo moeilijk in één huis twee godsdiensten te volgen. Bij enkelen is er eene behoefte naar iets beters, naar iets dat het Heidendom niet kan schenken.

Te Seba traden de meesten toe. Hier werd ook het meest gearbeid. In deze gemeente werd het zaad des Evangelies in ruime mate uitgestrooid. De ouderling, de diakenen en diakenessen stonden den zendeling trouw ter zijde. Een en andermaal ging men er op uit om de zaak des Evangelies met de lieden te bespreken. Meestal bleven de goede gevolgen daarvan niet uit, door toetreding van nieuwelingen tot de gemeente. Waar belang-

stelling, christelijk leven is, daar breidt de gemeente zich uit. In de buitengemeenten hebben geene samensprekingen over de hoogste belangen des menschen plaats; daar is geen leven, en het spreekt van zelf, dat daar ook niet door gemeenteleden gewerkt wordt voor de zaak des Heeren. Timoe, Liaae en Mesara blijven dan ook vrij stationnair; van uitbreiding is bijna geen sprake. De Geest des Heeren waait er niet over de velden. Wat zou het er op Savoe anders uitzien, wanneer er meer leven en belangstelling bij de christenen was; wanneer men zag, dat de christen zijn' godsdienst lief had en er met liefde over sprak. Mijn spreken, mijne prediking is er steeds op gericht de menschen er toe aan te sporen medearbeiders Gods te zijn; wij moeten allen werkzaam zijn ter verkondiging van den eenen waarachtigen Naam. Niet slechts de pandita moet werken voor dat doel; niet slechts de goeroe, neen allen dienen mede te helpen, klein en groot, aanzienlijk en gering. Er moet hier leven gewekt worden.

Het aantal gedoopten in het geheel bedroeg 164 (te Seba 101, Mania 7, Rae Lioe 2, Liaae 17, Mesara 26, en Timoe 11). Het aantal geboorten was als volgt: Seba 63, Mania 12, Liaae 8, Mesara 17, Timoe 14; dat der sterfgevallen was aldus: Seba 40, Mania 4, Rae Lioe 6, Liaae, 11, Mesara 8, Timoe 10.

Hoe is het gesteld met het geestelijk leven der gemeente? Zoo als ik reeds opmerkte, bestaat er overal groote lauwheid. Te Seba is de toestand nog het best. Wanneer men offervaardigheid mag beschouwen als een bewijs van geestelijk leven, dan gaat het te Seba nog al. In het afgelopen jaar bedroegen de collecten en de gaven de niet onaanzienlijke som van f 525. Men bedenke hierbij, dat het geld schaarsch is op Savoe; er zijn velen die nooit een halven cent bezitten. Bijgevolg kunnen

zij ook geene gaven naar de kerk brengen. Er zijn er, die in de week bij den zendeling komen met eieren, olie, vruchten, enz., om die te verkoopen voor een paar centen, welke men dan 's Zondags in de kerk offert.

Hoe de som van f 525 bij elkaar is gekomen? Niet enkel door de collecten in de kerk. Bij sterfgevallen houdt men op den derden avond na de begrafenis, perhimponan in het sterfhuis, en dan offert men ook zijne gaven. Is de doode een aanzienlijke des lands, zoo zijn de giften soms zeer aanzienlijk, f 20, f 25, f 30. Er is een kind geboren, op den 40sten dag wordt de goeroe geroepen om een goed woord te spreken en om te bidden. Ook dan brengt men zijne gave. Men is naar Soemba geweest, naar Koepang of ergens anders; men komt terug, en brengt eene gave als offer der dankbaarheid voor behouden thuiskomst. Er is een paardenschip geweest; men heeft paarden verkocht, allicht, dat men iets van het geld, dat men ontving, voor de gemeente afzondert: een of twee rijksdaalders, soms een goudstuk. De oogsttijd is daar; men brengt de eerstelingen der kéboei (een soort boontjes), der térai hawoe (een soort gierst), der térai djawa (turksche tarwe), der aré (rijst) naar den pandita, als gave voor de gemeente. Is de tijd van stroopkoken (uit het sap van den lontarpalm) gekomen, het eerste kooksel ontvangt de gemeente.

Van al het genoemde wordt 's Zondags iets naar de kerk gebracht om den Heer dank te brengen voor den zegen, dien Hij verleende. Al het genoemde wordt ten voordeele van de gemeente verkocht, meestal aan de goeroe's, die dan slechts de helft van den prijs betalen. Op die manier is het ons mogen gelukken dit jaar f 525 bijeen te krijgen. Zoo kunnen wij mettertijd een aardig sommetje bij elkaar krijgen, om dat te gebruiken, wanneer het noodig is.

Wat ik hier mededeelde geldt alleen van Seba; de andere gemeenten steken er zeer ongunstig bij af. Vermelde gewoonte bestaat nauwelijks of niet te Timoe, Liaae, Mesara, Mania en Rae Lioe. Men heeft dan ook op die plaatsen weinig in kas. Ik zou zoo gaarne zien, dat Seba in dezen werd nagevolgd. Het is zeker een goed teeken, wanneer men iets van het zijne aan den Heer wijdt. Het is een zichtbaar bewijs van dankbaarheid. Zoo iets is voor jeugdige christenen wel noodig. Bij hen mag dankbaarheid zich wel in zulk eene daad uitspreken.

De meerdere of mindere opkomst in de kerk kan ook dienen tot maatstaf voor het geestelijk leven. Het kerkgaan te Seba is tamelijk goed, ik zeg tamelijk; want was het wat het wezen moest, dan zou ons bedehuis al de toehoorders niet kunnen bevatten, en daarvan is geen sprake. Slechts bij enkele gelegenheden is onze kerk geheel gevuld, n.l. met Kerstmis hari besar, en nieuw jaar. Dit moest iederen Zondag het geval zijn, daar Seba toch eene gemeente is van 1700 zielen. De hoogste opkomst was 567, met Kerstmis, de laagste 105. Men ziet, het ter kerk gaan laat nog al te wenschen over. Wel meen ik, dat er eenige verbetering is te bespeuren; de laatste maanden van het jaar waren beter dan de eerste.

Uit onverschilligheid blijft men weg uit de kerk. Men geeft wel eens voor, niet ter kerk te kunnen komen, door dat men 's morgens zijn toewak (palmwijn) moet tappen. Dit is echter niet waar. De kerk begint pas te half tien, en dan is genoemd werk reeds lang afgelopen. Men ziet er tegen op, de wandeling naar de kerk te maken. Het is veel gemakkelijker thuis te blijven en zijn sirih pinang te kauwen. Zoo'n sirih pruimpje is eene heerlijkheid; men gevoelt zich dan zoo echt behagelijk. Het kost heel wat moeite uit dit zijn "dolce far niente" op te staan en kerkwaarts te gaan.

Doch laat mij billijk zijn. Naar mijne meening zou de opkomst beter wezen, zoo er in het Savoeneesch gesproken werd. Wat heeft men er aan gedurende drie kwartier eene vreemde taal aan te hooren, waarvan men niets verstaat? En kreeg men dan nog maar iets goeds te hooren van den tolk. Maar dikwijls vat deze de portée van de preek niet. Onze goede Markus, de ouderling, vat niet altijd wat er gesproken wordt; of al begrijpt hij het voor zich zelf, dan is hij nog niet altijd in staat het weér te geven in het Savoeneesch. Een verhaal kan hij heel goed teruggeven; maar kom niet met afgetrokken begrippen, dan staat hij verlegen. Ik bepaal mij dan ook doorgaans tot een verhaal uit het leven van den Heer, en knoop daaraan opmerking en leering vast. Hiermede wordt de gemeente het meest gesticht.

Onze diaken Elias Radja vertaalt beter; hij begrijpt wat in het Maleisch gesproken wordt. Hij spreekt netjes, en weet zijne woorden wel te kiezen, zoodat men gaarne naar hem luistert. Jammer, dat hij zoo weinig op Savoe is; den meesten tijd brengt hij op Soemba door. Zoo slechts nu en dan komt hij hier een maandje doorbrengen.

Wat de Savoenees wel denkt, wanneer hij ter kerk komt? Met eerbied en ontzag treedt hij binnen. Voor de deur der kerk slaat hij den blik ten hemel, als wilde hij zeggen: „Ziet Gij wel Heer, ik tred uw huis binnen.” Met ernst en deftigheid gaat men zitten. Wil men eene gave brengen, men kan dit doen bij de deur, waar twee bussen geplaatst zijn; maar er staat ook een bus dicht bij den preekstoel. Velen brengen hier hunne gaven. Langzaam begeeft men zich dan daar heen; men neemt zijn geldstukje, meestal een cent, legt de hand op de bus en met een' zaligen blik richt men zijn oog naar boven,

als om den Heer er opmerkzaam op te maken, dat men Hem eene gave brengt. Dikwijls heb ik willen zeggen: Menschen bedenkt toch, dat het niet noodig is, God op je goed hart attent te maken; Hij weet dit wel; Hij ziet immers alle dingen?" Er schuilt wel iets in van den Farizeër, die met opgerichten hoofde bad.

In de buitengemeenten is de opkomst slecht. Wat hiervan te zeggen? Laat ons niet te hard zijn in ons oordeel, wij zouden licht onbillijk worden. Want wat is het geval? De goeroe spreekt in het Maleisch, maar dikwijls gebeurt het, dat er niemand is, die kan vertolken. De gemeente heeft dus eene Maleische preek gehoord. Of men haar stichtelijk vond? Ieder oordeele zelf. Of denkt men, dat de gemeente veel stichting van haar kerkgaan zal wegdragen, wanneer de tolk, nadat de goeroe gesproken heeft, zegt: „Broeders en Zusters, de goeroe heeft het zelfde van verleden week behandeld; hij heeft er ons zoo pas alleen maar aan herinnerd, toei (klaar).” Zou de gemeente in het vaderland ter kerk komen, wanneer men op die manier gesticht moest worden?

Timoe heeft thans geene kerk. Zij stortte in, een half jaar geleden. Reeds lang beloofde de radja haar weder te zullen oprichten, maar tot dusver kwam er niet veel van. Andere werkzaamheden gingen voor. De Resident zou op Savoe komen. Overal moesten wegen worden aangelegd of in orde gemaakt; hier diende men bruggen te slaan, daar gaten en diepten te vullen, overal behoorde men de „roemah compagnie" (zoo veel als raadkamer) wat op te knappen, opdat men den Resident naar behooren zou kunnen ontvangen bij zijne rondreis op Savoe. De begonnen kerkbouw werd gestaakt, en tot dusver hervatte men het werk niet. In de „roemah compagnie" wordt nu 's Zondags kerk gehouden.

In 1890 sloot ik 20 huwelijken, 17 paren trouwden te Seba, 3 paren te Liaae. Het christelijk huwelijk is verre van algemeen. De weg om tot een huwelijk te komen is te omslachtig. In de meeste gevallen ziet men er tegen op, naar den posthouder te gaan om aangifte van zijn voorgenomen huwelijk te doen. Men begrijpt niet, waar voor zulks noodig is; waarde hecht men aan de inzegening in de kerk. Van de 20 paren, die ik trouwde, waren er slechts twee, die bij den ambtenaar van den burgerlijken stand in ondertrouw waren opgenomen.

De huwelijken, die door den zendeling worden gesloten, zijn voor het Gouvernement niet geldig. Maar waartoe is dat noodig? Slechts een enkele keer zal het voorkomen dat dit gewenscht is: alleen in zake van erfeniskwesties. Wanneer de partijen hunne zaak voor den Gouvernements ambtenaar brengen is het noodig, dat het huwelijk ook burgerlijk is gesloten. Genoemde kwesties komen weinig voor op Savoe. De kleine man bezit niets. Alleen zou zulks mogelijk zijn bij de grooten des lands. Zijn er van deze laatsten, die willen trouwen, dan raad ik hun steeds aan, eerst naar den posthouder te gaan om aan te teekenen. Ik laat in dezen echter iedereen vrij. De meeste huwelijken worden dan ook gesloten zooals tot dusver gebruikelijk was.

De toestand zooals die thans bestaat is halfslachtig. De posthouder is ambtenaar van den burgerlijken stand, en als zoodanig dient hij de registers van geboorte, trouwen en sterfgevallen bij te houden. Dit geschiedt echter niet, aangezien de zendingarbeid particulier is en de christenen alzo niet verplicht zijn aangifte te doen van geboorte of sterfgeval bij den ambtenaar van het Gouvernement.

Heeft men nu voor trouwen, voor het burgerlijk huwelijk, geboorte- of doodacten noodig, de posthouder kan ze

niet afgeven, daar hij de registers niet bijhoudt; maar evenmin kan de zendeling ze verstrekken, hoewel bij hem de doopboeken zijn, daar hij geen ambtenaar van den burgerlijken stand is. De zendeling kan alleen een doopbewijs afgeven.

De tegenwoordige toestand is niet zuiver. Laat het huwelijk óf geheel burgerlijk, óf geheel kerkelijk zijn (d.w.z. behoorende tot het werk van den evangeliedienaar). Mijns inziens verdient het laatste de voorkeur. Het huwelijk toch zal in het oog van den inlander van zijne belangrijkheid, van zijn gewicht verliezen, wanneer zijne voltrekking niet gepaard gaat met eenige godsdienstige handeling. En voor het Gouvernement kan er geen gevaar in schuilen, wanneer dit het huwelijk aan den zendeling of den hulp-prediker overlaat, indien deze geheel belast is met de voltrekking daarvan. (1)

Eene andere vraag is, of het huwelijk, zooals dat thans onder de christenen bestaat, een vorm is die aan de behoefte voldoet. Laat ons zien. In Holland maakt eene huwelijksinzegening steeds een' diepen indruk. Zij heeft eene hoog ernstige beteekenis. De jongelieden, die zich aan elkander verbinden, die elkaâr hand en hart schenken, treden een nieuw leven in. En zij doen dit onder bid-dend opzien tot God en vragen Zijnen zegen over hunnen

(1) Het is in den jongsten tijd al meer voorgekomen, dat op dit punt onzekerheid bestaat, en zeker ware het wenschelijk, dat hier omtrent op Savoe eene regeling getroffen werd. In de Minahassa bestaat die. De aangifte bij den burgerlijken ambtenaar wordt daar gevorderd. Toen de Roomsche zendeling zich daaraan onttrokken had, werd het huwelijk voor nietig verklaard. Het kan niet anders dan bevorderlijk zijn aan de verheffing van de maatschappelijke toestanden, wanneer bij de burgerlijke overheid geregeld aangifte gedaan wordt van geboorten en sterfgevallen, en wanneer ook het huwelijk althans met voorkennis van den ambtenaar plaats heeft. Het moet echter erkend worden, dat deze toestanden eerst door den tijd algemeene toepassing kunnen vinden. *Red.*

echt. Aldus is de huwelijksverbintenis een schoone vorm. Maar nu, hoe is het in Indië gesteld, in ons bijzonder geval op Savoe? Wanneer men hier tot een huwelijk komt, is men vaak reeds getrouwd, niet zelden reeds jaren lang; meestal heeft men reeds kinderen. Of moet men zulke lieden beschouwen als niet getrouwd? Maar volgens de denkwijze der Savoeneezen is men man en vrouw, zoodra men voldaan heeft aan de hadat des lands. De Savoenees weet heel goed te onderscheiden tussehen getrouwd zijn, en samenleven. Zou het niet goed zijn, wanneer de zending, de Savoeneesche wijze van trouwen volgde, maar daaraan wijding gaf door gebed als anderszins.

Voor mijn gevoel heeft de huwelijksinzegening, zooals zij thans is den regel plaats heeft, weinig plechtigs. De oorzaak is gemakkelijk te vinden. Zij is in het voor den Savoenees vreemde gelegen. Men moet elkaar de rechterhand geven; maar dit gaat zoo vreemd, men begrijpt het niet; meestal moet men er aan herinnerd worden door ouderling of diaken; dan geeft men elkander nog de pink en niet de hand. Men moet op vragen antwoorden; men moet knielen, altemaal verrichtingen, waaraan niet dan hortend en stootend gevolg gegeven wordt. Is het paar, dat trouwt, van aanzienlijken stand, dan is de bruidegom deftig in het zwart, geschoend en gehoed (met een hoogen cylinder, meestal op één oor; de schoenen zijn wel eens te nauw, zoodat men beter deed ze uit te trekken en in de hand te nemen; de bruid is erg opgetooid, met bloemen, lovertjes en goud, heeft een sajjet aan (een soort rok, geheel met kleine vouwen, die geplakt zijn met stijf sel, zoodat zoo'n ding erg stijf is en zij er moeielijk in vooruit kan komen). (1)

(1) Zou dan hieruit niet volgen, dat aan de plechtigheid der huwelijksinzegening een andere vorm behoorde gegeven te worden? En ook, wat hier niet mag worden voorbij gezien, dat ook bij ons niet alles zoo plaats heeft als met eenvoud en welvoegelijkheid bestaambaar is?

Zoo pas merkte ik op, dat de Savoenees heel goed weet te onderscheiden tusschen getrouwd zijn en samenleving. Hij heeft daarvoor twee woorden, het eerste duidt hij aan met pélokongää, het tweede met bangamoe. Dit laatste is samengetrokken uit twee woorden, n.l. banga = verzorgen, oppassen, bewaken, en ěmoes = huis. Bangaemoe of bangamoe betreekt dus eigenlijk: op het huis passen, het huis bewaken. Neemt dus een man eene vrouw in huis, zonder aan de hadat te voldoen, dan is dit bangamoe.

Het woord pélokongää wordt gebruikt voor trouwen. Het is samengesteld uit de woorden péloko en ngaä. Péloko bestaat uit pé, dat eene handeling aanduidt, en loko, dat rivier beteekent, maar ook moet voorkomen in de beteekenis van schoon. Péloko is dus schoonmaken; péloko ngaä = schoon maken, in het reine brengen door te eten (ngaä = eten). Bij de vereering der geesten gebruikt men ook het woordje péloko, bijv. péloko tanara adji = offeren (in het Mal. soenggoek nitoe) om regen te krijgen. Bij péloko ngaä bestaat de handeling hierin, dat bruid en bruidegom met hunne vrienden te samen eten, eerstgenoemden uit één schotel. Men doet dit zoowel bij de ouders van den jongen man als bij die van het meisje. Is dit geschied, dan wordt het meisje naar het huis van haren echtgenoot gebracht, geleid door familie, vrienden en geburen. En hiermede is het huwelijk gesloten.

Aan het huwelijk gaan vele gebruiken vooraf. Een jong man heeft zijn oog op een meisje laten vallen en wil haar trouwen. Hij zendt nu iemand naar de ouders met sirih-pinang. Wordt deze aangenomen en gegeten, dan is dit een bewijs, dat het aanzoek wordt aangenomen. Hierop moet de belies (Sav. welie) vastgesteld worden. Vóór het huwelijk gaat men gezamenlijk naar de rivier,

bruid, bruidegom, wederzijdsche ouders, bloedverwanten, enz. Aan den oever gaat men eerst sirih-pinang zitten kauwen, en neemt dan gezamenlijk een bad. (1)

Het aantal huwelijken, dat in 1890 gesloten werd, was niet groot. Het had zeker grooter kunnen zijn, had ik er meer bij de christenen op aangedrongen. Maar in dezen ontbreekt mij wel eens de vrijmoedigheid tot handelen. Wat toch is het geval? Wanneer men trouwt, belooft men plechtig voor het aangezicht des Heeren, den huwelijksband niet te zullen breken. Nu weet ik vooruit, dat er weinig sprake is van trouw in het huwelijk. De man acht het kwaad zoo groot niet, nevens zijne wettige vrouw nog eene andere te hebben. Omgekeerd denkt de vrouw hetzelfde. In het afgelopen jaar kwam overspel van getrouwde lieden herhaaldelijk voor. En het waren niet altijd de luien, de tragen in de gemeente, die zich daaraan schuldig maakten. Het is ontmoedigend en om er treurig onder te worden, te meer daar men weet, dat al wat men hiertegen spreekt, niets baat.

Het is zeker, men moet bij het beoordeelen dezer toestanden een' anderen maatstaf aanleggen dan in Holland. Losheid van zeden heerscht overal in Indië, en dit wordt mede teweeg gebracht door klimaat zoowel als door den lagen trap van ontwikkeling, waarop men staat.

De omgang tusschen het mannelijk en vrouwelijk geslacht is zeer vrij. Ouders zien er geene schande in, dat jongens en meisjes, pas de schoolbanken ontwassen of dikwijls nog niet eens, ongeoorloofden omgang met elkander hebben. Jonkvrouwelijke kuisheid wordt weinig

(1) Veel van het hier medegedeelde komt overeen met de huwelijksgebruiken bij andere volken en stammen in Indië. Men zie Dr. G. A. Wilken, „Plechtigheden en gebruiken bij verlovingen en huwelijken bij de volken van den Indischen archipel” en daar o.a. p. 88 e.v. *Red.*

betracht, ieder meisje heeft hare eerbaarheid veil. Van den kant van de vrouw worden niet zelden ongeoorloofde dingen uitgelokt.

In plaats van zulke zaken tegen te gaan, bevorderen de ouders ze niet zelden. In het afgelopen jaar kwam het voor, dat eene moeder hare dochter voor een handvol pinang en wat sirih gaf aan een' man, die zijn oog op het kind had laten vallen. Dat zulks meermalen geschiedt, behoeft wel nauwelijks gezegd te worden.

Is men eenmaal getrouwd, dan eischt de man van zijne vrouw reinheid van zeden. Maar aangezien hij zelf zich daaraan niet houdt, zoo gebeurt het dikwijls, dat de vrouw in overspel leeft. Komt zulks aan het licht, dan stelt de man eene aanklacht in bij den toemoekoeng of bij den radja. Overspeler en overspelster worden dan gestraft met verbanning of er wordt hun eene boete opgelegd. In de meeste gevallen neemt de man zijne overspelige vrouw weêr tot zich, waardoor deze dan vrij loopt van straf. De boete bestaat in het betalen van goud, karbouwen of paarden. Wordt men met verbanning gestraft, dan wordt Koepang meestal als plaats van verblijf aangewezen. Dit jaar werd een jong mensch naar Atapoepoe (op Timor) verbannen. Na een paar jaar keert men gewoonlijk naar Savoe terug, wanneer men ampon (vergiffenis) gevraagd en beterschap beloofd heeft. Genoemde straf kan niet opgelegd worden dan met toestemming van den Resident, die de verbanningsplaats aanwijst.

Na het boven vermelde denkt men misschien, dat echtscheidingen veelvuldig voorkomen. Toch is dit niet het geval. Men gaat op Savoe daartoe eenvoudig te werk. Hebben man en vrouw genoeg van elkaâr, nu, wat is eenvoudiger dan dat een van beiden wegloopt, om met een ander te gaan leven, met wien of wie men waar-

schijnlijk reeds lang in geheime verstandhouding stond. Op andere plaatsen komt men met deze zaken bij den pandita, en deze brengt de zaak dan nog al eens in orde; maar van dit laatste kan op Savoe geen sprake zijn, daar men niet bij den zendeling komt. Bevreemdt het u, dat ik wel wat huiverig ben al te sterk op het sluiten van het christelijk huwelijk aan te dringen?

Meestal trouwen de lieden uit den zelfden stand met elkander. Doch niet altijd is dit het geval. Het gebeurt, dat een vrije man met eene slavine trouwt, of omgekeerd eene vrije vrouw met een' slaaf. Trouwen is hier echter het juiste woord niet, beter is samenleven, aangezien het in zulke gevallen meestal niet tot een huwelijk komt. Een radja moeda leeft met eene slavine en krijgt kinderen. Wat gebeurt nu? Volgens de hadat des lands volgen de kinderen de moeder. De kinderen van zulk een radja moeda zijn slaven. Daarom erkent hij ze niet, en van een huwelijk wil hij om die reden niets weten. Doet zich het geval voor, dat eene vrije vrouw trouwt met een slaaf, dan zijn de kinderen uit zulk een huwelijk vrij. (1)

Zijn er uog slaven op Savoe? Zoo hoor ik misschien mijne lezers vragen. Welzeker en niet weinigen ook. De bevolking is verdeeld in 3 klassen. (2): 1° dou ae (radja) met de anak dou ae, 2° dou moneaha, en 3° dou ënnoe. De eerste klasse wordt gevormd door den radja met zijne familieleden, de radja moeda's en de nonna radja's. De anak dou ae bemoeien zich niet met zaken van inwendig

(1) Dit bewijst, dat het matriarchaat op Savoe ten dezen nog heerscht. Men raadplege hier over: „Dr. G. A. Wilken. Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras.” (Indische Gids van Mei 1888, p. 672, e.v. ook afzonderlijk uitgegeven, doch niet meer in den handel), en daar p. 19 e.v. *Red.*

(2) Br. Bieger geeft 4 klassen op, doch ten onrechte.

bestuur; zij kunnen geene bevelen geven dan alleen aan hunne eigen lieden. De dou moneaha zijn de vrijen; zij vormen den middelstand. Velen van hen zijn zeer welgesteld. Hun rijkdom bestaat in paarden, karbouwen, tuinen en sawah's. Met den radja besturen de moneaha's het land. Uit hun midden worden de temoekoengs gekozen. Deze behooren tot bepaalde families. De keus is daarom niet geheel vrij. De radja kan dus niet kiezen wie hij wil, hij is aan de traditie gebonden. De derde stand bestaat uit de slaven. Het Gouvernement verbiedt het houden van slaven, en de radja's moeten bij hunne aanstelling beloven geene slaven te zullen houden, zij moeten hun de vrijheid geven. Men komt echter niet altijd na, wat men belooft. Hier op Savoe houdt men wel degelijk slaven. Te Seba gaat het nog al, maar te Liaae en Mesara willen de radja's niets weten van vrijlaten der slaven. De radja van laatstgenoemd landschap moet een 400 slaven hebben. Aldus werd mij medegedeeld; of het waar is wil ik niet beweren.

De slavernij is niet erg hard, vergeleken bij vroeger. Zij bestaat in het opbrengen van stroop, tabak en garen. Ieder jaar moet de man zijn' eigenaar een pot stroop brengen, de vrouw eene zekere hoeveelheid garen. Het gebeurt echter nog al eens, dat de slaven aan mishandeling bloot staan, en dan is hun lot te beklagen. De radja-moeda's, de bezitters der slaven, meenen wel eens, dat zij met deze menschen, kunnen doen wat zij willen. Eene kleinigheid is genoeg om hun een pak slaag te geven.

In onze laatste kerkeradvergadering besprak ik dit onderwerp, en wees er op, dat slavernij niet bestaanbaar is met het Christendom. Deze moet verdwijnen, waar men zijne medemenschen leert liefhebben en beschouwen als broeders.

In vroegeren tijd kostte het weinig moeite iemand tot slaaf te maken. Had een vrije een klein vergrijp gepleegd, een kip of iets dergelijks van een' radja moeda gestolen, dit was genoeg om zoo iemand tot slaaf te verklaren. Eene onbeleefdheid, een ruw gezegde was genoeg om iemand zijne vrijheid te doen verliezen. Dit gebeurde, of liever zou dezer dagen nog gebeurd zijn, ware de posthouder niet tusschen beide getreden. Kinderen van vrijen, die hun geheele leven lang bij den radja hadden gewoond, steeds bij hem in en uitgingen, werden bij den dood huns vaders eenvoudig, zonder eenige reden tot slaven verklaard. Gelukkig, dat in deze toestanden langzamerhand verandering komt. Waar het Christendom doordringt moeten deze en dergelijke dingen verdwijnen. (1)

Uit het medegedeelde blijkt; dat waar de radja's en hunne familieleden geheel aan zichzelf overgelaten worden, zij echte despoten zijn. Zij zijn niet erg kieskeurig in de middelen om zich te verrijken. Zichzelf te bevoordeelen, dat is de leus, al geschiedt zulks ten koste van anderen. In de meeste gevallen moet de eenvoudige negeryman zijn vertrouwen niet op de grooten stellen; doorgaans loopt zulks op zijne schade uit. Het is zoo moeilijk, recht te doen. Het eigenbelang, het eigen ik speelt eene voorname rol in onze maatschappij; menige zaak, die recht is, wordt krom, en menige kromme zaak wordt recht gemaakt. Vele voorbeelden zouden zulks kunnen bewijzen.

Zeër bijzondere toestanden bestaan er nog op Savoe. Daarin verandering, verbetering, zuivering te brengen,

(1) Het onderwerp verdient nader onderzoek. Het woord slaaf schijnt hier meer de beteekenis te hebben van derden stand, zoo als zulks ook elders in den Indischen archipel, b. v. in midden-Celebes gevonden wordt.

Red.

zietdaar de taak der zending, des Christendoms. Of het mogelijk zijn zal? Wel zeker. Met Gods hulp zal het ons gelukken. Men vergete echter niet, dat de werking van het Evangelie eene langzame is. „Het koninkrijk der hemelen is gelijk aan een zuurdeeg, hetwelk eene vrouw nam en onder drie maten meels verborg, tot dat het geheel gezuurd was.”

De christelijke gemeente is niet afgescheiden van die toestanden; zij staat er in, en het spreekt daarom van zelf, dat er in haar veel gevonden wordt, dat afkeuring verdient. Dat minder edele zal echter verdwijnen. Het bestaande kwaad zal nog lang voortwoekeren, voortbestaan; maar daarom den moed niet verloren. Gewerkt slechts, van God den zegen op onzen arbeid verwachtende. Hij zal wasdom geven.

Het werk was mijn lust, al had ik met veel ontmoedigendst te kampen. Het verheugde mij, dat mijn arbeid door velen gewaardeerd werd, dat ik het vertrouwen van niet weinigen genoot. Dit laatste kwam vooral uit bij de ziekenbehandeling. Met vertrouwen gebruikte men de verstrekte medicijnen. Het aantal lieden, dat geneesmiddelen kwam vragen bedroeg een 700.

Door geneeskundige hulp wordt menigeen nader tot ons gebracht. Men is dikwijls in de gelegenheid een goed woord te spreken, op den Medicijnmeester der ziel te wijzen. Men raakt bekend met eigenaardige denkbeelden van de Savoeneezen.

Wordt men bij een' zieke geroepen en is deze nog eenigszins vreesachtig, dan sporen de omstanders hem aan, zich vertrouwelijk te toonen, en goed te antwoorden op de vragen, die hem gedaan worden, want de pandita is immers de Déo Rai Wawah, de god op de aarde, de plaatsvervanger van God, en als zoodanig mag hij alles weten.

Is men zwaar ziek, dan moet men noodwendig gezondigd hebben, anders zou men niet ongesteld geworden zijn; God wil een mensch hiermede straffen. Aldus redeneert men. „Toe zeg het maar; wat heb je gedaan?” zóó wordt er niet zelden door de omstanders tot den zieke gesproken. Ziekte is een bewijs, dat men Gods gunst verbeurd heeft. „Hem, die het wel gaat, hij is Gods kind”, zoo denkt men. Dat God ons lijden zendt uit liefde, om ons te louteren en te heiligen begrijpt men niet. „Het zijn Gods liefste kinderen, die Hij bezoekt met lijden”, dat is niet waar, meent de Savoenees. In ziekte en ongeval verliest men spoedig zijn vertrouwen op God. God te dienen uit liefde, omdat dienen zoo zalig, ja de zaligheid zelve is, daartoe hebben onze jeugdige christenen het nog niet gebracht. Doch dit laatste begrijpen ook velen in het vaderland nog niet, hoe zou men het dan van onze Savoneezen kunnen eischen? God te dienen om het goed te hebben in dit leven, zulks ligt meer voor de hand.

Het behoeft niet gezegd te worden, dat men het oude nog niet geheel heeft afgelegd. Er zijn onder de christenen, die nog op twee gedachten hinken. Een' enkelen keer loopt men wel eens terug naar het oude kamp, om de geesten te raadplegen. Eenigen tijd geleden was er oneenigheid tusschen Liaae en Timoe over grondgebied; het scheen wel, dat het tot een oorlog zou komen. In die dagen offerde radja Timoe aan de geesten (die der voorouders?). Nu is deze vorst nog wel diaken. Desgelijks deed radja Mesara, of liever liet hij zulks doen.

En hiermede staan wij aan het eind van ons overzicht. En wij nemen afscheid van het jaar 1890, dat met onuitwischbare teekenen in mijn hart staat gegrift. Het deed mij zooveel goeds smaken, het bracht mij

geluk. Maar onverwacht werd dat alles van mij weggenomen. Wij buigen ootmoedig het hoofd; maar toch, is het wonder, dat in ons harte de vraag rijst: „Heer waartoe?” En het antwoord luidt: Het geschiedde tot uwe heiliging, tot uwe volmaking.” Zalig, wanneer men zich daarvan bewust is. De Heer liet mij één ding behouden, n.l. lust tot en liefde voor mijn werk. Vader in den Hemel! heb dank, dat ik troost en verkwikking in mijn werk vind. Dit neemt echter niet weg, dat de arbeid met moeite en smart gepaard gaat; want ik had eene voortreffelijke vrouw, eene trouwe hulp, die zich met hart en ziel aan het werk des Heeren wijdde.

Wij deden u een blik slaan in het werk der zending op Savoe. Wat dunkt u? Is de gelijkenis van het onkruid in de tarwe niet in ruime mate van toepassing op onze gemeenten? Er is hier onkruid, veel onkruid, waarvan de akker gezuiverd moet worden. Geen nood; dit zal geschieden. Het oog des geloofs ziet, over al de hinderissen heen, den schoonen dag, waarop ook Savoe eene schoone parel zal zijn aan de kroon van onzen Heer en Heiland. Ook onze gemeenten zullen eene eere van Christus worden.

Die Sach' ist dein, Herr Jesu Christ,
 Die Sach' an der wir stehn;
 Und weil es deine Sache ist,
 Kann sie nicht untergehn.

SEBA, Januari 1891.

VOORGANGERS OP SAVOE.

Pieter Lekahena, te Seba.
 Antonie Souisa, te Liaae.
 Jantje Tutupari, te Mesara.
 Julianus Semalo, te Mania.
 Melchianus Wattimena, te Timoe.

Kweekelingen, behulpzaam in de school te Seba.

Josephus Tuwankota.
 Jakob Dumi.

Sterkte der bevolking.

Seba..	7855
Timoe..	4619
Liaae	3358
Mesara...	3658
	19490 zielen.

STAAT DER GEMEENTEN.

1. Zielental op ult. 1890.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Seba.....	798	932	1720
Mania	64	85	149
Rae Lioe	55	64	119
Liaae	232	247	479
Mesara.....	344	276	620
Timoe Bodae.....	174	190	364
Timoe Bolo.....	—	—	125
		Totaal.....	3576

2. Aantal doopelingen.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Seba.....	12	16	33	40	101
Mania.....	—	—	2	5	7
Rae Lioe.....	—	1	1	—	2
Liaae.....	3	3	8	3	17
Mesara.....	4	3	11	8	26
Timoe Bodae.....	1	—	4	6	11
Timoe Bolo.....	—	—	—	—	—
					Totaal..... 164

3. Huwelijken.

Seba.....	17
Liaae.....	6
	Totaal..... 23

4. Geboorten.

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Seba.....	33	30	63
Mania.....	7	5	12
Rae Lioe.....	2	1	3
Liaae.....	4	4	8
Mesara.....	11	6	17
Timoe.....	6	8	14
			Totaal..... 117

5. Sterfte.

	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Seba.....	11	8	9	12	40
Mania.....	1	1	2	—	4
Rae Lioe.....	2	1	3	—	6
Liaae.....	3	1	2	5	11
Mesara.....	1	5	2	—	8
Timoe.....	3	3	1	3	10
					Totaal..... 79

6. Nieuwe lidmaten.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Seba.....	5	9	14
Liaae.....	—	3	3
Mesara.....	2	2	4
			Totaal..... 21

7. Catechisanten te Seba.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Meisjes-catechisatie	—	26	26
Jongens- "	8	—	8
Oudelieden- "	6	14	20
" "	28	28	56
		Totaal.....	110

8. Opkomst in de kerk te Seba.

Hoogste opkomst	567
Laagste "	105
Gemiddelde "	215

Voor de opgave

SEBA, 3 Februari 1891.

J. K. WIJNGAARDEN.

Verslag omtrent den werkring Môdjô-warnô over het jaar 1890,

(door J. KRUIJT).

*„Van den Heer is het geschied,
en het is wonderlijk in onze oogen.”*

Psalm 118 : 23.

Den 16^{den} December 1889 mocht ik van Këndal-pajak hier wederkeeren en opnieuw als zendeling van dezen werkring optreden. Terwijl ik nog den werkring van Br. Kreemer waarnam, was het vijf en twintig jaar geleden, sinds dit voor de eerste maal geschiedde. Wel was ik daaraan voor mijzelfen gedachtig geweest en had mij voor den geest gesteld de hulp van den Heer, tot hiertoe ondervonden. Dat daaraan echter ook door anderen en wel voornamelijk in het Vaderland zou gedacht zijn, dit had ik in 't minst niet vermoed. Hoe werd ik alzoo verrast, toen mij bij mijne wederkomst alhier veler gelukwensen en andere bewijzen van belangstelling geworden, waaronder eene schoone gedenkplaat van de dames der vereeniging Tryphosa en een fraai zilveren doopvond met toepasselijke inscripties van betrekkingen en vrienden binnen en buiten mijne geboortestad. Met groote blijdschap werd dit keurige geschenk door de gemeente, bij welke gezegd mag worden, dat het alleszins past, aanvaard en in de plaats van haar dof tinnen doopbekken in gebruik genomen, terwijl zij, bij brief van hare voorgangers, der milde gevers en geefsters haren dank bracht.

Het is een belangrijk tijdvak, dat tusschen deze en

mijne eerste komst alhier ligt. Hoe gevoel ik nog den druk, waaronder ik en voorzeker velen met mij verkeerde, veroorzaakt door den aanval, die de zending in het algemeen en die van Oost-Java in het bijzonder juist uit eigen kamp te verduren had. Door evangelisatie en gemeentevorming wilde de zending hoofdzakelijk haar doel bereiken, en ziet, met „mokerslagen” waren zij getroffen en naar 't scheen voor goed veroordeeld. Ook zij, die der zending getrouw bleven, achtten zich geroepen, hare gebreken zonder verschooning bloot te leggen. Ziende op den Javaan in 't algemeen, zoowel als op de aanvankelijk toegebrachten, was het als buiten hope. Van de gemeente gold: „niet gevestigd op den hechten grondslag van overtuiging en besliste keuze harer leden,” zoodat „reeds à priori” en waarvoor helaas, de bewijzen niet ontbraken, „was vast te stellen, dat het zedelijk leven der Javaansche christenen over het algemeen nog niet hooger stond dan dat der andere Javanen; dat oude en bijgeloovige zeden en gebruiken ook onder hen nog werden opgevolgd en op prijs gesteld; dat het ook met hunne christelijke kennis nog maar sober geschapen stond; dat velen zich weder aan de gemeente onttrokken; dat zelfs onder diegenen, aan wie geen gemoedelijke of duurzame trouw en belangstelling was te ontzeggen, gelijk in 't algemeen, nog maar al te veel vormelijks gevonden werd.” (1) Van waar lust, moed en kracht, om 't werk, waarmede het alzoo geschapen stond, met hoop op goede uitkomst te aanvaarden? Voorwaar! diep leerde ik in die dagen mij nederbuigen voor Hem van wien ik wist, dat Hij wil, dat alle menschen zalig worden en tot kennis der waarheid komen.

(1) Mededeelingen deel VII blz. 163.

Br. Hoezoo, wiens verslag het bovenstaande vermeldde, ving later zijn opstel over „de Evangelisatie op Java” (1) aan als volgt: „Men zou het Christendom weinig eer aandoen, wanneer men beweerde, dat zijne juiste opvatting en getrouwe beoefening onder het bereik gelegen zijn van ieder volk, op wat trap van verstandelijke, zedelijke of maatschappelijke ontwikkeling ook geplaatst.” Gulden woorden, die nimmer uit het oog verloren mogen worden bij de beoordeeling van den zendingarbeid onder eenig volk. Daarbij kwam nog: „de Javanen christenen te maken! De combinatie hiermeê uitgesproken is voor de meesten nog zoo vreemd – en schijnt voor velen zoo ongerijmd te wezen, dat men hem, die het ernstig daarmee meent, op zijn zachtst genomen, wel als de dupe van kwalijk geplaatsten ijver beschouwen moet.” „Groote voorzichtigheid” was de houding die door het Gouvernement werd aangenomen, waarbij van het inlandsch bestuur „een kille adem van despotisme” over alles ging, „waarvan men de verstijvende en doodende kracht moet ervaren hebben, om te beseffen, wat dit in had” en hun, die zich aan onze zijde hadden geschaard of dit wilden doen, troffen niet dan schimp en de grievenste scheldwoorden. Waar bleef nog gelegenheid tot arbeiden over?

En toch, de nood was ons opgelegd.

Dank Br. Hoezoo, die klaar en duidelijk aantoonde „het gepaste der Christus-prediking ook voor een nog onontwikkeld volk als de Javanen” en het groote nut bewees der „zendinggemeente”, zooals die bestond.

Zóó zijn wij langs den weg, dus aangewezen, voortgegaan, en de Heer heeft er Zijnen zegen op geschonken, niet 't allerminst in dezen werkkring. Daarom roepen wij

(1) Mededeelingen deel IX blz. 1 e. v.

uit, zooals wij aan het hoofd van dit ons verslag schreven: „van den Heer is het geschied en het is wonderlijk in onze oogen.”

Môdjô-warnô heeft zich mogen uitbreiden tot eene gemeente, die, ult. 1890, 2093 zielen telde. Drie gemeenten, tot op hoogstens 5 palen afstands, liggen in hare nabijheid: Bongsoëredjô, Kertôredjô en Ngôrô geheeten en respectievelijk 313, 366 en 297 zielen tellende. Nog behooren tot den werkkring ettelijke gemeenten op veel grootere afstanden van haar gelegen. Doch daar wij hopen dat deze weldra een' eigen werkkring zullen uitmaken, spreken wij over dezen liever afzonderlijk aan 't eind van ons verslag.

Bijna was er nog eene gemeente gevoegd bij de nabij gelegene van Môdjô-warnô. In September 1888 schreef ik een stukje over „Mangonnandjêro”, handelende over de christenen, die zich op het kinaperceel van dien naam in het Tenggêr-gebergte bevonden. Ik meldde daarin, „dat de bloei en het bestaan der gemeente, door die christenen gevormd, in nauw verband stonden met den persoon des beheerders en het voortbestaan der onderneming. Helaas, het duurde niet langer dan een jaar na dit mijn schrijven, of de onderneming kon niet meer op den voet, als tot hiertoe, worden voortgezet. De administrateur, de heer O. nam eene betrekking als onderbeheerder op een koffieland in de Residentie Kediri aan, onder voorwaarde, dat al de christenen, die wilden, hem zouden mogen volgen en onder zijn direct bestuur zouden staan. Al de christenhuisgezinnen op één na, waarvan het hoofd als inlandsch opziener op de onderneming achterbleef en nog een tweektal huisgezinnen, waarvan de leden voornemens waren, zich bij de christenen aan te sluiten, te samen niet minder dan 77 zielen, volgden

den heer en mevrouw O. naar hunne nieuwe bestemming, eerst één geheelen dag reizende door het gebergte tot aan het spoorstation te Lawang, daarna één dag sporens van daar tot aan de hoofdplaats Kediri, en daarna nog ettelijke palen per karretje en te voet tot aan de onderneming, van de plaats hunner vestiging gelegen. Deze ongewone optocht had plaats den 3den September 1889. Hoezeer hadden wij gehoopt, dat op dit bewijs van liefde, daar de verhuizing van de zijde van den heer en mevrouw O. groote opoffering vereischte en van gehechtheid der Javanen aan hun' heer en zijne vrouw, die hen op het pad ten leven voorgingen, een rijke zegen tot bevestiging en uitbreiding van het Koninkrijk Gods had mogen rusten. Dan, de lieden van Mangonnandjêro, zoowel als de heer en mevrouw O. werden in hunne nieuwe woonplaats zoodanig door ziekte, vooral koorts aangetast, dat allen gedwongen waren, een ander heenkomen te zoeken. Het eerst verspreidden zich de volgelingen van den heer en mevrouw O. op enkelen na. Sommigen trokken naar het Malangsche, om zich bij de nieuwe ontginningen der christenen aldaar aan te sluiten, anderen gingen naar de woonplaatsen hunner familiën en een achttal huisgezinnen vervoegden zich op een koffieperceel, op niet zeer grooten afstand van Môdjô-warnô, met het doel om daar tijdelijk werk te zoeken.

Zij werden daar met open armen ontvangen en de ondernemer verlangde, dat zij daar gevestigd en onderwezen zouden worden, en dat hun aantal zich ook uit de opgezeten des lands zou uitbreiden. Aanstonds werden zij in de gelegenheid gesteld, zich woningen te bouwen, en nog ééne afzonderlijk werd bestemd tot het houden hunner godsdienstige bijeenkomsten. De zaak liet zich schoon aanzien. Drie opgezetenen van het land, twee mannen

en eene vrouw betoonden ook genegenheid zich bij hen te voegen.

Bij herhaling bezocht ik hen in hunne woonplaats, en minstens om de twee weken ging de voorganger van hier met één onderwijzer, of togen een tweetal onderwijzers tot hen, om hen te onderrichten. Na niet langen tijd vonden de heer en mevrouw O. plaatsing op een koffieland in Bondôwôsô. De tot het laatste toe getrouw geblevenen volgden hen ook derwaarts, en ziet, na niet langen tijd kwam één dezer hier en ging ook naar Malang, om opnieuw allen, die wilden, tot hun vroegeren heer en zijne vrouw te brengen. Al de lieden, op één enkele zieke na, volgden ook uit onze buurt, en daarmede vervloog voor hier het vooruitzicht op de vorming eener nieuwe gemeente. Nogtans wij kunnen het niet ontkennen, dat deze lieden bij den heer en mevrouw O. behooren en hopen, dat zij, waar ook, tot een' rijken zegen gesteld worden.

Keeren wij tot Môdjô-warnô en de naastbij gelegen gemeenten terug. Allereerst gedenken wij aan de opkomsten in de zondaggodsdienstoefeningen. Ook dit jaar mochten die voldoende genoemd worden. Te Môdjô-warnô bedroegen die tot 786 (gemiddeld 388), te Bongsôrëdjô tot 138 (gemiddeld 96), te Kertôrëdjô tot 149 (gemiddeld 97) en te Ngôrô tot 106 (gemiddeld 89). Ook werd te Môdjô-warnô, Kertôrëdjô en Ngôrô des zondagmiddags kinderkerk gehouden en daar bedroegen de opkomsten: te Môdjô-warnô gemiddeld 183, te Kertôrëdjô 51 en te Ngôrô 55 kinderen. Twee malen werd het avondmaal te Môdjô-warnô, telkens met ruim 450, en éénmaal te Bongsôrëdjô met 123, te Kertôrëdjô met 111 en te Ngôrô met 113 aanzittenden gevierd. Het aantal nieuwelingen bedroeg in het afgelopen jaar te Môdjô-warnô 17, te Kertôrëdjô 9

en te Ngôrô 2, terwijl te Môdjô-warnô 73, te Bongsoërdjô 15, te Kertôrdjô 33 en te Ngôrô 14 kinderen werden gedoopt, terwijl in de verschillende gemeenten 59 nieuwe lidmaten werden aangenomen en 47 huwelijken werden ingezegend.

En hoedanig stond het met de catechisatiën? De vier kindercatechisatiën per week, die tot hiertoe te Môdjô-warnô gehouden werden, moesten tot vijf worden uitgebreid. Te zamen waren 403 catechisanten ingeschreven en bedroeg de gemiddelde opkomst 289. Te Bongsoërdjô, Kertôrdjô en Ngôrô werden twee catechisatiën gehouden met eene gemiddelde opkomst, respectievelijk van 39, 53 en 32 leerlingen.

Na de catechisatiën noem ik de scholen.

Al de gemeenten mogen zich in hare school of in de gelegenheid, om hare kinderen school te doen gaan, verheugen. De bewaarschool en de gewone school te Môdjô-warnô telde op het eind van het verslagjaar 554 leerlingen, met eene opkomst tot 516 en gemiddeld 432. De school te Bongsoërdjô telde 84 leerlingen en de opkomst was soms compleet, terwijl die gemiddeld 66 bedroeg. De kinderen der christenen te Kertôrdjô bezoeken de daar aanwezige Gouvernements-inlandsche school en die voor de kinderen der gemeente van Ngôrô is te Tëbél, één der desa's, die tot de gemeente behooren, gevestigd en telt 80 kinderen met 79 tot gemiddeld 54 opkomenden.

Behalve dit werd in 't laatst van het verslagjaar te Moetër, tot de gemeente van Môdjô-warnô behorende, eene gelegenheid geopend tot het houden eener bewaarschool. Deze plaats toch ligt ongeveer 1 uur gaans van de school te Môdjô-warnô. Voor de reeds grootere kinderen, die de gewone school bezoeken, is dit geen bezwaar, doch de kleinere konden vooral in den regenmoesson niet komen.

Om deze reden begon aanvankelijk de ouderling deze kleinen in zijn voorhuis bezig te houden; later nam gedurende korten tijd een der christenen, die een gewezen kweekeling van mij was, die taak van hem over, doch ook deze, door de noodzakelijkheid, om in zijn onderhoud te voorzien, daarin verhinderd, heeft de taak weder aan een oudleerling der school te Môdjô-warnô overgedragen.

Ook deze is gedurende den veldarbeid wel eens verhinderd de school voort te zetten. Toch werd intusschen een huis gekocht, en door de weinige christenen van Moetër bekostigd, dat zij te zamen tot bewaarschool inrichtten. Als proeve eener poging om in eigen onderhoud te voorzien, zooals er meer worden aangewend, waarvan ook de school te Tëbël tot bewijs verstrekt, en die bij de christenen naar 't schijnt, meer en meer begint gevoeld te worden, meende ik deze zaak niet onvermeld te mogen laten. Weinigen zijn de christenen meer, in al de gemeenten van dezen werkkring, die de gelegenheid verzuimen, om hunne kinderen ter school te doen gaan, dan wel die daartoe niet te bewegen zouden zijn.

Hierna vermeld ik de kweekelingen te Môdjô-warnô. Hun aantal bedroeg gedurende het verslagjaar zestien. Vier dezer werden op verzoek en voor rekening van Br. Jansz te Margôrëdjô (Japara) opgeleid. Drie hunner hadden met goed gevolg den cursus voor inlandsche helpers op het seminarium te Depok doorloopen. Te meer daar Br. Jansz hen niet terstond plaatsen kon, wenschte hij, dat zij zich alhier nog één jaar, inzonderheid practisch oefenen zouden. De vierde bracht 3 jaar bij ons door. Het doel met hem was bijzonder, om hem voor de bewaarschool op te leiden. In het begin van dit jaar keerden allen tot Br. Jansz terug. Onder de overige twaalf behoort een tot den werkkring van Kediri. Br. Poensen plaatste dezen bij

zijn vertrek naar Nederland hier. Na zijne terugkomst verzocht hij hem terug, doch daar hij zich nog practisch oefenen moet en daarbij ook op de school van dienst kan zijn, liet Br. Poensen hem gaarne ook dit jaar nog bij ons.

Eindelijk doe ik ook mededeeling van het aantal zieken. Dit bereikte het respectabele cijfer van 4433.

Voorzeker, geen gebrek aan arbeid! Voor één zendeling is hier reeds te veel. Des te grooter was de blijdschap over mijne wederkomst. Ja zelfs twee zendingen kunnen aan al de eischen van het werk niet meer beantwoorden. Allereerst kosten de gemeenten veel inspanning en zorg. Veel is reeds in en onder haar gewonnen. Toch mogen wij niet vergeten, dat zij "zendinggemeenten" zijn, plekken, waar wij arbeiden, zaaien en planten kunnen, maar daarom mogen wij niet zeggen, dat de oogst reeds daar is en dat de gemeenten, als die in het Vaderland, door eigen geloof, door eigen inzicht, door eigen lust tot heiligmaking gedragen en geleid worden. Dit alles moet nog van den zendeling en zoo mogelijk van zijne helpers en de beste der christenen uitgaan, tot dat zij van geslachte tot geslachte tot eigen en zelfstandig leven opwassen.

Om deze reden zijn ook de catechisatiën en het onderwijs alsook de wijze, waarop dit gegeven wordt, van het hoogste belang. Reeds in zijn verslag over 1887 (Meded. xxxii bl. 291) merkte mijn zoon op: "Over slechte opkomst ter catechisatie of ter kinderkerk hebben wij niet te klagen. Het is nogtans niet te ontkennen, dat aan de godsdienstige kennis van vele jongens en meisjes, voor al in de buitengemeenten, nog veel ontbreekt. De voornaamste oorzaak is wel de weinige opgewektheid, waarmee vaak dit onderwijs gegeven wordt, zoodat het niet doordringt in de harten der kinderen." Dit kan niet anders

dan het grootste gevaar voor de toekomst opleveren. Om deze reden moest daartegen gedaan worden wat kon. Voor de buitengemeenten vermochten wij niet meer, dan de voorgangers dit deel van hun werk ernstig op 't hart te drukken en op hunne samenkomsten hier, hen opnieuw daarin te onderrichten. Met des te grooter blijdschap werd het boekje van Br. Poensen „serat woewoelang christen” (geschrift tot christelijk onderwijs), waarin catechetisch over het geloof, het gebed, de wet en de christelijke feestdagen en plechtigheden gehandeld wordt, ontvangen en tot grondslag gelegd bij het onderwijs, dat ik aan de voorgangers gaf. Tevens nam ik al de catechisatiën te Môdjô-warnô voor mijne rekening, die echter steeds in tegenwoordigheid van den voorganger en één à twee onderwijzers houdende, opdat zij meer en meer in dit werk worden ingeleid en het later weder aan hen overgegeven kunne worden.

Het doel der school bleef steeds de „verstandelijke, zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling” tot hooger standpunt op te voeren, opdat „de juiste opvatting en getrouwe beoefening van het Christendom steeds meer onder de bevassing van velen valle.” Alles wat onderwezen wordt en de wijze waarop, moet daartoe leiden. Ook daartoe is veel overwegens, veel zorg en veel toezicht noodig. Ons inlandsch personeel bevroedt het doel niet zoo licht en is spoedig geneigd tot het aanbrengen van veel kennis, 't zij nuttig of onnuttig, zoo maar niet tot sleurwerk, dat den geest meer dooft en het gemoed meer afstompt en den mensch voor zijne toekomst ongeschikt maakt, in plaats van hem te ontwikkelen, te vormen en tot steeds meerdere geschiktheid ook voor de maatschappij op te leiden. De school als aanvulling van de huiselijke opvoeding bleef ons beginsel. Oefening van oog en

oor en handen en alle deelen des lichaams en het aanbrengen van die kennis en vaardigheid, die den geheelen mensch ontwikkelen en later in zijne verschillende levensomstandigheden voor hemzelve, in het huisgezin en voor de maatschappij niet ontbeerd kunnen worden, mochten daarom niet ontbreken. De vakken, die als bekend verondersteld mogen worden, waren daarop ingericht. Met het oog op de maatschappelijke ontwikkeling vraagden mijn zoon en ik ons af, of het niet meer en meer noodzakelijk werd, als vervolg op onze gewone school, eene handwerkschool voor jongelingen op te richten? Slechts zij, die de gewone school doorloopen hadden, zouden tot deze kunnen worden toegelaten. Het doel zou zijn, dat alles te leeren vervaardigen, inzonderheid van inlandsch materiaal, wat in de Javaansche maatschappij of bij de zich steeds uitbreidende Europeesche industrie aftrek vinden kan of behoefte is. Te noodiger kwam ons dit voor, daar de middelen waarvan de menschen hier bestaan, nog uiterst gering zijn, bijna zou men kunnen zeggen, dat zij zich nog uitsluitend tot den landbouw bepalen. Dan, de bevolking neemt steeds toe, belangrijke uitzwermingen, waarvan vroeger reeds gewaagd werd, wijzen reeds op overbevolking; daarbij komt nog, dat fabrieken en ondernemingen menschen van elders trekken, die hun verschaffen kunnen wat zij tot verpakking hunner producten als anderszins noodig hebben, tenzij dit ook in de nabijheid vervaardigd kan worden. Alzoo om al te groote mutatiën of armoede te voorkomen, scheen ons zulk eene school bijna niet te mogen uitblijven. En toch zagen wij er tegen op. De oprichting en instandhouding zouden noodzakelijk kosten vereischen, en van waar de gelden te vinden? Dan, terwijl wij deze zaak overwogen, vernamen wij uit de nieuwsbladen, dat de Regeering wenschte, bij wijze

van proef, pogingen in die richting aan te wenden en door tusschenkomst van den Resident in deze residentie eene plaats verlangde te zien aangewezen, waar deze proef het best genomen zou kunnen worden. Wij haastten ons, bij het hoofd van ons plaatselijk en gewestelijk Bestuur Mòdjò-warnò aan te bevelen. Spoedig volgde eene uitnoodiging, om eene begrooting van kosten te leveren. Ook hieraan voldeden wij, voorts afwachtede, wat in deze geschieden zal.

Onze kweekelingen zijn niet allen van dezelfde categorie. Sommigen zijn kinderen van verspreid wonende christenen, die zonder door ons aangenomen te worden, in het geheel geen onderwijs zouden kunnen ontvangen of eenige opleiding genieten. Deze moeten de klassen der school doorloopen, eer zij tot het bijzonder onderwijs kunnen worden toegelaten. Van dezulken zijn er onder onze kweekelingen nog twee, één uit eene der desa's in de nabijheid van Soerabaja en één uit eene desa tot de gemeente van Segaran behorende. Van de overige tien zijn er zes, die zich reeds practisch in het geven van onderwijs of het houden van toezicht op de school oefenen, en vier, die nog het onderricht in de hoogste klasse der school bijwonen. Ook zouden tot onze kweekelingen nog de beide oudste zonen van onzen hoofdonderwijzer gerekend kunnen worden, die ook op de school behulpzaam zijn, schoon zij in de ouderlijke woning verzorgd worden. Zoo vormen zij met de 10 laatstbedoelde kweekelingen een twaalfal. Vijf malen per week ontvingen dezen met elkander en tweemaal in vereeniging met de onderwijzers les uit den Bijbel, zowel het oude als het nieuwe testament. Tweemaal 's weeks genoten zij zangles en éénmaal 's weeks bij afwisseling les in 't rekenen of in opvoeding en onderwijs. Zeker is dit niet voldoende

voor de taak, waarmede wij hopen, dat minstens de meesten later belast zullen worden, namelijk om het werk der zending als onderwijzers, voorgangers of evangelisten ter zijde te staan. Dringend noodig is het, dat in het ontbrekende voorzien, deze geheele zaak geregeld worde. Hoe? Onze overwegingen dienaangaande zijn nog niet rijp; mogen wij daarop nader terug komen.

De ziekenpractijk is de arm, die wij naar buiten uitstrekken, het middel, waardoor wij doen kennen van welken geest wij zijn. Ik wensch er hier niets meer van te zeggen, dan dat dit deel van het werk geheel aan mijn' zoon is toevertrouwd; dat ook in het afgelopen jaar in geen geringe mate daarbij de belangelooze hulp van Dr. van Buuren te Djombang werd ondervonden, en dat de oprichting van een geschikt ziekenhuis steeds meer noodzakelijk werd. Met dank mag ik vermelden, dat tot dit doel aanvankelijk reeds eenige gaven, — de meesten zonder dat daar nog opzettelijk om verzocht was, — en tevens ook van een bekwaam deskundige een schoon plan, werden ontvangen. Daar werkelijk de nood dringt, geloof ik, dat het ook wel daartoe komen zal.

Ga ik hierna voort, eene opgave te doen van hetgeen door de gemeenten wordt bijgedragen ter voorziening in eigen behoeften. Te Mòdjò-warnò, evenals ook in andere gemeenten, bleef de armenrijtschuur voorzien in het noodige tot hulp in nood buiten schuld, vooral in dure tijden. Ook van elders trok deze inrichting de aandacht en ook in niet christen desa's schijnt zij navolging te zullen vinden. Aan kerkgeldten werd te Mòdjò-warnò ruim f 500,— opgebracht. Allereerst werd hieruit, als naar gewoonte, in het onderhoud van den voorganger voorzien, en in de tweede plaats werden hieruit de kosten gevonden, die noodig waren tot verven van het plafond

en het verdere onderhoud der kerk. Aan schoolgelden werd *f* 167,36 opgebracht. Met vroegere gelden werden deze aangehouden, te meer daar de bewaarscholen verbouwing of geheele vernieuwing behoeven. De voorganger van Bongsôrédjô geniet als zoodanig de opbrengst van 2 bouw sawah, die bij de ontginning tot dat doel zijn afgezonderd.

De hulponderwijzer genoot de schoolgelden tot een bedrag van *f* 61,25. Ter spaarbank heeft de gemeente aan kerkgelden ruim *f* 300,— in de hoop eenmaal eene kerk niet geheel ongelijk aan die van Kertôrédjô te zullen kunnen bouwen. Ook Kertôrédjô heeft als gemeentekapitaal eene som van *f* 242,38 op de spaarbank staan. Buitendien deed zij in het afgelopen jaar een gedeelte van hare schuld op hare nieuwe kerk af. Ook kent zij haren voorganger 2 bouw sawah toe voor zijn onderhoud, dat ook verder buiten bemoeiing van de zendingkas is, daar hij ook over eigen gronden te beschikken heeft. Ook de gemeente te Ngôrô heeft een bedrag van *f* 148,— op de spaarbank, terwijl door de school te Tëbël *f* 51,65 werd opgebracht, dat den onderwijzer ten goede kwam. Aan ziekingelden te Môdjô-warnô werd *f* 719,73 ontvangen. Hieruit werd in 't inkomen van den helper bij de medicijnen voorzien en, zoover de gelden strekten, in 't onderhoud der dagelijks behandelde en hier verblijvende patiënten.

Van de verder afgelegene gemeenten teeken ik dienaangaande te gelijker tijd aan, dat de christenen van Segaran *f* 19,— aan kerk- en *f* 18,— aan schoolgelden in de spaarbank stelden, de laatsten opzettelijk als eerste gift voor een nieuw schoolgebouw bijeengebracht. Behalve dit bedragen de maandelijksche schoolgelden \pm *f* 5,— die den onderwijzer bij zijn anders te gering inkomen ten goede gebracht worden.

Desgelijks ten opzichte van den voorganger en onderwijzer te Mlaten, (gemeente Goejangan), tot een gezamenlijk bedrag van f 10,— 's maands uit de kerk en de schoolgelden. Zelden is echter het volle bedrag aanwezig, dat volgens afspraak tot schade der belanghebbenden is.

Den zwaarsten strijd hebben de christenen van Wioeng om in hun onderhoud te voorzien. Schoolgeld kunnen zij niet opbrengen. Aan kerkgeld hebben zij f 9,50 op de spaarbank staan en bovendien vernieuwden zij in het afgelopen jaar hun kerkgebouw.

Het kerkfonds van Soerabaja bedraagt f 377,90, terwijl door het schoolfonds dat ± f 490,— inhiield, een huis, dicht bij de kerk, gekocht werd, met het doel, om dit tot school in te richten, daar de kerk, waarin tot nog toe de school gehouden werd, te klein geworden was.

Sinds te onzer kennisse kwam, dat de zendingscholen, die aan de eischen der wet voldeden, van subsidie niet langer waren uitgesloten, bevalen wij al onze scholen bij de Regeering daarvoor aan.

Hierna rest ons nog een overzicht te geven van den stand der gemeenten en scholen, boven reeds meer dan eens „de verder verwijderde” genoemd.

Zij liggen in drie afdeelingen der residentie Soerabaja, als Mòdjô-kèrtô, Sidôardjô en de afdeeling Soerabaja. De namen der gemeenten zijn: Segaran, Goejangan, Wioeng, Soerabaja en Semaroeng.

Tot de gemeente van Segaran, in Mòdjô-kertô, behooren 15 huisgezinnen, die in de desa Segaran wonen, 3 ter hoofdplaats Mòdjô-kertô, 10 te Soekôrame, 2 paal ten N.O. van Mòdjô-kertô en nog eenige andere huisgezinnen verspreid, te zamen 201 zielen. Te Segaran zijn de kerk en de school, de voorganger en de onderwijzer gevestigd. 20 volwassenen en 9 kinderen werden in het afgelopen

jaar tot de gemeente toegebracht. Eén huwelijk werd in haar ingezegend.

De zondag-godsdienstoefening wordt tegen 2 malen te Segaran, 3 malen op 3 verschillende andere plaatsen gehouden. De opkomst is, naar den afstand, van 52 tot gemiddeld 20 hoorders. Ook wordt er kinderkerk gehouden voor eene opkomst van 15 tot gemiddeld 10 en deze geregeld in de hoofdplaats der gemeente Segaran. Eenmaal werd met 40 aanzittenden het avondmaal gevierd. De school telt 31 leerlingen met eene gemiddelde opkomst van 20.

De gemeente Goejangan ligt in de afdeeling Sidôardjô. Zij telt 120 zielen, verdeeld over 25 huisgezinnen, waarvan 10 te Goejangan en de overigen verspreid wonen. Een volwassene en 4 kinderen werden tot deze gemeente toegebracht en ook in haar een huwelijk ingezegend. De opkomst in de kerk bedroeg gemiddeld 35. Slechts 5 kinderen kwamen voor de catechisatie in aanmerking. Eenmaal werd het avondmaal gevierd met 54 aanzittenden. Van de 54 leerlingen, die de school telde, bedroeg de gemiddelde opkomst 26.

De christenen van Wioeng behooren tot de afdeeling Soerabaja. Hun zielental bedraagt 165, over 33 huisgezinnen. Daarvan wonen 23 te Wioeng of in de onmiddellijke nabijheid daarvan en de overigen te Poelé, waar ook eene kerk is (vrg. Mededeelingen dl. xxxiii bl. 309) en daarom heen. Zes kinderen werden in de gemeente gedoopt en 1 jongeling en 2 meisjes legden belijdenis des geloofs af. Voorts werd 1 huwelijk ingezegend. De godsdienstoefening werd zoowel te Wioeng als te Poelé gemiddeld door 26 en 15 toehoorders bijgewoond. Aan 't avondmaal namen 53 lidmaten deel. Er werd kinderkerk en catechisatie voor 16 tot gemiddeld 5 kinderen te Wioeng

gehouden. Ter school gingen 22 kinderen met eene gemiddelde opkomst van 14.

De gemeente ter hoofdplaats Soerabaja telt 63 zielen. Slechts 2 kinderen werden in haar gedoopt. Door 1 meisje werd belijdenis des geloofs afgelegd, en één huwelijk werd ingezegend. De opkomst in de kerk was vrij geregeld 30 tot gemiddeld 25. Met 27 zaten wij bij het avondmaal aan. De school telt 113 kinderen, waaronder slechts 3 van christenen. De opkomsten bedroegen 91 tot gemiddeld 87. Hoewel de christelijke geest in de school op den voorgrond staat en ook de Bijbelsche geschiedenis geleerd wordt, zoo mochten hiervan nog geen vruchten tot uitbreiding van de gemeente gezien worden.

Eindelijk moeten nog de christenen van het leprozen-gesticht te Semaroeng bij Soerabaja genoemd worden. Zij zijn 30 in getal. Vier nieuwelingen en één kind werden onder hen opgenomen. Zij zijn ongelukkigen, wien door onderwijs en prediking alle mogelijke troost en bemoeidiging worden toegebracht.

Veel moest voor deze allen gedaan worden, en uiterst gering was onze arbeid, dien wij te hunnen nutte konden aanwenden. Slechts 2 malen kon ik de verschillende gemeenten bezoeken. Dringend vragen zij een eigen' zending, die in hen een' eigenaardigen en zoo wij hopen, niet onvruchtbaren werkkring vinden zal. Hoeveel zal hij ter betere leiding en besturing van voorgangers en onderwijzers en ter fundeering der christenen doen kunnen, terwijl het aan uitbreiding niet ontbreke.

Vermeerdere steeds de belangstelling in Java's zending; neme het aantal harer arbeiders toe, en geve God, dat ook hier Zijn Koningrijk kome met kracht!

Staat van de gemeenten, de scholen, en de zieken- practijk, in den werkring Môdjô-warnô, over 1890.

A. STAAT DER GEMEENTEN.

1. Zielental op ult. 1890.

Namen der desa's.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	558	608	458	469	2093
Bongsô-rêdjô	73	81	86	73	313
Kertô-rêdjô.....	91	115	84	76	366
Ngôrô.....	80	78	70	69	297
Sêgaran	51	55	46	49	201
Goejangan	85	85	23	27	120
Wioeng	42	39	34	22	137
Poelé	7	8	9	4	28
Soerabaja	22	17	7	17	63
Sêmarang.....	9	18	1	2	30

Totaal..... 3648

2. Aantal doopelingen.

Môdjo-warnô	11	6	31	42	90
Bongsô-rêdjô	—	—	6	9	15
Kertô-rêdjô.....	3	6	19	14	42
Ngôrô.....	2	—	5	9	16
Sêgaran	10	10	4	5	29
Goejangan	—	1	3	1	5
Wioeng.....	—	—	4	1	5
Poelé	—	—	—	1	1
Soerabaja	—	—	—	2	2
Semaroeng	1	3	—	1	5

Totaal..... 210

3. Catechumenen.

Môdjô-warnô	16	20			36
Kertô-rêdjô	3	7			10
Ngôrô	2	11			13
Goejangan	3	—			3
Soerabaja	—	1			1
Wioeng	1	2			3

Totaal..... 66

4. Van elders overgekomen.

Namen der desa's.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Módjé-warnó	5	6	5	2	18
Bongsó-rédjé	4	12	5	1	22
				<hr/>	
				Totaal.....	40

5. Naar elders vertrokken.

Módjé-warnó	2	2	3	2	9
Bongsó-rédjé	2	4	1	4	11
				<hr/>	
				Totaal.....	20

6. Overleden.

Módjé-warnó	6	8	13	16	43
Bongsó-rédjé	1	2	—	—	3
Kertó-rédjé.....	3	2	—	—	5
Ngóró.....	—	2	—	1	3
Segaran	1	—	—	—	1
Goejangan	2	1	1	2	6
Wioeng	2	2	—	—	4
Soerabaja	—	1	1	1	3
				<hr/>	
				Totaal.....	68

7. Afvalligen.

Geene

8. Tot de gemeenten teruggekeerden.

Geene.

9. Huwelijken.

	gesloten.	ontbonden.	
Módjé-Warnó.....	32		
Bongsó-rédjé	3		
Kertó-rédjé.....	6		
Ngóró	6		
Segaran	1	geene.	
Goejangan	1		
Wioeng	1		
Soerabaja	1		
Semaroeng	1		
	<hr/>		
	Totaal.....		52

B. STAAT DER OPKOMST IN KERK EN CATECHISATIE.

1. Zondagmorgendienst.

	Hoogste.	Laagste.	Gemidd.
Môdjô-warnô	786	243	388
Bongsô-rêdjô	138	69	96
Kertô-rêdjô.....	149	50	97
Ngôrô	106	72	89
{ Segaran.....	31	8	9
{ Boewoer	21	—	—
{ Soekôrame	41	12	20
{ Kedoengplôsô	23	—	—
{ Môdjô-kertô	49	—	—
{ Gêbangpêroet.....	43	—	—
{ Randoe-rêdjô	52	18	20
Goejangan	60	16	35
Wioeng { Wioeng.....	30	26	20
{ Poelé.....	20	10	15
Soerabaja	30	22	25
Semaroeang	53	15	25
Totaal.....	1632		839

2. Kinderkerk en catechisatie.

	Hoogste.	Laagste.	Gemidd.
{ Kinderkerk.....	303	112	183
{ Maandags catechisatie.....	86	41	56
Môdjô-warnô { Dinsdags idem	101	27	46
{ Woensdags idem	92	31	56
{ Donderdags idem	82	47	69
{ Vrijdags idem	93	41	62
Bongsô-rêdjô { Dinsdags idem	28	13	19
{ Woensdags idem	28	11	20
Kertô-redjô { Kinderkerk.....	70	33	51
{ Catechisatie	56	29	53
Ngôrô { Kinderkerk	61	36	55
{ Catechisatie	42	26	32
Sêgaran idem	15	8	10
Goejangan idem	5	3	4
Wioeng { Kinderkerk.....	16	10	14
{ Catechisatie	9	5	7
Totaal.....	1087		737

3. Avondmaalsbediening.

	Aantal malen.	Aantal avondmaalgangers.	Gemidd.
Módjô-warnó	2	912	456
Bongsó-rédjô	1	123	123
Kertó-rédjô }	1	211	211
Ngóró }			
Segaran	1	40	40
Goejangan	1	54	54
Wioeng	1	53	53
Soerabaja	1	27	27
			<hr/>
		Totaal.....	964

C. STAAT DER SCHOLEN.

1. Aantal leerlingen op ult. 1890.

	Van christenouders.		Van Mohammed. ouders.		Totaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Módjô-warnó..	220	188	122	24	554
Bongsó-redjô ..	35	28	19	2	84
Kértó-redjô	Gouvernementsschool.				
Tébé.....	18	18	43	1	80
Segaran	9	6	16	—	31
Goejangan	4	3	47	—	54
Wioeng	11	9	2	—	22
Soerabaja.....	3	—	110	—	113
	<hr/>				
	300	252	359	27	938

2. Aantal leerlingen opgenomen 1890.

Módjô-warnó ..	29	32	43	5	109
Bongsó-rédjô ..	1	7	12	1	21
Tébé.....	4	5	7	—	16
Segaran	1	—	15	—	16
Goejangan	—	1	29	—	30
Wioeng	1	2	—	—	3
Soerabaja.....	1	—	124	—	125
					<hr/>
			Totaal.....		320

3. Aantal leerlingen, dat in 1890 de school bezocht en weder verliet.

	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô..	—	—	—	1	1
Bongsô-rêdjô ..	—	—	6	—	6
Têbêl.....	2	—	—	1	3
Segaran	—	—	4	—	4
Goejangan	—	—	4	—	4
Soerabaja.....	—	—	38	—	38
					<u>Totaal..... 56</u>

4. Vroegere leerlingen, die de school in 1890 verlieten.

Môdjô-warnô..	35	37	61	6	139
Bongsô-rêdjô ..	3	3	4	—	10
Têbêl.....	1	4	15	3	23
Segaran	—	2	2	—	4
Goejangan	1	—	23	—	24
Wioeng	—	—	34	—	34
Soerabaja.....	2	1	2	—	5
					<u>Totaal..... 239</u>

5. Staat van de ouders der leerlingen.

	Van Hoofden.		Van minderen.		Totaal.
Môdjô-warnô..	1	5	341	207	554
Bongsô-rêdjô ..	—	—	54	30	84
Têbêl.....	—	—	61	19	80
Sëgaran	1	—	24	6	31
Goejangan	1	—	50	3	54
Wioeng	—	—	13	9	22
Soerabaja.....	2	—	111	—	113
					<u>Totaal..... 938</u>

6. Dagelijksche opkomst.

	Aantal schooltijden.	Hoogste.	Minste.	Gemidd.
Môdjô-warnô... ..	280	516	316	432
Bongsô-rêdjô	245	84	40	66
Têbêl.....	283	79	30	54
Sëgaran	303	29	10	20
Goejangan	287	43	11	26
Wioeng	238	19	9	14
Soerabaja.....	254	91	49	87
				<u>Totaal..... 699</u>

D. STAAT VAN DE LEEFTIJDEN DER SCHOOL-
KINDEREN EN DER KLASSENVERDEELING.

1. Leeftijden der leerlingen, ult. 1890 op de school aanwezig.

	4-5 j.		6-8 j.		9-12 j.		13-16 j.		17-20 j.		Totaal.
	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.		
Módjô-warnô ..	40	42	77	49	125	103	78	18	22	—	554
Bongsô-rêdjô ..	—	—	12	14	20	15	21	1	1	—	84
Têbêl.....	—	—	19	9	38	4	4	6	—	—	80
Sëgaran	—	—	2	3	13	3	7	—	3	—	31
Goejangan	—	—	14	1	20	2	17	—	—	—	54
Wioeng	—	—	1	3	4	3	6	3	2	—	22
Soerabaja.....	—	—	9	—	49	—	53	—	2	—	113

2. Leeftijden der leerlingen die de school in 1890 verlieten.

	4-5 j.		6-8 j.		9-12 j.		13-16 j.		17-20 j.		21-24 j.		Totaal.
	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.	j. m.			
Módjô-warnô	1	—	19	11	18	11	36	22	21	—	1	—	140
Bongsô-rêdjô	—	—	—	—	2	—	11	3	—	—	—	—	16
Têbêl.....	—	—	7	1	7	3	3	4	1	—	—	—	26
Segaran	—	—	—	—	3	2	1	—	2	—	—	—	8
Goejangan	—	—	4	—	10	—	11	—	3	—	—	—	28
Wioeng	—	—	1	—	3	1	—	—	—	—	—	—	5
Soerabaja.....	—	—	3	—	33	—	33	—	3	—	—	—	72

3. Leerlingen die de school verlieten naar hunne klassen.

	j. m.		j. m.		j. m.		j. m.		j. m.		Totaal.				
	1e kl.	2e kl.	3e kl.	4e kl.	5e kl.	6e kl.	7e kl.	8e kl.							
Módjô-warnô	16	10	2	5	14	1	14	11	13	7	23	5	14	5	140
Bongsô-rêdjô	8	3	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16
Têbêl	—	3	4	—	1	—	13	5	—	—	—	—	—	—	26
Sëgaran	3	—	—	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Goejangan	6	—	7	—	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28
Wioeng	—	—	2	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Soerabaja	19	—	21	—	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	72

4. Verdeeling der klassen op ultimo 1890.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		7e kl.		Totaal.
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	
Môdjô-warnô.	39	8	29	16	38	18	48	23	41	40	72	29	85	78	554
Bongsô-rêdjô.	28	8	26	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	84
Tebél	6	6	11	—	19	—	25	13	—	—	—	—	—	—	80
Ségaran	11	2	7	4	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31
Goejangan	8	2	13	—	30	1	—	—	—	—	—	—	—	—	54
Wioeng	4	2	2	1	7	6	—	—	—	—	—	—	—	—	22
Soerabaja	26	—	30	—	57	—	—	—	—	—	—	—	—	—	113

E. STAAT DER ZIEKEN.

	Dagelijks behandelde oogzieken.	Oogzieken, die geen dag. behandeling behoeven.	Andere zieken.	Totaal.
Aantal.	301	268	3863	4432
Aantal malen medicijnen verstrekt	9112	947	8192	18251
Herstellingen gemeld	61	41	1764	1866
Overleden.	—	—	43	43
Geen bericht of nog onder behandeling.	240	227	2056	2523
Bedrag der ontvangen vergoedingen.	—	—	f 719,73	f 719,73

Môdjô-warnô, April 1891.

Voor de opgave,

A. KRUIJT.

Voorgangers, Helpers en Onderwijzers in den werkring
te Mòdjò-warnò 1890.

Asiël Ider, Voorganger te Mòdjò-warnò.

Bernardus Ngamidin, Schrijver te Mòdjò-warnò.

Sarpò pak Tjondrò, Hoofdonderwijzer te Mòdjò-warno.

David Ngamidin, Onderwijzer te Mòdjò-warnò.

Amasijò Rasijò " " "

Saminò " " "

Pariman " " "

Djansèn " " "

Singsim Mèstókò " " "

Josian " " "

Bindjamin " " "

Tjondrò " " "

Boendjamin, Aspirant " " "

Talidjò " " " "

Naptali Wòrditò " " " "

Rónòdirdjò " " " "

Lemangoenhardjò " " " "

} kweekelingen van
Br. Jansz.

Epraim Mesi, helper bij de zieken.

Joram Djongkò, Voorganger te Bongsò-rèdjò.

Sarimin, Onderwijzer " "

Sesam Midin, Voorganger " Kertò-redjò en Ngòró.

Iprajim, tweede " " " " "

Rasijò, Onderwijzer te Tèbèl.

Semsom Sagiò, Voorganger te Segaran.

Ananias, Onderwijzer " "

Warnò pak Mastókò, Voorganger te Goejangan.

Akimas Djariò, Onderwijzer " "

Soloman Sabrang, Voorganger " Wioeng.

Kipoes, Onderwijzer " "

Mattheus Maddakin, Voorganger te Soerabaja.

Kanapi, Onderwijzer " "

Mastókò " " "

Kweekelingen, twaalf.

Uit het Jaarverslag van Br. KREEMER, te Kendal-pajak.

1. *Wat komt zoo al op een Zendingstation voor?*

Onze kerk is een keurig net gebouw. Hoe het er uitziet en hoe het tot stand kwam, werd door mij medegedeeld in de „Mededeelingen” Jaargang XXXII p. 260 e.v.

Er ontbreken nog lampen. Ook zou de kale spreekstoel – een soort van platvorm – beter uitkomen, als hij een weinig bekleed was met groen laken.

Een orgel, geschenk van den Heer L. V. Ledeboer en enkele mij onbekende gevers of geefsters te Rotterdam, dien ik daarvoor nog wel zeer mijn' dank betuig, versiert sedert mijne terugkomst het kerkgebouw. Twee van de kweekelingen zullen welhaast zoo ver zijn van het te kunnen bespelen. In dat geval treedt de pandita als organist af.

Banken en stoelen zijn er in onze kerk niet en komen er ook niet. Zooals het in een Javaansche kerk eigenlijk behoort, zitten de menschen er op den grond, tot dat einde met matten of karpetten belegd. 'sLands wijs, 'sLands eer. Zoo verschijnen de lieden ook bij hunne meerderen, bij Hoofden, ambtenaren en pandita, en zoo vlijen zij zich neêr in hunne heiligdommen. Het Javaansche woord voor hun zitten (loenggoeh), beteekent dan ook volgens gezaghebbende taalgeleerden zitten op den grond. Alleen de aanzienlijken nemen plaats op stoelen en banken. En Districtshoofden zoo min als Regenten voelen zich op hun gemak, als tegenover hen de „Kleine man” op dezelfde zetels heeft plaats genomen als deze zich daarop ongeneerd

neêrzet. Het schreeuwt tegen de taal, tegen de adat. Het zou hetzelfde zijn als wanneer een inferieur militair naast zijn kapitein of generaal een fauteuil voor zich in beslag nam. Neen, hij komt en staat, dat wil zoo de krijgswet. En die wet is heilzaam voor de discipline. Een overste zou 't niet malsch opnemen, als eenig geestelijk heer zich hier tegen verzette. Maar waarom zouden wij dan de Hoofden noodeloos tegen ons innemen door aan eeuwenoude, heilzame gebruiken te tornen?

Men denationaliseere ons volk toch niet. Het Evangelie kan dat niet bedoelen. Zoo is ook de sëm bah — als bij den militair het salut —, de groet bij ons, maar door jongeren aan ouderen, door leerlingen aan hunne onderwijzers, door kinderen aan hunne ouders, door minderen aan hunne meerderen toegebracht, uit de inlandsche, christelijke wereld verdwenen. De prijaji's (aanzienlijken) vinden onze lieden daarom niet weinig ongemanierd, ja onbeschoft. Wie dit oud en schoon blijk van eerbetoon afschafte, het is mij niet gelukt er achter te komen.

Zoo is het zeker ook niet Javaansch, dat men in sommige gemeenten in de kerk den hoofddoek, als ware hij een pet of hoed, afzet.

Intusschen wijs ik er mijne lieden op, dat deze en dergelijke gebruiken rêmèh, van ondergeschikten aard, zijn.

Van onze kerk gesproken, men heeft weleens niet zeer welwillend, de opmerking gemaakt, dat wij te veel bedelden. Het is waar, voor deze kerk der Hope hebben wij dit van harte en onbekrompen gedaan. Er waren hier nog maar weinig gemeenteleden, en die er waren, kon men wel onder de behoefligen rangschikken. Nu vroeg ik eens mede voor Swaroe's school en kerkbouw, doch maakte tegelijk bekend, dat deze gemeente, hare weinige middelen in aanmerking genomen, zelve niet weinig voor dezen

bouw deed. Men vergete toch niet, van kultuur- en heerendiensten gezwezen, dat onder onze gemeentenaren geen gefortuneerden en geen hoofden zijn.

In ons bedehuis wordt 's Zondags geregeld kerk gehouden. Bij afwezigheid van den zendeling neemt Joas Krômô den dienst waar. Meermalen komen te Këndal-pajak uit de verwijderde gemeenten bruidsparen, door een 10 tot 20 begeleiders gevolgd — allen gasten voor een paar dagen — om er in den echt te worden verbonden. Alsdan hebben wij natuurlijk eene beter dan gewoonlijk bezochte bijeenkomst.

Donderdagavonds is er bij Joas of Kasmin aan huis kompoelan, een soort van huiselijke bijeenkomst, waar de zendeling slechts zoo nu en dan voorgaat.

Dinsdagmiddags is er catechisatie voor de meisjes en de vrouwen, die nog niet zijn aangenomen. Vrijdagavonds voor jongelingen en mannen.

Ook uit de verwijderde gemeenten komt men tot den zendeling, om hem, als ambtenaar van den Burgerlijken stand de noodige opgaven te doen, en dan is men, zonder verdere bespreking, zijn gast. Bij zulke gelegenheden wordt de kennismaking eens terdege hernieuwd en menig hartig woordje gewisseld.

Dat de zendingpost meermalen door belangstellende Europeanen word bezocht en ook wel door dezulken, die een uitstapje van Malang uit naar dit eigenaardig dorpje voor een enkele maal niet onaardig vinden, is u bekend. Men zal nooit kunnen zeggen, dat wij „in een' hoek” gewerkt hebben.

Naar mijn gevoelen komt de kweekschool aan de beurt. Er zijn nu helaas! slechts 9 jongelieden. Gij weet, hoe gaarne ik er meer zou willen hebben; wel is waar geen 500, zooals zeker iemand begeerde, maar dan toch, als 't

kon, een 20 à 25. Het opleiden, opvoeden van jonge menschen, zoo dadelijk onder het oog van den zendeling, is van zoo éénige beteekenis. Gij kunt het u niet voorstellen, wat er wel aan te beschaven valt en waarop al niet moet worden gelet, en velen kunnen de contrôle niet verdragen. Zoo gingen er verleden jaar vier jongens heen, twee stillletjes, zonder afscheid te nemen. Nooit waren ze gewoon geregeld te werken, te baden, op hun kleëren te letten, (liefst zouden zij zich te slapen leggen in hun beste plunje), de waarheid te spreken, hun geld te bewaren, zich in te spannen en zoo meer. Het vermoeit weleens aan dit alles steeds de hand te houden. Maar er zijn, die blijven en verblijvend vooruitgaan. Het zijn onze aanstaande helpers en onderwijzers. Neen, voor geen geld miste ik mijne kweekelingen, hoeveel teleurstelling en verdriet zij dan ook den zendeling bereiden. Meent niet, dat de jongelieden uit de desa er bijzonder op gesteld zijn, om onder onze leiding te komen. Wat geeft het? zegt men. Als ik mijn zoon elders doe, dan krijgt hij binnen zooveel tijd eene goede hoeveelheid padi of een paar koeien. Ook kan hij met gemak een paar dubbeltjes verdienen op fabriek of perceel. En bij den pandita? Niets van dat alles. De inlandsche maatschappij is zoo ingericht dat kinderen, vooral jongens, geen noemenswaardige moeite veroorzaken. Men komt er zoo gemakkelijk aan den kost.

En als er zich nu onverhoopt toch jongelieden mochten aanmelden, wat ik u bidden mag, stelt mij dan geen perken. Ik denk aan den jongen Jansz, die een 40 interne leerlingen, noemt ze kweekelingen, de naam doet er weinig toe, onder zijne hoede heeft. Jellesma had er over de 30, en verre van daar, dat zijne kweekschool mislukt zou moeten heeten, zijn juist zijne oud-kweekelingen onze allerbeste medehelpers.

Op Këndal-pajak is een gebouw voor de kweekelingen noodig; reeds in mijn verslag over 1885 mocht ik daarop wijzen.

Tot heden hebben de jongelui geen voegzaam onderkomen. Zij slapen buiten in de galerijen, zoo maar op den grond. Hun kleëren dreigen te verworden, opgetast of gehangen in een zeer vochtig kamertje; er is geen andere bergplaats. Zij brengen hun beste plunje daarom meestal ter bewaring bij de bureu, wat minder gewenscht is, daar het ongeregeldheid en uitloopen bevordert. Bij ongesteldheid wijken ze dadelijk naar de bureu; immers van een ziekenvertrek is geheel geen sprake. Kan dit zoo voortduren? Bovendien les geven en zich oefenen in eene kamer, naast welke zich telkens zieken neêrzetten, om hulp vragen en geholpen worden, is ook al minder gewenscht.

Wij bedoelen iets blijvends daar te stellen voor betrekkelijk weinig geld en doen daartoe met alle vrijmoedigheid een beroep op uwe hulp. Wie het doel wil, moet ook de middelen willen.

Op ons groot erf – ruim 8 bouw – vindt men ook eene lagere school, die uitnemend is geluisvest. Op een afstand van het hoofdgebouw van \pm 150 schreden staat een ruim steenen gebouw, tot op mijne terugkomst door een paar inlandsche onderwijzers bewoond. Het kwam mij gepaster voor dezen bamboehuizen te verstrekken en het steenen gebouw in te richten voor school. Aan schoolmeubelen en middelen ontbreekt het niet. Alleen voór de twee onderwijzers, Kaslim en Nir, zijn er nog te weinig kinderen. Op de lagere school te Môdjô-warnô gaan een groot aantal mohammedaansche. Zoo ver hebben wij het hier nog niet gebracht. Nu, daar was de school aanvankelijk evenuin populair. Wij hebben dan altijd goede hope, dat we het pleit eindelijk ook te Këndal-pajak

zullen winnen. Volhouden is de boodschap. Voorloopig doen wij, wat wij maar kunnen om het erf bevolkt te krijgen, kan het, met menschen, die kinderen meêbrengen. Onze school moet een modelschool zijn, ten voorbeeld voor de buitengemeenten. Ik zeg niet, dat zij dit reeds is.

De bewaarschool schijnt in onze gemeente ingang te vinden. Toen ik er, nu een 18 jaar geleden, te Môdjô-warnô mede begon, was het een proef en kon ik niet verwachten, dat die zoo goed zou uitvallen. Zij nam daar uitstekend op, en later te Swaroe niet minder. Evenzeer te Peniwën en te Wônô-redjô. Zij scheen hier te Këndal-pajak geen levensvatbaarheid te hebben. Kruyt begon haar evenwel, en ik mag haar nu met elf kleuters voortzetten. Kasmin, tevens helper bij het uitreiken der geneesmiddelen, speelt, zingt en stoeit alleraardigst met de kleinen. Aan speelgoed ontbreekt het niet. 'Tal van Javaansche kinderspelen, meer dan honderd — ik hoop er u eens eene beschrijving van te doen toekomen — geven bovendien afleiding te over. Een beschaafd jong meisje, eene jonge vrouw kan men voor deze taak niet krijgen. Te Môdjô-warnô stelde ik het weleer aan oud-leerlingen der school voor. Edoch, de eene na de andere weigerde. Men schaamde zich op deze wijze werkzaam te zijn.

De bewaarschool wordt nog gehouden in het voorhuisje van Kasmin. Zoo lang het aantal kinderen nog zoo gering is, is daartegen geen bezwaar. Bij gewenschte uitbreiding moet echter aan een afzonderlijk lokaal worden gedacht.

De ziekenpraktijk. In het afgelopen jaar werden op Këndal-pajak bijna 1200 zieken geholpen, terwijl in de buitengemeenten door de Medehelpers aan circa 400 patiënten geneesmiddelen werden uitgereikt.

Het was een echt ziekenjaar: cholera, pokken, mazelen,

koortsen vooral, kwamen veelvuldig voor. Ik moest telkens van de aanvragers om medicijnen vernemen, dat men er niet van op de hoogte was, dat hier obat of djampi werd verstrekt. Daarom liet ik een Madoerees-Javaan van Këndal-pajak, Pak Marsaid, die een wijd uitgestrekte kring van kennissen heeft en ofschoon mohammedaan, ons welwillend gezind is, in het Malangsche rond gaan, om allerwege rond te zeggen, dat men hier bij den pandita terecht kan voor allerlei ziekten en kwalen. Deze maatregel hielp wel, maar niet voldoende.

Ik meende er nog wat anders op te moeten verzinnen. Een paar van de helpers, Joas en Edrik zond ik naar de nabijgelegen pasars, met enkele gemakkelijk aan te wenden geneesmiddelen, stellig de eenige proefhoudende van de honderden soorten medicijnen, die op de markt verhandeld worden en zeker menige gezondheid verwoesten en veler dood veroorzaken. Nogtans het volk verkoos die vergiften. Het vroeg niet naar onze beproefde worm-koorts-hoest-wond-en buikmiddelen. Het vertrouwde de zaak niet. Waarom werden die voor eene kleinigheid en zelfs voor niets aangeboden? De poging trof zóó geen doel, en wij trokken ons terug. Het niet te talrijke personeel was beter te gebruiken.

Tot heden was op Këndal-pajak iederen dag en den geheelen dag gelegenheid medicijnen te verkrijgen. Wel verzochten wij den menschen, als het kon, in den morgen te komen, doch waar men zich niet aan deze regeling hield, stonden wij toch ten allen tijde voor hen gereed. Was ik soms uit, dan hielp mijne vrouw, voor zoover zij kon, de zieken. Men moet hier zeer toegevend en voor-komend zijn, om de menschen te trekken. Wij dienen ons onmisbaar, zooveel mogelijke populair te doen worden bij de bevolking, om haar te kunnen leeren en redden.

Het gebeurt, dat er slechts een paar menschen per dag om medicijn aanloopen, het gebeurt ook dat het schier den geheelen dag niet stil staat.

„Koelô noewoen!” („Met uw verlof.”) Wij hooren gehem en gehoest. Er is iemand om medicijn. Geef ik juist les, dan moet de man geduld hebben. Ben ik in mijn kantoor — hier de gangbare naam voor studeerkamer — dan schiet ik uit, als een spin uit haar webbe, om er maar gauw bij te zijn. Ik ben dadelijk beschikbaar. Heerlijk, als ze maar komen, door eigen lethargie en anderer vijandschap niet weerhouden.

Een flesch dienen de menschen meê te brengen. Door-gaans doen zij dat echter niet. Nu, wij geven er een gekurkte flesch bij. Zij komen voor de tweede maal vragen; de flesch is nog vuil en de kurk is verloren geraakt. Een weinig ontevreden wijzen wij hun water, en lichten hen bij herhaling in, hoe ze zoo'n flesch schoon kunnen spoelen. Eindelijk ziet ze helder. „Zie zoo. En weet je nu wel wat die kurk kost, die je maar weg hebt gemaakt, als of het niets was? Er voortaan beter voor zorgen, hoor! — Nu driemaal een lepel per dag: 's morgens één lepel, 'smiddags één lepel 's avonds één lepel verstaan? Wat heb ik dan gezegd?” Pauze. „„Ik weet het niet meer”” of men geeft een antwoord, dat kant noch wal raakt. De Medehelper zegt 't nog eens en ja, ten laatste is het zoo eenvoudige voorschrift opgenomen.

De zieken worden geregeld opgeschreven en hun boeknummer wordt hun meêgegeven. De plaats, waar zij staan opgeteekend, wijst uit: den naam van den patiënt, zijne woonplaats, de ziekte, de verschijnselen, duur der ongesteldheid en de door hem reeds gebruikte geneesmiddelen.

Iemand komt koorts berichten. De Medehelper of ik

zelf vragen hem „hoe staat het met den stoelgang van den zieke?” De boodschapper kijkt alsof nu alles voor zijn geest dwarrelt en schemert. „Stoelgang maar, dôrô! het is geen zaak van st. . . g; mijn vader heeft koorts, heb ik u gezegd.”

Met eenigen ophef komt iemand om djampi vragen voor een' zijner verwanten. De patiënt is al vijf jaar aan de kwaal lijdende. Als er iets aan het geval te doen is, zoo denken wij, zal het tijd vorderen. Er worden medicijn en de noodige aanwijzing gegeven. Na vijf dagen moet de man tijding brengen. Maar ziet, reeds den volgenden morgen zit de man weêr voor u „Wel?” „Niets gebaat, dôrô! Altijd nog even ziek.” „En de djamoe?” (Voor 5 dagen bestemd). „Al op, dôrô!”

„t Missions Zeitschrift” van Augustus roept geneesheeren op voor de zending. Ds. van Dijk, immer ondernemend en met plannen vervuld, wil artsen opleiden voor de missie. Wij zouden er hier wel één kunnen gebruiken. De man zou er onder door gaan, moest hij werken op onze wijze. Maar slechts één, die de verschillende posten bereisde, ons nader aanwijzingen gaf en onze zwaarste patiënten behandelde, zou op Oost-Java een' hoogst nuttigen werkring kunnen vinden.

In moeilijke gevallen vragen wij nu meestal den ter plaatse zich bevindenden officier van gezondheid om voorlichting, die ons steeds met de grootste bereidwilligheid wordt verleend. Aan Dr. Schijff te Malang breng ik hier openlijk dank voor zijne den zendeling te Këndal-pajak betoonde welwillendheid.

Boven mocht ik de hulp mijner vrouw bij het uitreiken van medicijnen noemen. Haar naai- en handwerk-school had nog wel eer vermelding verdiend. Op deze gaan een twaalftal meisjes van het erf. 's Morgens van acht

tot elf zit mijne vrouw gezellig met haar te werken De leerlingen naaien uitsluitend voor zich zelf en krijgen de noodige materialen cadeau. Ook mogen ze verstelgoed uit haar huis meëbrengen, wat dan onder de noodige aanwijzing wordt hersteld. Javanen moeten niet denken, dat zij u een dienst doen met op zoo'n les te komen. Zij meenen zoo licht dat er eenig egoïstisch oogmerk meê wordt bedoeld.

Alzoo men heeft op Këndal-pajak eene kerk, waarin aan armen en verslagenen het Evangelie wordt verkondigd, eene gewone, lagere school, eene bewaarschool, ziekenpraktijk, eene naai- en handwerkschool en . . . ja, niet meer? Ja toch, er is ook nog eene vrij volledige huisbibliotheek, waarin werken over allerlei vakken: geneeskunde, land- en volkenkunde, evangelieleer, natuurkunde, zending, geschiedenis, belletrie en vooral veel Maleisch en Javaansch; alles vraagbaak voor den Zending, die in de Binnenlanden maar niet zoo nu en dan zijne toevlucht kan nemen tot eenige autoriteit, noch opwekking en verfrissching kan halen bij eenigen prediker. Auteurs en uitgevers, tevens vrienden der zending, mogen eens denken aan de huisbibliotheek hunner zendelingen. Het zou hun eene betrekkelijk kleine opoffering zijn. Hoeveel genot en bezieling geven soms enkele boekwerken, niet 't minst die met afbeeldingen! Zoo had ik heel veel aan Prof. Gunning's „Leven van Jezus". Mijn medehelpers en kweekelingen zagen met vreugde de platen van personen en plaatsen, waar zij voor en na zooveel van vernamen, en den kerkgangers, na afloop van den dienst allen steeds bij den Zending op koffie genoodigd, kon ik tot hunne niet geringe voldoening aanwijzen, hoe b.v. Nazareth er wel uitzag en het Galileesche meer; hoe men zich de visschen daarin had te denken; hoe Jeruzalem, de

Romeinsche soldaten, de geeselsweep, de rechterstoel, enz. enz. Waarlijk, het komt mij voor, dat wij Protestant-sche christenen veel te veel leeraren en preeken, te veel schrijven en laten lezen, maar te weinig laten zien. Er zit zooveel kennis aanbren-gende en opvoedende kracht in goede afbeeldingen. Het is hier de plaats, dankbaar te gedenken den dienst, mij door den Heer van Herwaarden te Arnhem bewezen. Enkele goede vrienden schonken mij geld voor drie stel Engelsche, Bijbelsche platen, die zeer goed geslaagd moeten heeten. De Heer van Herwaarden nu was zoo vriendelijk, die wel voor mij te willen bestellen. Van deze platen ontbreekt mij altijd nog een stel voor Wônô-rëdjô, de vierde onzer gemeenten. Moge het Genootschap, dan wel eene of een van onze Vrienden in deze leemte willen voorzien!

Konden wij op Këndal-pajak onbekrompen erven en sawah's aankopen en laten werken – steenen bakken b.v. – dan zouden wij zeker meer kracht doen. Één zendeling zou, ferm tot al het voorkomende zich spontaan aanbiedende werk in staat gesteld, heel wat meer vermogen. Hij kan niet altijd naar hartelust partijtrekken van de gelegenheden, die zich voordoen. En dat is voor het welslagen zoo noodig. Hier b.v. te kunnen beschikken over genoegzaam fondsen, stel f 100 per maand, om de invloedrijkste personen voor ons te winnen, zou zeer raadzaam zijn. Omkopen of met geschenken vlijen willen wij tot geen prijs; maar iets anders zou het zijn, die motors der massa in onzen dienst te nemen en schadeloos te stellen voor te derven winsten en voordeelen, elders of bij anderen te behalen. Gij kijkt bedenkelijk? Maar gij weet 't ook wel, zelfs beter dan ik, hoe weinigen er zelfs in Europa zijn, laat ons, welwillendheidshalve voor de meerder ontwikkelden, zeggen onder den grooten hoop, die

weten wat ze willen op het gebied eener godsdienstige overtuiging. Men is christen zus of zoo, omdat ouders en familie het zijn: per traditie. Zelfstandig verkregen godsdienstkennis is uiterst zeldzaam. Nu, onder onze christen-Javanen is het vooral niet beter. Aanleiding geheel buiten de religie om, als ondervonden welwillendheid van den pandita en vooral ontginningen deden de menschen toetreden. De motieven waren niet slecht, maar zij mogen niet geïdealiseerd worden. De ouderen konden voor een goed deel zelfs het onderricht niet vatten. De eenvoudigste tafereelen uit de Bijbelsche geschiedenis, een verhaal als van den verloren zoon b.v., konden die menschen, ook na meermalen herhaalde mededeeling, zelfs niet teruggeven. De pandita liep gevaar hun god te worden. Er ontstond bij hen een steeds inniger betrekking op hunne leidlieden en op de broeders; zij wiesen op, kregen langzamerhand eenig meerder gevoel van zonde en schuld, en naar wij hopen en bidden, ontgloeide in hunne borst liefde voor Hem, die zichzelf voor hen, voor ons gaf. Alweder, ook hier maken wij ons geen illusies. Maar bij de kinderen ging het beter tot dat de knapen- en meisjesleeftijd aanbrak. De Javaansche jeugd is zoo gauw groot, aan het werk gesteld, getrouwd, aftakelend: zij kent geen jeugd.

De aspirant-helpers moest ik allen afdanken. Zij voerden eenvoudig niets meer uit. Kruijt had al geen goed oog op hen. Wel kwamen zij met mooie berichten omtrent dezen en genen, die wel ooren had voor het onderwijs, maar de veelbelovende bloesems vielen per sé allen ter aarde. Dat ging zoo niet langer. Indien er geen kwade trouw achter stak, dan toch eene groote mate van onhandigheid, van onbekwaamheid voor hunne taak. Het spreekt van zelf, dat ik deze lieden, die zoo lang – meer dan 5 jaren –

van mij en vervolgens van Kruijt bijzonder onderwijs ontvingen, in het oog houd. Misschien zijn zij te eeniger tijd weêr te gebruiken. Wij zullen zien.

„Dus eene mislukte proef, om niet weêr te herhalen!” Zucht zoo diep niet, lieve vriend! De aspirant-helpers waren een vijftal jaren geleden, met velen uit den omtrek van Këndal-pajak, die door onze komst aldaar toetraden, nog islamieten. Driemaal in de week kwamen zij, daartoe hartelijk uitgenoodigd, bij ons te gast en ontvingen dan tegelijk onderwijs. Schadeloosstelling voor verzuimde, door betaalde handen te verrichten werkzaamheden, moest er al spoedig bij. Na een jaar traden zij met hunne gezinnen toe, en brachten verwanten, vrienden en kennissen mede. Dat duurde zoo voort. Zij ontwikkelden aanvankelijk veel ijver en opgewektheid. Schande en schade, door hen geleden, werden als niets door hen geacht. Of zij ontmoedigd werden door de vele teleurstellingen, door de hardnekkige tegenwerking der mohammedaansche wereld? Wie zal het zeggen? In het begin toch bewogen zij zich in eigen kring, en wisten daar de kneedbare personen te vinden. Langzamerhand traden zij echter daar buiten en vonden weinig of geen gehoor.

Met en door deze aspirant-helpers zijn echter toch zeker meer dan honderd zielen der gemeente toegebracht, om mede op te wassen, om mede te worden opgevoerd. Zij zelve hebben zich voor een deel, met of zonder hunne adepten, te Peniwën of wel te Wônô-rëdjô gevestigd. Een paar wonen nog te midden van hunne mohammedaansche landgenooten.

Mij dunkt, de proef is bij voorkomende gelegenheid te herhalen.

Wij kunnen van Këndal-pajak afstappen, al zijn wij er ook nog niet over uitgepraat.

2. *Swaroe.*

Swaroe is de oudste en voornaamste gemeente, bij de 500 zielen tellende, buiten de mohammedanen, die er nog steeds worden gevonden, doch er niet tot de sawah-bezitters of invloedrijken behooren. Onze toeleg blijft ook dezen te winnen. Immers te Swaroe trekt alles ééne lijn, en men kan zoo op het dorp een' christelijken stempel drukken. Nu het er door het kappen der bosschen zooveel gezonder is geworden dan een tiental jaren geleden, en de weg er heen zooveel beter is, zouden wij, stond er een geschikt huis, er wel willen wonen. Maar zoo'n huis, hoog uit den grond gebouwd, met de noodige bijgebouwen, zou veel moeten kosten en ten slotte zal het Genootschap, met ons, het „Vredefonds” te Soerabaja dankbaar zijn, dat het den knoop doorhakte en ons in de huizinge Këndal-pajak eene geschikte woning verstrekte.

Kjai Adrian, onze oudste Medehelper te Swaroe, al een paar jaar lang emeritus, verkoos eene werkzame rust. Het onderwijs der nieuwelingen nam hij nog steeds voor zijne rekening, hiervoor dan ook wezenlijk beter geschikt dan onze nog jeugdige Ebënnôjô. De laatste bleek, onder de leiding van Kruijt, een uitstekend katecheet te zijn geworden, immers vooral voor de jongelingen en jongedochters, die hij bijzonder goed tot hunne belijdenis voorbereidde.

Elipas was steeds de ziel der school. Een twaalfstal jaren geleden deed hij examen derde klasse en werd toen dadelijk met veel eer en tegen een ruim inkomen te Malang, op de Gouvernements-Inlandsche school tot onderwijzer benoemd. Tegen een gering salaris en minder eer bleef hij echter liever op zijn dorp.

Sartô, goeroe van Swaroe's bewaarschool, nog jong en onbedreven, zouden wij flinker, wakkerder wenschen. Misschien is hij te vervangen, als eens subsidie zal zijn

verleend. Vooralnog mogen wij echter noch het Genootschap, noch Swaroe meer belasten. De desa telt ongeveer 30 gogol's of heerendienstplichtigen, die moeten opkomen voor 7 desabestuurders en 5 meesters en voorgangers. 't Is al wel.

Swaroe had in het afgelopen jaar hard te kampen met ziekte: cholera en pokken niet het minst. Aan de laatstgenoemde ziekte lagen 17 lijdens krank. Velen der christen-inlanders weten deze ongesteldheden aan „Lôrô-kidoel”, de bekende koningin der Zuidzee.

Treuriger nog was echter groote oneenigheid in de gemeente. De gewezen ouderling Pauloës trad als toekangkorék (albediller en would-be-aanklager) tegen het hoofd der desa op, en wist er velen tegen hem op te stoken. De man werd in het ongelijk gesteld, en nu loopt alles weêr als te voren. Intusschen heeft dit geval niet den besten dunk naar buiten gegeven, noch bij de mohammedanen, noch bij de Europeanen. Avondmaal kon deswege niet worden gehouden, ook niet in de andere gemeenten, daar deze allen in den twist betrokken waren of deelden.

Wat een gewenscht zelfonderhoud betreft: de gemeente Swaroe deed f 50,— af van hare schuld, betaalde het traktement van Kjai Adrian, f 60 — vroeger Elipas toegelegd — en onderhield, — zooals de mohammedanen hun poenden, — zelf haar steenen gebouwen: kerk, school en bewaarschool, benevens het logies (pondok) van den pandita. Aan de school bewerkstelligde zij zelfs eene belangrijke reparatie.

Tijdens mijn verlof werd de kerk eens ferm onderhanden genomen. Br. Kruijt durfde het ook hier aan, evenals te Këndal-pajak; hij ontzag moeite nog kosten, om alles in goeden staat te houden. Hoeveel zorg en hoofdbreken heeft hij mij daardoor bespaard! De gemeenté Swaroe,

die trouwens reeds zooveel betrekking op dezen Leeraar gevoelde, zal hem met mij voor zooveel toewijding steeds dankbaar blijven.

De Swaroeërs houden hun hart vast over de toekomst van hun bedehuis. Zij vinden het eenig schoon, maar te weinig bestand tegen den tand des tijds. Behalve voor deuren en ramen is voor deze kerk, een 15tal jaren geleden begonnen wij haren bouw, uitsluitend wild hout gebruikt, dat, volgens de verzekering der lieden zelve, indien maar boven den grond aangewend, awet, d.i. duurzaam, zou blijken. Helaas! de witte mieren deden hier en daar hun heilloos werk. Hoe komen wij deze vernieling te boven? De droge moesson zal het, hopen wij, niet al te bezwarend uitwijzen. Wij willen niet vergeten, immers tot onzen troost, dat Swaroe pas verkeert in de periode, door Môdjô-warnô ingenomen, toen het zijn vorig kerkgebouw nog had en daarbij vergeleken, staan wij niet achter.

Het zielental is stationnair. Swaroe kan dan ook geen menschen meer voeden. De overbevolking wijkt uit om te ontginnen. Men spreekt weêr van een twintig gezinnen, die er over denken. Natuurlijk dat wij dit aanmoedigen. In een vorig schrijven mocht ik er u op wijzen, met hoeveel ernst zich deze zaak aan ons opdringt. Ik zal thans in geen herhaling treden. Wat wilt gij? Den bloei van dezen arbeid? Welnu, helpt dan de christenontginningen voort, ik zeg niet met duizenden guldens, door andere zendelingen wel voor dit doel gevraagd, doch slechts met enkele honderden. Opent mij een jaarlijksch crediet voor dezen post van slechts f 500. Maar doet het!

(Vervolg later).

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Bezoekreis op het Plateau van Deli (Karo-land), door H. C. KRUIJT. (1)

(Met eene kaart van het Karo-land).

Onze Resident, de heer Michielsen gaf mij verlof tot het bezoeken van het Plateau. Ik mocht gaan waarheen ik wilde, doch ik moest verzekerd zijn van eene goede ontvangst.

Aanstands maakte ik de toebereidselen tot eene kleine reis. In de eerste plaats maakte ik werk van gidsen. Verschillende urungs (afdeelingen) van de Karo-Bataks zou ik bezoeken; dus had ik voor iedere urung een' gids noodig. Voor het Sukapiringsche en Sipitukotasche kreeg ik een' gids door tusschenkomst van den heer Schadt, administrateur van de Deli-maatschappij te Sampali. 't Was een zijner Bataksche mandoers Si-Djémur geheeten. De heer Meissner, administrateur van de Deli-maatschappij te Bekala, zou voor het gedeelte Sepulohduwa-kota zijn' vertrouweling Si-Rupa medegeven. En om mij te begeleiden in Setelukuru en Tran zond de heer Heijnoldt, administrateur van de Deli-maatschappij te Namou-Ukur twee door den Datuk gekozen personen Si-Katarsada, een anak-beru en Si-Pakein. Twee koelies werden mij bezorgd door den heer v. d. Water, administrateur van de Deli-maatschappij te Deli-tuwa, eene estate, welke bij Buloh Hawar 't dichtst gelegen is. (2)

(1) Zie Aanteekening 1. *Red.*

(2) Wij zijn gewoon *oe*, in plaats van *u* te schrijven; om redenen hebben wij de *u* in dit stuk behouden. *Red.*

Onder de dingen, die ik voor de reis mede nam, behoorden: kaart van het Plateau, naar de gegevens van de heeren Meissner, Michel en baron von Brenner, (1) kompas, Schmalkalder boussole, verrekijker, vergrootglas, niet te vergeten regenjas, wollen deken en stormlantaarn, een paar zeildoeken, die zeer aan te bevelen zijn; voorts pilaardollars, de gangbare munt onder de Bataks, geschenken, bestaande uit 6 padang-rusak (Atjehgordel) à $\$$ 4,250 het stuk, 10 pakken elk met drie hoofdoeken, verschillende soorten, per stuk $\$$ 0,300, 10 busjes buskruid à $\$$ 0,400, 64 stuk kamfer per stuk $\$$ 0,100, 12 blikjes tabak à $\$$ 0,250 het blikje en fijn zout. (2)

Si-Djemur is een man op eenigszins gevorderden leeftijd, met breed gezicht, glinsterende oogen, van de pokken geschonden en bijna altijd met een sirihprium tusschen de lippen. Hij houdt niet van tabakrooken. Opium schuiven vindt hij vreeselijk. Hij spreekt bedaard, duidelijk verstaanbaar, soms hoog, eene vrouw gelijk. Is hij geheel op zijn gemak, dan brengt hij iets guitachtigs in zijn toon van spreken, terwijl hij de oogen bijna dicht knijpt. Geeft hij een aardigheid ten beste, zoo laat hij eerst alle aanwezigen lachen, terwijl hij zich goed houdt, maar daarna proest hij zelf het uit. De speelschulden, vroeger in zijn geboorteland, op het Plateau gemaakt, en die nog niet afgelost zijn, verhinderen hem naar zijn land terug te keeren. In gezelschap van Europeanen aldaar reizende, zal hem geen leed worden aangedaan. Ging hij alléén op marsch, of vestigde hij zich in zijne geboorteplaats, hij zou onmiddellijk pandeling gemaakt worden.

(1) Wij ontvingen verlof deze kaart als bijlage tot dit stuk van ons Tijdschrift in druk te geven. *Red.*

(2) De dollar, in den regel f 2,50 kan hier gemiddeld op f 2 geschat worden. *Red.*

Si-Katarsada heeft ontevreden trekken, die verdwijnen als hij aan 't oreeren geraakt. Hij spreekt vlug, onduidelijk. Zijn fletse oogen wendt hij af; eene ontmoeting met andermans oogen voorkomt hij. Ook hij is sterk van de pokken geschonden. Ik heb onder de Bataks verscheidenen ontmoet, die de teekenen dragen van deze ook door hen zeer gevreesde ziekte; gevreesd, niet alleen omdat zoovelen bij eene epidemie worden weggemaaid, maar ook omdat zij, die deze ziekte doorstonden en geschonden werden, voor foei-leelijk gehouden worden. Mooi willen ze wezen, mannen zoowel als vrouwen, vooral mooi in 't gezicht. Kleine vlekjes en sproeten moeten weggemaakt worden. Eenige nuance in tint mag niet blijven bestaan. Men wordt er meê geplaagd, er om uitgelachen. Geen wonder, dat verscheidene mannen zich tot mij wendden om middelen tegen dezen aanstoot voor het schoonheidsgevoel en dat er zijn, die bereids geneesmiddelen verzocht hebben tot voorkoming der pokken. Si-Katarsada is ook een zware speler. Met belangstelling vroeg hij, of de Orang-Kompani (Orang Belanda = Hollanders) ook spelen en daardoor schulden maken. Hij deelde mij mede, dat het op 't Plateau erg koud was, en dat hij niet genoeg kleêren had, en vroeg of tuwan hem geen jas geven kon, al was 't een vuile of versletene.

Si-Pakein heeft naar het uiterlijk te oordeelen, veel van een' Maleier. Dat zuiver duidelijk Maleisch-spreken, die broek, dat baadje, die korte sarung de heupen bedekkende, dat bijna onbedekte hoofd zonder eenig Batakenteeken in de haardracht, dat schrale kneveltje geven aanleiding daartoe. (De bovenste rijen haartjes van zijn knevel had hij zorgvuldig weggeschoren, zoodat zijn bovenlip versierd was door een in de lengte zich uitstrekken halven knevel. 't Meest algemeen is het uittrekken van

de haren met een ijzeren knijpertje (djanggung-djanggung). Enkelen laten alles groeien wat de natuur hun schenkt, voorgevende, dat het uittrekken der haren hun te veel pijn veroorzaakt. Anderen zooals Si-Pakein laten enkele plekken onaangetast. Curieus is de knevel van den Penghulu van Salah-Bulan. Een plek haren prijkt aan de mondhoeken.; al het overige is weggeschoren.)

Si-Pakein is geen Slam, al eet hij geen varkensvleesch. Hij kan geen varkensvleesch verdragen.

„Zijn er wel meer Bataks, die ziek worden van het eten van varkensvleesch?”

„Ik, tuwan, krijg er dadelijk pijn in den buik van,” zeide Si-Nägël, een jongen van ca. 13 jaar.

„Maar hij is ook de eenige” verzekerde een man, „hier te Buloh-Hawar. Te Salah-Bulan is het de Penghulu; en ook de Penghulu van Ladja kan varkensvleesch niet verdragen.”

Zonder opium kan Si-Pakein niet leven.

Si-Katarsado en Si-Pakein hadden pijn in de gewrichten. 't Behoeft nauwelijks gezegd, dat het opiumgebruik voornamelijk hiervan de schuld is.

Zeer bezorgd betoonde de laatste zich, dat het reizen onder de Bataks mij veel moeite opleveren zou; geen stoel om op te zitten, geen bed om op te slapen.

Si-Rupa kwam niet. Hij was door zeer te billijken redenen verhinderd tot mij te komen.

Si-Djemur arriveerde den 23sten 's avonds in den besten welstand. 't Was reeds donker. Met opgewondenheid reikte hij mij, uit naam van den heer Schadt, zijn Batak-gordel over, propvol dollars, om de voor het dak van mijn woonhuis gekochte idjuk te betalen. (De heer Schadt toch nam de groote moeite op zich, een flinke zendeling-woning te Buloh-Hawar te bouwen.)

„Achter slot maar, tuwan! en hier heeft u mijn revolver, geladen. Als er eens dieven kwamen! Ik heb erg in de benauwdheid gezeten, zoo alleen op weg, met zooveel geld, en dan nog wel in de duisternis. — nu ik ben blij, dat ik hier ben.”

Hij overhandigde mij twee brieven van zijn' heer, aanbevelingsbrieven, een' voor Pak-Naberi, een' van de Penghulus te Sibraja en een voor den Sibajak van Baru-djahai, Pak-Undjuken of Si-Guwala. Beide hoofden zijn goede kennissen van den heer Sohadt, die immer veel belang gesteld heeft in Bataksche aangelegenheden en zaken, en ook een paar malen op het Plateau geweest is, in en bij de hoofdplaatsen Sibraja en Baru-djahai.

Den volgenden morgen, den 24sten, ontving ik bezoek van eenige ingezetenen van Buloh-Hawar.

„Gaat tuwan op reis naar de gunung (bergen)?

„Zeker gaat u den grooten Pak-Melgah zien.” Pak-Melgah of Si-Bakal is Sibajak van Kaban-djahai, een energiek, krachtig en onvertsagd man, die weet te gebied en te handelen. Om zich staande te houden tegenover zijne vijanden, heeft hij de voor hem gevaarlijkste personen met eigen hand om 't leven gebracht. Meer gevreesd dan bemind, draagt hij toch aller bewondering weg, omdat hij 't gewaagd heeft eens in 't open veld de Atjehers te bevechten, die voor onkwetsbaar doorgaan, betere wapenen hebben, en gewend zijn aan de hanteering er van. Hij versloeg de bende, en doodde zelf vier Atjehers onder wie een Tongku (hoofd).

„Ongetwijfeld ga ik Pak-Melgah zien.”

Ik stond den koffer in te pakken, toen het lieve gezichtje van Si-Ngiën, een tienjarig buurmeisje zich in de opening van de deur vertoonde.

„Ben jij daar, Ngiën?”

Een glimlach ten antwoord. — 'k Ging voort met inpakken.
 „Ik weet wel waar tuwan naar toegaat” zeide de kleine onverwachts.

„Zoo! waarheen dan?” vroeg ik.

„Naar de gunung, naar dat mooie land” zeide zij glimlachend.

„Is 't daar zoo mooi? Ben jij er al eens geweest?”

„Nee tuwan, maar moeder wel; en die heeft me er van verteld.”

Vóór we vertrokken, spraken we af, Bataksch te spreken en alleen wanneer ik het verzocht het Maleisch te gebruiken.

Half drie was alles gereed. Mij volgden de drie gidsen, de twee koelies en nog drie Buloh-Hawareezen, die zich vrijwillig hadden aangesloten. Si-Djemur werd als mijn vertrouweling beschouwd. Hij kreeg het taschje met geld te dragen. Wij sloegen den weg in, die door de Javaansche koelies van den heer Schadt uitgegraven was, gingen verder over het bruggetje, langs de badplaats en het reeds met idjuk gedekte zendelinghuis (dat op zijn vloer en omwanding wachtte) naar het zuiden, met het zandgebergte, dat het Plateau omzoomt in 't zicht. Wij ontmoetten eenige Bataks, die juist van de hoogvlakte kwamen en te Buloh-Hawar of te Ladja zouden overnachten, om den volgende dag hunne reis voort te zetten, met het doel in de benedenlanden gedroogden visch, zout, petroleum, enz. te koopen.

„Laina mêtir” (niet snel) hoorde ik achter mij zeggen met de bedoeling dat ik 't hooren zou. De ongeduldige Si-Katarsada vond dat het te langzaam ging. Naïf wenschte hij alles naar zijne hand te zetten. Hij en Si-Pakein waren nog niet gewend aan den omgang met Europeanen.

Si-Djemur daarentegen wist wat hem paste. Hij was opgewekt, aardig, hulpvaardig zonder familair te zijn.

't Ging tusschen de padi, die hier tot over mijne knieën reikte, tusschen lanen van turksche tarwe door. Regenwolken pakten zich samen en benamen het gezicht op het gebergte. Dan weér was het „lalang”, (1) links of rechts van den weg of aan beide zijden tegelijk. Zwijgend liep ik voort. 't Was immers bekende grond, waarop ik wandelde. Ook mijne volgers zwegen. Kort te voren hadden zij een stevig maal gebruikt.

Heuvels op, en heuvels af, langs en door modderplekken, over omgevallen boomen van grooter en kleiner omvang, tusschen padi, die, verder op de hoogte van een halve manslengte bereikt had, 't gezicht links op een' langen, smallen uitlooper van het randgebergte, voorzichtig langs gaten in den weg, zoo ging het voort. De liefhebber van durijan begroet de menigte durijanboomen met hunne lange, bloote stammen en bladerrijke kruinen; maar helaas, de durijantijd is voor Buloh-Hawar voorbij. Op den top van een' heuvel gekomen zien wij ver achter ons in de laagte het zwarte idjukdak van de zendelingwoning. (2)

Verderop zijn de padituinen door rijen djagungplanten in gelijke bijna gelijkvormige stukken verdeeld.

Bij eene bocht strekt zich eensklaps uit een breed, diep dal. De arenpalm (mergat) groeit er in menigte. Men ziet er den baruboom (3) wiens bast een uitnemend soort touw, wiens bladeren een voor kinderen geliefkoosd geneesmiddel opleveren.

„Bukken tuwan! dáár dáár! de bladeren van den latenka.” (4) Reeds tweemaal had ik met deze soort brandnetel kennis gemaakt. Reden genoeg om al bukkende dien gevaarlijken, overhangenden tak te mijden.

(1) Zie Aanteekening 2.

(2) De idjuk is een vezelachtige stof bij de bladscheeden van de arenpalm.

(3) Zie Aant. 3. (4) Zie Aant. 4.

Alweder arenpalmen links en rechts. Er zijn er verscheidene onder, die de mensch in gebruik heeft, merkbaar aan de lange bamboe, die als trap dient voor den palmwijn-tapper, een trap goed genoeg voor nuchtere personen, doch niet voor hen, die boven in den boom aan den verschen godendrank (?) zich hebben te goed gedaan.

Hoe! kunnen we onze oogen wel gelooven? Daar staat een man voor ons met . . . durijan.

„Te koop, vriend?”

„Ja, één voor 5 cent” (dollarcenten).

„Dat gaat niet aan. Je hebt er 3 en daarvoor geef ik 10 centen.”

„Zooals tuwan verkiest.”

All right. De durijans op den schouder van een' vriend Batak, en allen grinneken van plezier bij 't vooruitzicht, van avond een durijansmaakje te kunnen genieten.

De hellingen, de heuvels, allen vertakkingen van éénen grooten uitlooper van het randgebergte zijn dan eens ter linker-, dan weer ter rechterzijde van ons. Al naardat zij meer of minder sterk begroeid zijn, laten zij schijnbaar ondiepe of werkelijk diepe ravijnen of afgronden zien. Zwart is 't daar van de paulaboomen (paula = palmwijn). De bast heeft een donker voorkomen door de zwarte idjuk; donkergroen zijn de bladeren, en eene menigte van deze boomen te zamen geeft veel schaduw. Zulke donkere plaatsen dragen een' afzonderlijken naam. De Batak's spreken van mulau. Tjekala-guguk en de grootere tjekaladjahai (1) met die lange bladeren links en rechts van den bladsteel zijn in overvloed te vinden. De bladeren zijn onmisbaar bij het slachten van karbouwen of varkens. Eenige lagen van deze bladeren zijn geschikt, om er het

(1) Hier en meermalen in 't vervolg ontbreekt ons de kennis om deze gewassen nader te bepalen. *Red.*

vleesch op te leggen. En als er een pick-nick gegeven wordt, of men werkt in de brandende zon, dan vormen enkele stelen met hunne bladeren een tamelijk koel plekje, waar de pretmaker zich verlustigen, de in 't zweet zijns aanschijns werkende mensch zich verpoozen kan.

De tjekala-guguk heeft vruchten boven op een' afzonderlijken steel. Kinderen vinden die vruchten, neen maar, ziet u, overheerlijk! 'k Moet zeggen, die vruchten zien er ook overheerlijk uit, maar de smaak, die zuurte! 't Is om er buikpijn van te krijgen!

De den bewoner van Buloh-Hawar liefgeworden stroom, de Lau-Paipai, die de sawahs van water voorziet, die der gemeente drinkwater en goede gelegenheid tot baden verschaft, de geliefde Lau-Paipai met haar vallei hebben we voor een poosje verlaten. Op eenmaal, daar is zij weër, waarlijk! Op enkele plaatsen diep, verschalkt zij den niets ergs vermoedenden doorwader.

Wij komen bij een plek waar alle teekenen aanwezig zijn van vroegere bezoeken. Daar staan nog half en geheel verdroogde tjekalabladeren en bladeren van den tampuk. De onaanzienlijke plaats wordt gebruikt tot vergaderplaats van de hoofden der dichtbij liggende dorpen. Zij wordt genoemd lapeh.

Een boschje van enderungei brengt variatie. Altijd ook maar die tjekala. De stammetjes zijn erg schriel en lang, en de bladertjes zijn alleen te vinden in de topjes van die boompjes. 't Is erg mooi, maar alleen wegens de variatie, en omdat men zulke grappige boompjes niet verwacht te zien.

Intusschen – altijd goed voor de voeten kijken, hoor! – dat ge uw voet niet stoot aan een' steen, of dat ge niet struikelt over wortels van boomen, of dat ge niet uitglijdt op het door 't water van zijriviertjes glibberige pad. We moeten somwijlen een zijpad inslaan om de vele modder

op den hoofdweg te vermijden. Hoofdweg! hm! 2 à 2½ voet breed, enz., enz.

Kinderstemmetjes treffen ons oor. Wij zien op, en bemerken de kruinen van kokospalmen, teekenen van de nabijheid van een dorp. Het is Kota-bungkei, dat we genaderd zijn. Kotabungkei-suwah (beneden) want er bestaat nog een Kotabungkei-gugung (boven).

„Is er pisang?” schreeuwt Si-Djemur in de richting van waar de kinderstemmen kwamen.

„Nee! er is zelfs niet eene,” antwoordt een grove mansstem.

„Nou ja,” hoor ik mompelen, „dat gaat altijd zoo. Vraag je paula (palmwijn) of galoh (pisang) dan is 't er nooit; maar ondertusschen!

't Is een miserabel dorpje dat Kotabungkei-suwah. We gaan 't voorbij. Even kijken we naar de pagardeur, waar boven uit een man zijn hoofd laat zien. Dat hoofd is bedekt met een rood mutsje, als dat van een Arabier. Naar dat hoofd te oordeelen, dat breed is, moet de drager een fors man zijn. Het schijnt, dat hij een kind in de armen houdt.

„Zoo'n luiwammes toch!”

Maar niet alleen hij; vele mannen, getrouwde heeren met hem, die hunne echtgenooten laten arbeiden in den tuin, enz., en voor zich zelve het eervolle ambt van kindermeid vervullen.

„Tabik, vrind” zeg ik.

„Is tuwan mijn naam vergeten? 'k Ben immers eens bij tuwan te Buloh-Hawar geweest.”

„A ja! ik herken je aan je stem. Nu, 't beste met je vrouw en kinderen.”

De meest hier voorkomende grassoort is de talu-dagang. De licht paarsche bloem, de bijna overal te vinden bunga-

sapa ontbreekt ook in deze landstreek niet. Ook niet haar meer donker gekleurde zuster, de sara-gingging. Eigenaardige platte, smalle blaadjes kleven aan de kleëren. Het gelijken wel platte rupsen, die tjilékët, en ze houden goed vast.

Smalle teringachtige sawahs in kleinen getale strekken zich uit, dicht bij dat Kotabungkei-suwah. De padi, die nog zeer laag staat, heeft reeds te lijden gehad van de herten.

De lang, door de Bataks rih genoemd, ontbreekt natuurlijk niet. De pluimen (bunga-rih) zoo geschikt om in vazen te prijken, schenken een aangenaam gezicht.

De weg, waar ook, is bezaaid met de overblijfselen van den pas vervlogen durijantijd. Oude schillen liggen hier en daar op enkele plaatsen als op hoopen. Versche durijanschillen slechts een enkele. Respect voor deze schillen. Als ge er op trapt, zult gij, die op bloote voeten den tocht maakt, u duchtig bezeeren. Uitgekauwde suikerrietstukken en schillen van den djering zijn ook bijkans overal op te merken.

Alweder de tjekala, en nog eens de tjekala, en wederom de tjekala, en ten slotte de tjekala, zoowel de forsche tjekala-djahai als de lichtere tjekala-guguk. 't Begint te droppelen. Wacht, een tjekalablad kan ons van dienst zijn.

Bij een hoek van het pad ontmoeten we eenige kinderen, die zoo vlug als de beenen hen dragen kunnen het hazenpad kiezen. Een hond slaat aan; anderen volgen zijn voorbeeld. De kleine meid op papa's schoot zet een keel op. Mama is druk aan den arbeid. Zij sprokkelt hout bezijden den weg. De gewone vragen: „van waar kom je? Waar ga je heen? Wie ben je? Van welke marga, van welke bebere ben je? (1) Waar woon je?” worden wederzijdsch gedaan en de tocht wordt voortgezet.

(1) Zie Aanteekening 5.

Dawa-karangan (bertik), de papaja, jonge tērēp, met haar schoone diep ingesneden bladeren, de batang-djering, wier oliehoudende vruchten als lekkernij beschouwd worden, de pērdit, die goed touw voor vischnetten levert, de bung-bung met zijn aan dunne lange steeltjes hangende ronde vruchten, de parimbang, die door zijn bast den mensch in de gelegenheid stelt het haar te zuiveren, de in gansch Indië onder denzelfden naam bekende paku en de hier en daar in groote hoeveelheid voorkomende untjim of wilde pisang, wier vruchten de apen eten, de pokok-dap-dap, die den weg met roode bloesems bezaait, de manggus en kisik en nog zooveel meer zijn in de nabijheid van den weg te zien en te bewonderen.

Wij naderen Kotabungkei-gugung. Het begint flink te regenen. Een klubje menschen, dicht bij een tuinhut met een in 't gras liggend en zich niet om den regen bekommerend manspersoon, trekken onze aandacht. Naderbij gekomen zag ik, dat het de Penghulu van Kotabungkei was, die met zijn geweer langs zij, een onderhoud had met enkele zijner onderdanen.

„Kunnen we even schuilen in de tuinhut?”

„Kan!” schreeuwt de Penghulu, al staan we vlak naast hem. De man is onbeleefd.

In de tuinhut treffen we verscheidene Bataks uit andere plaatsen aan, kenbaar aan de vrachten zout, visch, klappers, nipahstrootjes om inlandsche roko te maken, enz. Men kan er bijna vast op rekenen, dat bij een klub van 20 à 25 personen een is die slechts één oog heeft. Het andere is doorgaans in een' of anderen strijd beschadigd. De Penghulu is ons gevolgd. Hij is vriendelijker gestemd, nadat ik hem mijn kampil (zak van bladeren gevlochten) van tabak en strootjes voorzien, aangeboden had. De gast is het, die bij den gastheer komende dezen zijn sirih of tabak

enz. moet aanbieden. Eerst daarna reikt de gastheer den gast zijn kampil toe. (1)

Onder de aanwezigen waren enkelen, die zich te goed deden aan levende riang, een soort sprinkhaan. Het kraakte en kraste, dat het een aard had, en aan het smakken daarna bleek mij dat de riang een lekkernij is.

„Durin! durin!” roept Si-Djemur en snelt in den regen weg. Wij hadden een plomp gehoord; een achterblijver onder de durijans was eindelijk gevallen. Een meisje met een kind op den rug snelt den man achterna. Dra komt hij terug, triumfantelijk een klein exemplaar medebren-gende.

’t Is in en onder die tuinhut schrikbarend vuil. Dóór den vloer, die uit ver van elkander gelegde bamboelatten bestaat, heeft men ’t gezicht op schilfers van buloh (bambu), stukken pisangbladeren, die voor borden gediend hebben, oude, rottende durijanschillen, djebangschillen, djagung-tronken. Op een broos vlierinkje lag een roestig geweer. De menschen en kinderen drongen zich om mij heen, toch altijd eene voldoende ruimte voor mij vrijlatende. Een slapende kleine werd gewekt, want deze „moest ook den tuwan van Buloh-Hawar zien”. (De Bataks houden veel van onschuldige grootsprekerij). De kleine droeg een’ zwaren ketting van zilveren, holle ballen, de berahméné.

„Enggau legau,” „’t heeft opgehouden met regenen.” We stappen op, de wegen zijn glad, en ’t gaat alweder als te voren door lanen van hoogopgeschoten djagung, tusschen rijstvelden, voorbij boschjes met verschillend struik-en ander gewas, door modder, over steenen, voorbij tuin-hutten met bambu-daken (deze dragen den naam van sapo-butër). We ontmoeten lui met de „saiing”, een uit aren-palmblad gevlochten mat, die tot pajung dient. De regenjas

(1) Zie Aanteekening 6.

van lichte stof, die niet plakt en niet zwaar is, is een onschatbaar voorwerp voor den reiziger.

Twée meisjes komen juist uit den tuin. Ze antwoorden gewoon weg op de vragen tot haar gericht. Er is geen vrees noch ongepaste vrijmoedigheid in antwoord en manieren. Ze dragen oor- en hoofdversiersels, bestaande uit onrijpe rijsthalmen. Zóó hoog staat de padi reeds hier.

We zien de vergiftige tubing met haar schoone kolven, getooid in allerlei kleuren, de jonge bétak, die ouder geworden goed paalhout levert en de colossus de latengdiru. Een stevige pagar om een rijstveld trekt onze opmerkzaamheid. 't Is uit vrees voor de herten, die daar in den omtrek zich in de bosschen ophouden. Eene vrouw is bezig hout te sprokkelen. Ze ziet er armoedig uit. 't Kan zijn, dat ze voor deze gelegenheid haar gescheurde plunje heeft aangetrokken.

De passage is tamelijk druk, en dat wel bij zulk regenachtig weér. Onder meer komen we 4 personen tegen, die op de markt van Sukanalu (op 't Plateau) geweest zijn.

Met elken stap gaat het hooger en meer naar het zuiden. De uitlooper in 't randgebergte, dien wij betreden wordt smal. Keurig is 't gezicht links en rechts in de diepte. Rechts aan de overzijde een zeer boschrijke uitlooper. Links aan de overzijde, te beginnen bij de diepe valei de Deléng-Pumirtërén, bijkans geheel ten oosten uit. Een eindje verder hebben wij een vergezicht op de ilir (d. w. z. de benedenlanden). Het panorama zou ons meer bevredigen, indien het niet zulk regenachtig weder geweest ware.

We passeeren Ketongkohan.

De kleine bloedzuigers, wel te onderscheiden van de eigenlijke Maleische lintah, gaan vooral bij regenachtig weér, daar waar boomen en struiken, over 't algemeen

waar schaduw is, op de jacht. 't Duurt niet lang of ieder onzer moet op zijne beurt even stilstaan om de bloed-dorstigen te verwijderen. Zij houden stevig vast. De kleine wondjes, die zij veroorzaken, geven bij menig mensch aanleiding tot grootere wonden.

Men treft opene plekken aan. Op eenige van die plekken staat een vervallen hutje. Het zijn de pengadingadín, de halten, rustplekken voor de reizigers, die naar beneden of naar boven gaan. Een enkel man zag ik in een van die hutjes. Een enkel man, die op reis is aan te treffen, is iets vreemds.

Ziet eens hoe aangenaam voor 't oog dat bosch met tjingkemboomen. 't Gelijkt wel een notenmuskaattuin. En dan natuurlijk weêr de tjekala, de paku in groote hoeveelheid en de 'ndrasi met haar mooi blad.

We hoorden het krekelen van de kirik, het duidelijk hoorbare tēchu, tēchu, tēchu van den 'ndebangvogel, een gewone duif gelijk in grootte.

Si-Djemur maakt mij opmerkzaam op een stukje hout, dat horizontaal aan den stam van een' boom gehecht is. Dit is een teeken, dat in de richting van het houtje een hertenstrik gespannen is en scherp gemaakte bambus in den grond gestoken zijn. Heeft iemand het ongeluk, dit waarschuwend houtje niet te bemerken en in den strik te geraken, zoo dringt bliksemsnel een scherpe, sterke bambu het benedenlijf in. Dit gebeurde niet lang geleden eene vrouw, die kort na het ongeluk overleed.

Mertelu met zijn drie huisjes, laten wij rechts liggen, en nu is het sterk dalen, het dal van de Seruwairivier in. Bij zulk eene daling (of ook bij stijging) komen de zware wortels der hooge, dikke boomen goed te pas.

Zijn wij beneden en aan den rand van het bosch, dan vertoonen zich de uitgestrekte schoon gelegen sawa's van

Tjingkem. Dicht bij de kampung Tjingkem is een tamelijk groote loods van bladeren opgezet, waar de voorbijtrekkende plateaubewoners overnachten kunnen (barung-barung perlandja). Het ging er daar binnen lustig toe. Men kibbelde zonder eind. Een paar mannen hadden rijst in bewaring gegeven aan eene vrouw. Die rijst was verdwenen en de vrouw beweerde, dat zij niet wist hoe die verdwenen was. 't Slot was, dat beide partijen zouden zweren. Een beetje rijst werd in de hand genomen, en de vrouw sprak: „als ik weet hoe deze rijst verdwenen is en ik eet deze rijst, dan zal ik sterven.” In orde, en nu waren allen tevreden en koutte men nog een weinig na met de vrouw.

We komen te Tjingkem aan.

Eene vrouw, die mij te Buloh-Hawar eens ontmoet en gesproken had, heet mij van haar voorgalerijtje welkom met vriendelijke gebaren en lach. De Penghulu is uit; maar zijn anakbëru (raadsman) zal ons ontvangen. (1) Een huisje, waarin we allen te zamen konden overnachten, wordt in der haast een weinig in orde gebracht. Het bambuhutje op palen is wrak. Het schommelt en schuift heen en weder op zijne verbindingen. De ronde, teere takken, die het voorgalerijtje samenstellen buigen onder den last van de menschen. De wanden van gevlochten bambu zijn voor een deel behangen met oude, versleten, vuile matten. Overal zit de stof dik op, en liggen verspreid de overblijfselen van genotene spijzen.

De vrouw des huizes, pas gehuwd, veegde het hokje, en 't klonk mij vreemd in de ooren, toen zij met à plomb zeide: „mijn huis niet vuil maken” en „niet spuwen hier.”

Ware de beleefdheid in acht genomen, dan had de anakbëru ons, althans mij, bij zich te zijnen huize genoodigd.

(1) Zie Aanteekening 5.

Hij liet zich verontschuldigen, zeggende, dat hij zooveel kinderen in huis had, en dat tuwan door het geschreeuw zeker niet goed zou kunnen slapen. In zeker opzicht had hij gelijk; maar hij had mij de eer moeten laten eene dergelijke verontschuldiging te maken, — eene die ik nooit maak.

Si-Djemur had ik gezegd mij attent te maken op de beleefdheidsvormen. Hij maakte al dadelijk van zijn onderwijzersrecht gebruik en zeide, dat iemand iets aangeven met de linkerhand eene beleediging in zich sluit voor den betrokken persoon. Ik had mijn kampil met de rookingrediënten den anak-bëru met de linkerhand aangeboden. Was ik een Batak geweest, de anak-bëru zou 't mij aangerekend hebben.

Een bad werd genomen, andere kleederen aangetrokken, een nieuwe mat op den vloer gespreid en plaats daarop genomen, zoo, dat een van de vier palen een welkome stut voor den rug kon wezen, de wollen deken over de knieën getrokken, de brandende stormlantaarn in de onmiddellijke nabijheid geplaatst en een gesprek begonnen.

Dat was weêr over het doel van mijn zijn te Buloh-Hawar en het oogmerk van mijn tocht naar het Plateau. De anak-bëru vroeg ook of ik op het Plateau zijnde, de gelegenheid zou waarnemen, om Pak-Melgah den sterke, te bezoeken. Met ophef werd verteld, (wat mij reeds bekend was) dat Pak-Melgah met eigen hand vier Atjehers gedood had.

Onder de gesprekken vleit zich dan de een, dan weêr de andere op den vloer, om een dutje te pakken. Bijna onmiddellijk snorken ze, maar ontvangen daarvoor een paar stompen. Dat geeft tableau. Eten wordt gebracht, rijst en kippen. Van de kip neem ik slechts een proefje. 't Zou onbeleefd zijn van het voorgezette niets te nemen. De meégebrachte durijan laat zich goed smaken.

De anak-bëru vertelde, dat het boven koud was en dat er veel wind was, „waardoor de menschen dáár veel meer eetlust hebben dan de lui hier.”

Op mijne vraag wat de anak-bëru dacht over de beteekenis van het woord Serani, (christenen) kreeg ik ten antwoord: dat orang-serani menschen waren met witte oogen en met wit haar; dat er zoo iemand in het Langkatsche woonde; dat tuwan (ik) onmogelijk serani wezen kon; dat de Engelschen geen serani waren; dat de serani bij geen mogelijkheid mohammedanen, maar dat de Engelschen wel Maleiers (mohammedanen) konden worden.

Si Pakein klaagde steen en been over pijn in de gewrichten van zijne voeten. Ik wreef hem de pijnlijke plaatsen in, dat hem, volgens zijn zeggen, goed deed. Hij zeide mij, dat hij zoo erg graag Hollandsch zou willen leeren en al de gewoonten der Hollanders zou willen weten, want de orang kompani (Hollanders) zijn goede menschen.

Vóór dat wij allen ons ter ruste begaven, beval Si-Djemur, de goederen midden in het stulpje te plaatsen. „Ze mochten soms door de wanden heen, de kleëren weg nemen, en tuwan Essat (Schadt) heeft gezegd, dat ik goed voor tuwan zorgen moet, daarom ook heb ik mijn revolver hier vlak bij mij opgehangen.”

't Was eivol. Ik had geen reden tot klagen, want om mij een behoorlijke plaats te bezorgen, kropen mijne reisgenooten tegen elkander aan. De zorgzame Si-Djemur sliep met zijne voeten schuin in de hoogte tegen den wand aan. Ik kon niet dadelijk den slaap vatten. Bij het zwakke schijnsel van de laaggedraaide lantaarn zag ik Si-Pakein met korte tusschenpoozen sidderen en met de armen en beenen trekken, als had hij lichte stuipen.

„Pakein, wat is er?”

„k Voel me zoo koud, tuwan.”

„Neem dan een paar sarungs van mij, om je toe te dekken.”

„Dat zou toch niet geven, tuwan, 't is geen eigenlijke koude. Als ik een avond geen opium geschoven heb, overvalt me zulk eene inwendige koude en ik trek tegen mijn wil met armen en beenen.

Een oogenblikje later vloog me iets van boven in schuinsche richting voorbij. Het ding sprong van de eene zijde naar de andere, de slapenden verontrustende. Ik houd de armen uitgestrekt, om de in wanhoop verkeerende poes (want 't was een' kat), bij een' eventueelen sprong van mij af te houden. Allen worden wakker. Allen zoeken hunne oogen te beschermen, en ieder sist het beest toe en slaat in 't rond. Als razende springt het op tegen den wand en valt weêr neêr, om op 't zelfde oogenblik naar een anderen hoek te vliegen. Het deurtje wordt zoo wijd mogelijk geopend, en wij herademden toen poesje-zoet met snellen sprong door de opening over de voorgalerij in de donkere diepte verdween.

25 November.

Van Tjinkem naar Sibraja. (1)

Ten 4 uur in den morgen werden we allen wakker gemaakt door den al te ijverigen Javaanschen koeli, die als oppas dienst deed en voor 't gereed maken van mijn eten zorgde.

Tegen 6 uur kwam de anak-bëru met een kind op den arm, dat, als bijna alle kinderen, een loopenden neus onderhield, en als 't ware gebukt ging onder den last van de brahmëne en de snoer met de verschillende ringgits (rijksdaalders): den Mexikaanschen dollar, den Chineeschen,

(1) Hier gaat de reis van de Doesoen op het Plateau over. *Red.*

den Spaanschen, den geliefden pilaardollar, die ook de „mooie” genoemd wordt in hunne taal, en den Hollandschen rijksdaalder.

Ik overhandigde den anak-bëru eene kleinigheid voor de rijst en kippen, mij en mijn' mannen gegeven. 't Waren 4 stukjes kamfer en 1 blikje tabak.

Ten 7 uren aanvaardden wij de reis, de reis naar het beloofde land.

Drie vrouwen sloten zich bij ons aan. Twee droegen zware pakken zout en zwarte suiker, rustende op een dot van kaïn op het hoofd, de derde een pak idjuk. Zij hielden in de rechterhand een' langen groven tak, die bij het klimmen dienen moest. De lange lichtblauwe onderkaïn, die anders het lichaam van boven de borsten tot aan de enkels bedekt, is zóó gevouwen, dat borsten en knieën bloot komen. Het korte bovenkleed van donker blauw van beneden de borsten tot boven de knieën, is als gordel om de lendenen geslagen. Deze zelfde bovenkaïn slaan de vrouwen als het koud is over de schouders heen, bij wijze van mantel.

De Seruwai, dezelfde die als de groote Pertjut in straat Malaka stroomt, is hier reeds een krachtige stroom. 't Is als heeft de rivier eene bedding, die uit breede lange treden bestaat. Zooveel treden, zooveel watervallen ook. En deze watervallen vormen een koor van verschillende stemmen, al naar gelang de hoogte van den val. De Seruwai overgestoken treedt men onmiddellijk in zuidelijke richting het bosch in. 't Gaat uiterst gelijkmatig en met bijna geen helling naar boven; men zou zeggen, dat het vlak terrein was. De weg is breed met kiezelsteentjes bezaaid, slechts hier en daar een modderplek. De Seruwai rechts van ons stroomt onvermoeid tusschen en over grootere en kleinere steenen voort. De koelte van het

bosch verhoogt de aangename stemming van den wandelaar, die veronderstelt te moeten klimmen en thans zulke door de natuur zelve welgebaande wegen aantreft.

De wortels der boomen, die den weg óf in de breedte kruisen, óf in de lengte meten en tamelijk regelmatige figuren vormen, kunnen beschouwd worden als zoovele trappen van een paleis te zijn, die bijkans onmerkbaar beklommen worden.

Een klein zijriviertje en verder op nog een, moeten wij doorwaden; wij verwijderen ons een weinig van de Seruwai. De rahu-boom werpt zijne op kleine appeltjes gelijkende vruchten in overvloed op den weg. Een paar minuten lang treden wij door een gedeelte van het bosch, dat niet zoo rijk is aan hooge, bladerrijke boomen. Daar is het lichter. De gumba-bladeren treffen we hier aan, die door liefhebbers gegeten worden; links en rechts hoog struikgewas; 't is als heeft Tjingkëm aldaar in vroeger jaren een' tuin geopend. Te midden van dit bijna vlakke terrein met kiezelsteentjes en zand staan wij verwonderd bij den aanblik van een groep kolossale steenen.

Bukken! alweêr de lateng, die bij aanraking onuitstaanbare pijnen veroorzaakt. Zie, de aardige kepung, die zijne vruchten laat groeien aan steeltjes tegen den stam. 't Lijken wel kleine bloedzuigers, die hier overal op den weg liggen. 't Zijn de vruchtjes van den bakir, met kwistige hand gestrooid.

Twee salëp hebben we gezien, teekenen, dat een hertenstrik geplaatst is in de richting van het stokje. Hier zijn ook de uiterste grenzen van de hertenjagers. Zuidelijker, dat wil hier zeggen, hooger gaan de jagers niet.

We moeten de Seruwai door en gedeeltelijk over op een' boomstam. Naar den rechteroever terugkeerende stuiten wij daar juist op eene minder breede rivierbedding met

roodachtig water. 't Reukorgaan kan zich te goed doen aan de zwavellucht. 't Water is sterk zwavelhoudend. Van daar ook den naam van Zwavelrivier, Lau-Kertah.

Altijd door zuidwaarts gaat het nu verder met de Seruwai rechts, de Kertah links van ons. Wij houden 't langer met de laatste, die ons voortdurend op haar zwavel-aroma vergast.

Hoofdhaar en baard zijn vochtig gebleven. De zon tracht hare stralen den grond te doen bereiken, 't geen haar slechts met enkelen gelukt. Beter gaat het bij die kleine opene plek, die wij van Tjingkëm uit in 20 minuten ongeveer bereikt hebben. Het is de eerste rustplaats met een vervallen hutje, een barung-barung-perlandja; maar dat bijkans niet meer gebruikt wordt.

't Wordt wat steiler. 't Geruisch van de Seruwai sterft weg. Het jonge mensch, dat voor mij loopt, heeft een krab gevangen, die hij met zijn kameraad in stukken trekt en onmiddellijk daarna tusschen tanden en kiezen vermaalt met schaal en al, de scharen van het beest niet uitgezonderd, de eieren, bij massas aanwezig, dito dito. „Ieder z'n smaak.”

Hoe grooter boomen, hoe sterker wortels, hoe breeder de weg. Tusschen de wortels is 't vaak een diepe modderige boel, als zij rondom elkander ontmoeten en geen gelegenheid tot afvoer van regenwater geven. Waar de weg ten deele opengekapt is, moet men zorg dragen, zich niet te stooten tegen de overgebleven stronken van dunnere boomen of gewassen als de tjekala.

Een enkelen keer gaat het ietwat steiler, maar slechts voor korten tijd; de zwavellucht is nog steeds te bemerken. Meerdere steengroepen zien we. Verscheidene groote steenen zijn omstrengeld door wortels van groote boomen. Een van die boomen staat als 't ware op een dier groote steenen. Si-Djemur vertelde, dat in die holle steen eene

vrouw woonde in lang vervlogen jaren, en dat zij in dit bosch tuinierde; meer wist hij er niet van.

20 minuten van de eerste rustplaats vinden we eene tweede. 't Is dicht bij den oever van de Seruwai, die wij op eenmaal weêr vlak bij ons hebben; maar om die te verlaten, als wij zijn overgestoken. Hier begint het klimmen. We verlaten dus het dal van den bovenloop, om over de westelijke helling van den Baros het Plateau te bereiken. Het dal wordt hier nauw, de wanden steil. Begrijpelijk is 't, dat de Batak een' weg over den berg gezocht heeft.

Haal je beenen maar flink op, 10 minuten achtereen, sterk stijgen in Z.z.w. en Z. richting 10 min. slechts, toch genoeg om halt te maken bij de pertjibalan. (1) Komt ge voor 't eerst van uw leven op deze plaats, dan moet ge offeren aan den boschgeest. Doet ge 't niet, ge zoudt zijn toorn u op den hals halen; ge zoudt, uw' tocht voortzettende de teenen stooten, vallen, in een ravijn te recht komen of koorts krijgen, of later zou hij u molessteeren. Het offer bestaat uit te zamen gevouwen sirihbladeren, 2 à 5, waar in een weinig gambir, tabak en kalk. De gevouwen bladeren worden gestoken tusschen de gespleten uiteinden van een' stok. De stok is geplaatst tusschen steenen, en zoo zijn er wel 100 à 150 stokken te zamen, dicht naast elkander op die plaats. Dit is de pertjibalan. De beide Javaansche koelies, die geen sirih bij zich hadden, offerden tabak en gedroogde nipahbladeren. In 't geval, dat men niets heeft, kan men volstaan met bladeren van nabijzijnde boomen.

Om frissche krachten te vergaären, kauwden de Bataks sirih, de beide Javanen rookten een strootje. Si-Djemur onderhield mij over het te groote geschenk aan den anak-

(1) Zie Aanteekening 7.

běru van Tjingkēm. „Heeft hij ons niet slechts twee kleine kippen gegeven? En wat is dat voor manier, om ons 'smorgens geen versche rijst te geven; maar ons te tracteeren op eten overgeschoten van den vorigen avond?”

Na 10 min. halt klimmen wij verder; de weg hier is nog steiler. Wel is er eene afzonderlijke weg voor karbouwen en paarden, die langer is; maar de korte is te verkiezen. De drie vrouwen met zware vrachten op het hoofd, maken goed gebruik van hare stokken. De twee ouden van dagen onder haar hebben 't zwaar te verantwoorden; maar ze houden goed vol. Na 7 minuten bereiken wij weér eene kleine vlakte. We staan stil om op streek te komen, en als het hijgen minder is geworden, wenden wij ons om. Dáár ligt een groot gedeelte van het benedenland voor ons, heel, heel in de diepte. De groote heuvels Sarilala en de bij Siberu gelegen Simabei, de gunung Tindju bij Buloh-Hawar zijn duidelijk te zien. Het zinken dak van de fermenterschuur van Deli-tuwa-estate is niet zichtbaar. Met den verrekijker zoek ik naar Medan en – is 't verbeelding of werkelijkheid? – te onderkennen zijn eenige gebouwen, die eene lange rij vormen, zich van 't noorden naar 't zuiden uitstrekkende.

Brandend van verlangen, om ook door het wonderglas te zien, staan er naast mij. Vruchteloos waren hunne pogingen om iets in het gezichtsveld te krijgen. „Ik zie slechts lucht”; „Ik zie slechts groote bladeren.” Een die beweerde iets van Medan gezien te hebben werd hartelijk uitgelachen.

De stijging van de penatapan, zooals de plaats voor het panorama genoemd wordt, hooger op, is niet moeilijk meer. De wortels der boomen vormen natuurlijke trappen. Wij treffen een kēménjan-boom aan, die de kēménjan (benzoë) levert; kleine paddestoelen in overvloed, allerlei

soort van haartooi. De vrouwen, ook de oude, nemen van den haartooi, om zich het hoofd te tooien. Zij brengen den steel tusschen de plooiën van den hoofdoek aan of steken dien achter de ooren.

„Engguwam (wespen) tuwan”, zegt Si-Djimur, „als 't kan maar gauw en stil doorloopen.”

Een boom met schubben, doch wijd van elkander en naar beneden sterk van den stam afwijkende wordt gezegd de ergernis van de ratten te zijn. Zij kunnen onmogelijk naar boven klauteren; daarom blijven zij beneden staan, kijken naar boven en „weenen.” De schubben, die zeer broos schijnen, zijn in werkelijkheid stevig van gehalte.

De bëruman, een vogel, stoot zijn diep oe – oe uit. Een enkel vogeltje laat zich hooren. Het vogelenkoor in zulk een bosch valt niet mede, evenmin de veelvuldigheid van schoone bloemen.

In 20 minuten voert de weg ons geleidelijk naar boven, dan is 't weêr vlak. Waar de vlakke begint, is er modder, veel modder, en waar de wortels van groote boomen, die als smalle bruggetjes dienst kunnen doen, niet aanwezig zijn, daar is het plassen en ploeteren. Zooveel mogelijk aan de kanten van zulke modderpoelen, in uw' loop tegengehouden door vooruitspringende takken of schuinstaande stammen van boomen, vat ge deze beletselen aan, en zwaait ge u zelf, de voeten nauwelijks den grond rakende naar drooger en vaster plekken.

Een hond laat zich hooren. Dáár zijn menschen. Eene geheele familie zit rustig, van de vermoeienissen bekomende op de zoogenaamde groote rustplaats, de pengadingadin-sibelang. Eene eerwaardige boom geeft goede gelegenheid om uit te rusten, door zijne kolossale wortels eene kleine vesting gelijkende.

De pater familias met een vuil, grijs kalotje zonder

pluim op, zit dapper te rooken. Hij slikt den rook in, die een weinig later langzaam neus en mond verlaat. Moeder met de drie kinderen eet rijst van een pisangblad. Kippen liggen vastgebonden op eene achtelooze wijze op elkander, en doen vruchteloze pogingen, om zich in een aangenamer positie te brengen. Na het eten heeft een kleine, de eenige jongen, de hope der familie bijzonder lust, om een haan een paar klappen en schoppen toe te dienen. Zij hebben ook eenige keukengereedschappen, lampjes, klappers, een mand met gekookte rijst bij zich.

Nadat van weërszijde de gebruikelijke vragen gedaan zijn, breekt de familie op. Moeder bijna alles dragende, ook het kleine zoontje torschende, vader zoo goed als onbelast vooruit, eene enkele maal, een van zijn beide dochtertjes een eindweegs over de modderige plekken heenbrengende.

Van de groote rustplaats af is het land vlak, zwak op en neêr, en weêr vlak en alles modderig.

Si-Djemur verzocht mij om brandy, hij was bang voor koorts. Een uit het gevolg herinnerde hem, dat er natuurbrandy in overvloed te verkrijgen was, in den vorm van water in de rivieren.

10 minuten na 't vertrek van de groote rustplaats treft men eene opene plek aan, die de verzamelplaats is van de Plateau- en dusunhoofden als er belangrijke zaken te verhandelen zijn. Deze balei wordt genoemd balei-sigandjang-urat, wellicht naar een klein rivierke van den zelfden naam. Verscheidene plekken water werden mij aangewezen als te zijn de bronnen van de Seruwai. Bij nader inzicht lijkt mij dit zeer onwaarschijnlijk.

Er is geen gelegenheid tot spreken gedurende het klimmen en het ploeteren in de modder.

20 minuten van de balei-sigandjang-urat ontwaart

men heel in de verte tusschen de boomen door een' geelachtigen klomp. Dat moet een berg of heuvel zijn aan gene zijde van het randgebergte. Wij zijn trouwens het hoogste gedeelte van Baros W. helling voorbij en naar de berekening moeten we aanstonds dalen. Dit gebeurt ook. Als door een tooverslag verandert de hoedanigheid van den weg. Niet breed met modder, maar smal met kleine scherpe steentjes, een diep ravijn aan de eene zijde. Soms is de weg als uitgehold, en loopen we in eenen gang, die van boven bijna gesloten is door overhangende wortels, takken en kruipplanten. Dit gedeelte van de Tjingkëm-pas is 't meest belangrijke. Hier is 't, dat in vroegere jaren meerdere, (in den tegenwoordigen tijd, enkele) keeren op den rustigen wandelaar geloerd werd door booze menschen, die den niets kwaadvermoedenden aanvielen, plunderden en in den afgrond wierpen.

Wij dalen langzaam, soms snel, slechts eenmaal klimmen we zwak.

Het ruischen van water trof ons oor. 't Was 10 uur. Na eene sterke daling, stonden wij bij een smal snelloopend, helder beekje. 't Water is koel. 't Smaakt heerlijk. Dit beekje de Lau Sirembak-duwa (duwa = twee, omdat het een tweelingstroompje is) zendt zijn water naar de Seruwai en zal zeker eene der hoofdbronnen van deze Seruwai zijn.

Wij maken kennis met de tjëtépën-perling een witte bloem, hebbende den vorm van eene ster met een paarsch hartje; met de rësam, eene varensort en met de sumpilpil. Bijna alle boomen en struiken zijn met mos overdekt. Dit geeft aan 't geheel een ouwelijk voorkomen. De boomen staan niet zoo dicht bij elkander, zijn niet zoo zwaar en 't wordt daarom hoe langer hoe lichter. De geele klomp, die wij waarnamen, blijkt meer en meer een berg te zijn, een gedeelte van de groote bergketen. Men

zeide mij; dat het de Dëlëng (berg) Sikut is. Ik verheugde mij in 't vooruitzicht spoedig het Plateau te zullen zien. Onwillekeurig versnellen wij onzen pas; maar de weg, die hier weer modderig is, laat 't ons niet toe. Wil men de modder mijden en langs de kantjes loopen, dan is het blad, dat aan de zijden van scherpe dorens voorzien is, er op uit u aan te haken. Als dit blad, de bulung-duri (dorenblad) nog jong is, wordt het door den Batak gegeten.

't Wordt telkens lichter en lichter. We zijn naar 't schijnt het bosch reeds uit; niet dan jong hout zien we in 't ronde, de lalang is daar, waar geen schaduw is. Eindelijk, daar staan we tusschen dat grove gras, tusschen uitgestrekte velden er van, met witte bloesems, mooie pluimen, witachtig grijs en donzig. Nog geen vergezicht op de vlakte; enkele opzichzelfstaande boschjes en vooruitstekende uitloopers zijn de schuld hiervan. De grond is hier vlak en er is geen modder te bekennen. De jonge lalang met haar kleine scherpe dorentjes noodzaakt den barrevoeter het pad te houden.

Tusschen de lalang, en ook op afzonderlijke gedeelten, staat in menigte de jonge rësam, een kleine varen, die door den plateaubewoner benuttigd wordt, als de tjikalaguguk van de dusun.

Daar zien we dan toch een berg, heel ver van ons, in recht zuidelijke richting, 't is de Dëlëng-Pisau, vlak bij het Tobameer gelegen, voorts bergen in 't verschieft. Zacht groen, grijs en roodachtig is de tint van 't geheel. Het oog kan hier ver reiken. Overal merken wij boschjes op, als zoovele eilanden in de zee, die gevormd wordt door de bloeiende lalang en het korte gras en den omgeploegden grond. Verscheidene van die boschjes, werkelijk pulau (eiland) genoemd, houden de kampung in zich. Andere bestaan uit boomen alleen. We hebben kampung

Bassam links, kampung Djawa rechts, recht voor ons Udjung Sampun. Dit laatste ligt naar 't schijnt dicht bij. Men vergist zich echter; even als in Holland een kerktoeren den wandelaar bedriegen kan.

10 uur 20, bereiken we het kruispunt. De weg recht door leidt naar Sibraja (urung Sukapiring), de andere rechts naar Besastagi (urung XII Kota).

De goedige Baros verheft zich met zijn' altijd en van alle kanten bezien en steeds koepelvormigen kop, links schuin achter ons. Wat lijkt die berg hier klein, wel een bewijs, dat we een flink eind gestegen zijn. Een gedeelte van de schilderij links wordt gevormd door een' kleinen uitlooper van de Baros de Dëlëng-Pertjekein. Zij verbergt nog de Dëlëng Sutgalang (bij het Tobameer), die aanstonds te voorschijn treden zal eveneens roodachtig, grijs en wit-groenachtig. De Dëlëng-Si-Matjik kijkt tusschen Baros en Pertjek in door. Rechts achter ons de grillige Si-Bajak met zijn reservoir van zwavel. De rechterzijde van het schilderij heeft een deel van den Deleng-Si-Nabung de opzichzelfstaande zwavelberg in het landschap Tran. Si-Katarsada begint op 't gezicht van zijn geliefden berg te neuariën.

Eenige klubjes reizigers hebben wij ontmoet in de Tjingkém-pas; hier ook gaan ons weer enkele voorbij. Een ploeg vrouwen met een' enkelen man er bij is niet ver van ons bezigt den grond om te werken met den tjamët, een patjul, wiens ijzer en steel een' zeer scherpen hoek met elkander maken. Om flink den grond om te werken zijn de arbeiders genoodzaakt sterk te bukken.

Twee Maleiers, althans op hun voorkomen afgaande, raken in gesprek met Si-Djëmur. Lang blijft hij van het gezelschap verwijderd. Intusschen zijn wij langs een klein meertje, eigenlijk een karbouwenbad, aangeland bij

een tamelijk lang, maar laag en smal huisje. In de nabijheid hiervan ligt een troepje mannen op het gras. Voor hen staan mandjes met djagungkoeken en aan boomtakken in den grond gestoken hangen de bambus met palmwijn gevuld, zoowel zoete als zure. De verkoopers beveiligen zich zoo goed mogelijk tegen de stralen der zon, door de weinig schaduwgevende ersam, de kleine varen. De paula- (palmwijn) verkooper heeft een sening-sening in de hand, die hij als een tol aan een touw laat draaien om draad te draaien.

Wij zetteden ons neer, mijn pajung aan een stok gebonden en zoo geplaatst, dat ik voor de warmte beschut was. De Bataks, mannen en vrouwen vleiden zich op het gras om de zonnewarmte niets gevende. Een paar djagungkoeken lieten zich uitnemend smaken, en bij gebrek aan wat beters, n.l. water, werd de zoete paula aangesproken.

De ferme wind is goed te voelen.

Het hutje in de nabijheid geeft gelegenheid tot spel, kaartspel en roulette en het kruis-of-munt spelen.

Si-Djemur komt terug. Is 't aanstellerij of natuur, dat hij met afgemeten tred, neêrgeslagen oogen, als is hij in diep gepeins verzonken, en ernstig gelaat, nader bij komt, zwijgend zich nederzet, de oogen opslaat en in het Maleisch begint: „zooals tuwan weet zijn de Orang-Raja-Bataks de Kompani niet goed gezind. (1) Te Paribuwan zijn Orang-Raja, en Paribuwan is een Karo-Batak-kampung dicht bij Baru-djahai. Tuwan wil nu naar Baru-djahai; maar ik geloof dat het beter is, niet te gaan.”

„Waarom niet?” vroeg ik in 't Bataksch om hem op onze afspraak attent te maken.

„Geen Bataksch nu, want die paula- en djagungkoek-

(1) Werkelijk moeten de Orang-Raja niet te vertrouwen zijn. *Red.*

verkoopers behoeven 't niet te weten. 't Is eene gewichtige zaak; want de Orang-Raja roeren zich sterk in de nabijheid van Baru-djahai en in de stad zelve."

"Maar-Si-Guwala (Pak Undjukën), de Sibajak is toch heer en meester, en hij is vóór de Kompani. Als we nu naar Baru-djahai gaan en Si-Guwala ontvangt ons, dan weten we, dat we veilig ons hoofd kunnen nederleggen."

"Ja, dat is wel zoo", antwoordde Si-Djemur "maar in een stad die tegen zichzelf verdeeld is, is het toch geenszins zonder gevaar. Panderma, die ondeugende man, (broër van Si-Guwala, den regeerenden vorst), die altijd zijn broër wil tegenwerken, zal mannen zenden, om u te pakken, als hij hoort, dat er een orang-Kompani te Baru-djahai is."

"Neen, Si-Djemur, dat zie je veel te donker in. Ik zie er geen gevaar in. Si-Guwala zelf kan besluiten of ik zijn gast zal zijn of niet."

"Die twee Maleiers van wie ik den stand der zaken te Paribuwan en omstreken vernam, vertellen ook, dat er weêr drie Atjehers bij de reeds aanwezige drie zich aangesloten hadden. Panderma kan deze lui wel op tuwan afzenden."

"Nog eens Si-Djemur, ik vind, dat alles van Si-Guwala moet afhangen. Ontvangt hij ons, waarvoor zouden wij dan vreezen? Ontvangt hij ons niet, dan vertrekken wij naar Sibraja, dat toch niet ver van Baru-djahai ligt."

"Tuwan bedenke, dat de vrienden van Panderma zich kunnen ophouden in de omstreken van Baru-djahai. Deze, een ongewapenden orang-Kompani ziende zonder gevolg, zullen u overvallen."

"Welnu" besloot ik "laat ons dan gezamenlijk naar Sibraja gaan. We kunnen Penghulu Pak-Nabëri of Penghulu Pak-Nir vragen, hoe zij er over denken en van hun raad alles laten afhangen. Maar laat ik je eens vragen Si-Djemur, ben jij misschien bang?"

„O neen! heeft tuwan Schadt niet uitdrukkelijk gezegd waar tuwan heen gaat, dáár volg je hem? Welnu, al gaat tuwan naar Atjeh, ik ga mée.”

Hm!

Niettegenstaande de zon goed haar best deed, om de koelte van den W. wind te temperen, in welke pogingen zij uitnemend slaagde, trok Si-Djemur zijn langen kapotjas aan. Hij gaf als oorzaak van deze dwaze handeling op, dat hij de koorts had.

Pak-Si-Sampai, mijn huisbaas te Buloh-Hawar, die ons nageloopten was, deelde aan verscheidene van de aanwezigen pinang uit. De man, die op eenigszins gevorderden leeftijd is, noemde al de begiftigden zijne kinderen. Na dit liefdewerk schikte men alles tot den verderen tocht.

Recht naar het Zuiden over een weinig golvend terrein zien we links en rechts landbouwers bezig met ëntjamët (werken met de tjamët). Dit land werd voor de tweede maal aldus omgewerkt. Heeft deze bewerking drie keeren plaats gehad, dan is de grond geschikt, om de padi-korrels te ontvangen. Diep zullen de korrels wel niet vallen; want de tjamët dringt niet diep in de aarde door.

Een prachtig gezicht levert de Dëlëng-Si-Bajak op met zijn grillige vormen, spitse kegeltjes en kegels, bijna recht naar beneden loopende wanden en 't mooiste de blinkende breede strook van zwavel, die meer binnenwaarts gelegen is, en naar beneden aan weërszijde voor een gedeelte aan het oog onttrokken wordt door twee uitloopers van de naastbijzijnde toppen.

't Is hier wit van de lalangpluimen. De tjak-tjak, die tegen buikpijn aangewend wordt, bedi-bedi, karmil sanggar, hooge grasoort en een enkele boom als de 'ndaukum, de gerat, een manggasoort, de pëngkeh met zijn hard hout, worden ons aangewezen. De grond, waarop wij loopen is

eenigszins golvend; al smaller en smaller wordt de strook gronds tusschen twee diepe ravijnen in, tot wij, eindelijk bijna aan het uiteinde gekomen, steil naar beneden moeten. De reiziger op het Plateau vergist zich deerlijk, als hij veronderstelt als op een tafelblad te loopen; neen, hij moet soms fameus dalen en klauteren en op smalle sawahpaadjes goed zijn evenwicht trachten te behouden. Niet alle ravijnen hebben op hunne bodems een smaller of breeder stroompje; maar wel is elke rivier of riviertje in een ravijn te vinden. De bodem der ravijnen is doorgaans veel breeder dan het riviertje. Gemakkelijk kan het water worden afgeleid naar het land, dat in sawahs herschapen wordt. Er zijn ook wel sawahs tegen de hellingen der zacht glooiende heuvels van eene breede, oude rivierbedding aangelegd, wanneer n.l. water van boven en van 't gebergte stroomt en in zijn' loop door dijkjes wordt tegengehouden en een plas vormt. De dijkjes hebben eene kleine opening, waardoor het overtollige water wegstroomt naar een lager gelegen terras, dat eveneens omdijkt is. Zóó is 't in de breede oude rivierbedding van den Barus in Tran.

Wij zijn beneden. Aan de overzijde is de andere steile wand; Ujung-Sampun ligt daarboven. Alvorens den klim te aanvaarden, brengen we een bezoek aan de rivier en omstreken. Dit boschje van pisang, bunga-bunga (de bunga raja van de Minahassa) en kalindjuhang, stevig ompaggerd is eene heilige plaats. Om ziekte te verdrijven worden den geest, den eigenaar van stad en omliggend land witte kain, kippen en een geit geschonken. Allen vergaderen daar, om eens dapper zich te goed te doen, en zich met dans te verlustigen, bij het bespelen der muziekinstrumenten, pukul-gendeng genoemd, terwijl er duchtig geschoten wordt.

De onvermoeide Si-Djemur, nog steeds met de kapotjas

aan, wijst mij de binara, de upah sendi, de riman (nibung) een tabaksaanplantje, de kalëssi. Hij gaat mij voor naar het merkwaardige meertje de Tambak-tapijan, waar op verschillende plaatsen het water opborrelt, met zooveel kracht, dat het zand wordt opgestuwd, eene kleine kolom vormende. Deze kolommen opborrelend water met zand hebben een' zwarten of grijsachtigen tint. Het meer lijkt zeer ondiep; maar een stok in het zand gestoken verdwijnt geheel. In de dadelijke nabijheid is nog een klein meertje van dezelfde soort. Het water is uitnemend geschikt om te drinken. Men heeft uitgeholde nibungstammen aangebracht, waar het water uit het meer met kracht doorheen stroomt en neêrvalt ongeveer 1 M. hoog, want het meer gelijkt een groot, rond, aan de Z. Z. W. zijde gemetseld reservoir. De Z. W. kant wordt ge-occupeerd door de vrouwen, de andere zijde door de mannen. Het water stroomt verder in de rivier de Lau-Udjung-Sampun.

In een ander meertje wordt visch gekweekt. Om het de beestjes huiselijk te maken, heeft men stokjes tot eene mat gevlochten op het water gelegd, waaronder de visch schuilen kan.

Ik maak kennis met de geurige bara-djenggi, de eetbare sitraka of kuda, de keruma, de tuba wier wortel, fijn op het water gestrooid de visschen verdooft en de salagundi.

Vrouwen en kinderen komen van de steile Udjung Sampun-zijde naar beneden, om hunne bambu-watervaten te vullen, om te baden, het haar goed uit te wasschen, het met parimbalang goed te kammen, zich in te smeeren met tjimpëda (de welbekende bëdak). Als het voorhoofd met tjimpëda wit, de wangen met sirehspeeksel rood en het keelkuiltje met kunjit geel geverfd is, is het jonge meisje om te stelen, zoo lief als ze er dan uitziet!

Naar Ujung-Sampun den tamelijk breeden maar steilen weg op. Links de steile wand. Men heeft in den zachten zandsteen een paar nissen uitgehouwen, die dienen moeten, om bij regen den mensch een schuilplaats te verleenen. Wortels van boomen en kruipplanten hangen over die nissen heen. Men wordt bang, als men aan de mogelijkheid van instorten denkt. Of deze gansche weg en andere dergelijke wegen door de menschen zelve zijn uitgehouwen? De Bataks, die ik er naar vroeg, beweerden allen zonder onderscheid, dat zulk een weg ontstaat door het vele loopen van paarden en karbouwen. 't Kan ook zijn, dat dit geslacht zich niet meer de werkzaamheden van een vroeger geslacht herinnert. De beesten kunnen onmogelijk zulke regelmatige wegen maken alleen door er op te loopen, en de natuur, hoe vriendelijk zij ook is, gaat niet altijd en overal systematisch te werk. De bamboetreden bij het steilste gedeelte zijn zonder twijfel door menschenhanden aangebracht. 't Is eene verademing voor het lichaam, als de voet vastheid gevoelt in die steunende bambutreden.

Gedurende de dagen op het Plateau doorgebracht, heb ik een' enkelen maal regen getroffen; dan waren die steile paden uitermate glad.

Heerlijk koel is het, als men in den boschrijken rand rondom de kampung treedt. De steenachtige bodem is daar koud. Eene dubbele stevige bamboe deur geeft toegang tot de kampung. Deze en vele andere dorpen geven een vrij wat aangename indruk, dan de vervallen kleine dus-kampungs. Het plein is veel ruimer, de huizen zijn grooter met meer versieringen en de bijna nooit ontbrekende karbouwenhorens. Wel ontbreken de kokospalmen (een enkele staat er, doch die geen vruchten draagt), die aan 't geheel gezelligheid bijzetten; maar daartegenover staat de menigte boomen, om het dorp heen, die eene schoone lijst om

het tooneel vormen. Nuttig zijn deze boomen als onweêrstaanbare windbrekers.

Wellicht omdat er meer ruimte is, valt het ons niet zoo in het oog, dat de grond bezaaid is met overblijfselen van allerlei. Die overblijfselen, dank zij den merkwaardigen smaak en appetijt der varkens, zijn van een' niet kwaadaardigen aard. 't Zijn altijd weer de restanten van klapperschillen, djagungstronken, schoongemaakte bambu, gekloofd hout; ook wel durijanschillen, doch slechts weinig, daar de bergbewoners in de dusun den inhoud van de durijan in bambus verzamelen en als zoodanig naar boven brengen. De inhoud van 60-100 van die vruchten kan in zulk een tambei gestopt worden.

Kinderen spelen repanta, een spel met stukken klapperdop te volvoeren. In een oogwenk hebben zij de stukken verzameld en brengen ze en zichzelf in veiligheid. Vele kinderen zijn hier bij de eerste ontmoeting niet zoo vrijmoedig, als die ik in de dusun heb aangetroffen. Hier dragen de kinderen minder kleêren dan in de dusun.

Ik zette mij met de anderen in het vreemdelingenhuis neder, en begon een gesprek met een daar met naaiwerk zich onledig houdend heerschap. Hij moest de kaart van de Lau-Bijang zien, zooals de Bataks de kaart van den Heer Meissner noemen, ook het portret van mijne vrouw, dat eenige vrouwen lokte naderbij te komen.

Udjung-Sampun bestaat uit 5 huizen. Elk huis geeft plaats voor 8 tot 10, sommige voor 12 gezinnen. Nemen wij het gemiddelde, dan telt Udjung-Sampun $5 \times 10 = 50$ gezinnen. Elk gezin op 5 personen schattende, vader, moeder, te onderhouden kinderen, oude menschen, zoo wijst deze rekening voor Udjung-Sampun een getal van 250 zielen aan.

Daar was een huis, dat aan ééne zijde er schrikkelijk

toegetakeld uitzag. Al de ornamenten waren onkenbaar gemaakt door aan de wanden drooggeworden modder. „Hoe komt die modder en dat vuilnis tegen die wanden aan?” vroeg ik.

„Wanneer 't goed geregend heeft, tuwan, leggen de knapen modder op hun teenen, en mikken op een of ander hoofdpunt van de ornamenten, om het te bedekken”, was het antwoord.

Aan elk huis, zoo ook bij de huizen in alle andere kampungs, is dadelijk onder het vooruitstekend gedeelte van het dak een franjerand van bladeren van den jongen arenpalm aangebracht.

De bambustellages om de djagung te droogen zijn hier veel algemeener dan in de dusun. We komen op de torongan-djajing terug.

Het gekir van den 'ndukur treft mijn oor. Deze duif, die door den Batak evenals door den Javaan op hoogen prijs gesteld wordt en daarom zeer duur is, heeft haar verblijf in eene kleine kooi, opgehangen buiten den huiswand onder het dak. 's Avonds wordt het beestje naar binnen gebracht.

We verlaten Udjung-Sampun en houden koers steeds in Z. richting.

Kleine tuinhuisjes zijn gedekt met bambu. De idjuk toch is hier schaarsch.

Hier en daar verheffen zich vervallen wachthuisjes ten gerieve van de wakers over de padivelden. Deze huisjes zijn van verschillenden vorm. Tegen deze stellages staan lange bambustokken bijeen. Deze moeten later dienen, om een geheel net van schriktouwen voor de përik (rijstdieffjes) samen te stellen. Het zal nog lang duren voor de huisjes vernieuwd zullen worden, want hier vooral wordt de grond pas omgewerkt met den tjamët. In Tran zijn ze verder.

Daar zijn enkele velden, die bewaking over de padi noodig hebben.

De ploeg wordt in dit noordelijk gedeelte van Sukapiring niet gebruikt, wel in zuid Sukapiring, dicht bij Sibraja.

Op een' tweesprong staat een huisje, waarin een groote van den pisangstam gefabriceerde pop ligt. Deze en andere poppen, in 't algemeen gana-gana genoemd, moeten den persoon voorstellen te wiens behoefte, 't zij hij ziek, verdwenen of gestorven is, de pop gemaakt wordt.

Er ontstaat geschil, welken weg men zal inslaan. Si-Djemur wenscht den weg via Sampun te nemen, omdat Sampun zijne moederkampung is. Pak-Si-Sampai verkiest Bukit, omdat te Bukit de meeste zijner familieleden wonen. De laatste krijgt zijn zin.

Duidelijk merkbaar en zichtbaar is de zachte glooiing van den grond van het randgebergte in 't noorden naar de Lau-Bijang in het midden van het land en van het zuidelijk randgebergte, en den Delëng-Ossar noordwaarts naar dezelfde Lau-Bijang. In Si-Lima-Kuta (Toba-Batak) stroomt deze rivier van zuid naar noord. Van de plaats af waar zij het Karo-Batakgebied binnentreedt, neemt zij eene westelijke richting aan en deelt het Karo gebied in twee tamelijk gelijke deelen. Men begrijpt licht, hoe deze aan elkander tegenovergestelde glooiingen eene goede gelegenheid aanbieden tot een vergezicht, een inderdaad heerlijk panorama.

Dicht bij en verder af stijgen breede rookkolommen op. Daar zijn de landbouwers ten achter. Zij zijn nog niet eens aan het spitten. Daar wordt de lalang verbrand.

In de nabijheid van het dorpje Bukit is een meer met roodachtig water; de uiterst steile ravijnwanden zijn gelijkmatig, geen enkel uitlooptje van een' heuvel breekt de lijn. De uitgeholde breede weg schenkt eene aange-

name, versterkende verkoeling; veel bamboestoelen links en rechts, zware boomen, die in menigte aanwezig, op de meest afdoende wijze toonen, dat hier nog lang geen schaarschte aan hout zal komen.

Wij hooren het hooge geluid van den goudsmidshamerslag.

Drie stevige dubbele deuren moeten wij door. De ingezetenen van Bukit zijn bevreesd voor een' mogelijken aanval van de Atjehers.

Te Bukit vriendschappelijk door den Penghulu ontvangen, zeide men mij na een lang gesprek: „U schijnt iemand te zijn, die tegen de Bataks geen përdòmèn (verdomd) zegt.”

De paardenstallen vlak tegen het huis, links of rechts aangebouwd, onder hetzelfde dak, zijn hier en overal goed verzekerd met houten- en nibunglatten, met bamboetakken en dorens. Wordt er niet goed gewaakt voor de paarden, dan zijn ze spoedig gestolen. De Karo-Batak is dresseerder en verkooper van paarden. 't Gebeurt dat Bataks uit de stallen der heeren planters de paarden stelen, ze naar het Plateau en daarna noordelijker, weër naar de benedenlanden brengen, het doende voorkomen, als of zij de paarden kortelings gedresseerd hadden.

Boven deze paardenstallen is de slaappleats voor ongetrouwde mannen des huizes. Andere slaapgelegenheden leveren de padischuren, het bovenste gedeelte van vreemdelingenhuizen.

Bij den Penghulu in huis lag een jongen zoo goed als geheel ontkleed met een (van sirihspeeksel) rood geschilderd kruis op den buik en eene vrouw, die voeten en beenen tot de knie en het geheele aangezicht met tjempeda (bëdak) en kalk wit geverfd had.

De Kemberahan (vrouw van het regeerend hoofd) is de eerste Batak, dien ik hoor brouwen. Te Medan ontmoette ik bij den heer Westenberg drie Maleische hoogwaardigheidsbekleeders, die sterk brouwden.

Buiten de kamping zijn te vinden vier naast elkander gelegen plekken gronds, ieder ca. $2\frac{1}{2}$ M. lang en 1 M. breed, met houtskool overdekt. Een hooge bambu, aan welks uiteinde een witte doek als vlag wappert, staat in het midden. Dit is de plaats der lijkverbranding. Over deze crematie kon ik geen duidelijke inlichtingen verkrijgen. Wat ik er van begreep is, dat het lijk in een' doek gewikkeld op den eersten of tweeden dag naar den brandstapel gebracht wordt. Dit is het werk van vrouwen. Op aangezicht en buik wordt het lijk op den brandstapel gelegd en ontkleed. Ook zijn het de vrouwen weder, die den stapel hout aansteken en den stank van het langzaam verbrandende lijk moeten verduren. De asch wordt verzameld en bewaard.

In andere kampings is het begraven gebruikelijk.

Het verbranden van de overgeschoten beenderen van een hoofd, die geregeerd heeft, is algemeen. Het lijk wordt in eene zoo goed mogelijk sluitende kist langen tijd, tien tot twaalf maanden bewaard, tot alles verteerd is, en de beenderen alleen overgebleven zijn. Dat verbranden der beenderen van een hoofd vordert kostbare feesten. Daarom gebeurt het vaak, dat de beenderen jaren lang in dezelfde lijkist bewaard blijven.

Onder de spitters zijn wel mannen te bemerken, maar meest zijn het alweder de vrouwen, die dapper met de tjamët den grond omwerken. Overal, waar men gaat, bemerkt men ondiepe gaten op onregelmatige wijze ten opzichte van elkander gestoken. Wil men hier wat planten? Waarom dan niet de gaten op rijen gegraven? Men wil hier niets planten. Al deze gaten zijn verblijfplaatsen van de kurung, de vliegende witte mier geweest. Nauwelijks hebben deze insecten hunne woonplaats verraden door den grond een weinig op te werken, of de Batak slaat zijn

slag, want hij is een dolle liefhebber van deze diertjes. Bij de rijst worden ze als toespijs genuttigd, maar meest rauw en nog levend, gedurig smakkende.

Onder weg hebben wij vernomen, dat er den volgenden dag pasar zal zijn in de nabijheid van Sibraja. In allen gevalle dus, morgen niet naar Baru djahal. Wil men van veel op de hoogte komen in betrekkelijk korten tijd, dan biedt het bezoeken van een pasar eene goede gelegenheid aan. Met ingenomenheid sprak Si-Djemur over deze pasar, de Pasar-Bulawan genaamd. „Er zijn zooveel speelhuizen, tuwan. Hè! mag ik spelen, tuwan? Mijn geluk probeeren? Maar, niet vertellen aan tuwan Essat (Schadt).”

Bij Bértah moesten we sawahs en eene rivier oversteken. Keurig schouwspel, het riviertje met sawahs links en rechts en de uitloopers van de heuvels, die de wanden vormen van dit diepe rivierdal en veel op fortjen gelijken. Aan de overzijde gekomen moeten we door een' langen, diepen, donkeren, met water gevulden, smallen gang. O weel! als ons nu karbouwen tegenkomen, dan moeten wij denzelfden weg weêr terug. Die dikke beesten kunnen onmogelijk zich omdraaien in dien nauwen doortocht. Hoe 't gaan moet, als van beide zijden tegelijk karbouwen den gang inkomen?

Een voorwerp, dat zeer de aandacht verdient, is de Kedjerein, een smal, hoog, witgekalkt monument met een spits torentje en een huisje daar boven op. De gedenknaald (?) wordt door vier bambutouwen aan alle zijden voor omvallen bewaard.

Is er iemand, voornamelijk een hoofd, zwaar ziek, dan verzamelen de inwoners van het dorp zich aldaar, om te offeren, goed en lekker te smullen en braaf pret te maken, te dansen op de maat van de muziek en te schieten zooveel mogelijk.

We zijn niet ver meer van Sibraja. Halt wordt gemaakt bij een merkwaardig, vrij omvangrijk boschje, met vreemdsoortig geboomte, de bena-djabi. De takken steken dreigend, als gevelde bajonetten naar buiten, niet hoog van den grond, en tevergeefs zoekt het onderzoekend oog het eigenlijke begin, den moederstam, dier takken. Elke tak schiet wortels uit naar beneden; laag bij den grond blijven die takken; in de breedte strekken zij zich uit, niet in de hoogte.

Dit is eene uiterst geschikte plaats voor hantu (boosgeesten). Eens in het jaar komt geheel Sukapiring hier te samen, en zeven dagen lang is er dan feest ter eere van de hantu. Karbouwen-, koebeesten-, geiten- en kippenvleesch wordt gegeten. Varkensvleesch is verboden.

Half 5 traden we Sibraja binnen, de hoofdplaats van Sukapiring, verdeeld in zeven deelen, die als afzonderlijke kampungs beschouwd kunnen worden. Elke afdeeling is afgesloten, ieder door een eigen pagar.

Hier zijn flinke, stevige huizen. Eene van die woningen heeft een eigenaardig dak, iets Japansch, met een miniatuurhuis op het huis. Zulk een huis heeft een' bijzonderen naam.

Overal zijn aan de beide uiteinden van het dak karbouwkoppen aangebracht, d. w. z. de kop is van hout, maar de horens zijn echt. Die koppen zijn met idjuk omwonden en dit met een net van idjuktouw overtrokken, wat aan het voorwerp een voorkomen doet geven van een gepantserden karbouwenkop. In eene van de Sibraja-kampungs zijn al deze koppen met kalk wit gemaakt, hetgeen een niet onaardig effect veroorzaakt.

Is het dak van het dusunhuis een weinig gebogen, in 't midden dieper en opgaande naar de uiteinden, de daken van de gunung-huizen zijn allen recht, alleen de karbouwen-

koppen steken aan de einden boven de rechte lijn uit. Het dak kan gevoegelijk in twee deelen verdeeld worden, het bovenste en het onderste gedeelte, die met elkander aan de beide smalle zijden een' inspringenden hoek vormen. Deze hoek varieert zeer tusschen een' bijna rechten en een' bijna gestrekten hoek.

Te Sibraja is de richting der daken N.-Z. In het oog vallend zijn de miniatuur rijstschuurtjes met platte bambu-daken. De richting der daken van alle andere gebouwen of gebouwtjes als rijstschuren, vreemdelinghuizen, rijststamphuizen, kippen- en geitenhokken, bewaarplaatsen van groote kalabassen, enz. enz., is O.-W.

We naderen eene plaats waar verscheidene mannen zitten, gedeeltelijk onder eene lage overdekking, gedeeltelijk in de open lucht. Tusschen hen in is een 2 M. lang en breed, zeer zuiver vlak gemaakt vierkant, ietwat lager dan den grond waarop zij zitten. Houten, zwart gemaakte dobbelsteenen met roode oogen worden met gelijke oogen naast elkander tusschen de vingers genomen en op den grond geworpen. Bij het rollen, want de scherpe hoekpunten zijn weggesneden, gilt de belanghebbende. Hij schreeuwt vroolijk, als 't lot hem gunstig is; maar hij stoot een rauwen kreet uit of hij sist bij verlies. Doet hij zulks om zich interessant te maken bij den blanken vreemdeling? Misschien wel. Met een krabber van bambu, waarvan er 4 à 5 aanwezig zijn, haalt de belanghebbende geld of dobbelsteenen of beiden naar zich toe.

Pak-Naberi stond als toeschouwer dicht bij den kring der spelenden. Op aanraden van Si-Djemur hem mijne hand toestekende, stelde ik mijzelf voor en ik vroeg om logies. Onmiddellijk was hij bereid, mij voor te gaan, zijn anak-bëru voor buitendorpsche zaken medenemende, (er is ook nog een anak-bëru voor de binnendorpsche

aangelegenheden). De Pënghulu beweegt zijn lichaam van links naar rechts onder het loopen, de anak-bëru loopt met veerkrachtige teenen, met huppelenden gang.

Langs en door karbouwenwegen bereikten wij zijn kam-pung, Rumah-Karau geheeten. Si-Djemur had Pak-Naberi in vertrouwen medegedeeld, dat ik geen rook verdragen kon, dat het daarom beter was den tuwan niet in huis te ontvangen. Dat was verkeerd begrepen. Ik werd dus ontvangen in een nog onafgewerkt huis. Elders werd het eten in gereedheid gebracht.

Gezeten zijnde, d. w. z. op een plank, presenteerde ik eerst (als komende) den Pënghulu mijn zak met sirih en andere kauw- en rook-ingredienten; daarna bood hij mij zijn welgevulde tasch aan. Ik bedankte hoffelijk voor alles. Ik schonk hem een padang-rusak (1) in papier gepakt. De Pënghulu keek Si-Djemur aan, als wilde hij vragen: „open doen of niet?” Si-Djemur liet zijne oogen langs alle omzittenden rond dwalen, sloot zijn rechteroog, bracht tegelijk de lippen vooruit als een varkenssnuitje, daarmee willende zeggen: „te veel oogen Pënghulu, doe nu nog maar niet open.” Mijne bedoeling was juist, dat iedereen het geschenk wel zou zien, dus besloot ik voortaan de cadeaux open te geven.

Een poosje later bood ik hem 4 stukjes kamfer aan. Daarop zijn de hoofden en ook minderen verzot. Een weinig kamfer bij het vleesch wordt als lekkernij beschouwd. Kamfer, zegt de Batak is het beste middel tegen buikpijn. En wanneer een vorst overleden is, wordt het lijk geheel ingesmeerd met kamfer, en neus, ooren, mond, enz. met kamfer gevuld, om spoedig bederf tegen te gaan.

(1) Zeker fraai Atheneesch geruit kleedingstuk. Ook blz. 310 wordt het vermeld. (v. D. TUUK Bataksch woordenboek s. v. Padang) G. K. N.

Pak-Naberi raadde mij af naar Baru-djahai te gaan. „Als tuwan hier één cent verliest, geef ik hem 4 dollar terug. Als u iets overkomt op reis naar of in Baru-djahai sta ik er niet voor in.”

Intusschen werden planken aangedragen om een' vloer te maken en groote matten daarop uitgespreid, een kleiner soort van fijnere bewerking daarop te mijnen gerieve. 't Geheele gezelschap was moe. Dadelijk na het eten legden wij ons ter ruste. Twee vertrouwden van den Penghulu werden ons toegevoegd, om voor de goederen te zorgen. Och hé, wat een geboem op de bamboelatten-vloer van klubjes mannen en jongens, die met elkander in levendig gesprek waren, dat vervelende gepiep van de opiumpijpen, als de schuivers den gebruikten opium wegblazen, hoe lastig dat gekraak van die planken van een' kleinen zolder, dat gekibbel van die met de roulet spelende jongens en jongelingen aldaar, dat gerinkink van dollars, dat gesnork van dien katarsada, dat maar dat was middernacht, dat eentonig gezang van een vriend jongmensch voor de deur van zijn beminde, en het spelen op de fluit, dat

Een kort uitgestooten *au* en soms *èh* er tusschen met een slobberend geluid van langzaam loopen in modder deed mij ontwaken. 't Was vroeg in den morgen van

26 November.

De karbouwen werden door jongens voortgedreven met dat *au* en *èh* en met scheldwoorden als bijang! (hond).

De leden van het gezelschap worden een voor een wakker, behalve de sterke opiumschuivers, die vast doorslapen en eerst later ontwaken, maar dan door hevige hoestbuien geplaagd worden.

Om 7 uur, half 8 worden de varkens, die reeds lang geschreeuwd hebben om eten, bijeengeroepen met het geroep van:

'ndrawà (à aanhouden) 'ndwana (dit laatste kort uitgesproken). In een oogwenk verzamelen zich de tot de familie behoorenden om den bak van bambu en geeft de vrouw des huisgezins of de dochter het eten. Zij blijft met een stok bij de slokkende en slobberende beesten staan, om ze te beveiligen tegen de aanvallen van anderen. Deze worden door bu tēh te schreeuwen weggejaagd, althans voor den stok gewaarschuwd.

De vrouwen en meisjes maken zich gereed tot den gang naar het veld. 's Morgens in de koelte hebben ze een bad genomen, en loopen daarna met loshangend haar, om het spoedig te doen droogen. Nu echter moet het haar opgebonden en de hoofddoek opgezet of liever aangedaan worden. Dit laatste is eene ingewikkelde zaak. Met zorg wordt de lange doek vervormd tot eene muts, die met een punt naar achteren uitloopt, en van voren een' breeden rand vormt. De twee groote, grove padung-padung (soort oorversiersel) knijpen met hare beide uiteinden eenige plooiën van den hoofddoek, en deze blijven stevig zitten, de eene naar voren de andere naar achteren.

De kippen rennen op het hooren van krrrrrrrrrrrr, (r aanhouden) n ě, h ě (bij n ě h ě stem dalen) en krijgen djagung en een weinig bēras (ontbolsterde rijst); maar de vreemde kippen, die hun geluk komen beproeven worden verschrikt door sjí ah, sji! sji! ah.

De naar het land zich begevendēn zijn gereed. Zij dragen de tjamēt, de patjul, de tadjuk een kleine schop wiens ijzer den vorm heeft van een hart, den kluitenklopper. Enkele vrouwen doopen pas geweven kains in den breeden pot met indigo gevuld, en knijpen, wringen het kleed, doopen en dompelen het nogmaals in, een uur of anderhalf achtereen. Die indigo-potten zijn van onderen bol, kunnen dus nooit, gevuld zijnde, vrij staan. Zij worden daarom

geplaatst in oude verbruikte manden, op losse aarde, op rijstbolsters of op idjuk. In de dusun, ook op het Plateau worden leege petroleumblikken voor hetzelfde doel gebruikt.

Jongens van 8 tot 10 jaar komen met gras in manden van het veld en de sawah terug. Dat gras is voor de paarden, die in de donkere stallen geduldig op hunne bevrijding wachten. Maak u geen voorstelling van groote manden. Zij zullen zich niet overwerken, die jongens.

Daar gaat weer een klubje naar het veld voor den arbeid. Zij nemen zóó ver hun paar geiten mede, die ze ergens aanbinden, den eenen poot goed omstrengeld met het touw, opdat het beest geen kracht zou hebben zich los te trekken. Eene groote kudde geiten, zeker eigendom van den Pénghulu met zijne familie onder de hoede van een' ouden man of jongen, marcheeren naar buiten naar het vrije veld.

Bij ons in huis zitten eenige mannen te naaien. De beweging is van zich af, dus moeten ze het meest nabijzijnd gedeelte van het te naaien goed vastzetten, hetgeen zij bewerkstelligen met de duri-bengkuwang, den doren in de kaïn gehaakt, het einde van den afgesneden steel in den gordel.

Andere mannen, die den nacht om verschillende redenen wakende hebben doorgebracht, trachten hun schade in te halen. Weêr anderen geeuwen van den slaap. Nog niet verzadigd van het zien naar den langen, witten man gapen enkelen mij aan. Kleine meisjes en jongens kijken over den rand van de dapur (het onderste, vaste, rechte gedeelte van den wand) naar binnen (want het huis heeft de schuine wanden nog niet); maar duiken onmiddellijk weg, als ik naar dien kant zie. Jongelingen zitten in dolce far niénte met een strootje tusschen de lippen en de handen tusschen de kniëen, geleund tegen de zoo even genoemde dapur.

Op de voorgalerij van eene der huizen zit een jongen, ongekleeft, met kroesig verward haar. Zijn gelaat drukt idiotisme uit. Hij beweegt het bovenlijf naar voren en naar achteren en houdt even op, om met de hand boven de oogen iets waar te nemen. De jongen kan van zijne geboorte af niet loopen. Hij verplaatst zich over den grond al schuivende. Zich baden in de rivier kan hij niet. Niemand die hem er heen brengt. Daarom beveelt zijne moeder hem, als het regent onder den drup van het dak te gaan zitten. Hij draagt niet zooals de anderen, de kenteekenen van zijn' ouderdom in zijne haardracht. Kroesig haar is onder de Bataks eene zeldzaamheid. Verschillende haardrachten, als een vlokje haar op de kruin, aan het achterhoofd, links beneden achter het oor, links tusschen kruin en oor, dito rechts, of eenige combinaties van zulke plukjes haar, terwijl het overige gladweg geschoren wordt duiden verschillende leeftijden aan. Ik zag een' kleine jongen van vier jaar met kaalgeschoren hoofd en langs het voorhoofd een rijtje haartjes als pony. Dit zag ik ook nog elders.

We stappen op, om ons pasarwaarts te begeven. De Tiga- (pasar) Bulawan is $1\frac{1}{2}$ uur in N. N.W. richting van Sibraja gelegen. Het is de pasar voor Sukapiring in het bijzonder.

Onder weg zag ik een' ploeger, die dikwijls zijn partaka (zweep) gebruiken moest, om zijn karbouw, die niet meer om het geroep van *au, au* gaf, tot ijver aan te zetten. Welgestelden spannen twee karbouwen voor den ploeg. Een jongen volgde den ploeg met den kluitenstamper. Moeder, steeds in bukkende houding, verzamelde de drooge grassteelen, wortels, overschotten van den paditeelt van den vorigen oogst, onkruid, jonge lalang, enz.

Dicht bij de marktplaats staat één boom, die tamelijk

veel schaduw geeft. Daarbij staat een laag hutje, waar de hoofden van de verschillende kampungs, die de pasar bezoeken, schuilen kunnen. Dit en andere hutjes zijn bedekt met de bladeren van den arenpalm nog dunnetjes overdekt met lalang.

Daar, waar de pasar gehouden wordt, strekt zich eene kale, slechts met jonge lalang en gras begroeide vlakte uit. Tal van kleine hutjes zijn in den vroegen morgen opgeslagen, waar de man met zijn roulette wacht op hen, die een kansje willen wagen. Enkele van die speelkrotten zijn reeds gevuld met mannen en jongens. Ze weten hoeveel kansen ze tegen zich hebben; ze zien de dollardubbeltjes, halve guldens en dollars verdwijnen; toch wordt er telkens weér ingezet. De speelbazen moeten voor elk huisje, dat zij bezetten, 1 dollar per markt betalen. Die speelbazen schijnen mij welgestelde heeren toe. Hunne kleding is meer verzorgd, meer Maleisch.

De dorstige vraagt naar water; maar water is er in den omtrek zelfs niet te vinden. De toevlucht dan genomen tot den zoeten palmwijn. Door den Batak wordt de zure boven de zoete verkozen; de laatste is dus in kleine hoeveelheid aanwezig. Stroop met water was er ook te krijgen, doch die zag er te onsmakelijk uit.

Onder de vreemdelingen, die de markt bezochten, merkte ik op Orang-Timor (die oostwaarts van het Karoland wonen), wier vrouwen geen hoofddoeken en slechts eenvoudige ringen in de ooren dragen; een' Maleier van Labuhan (kustplaats van Deli) en eenige Tëba-(Toba) Batakvrouwen die meer rood aan hare kains dragen en bijna geen oorsierselen.

Massas groene pisang, groote nangka zijn aangebracht. Rimau (djeruk, als onze sinaasappel) in overvloed; maar peperduur. „Die tuwan kan immers veel meer betalen

dan een Batak!" Een rimauverkooper, die van verre kwam, had voor de gezelligheid zijn' aap medegebracht, die even dapper als zijn baas van de vruchten proefde. Van de dusun zijn kokosnooten aangebracht, die tegen hoogen prijs verkocht worden. Ook zijn er kokosnooten te vinden van de Gunung-gunung, een landstreek ten Z.W. van het Karoland, dicht bij de Pak-Pak. Dat land schijnt een' vruchtbaren bodem te hebben. Op de Tiga-Bëmbëm dicht bij Guru-benuwa (1) ruilen de lui van Suka-paring de nooten in tegen gedroogden visch, kain, enz. van de benedenlanden, ze verder verkoopende op hun eigen markt, de Tiga-Bulawan. Voorts zijn te verkrijgen: djebang-djering eene sterk oliehoudende vrucht en evenzoo de kembiri, de perira, een groote boonensoort, een geliefkoosd voedsel voor Bataks en Maleiers, de gerat, een mangga-soort; en groote sumpit (manden) vol rijst, djagung met den tronk en reeds gepelde en sukat (ubi-inggris of ubi-kaju, een aardvrucht).

Ook gedroogde visch van Belawan (havenplaats van Medan) gehaald, stinkende visch van de Orang-Tëba, varkensvleesch; verschillende specerijen, als peper, soorten van wortels, spaansche peper.

Onsmakelijk ziet die sukat met gesmolten suiker er uit. Er is veel navraag voor dit voedsel. In groote pakken is de van uit de dusun geïmporteerde zwarte suiker te koop. Djagungkoeken in verscheidenden vorm lachen den hongerige toe. Als lekkernij gelden ook de stukjes kokosnoot, gesneden als in Holland in de Jodenbuurt, met zwarte suiker.

Eenige jongens dragen ieder een kooitje met een' vogel, de leitou, voor welken ze ongehoorde prijzen vragen, 2 dollars liefst. Kippen te kust en te keur, honden in

(1) Zie de verschillende tiga's (pasars) vermeld pag. 364. *Red.*

menigte, doch niet om te verkoopen. Paarden, hengsten, merries en veulens zijn buiten de marktplaats aangebonden. Geen enkele koper deed zich voor. Er waren eenigen, die de moeite tot bezichtiging waard waren o.a., een geheel wit paard, bulan (Bataksch).

Als zoogenaamde genotmiddelen zijn er: gambir in schijven, manden vol; kalk van Toba te Feggung gezuiverd; zelf gecultiveerde tabak, sirih-bladeren, 2 soorten (die van de Gunung-gunung is grooter en grover en heet rëtau, de andere wordt bëlau genoemd); pinang, nipah-bladeren ten behoeve van de rookers; tjempëda (bëdak), kuning.

Te verkrijgen zijn geneesmiddelen voor kinderen, als de nënga, katjiwër, tjëkor en bachin.

Petroleum wordt geïmporteerd van de benedenlanden. Nijverheidsartikelen, zelfgemaakte, zijn: stevige kains, sarungs, mantels, wit garen, de tëlëp, indigo om kain te blauwen van Noord-Sukapiring in korte bambus gebracht; ordinaire, lange krismessen van 1 dollar en mooiere met zilver beslagene à 3 dollars, ringen voor vingers en armen.

Ingevoerd door Orang-Timor worden perijuk en kudin (vaatwerk).

Kleine koperen tabaksdoosjes via tiga-Bëmbëm en Pak-Pak van uit het Singkelsche (westkust van Sumatra). En van de zijde van Medan worden geïmporteerd: groene pajungs (algemeen bekend); blauwe, op porselein gelijkende kommen en koppen, oor- en hoofdversierselen en hoofddoeken, kains, sarungs, roode baadjes, genta, d.z. kleine belletjes, om bij het spreken met eene uitverkorene, deze als teeken van vriendschap in de hand te geven, als wanneer zij de belletjes al pratende schudt.

Ik telde 21 speelhuisjes. Elk huisje was gevuld met een 18 tot 24tal personen. Hoe later op den dag hoe meer

mannen zich bij de speelliefhebbers aansloten. De gangbare munt bij het spelen is de gewone dollar en hare onderdeelen. De „mooie dollar”, dat is de Spaansche, is 1,20 dollar waard. Zij wordt gespaard en begraven, want wanneer er kinderen trouwen moet de bruidschat betaald worden in deze dollars.

De tumba is een inhoudsmaat van ongeveer $\frac{3}{4}$ liter.

Voor gambirkoekjes kan men nog al wat krijgen, want nemen enkele kooplui geld aan, anderen willen hunne goederen tegen niets anders ruilen, dan tegen rijst, gambir, sirih. Zegt men: ik heb gambir en geen rijst bij mij, neem gij eerst de gambir aan, bijv. voor deze rimau en koop daarvoor rijst, dan schudden zij van neen.

250 schijfjes gambir (elk schijfje ter grootte van een rijksdaalder en tweemaal zoo dik), kosten 1 dollar. Men kan dus rekenen op bijna een Holl. cent voor een schijfje gambir. Op de pasar Draja ontving ik 300 schijfjes voor denzelfden prijs.

Toen ik een krismes kocht en den koopman een' dollar ter hand stelde, vroeg hij mij: „mag ik onderzoeken of deze echt is?” Sommigen zijn niet zoo beleefd om dit te vragen; anderen overtuigen zich van de echtheid, terwijl zij zeggen: „tuwan moet niet boos worden.”

Onder de vele plateaubewoners, die ik op eenmaal bij elkander zag, ontmoette ik slechts een' enkelen met een kropgezwel. In de dusun zijn er vrij wat meer te vinden. 't Viel mij tegen, dat er verscheidene vrouwen waren, die de padung (oorversiersels) niet droegen. Ik meende, dat dit versiersel op het Plateau algemeen was.

Overal hield ik een kort praatje. Verscheidene mannen en eenige vrouwen, die mij te Buloh-Hawar een bezoek gebracht hadden, zag ik nu weer, en het vriendelijk aankijken, zelfs toeknikken, het elkander opmerkzaam maken

op den bezoeker, met eene explicatie er bij, alles toonde, dat ik verkeerde in een' kring van mij niet geheel onbekenden. De Pënghulu van Sampun liet zijne teleurstelling blijken, dat ik zijne kampung niet bezocht had. En ter zijde zeide hij Si-Djemur, dat deze tuwan een' anderen weg gekozen had, zeker omdat hij, Pënghulu, bij een bezoek van tuwan Essat, dien heer te weinig eten had voorgezet.

Een markttag wordt door de hoofden altijd gebruikt, om vergadering te houden. Zoo waren ook toen de meeste hoofden van het Sukapiringsche te zamen. Sibraja is de moederkampung; de andere kampungs worden, omdat het dusuns (d. i. nederzettingen) zijn, als ondergeschikt beschouwd. De hoofden van de dusuns, al zijn ze op jaren worden „de kinderen” genoemd van de hoofden der moederkampung, al zijn deze nog op jeugdigen leeftijd. De hoofden zitten in een' wijden kring, dicht bij den boom en het pënghulu-huisje; die van Sibraja met den rug naar het zuiden, dus naar Sibraja gekeerd, de hoofden van de noordelijke dusuns met hun' rug naar het noorden, die van de oostelijke naar het oosten, enz.

Ik vroeg of het geoorloofd was, in den kring plaats te nemen en na „natuurlijk”, „waarom niet?”, „moet tuwan dat nog vragen?” enz., plaatste ik mij naast Pak-Naberi eveneens op het gras.

Gedurende de besprekingen houden enkele hoofden zich bezig met nettenknoopen, anderen rooken of kauwen pinang, spelen met grashalmpjes of bladeren of wat maar in hun bereik ligt. Ieder neemt eene zoo onverschillig mogelijke houding aan, doet alsof hij niet toeluistert. Er zijn ook klubjes, die met elkander babbelen, als de zaak hun niet direct aangaat.

Niet ver van den kring zit eene vrouw gehurkt. 't Is

hare pĕrkara (zaak), die op het oogenblik behandeld wordt. Een weinig later staat zij op, haalt sirih, tabak, gambir, pinang, kalk, en biedt dit, steeds bukkende, elk der hoofden eerbiedig aan.

De anak-bĕru voor binnendorpsche zaken, een man met een breed gezicht en met eene zware stem, de rechterhand van Pak-Nir, regelt, vraagt, antwoordt tot alles in orde is. De personen in kwestie worden geroepen, de anak-bĕru roept: „hoor! hoor!” Pak-Nir neemt het woord. Hij spreekt bedaard, zacht. Na elken zin wendt hij zich tot zijn' anak-bĕru, en vraagt: „is 't niet zoo?” waarop deze „uwei” (ja) antwoordt. Als de rede ten einde is, roept dezelfde factotum: „enggau nina, enggau nina.” (afge-loopen zegt hij).

Op de marktplaats wordt het hoe langer hoe voller en tevens smeriger. Een weinig regen wekt groote opschudding. Vele kooplui gaan op hunne waren zitten, en spreiden arenpalmblad-regenschermen boven zich uit. Een kleine goot, achter zich te voren gegraven, moet het water van den bodem der manden afhouden.

Het aantal menschen viel mij tegen, al vergeet ik niet dat er telkens klubjes vertrokken en andere weĕr kwamen. De pasar begint tegen 9 uren, en eindigt na vijven. De uren tusschen 1 en 3 zijn de drukste. Ik schatte het aantal menschen toen op 400, maar tusschen 10 en 12 niet meer dan 300. Nemen wij aan, dat elke 3 uur, behalve de spelers in de roulettehuisjes, de vorige door later komende zijn vervangen en 't gemiddelde getal 350 is, dan hebben we voor 9 uren markt 3×350 personen, d. i. 1050, reken 1000 personen. En 1000 personen voor geheel Sukapiring is waarlijk niet veel. Men zou hieruit eenvoudig besluiten, dat het aantal inwoners van het landschap niet groot is, een besluit, dat ook om andere redenen gemakkelijk te nemen is.

Naar Sibaja terugkeerende maakten mijne Batak-medgezellen verschillende opmerkingen en een die de andere pasars op het Plateau bezocht had, vond dat deze markt niet druk was. Zeker is, dat de 21 speelhuisjes meer dan de helft van de drukten op hunne rekening hebben. De Tiga-Draja van Setelukuru was vrij wat stiller. De Tiga-Bëmbëm echter is de meest bezochte van de drie.

Si-Djemur maakte mij opmerkzaam op een karbouw met de horens naar beneden gekromd, kerbau-gunduk-gunduk. Deze beesten, waarvan ik nog tweemaal een exemplaar ontmoette, zijn zeer schaarsch en worden in eere gehouden.

Nauwelijks thuis gekomen strekte mijn waarde Si-Djemur zich uit, verklarende, dat hij moe was. Hij had weêr last van koorts gehad, en hij, evenals alle Bataks, hebben zeer spoedig de uitdrukking: „ik ga dood” in den mond.

Hij gebruikte eene uitdrukking, die mij nieuw was, en naar de beteekenis vragende, zeide hij: „voor „ik ga dood”” zijn zoo vele wijzen van uitdrukking. Tuwan schrijve slechts op, ik zal zeggen, matei, gëstëng, tërkal, munggil, mekeëng, mutus kesah, mampus, gërdal, pëltëp, erdjang, puntung, tekal, saleh.” Dat hierbij wel grovere uitdrukkingen zullen zijn, behoef ik niet te releveeren. „Voor het woord „ver”” ging Djemur voort „heeft u, (en alle aanwezigen deden dapper meê met zoeken): „'ndauh, ertjember, ërdigël, ërdëpës, ërmatmat, ërnitnit, ngërtjek, ërdëmbur, kiput.” „Voor „dikwijls””: usur, rusur, sëgëlgël, ernunut, pengingët, unët, lalap.”

‘t Is de vraag nu maar; wanneer die woorden gebruikt kunnen worden.

Als de markten in den omtrek van het Tobameer tot de westelijke bergen, die het Karoland begrenzen, werden opgenoemd:

de Tiga te Tengging.

" " " Bagai.

" " genaamd "Tiga-Radja" bij Nagasaribu.

" " " "Tiga-Sëlingguën bij Purba.

Deze vier ten noorden van het Tobameer in het landschap Si-Lima-Kuta.

Voorts: Tiga-Djulu bij Sukanali (Urung Si-Anem-Kuta).

" Barus, bij Paribuan en Baru djhai
(Urung Si-Pitu-Kuta).

Tiga-Bulawan bij Sibraja (Urung Sukapiring).

" Bëmbëm bij Guru Benuwa (Urung sipuloh-
pitu-Kuta).

" te Sugehen in het zuiden.

" Draja bij Serbakti (Urung Setulukuru).

Van iemand als Si-Djemur zou ik veel, wat taal betreft, kunnen leeren. De gesprekken waren zeer geanimeerd.

Naar de Heeren Westenberg, Kontrolleur [voor Batak-aangelegenheden, die het Plateau bezocht heeft, Mis (Meissner), die eenige malen in verschillende richtingen het Plateau doorkruist heeft, en den Heer Essat (Schadt), die in Si-Anemkuta en Si-Pitu-Kuta met de hoofden op vriendschappelijken voet wist te komen, werd met belangstelling gevraagd.

Over het merkwaardige bosch bij Sibraja (zie hierboven) werd gesproken. Behalve wat ik reeds vernomen had nog dit, dat kinderen, die nog geen tandjes gekregen hebben niet door de ouders mogen worden medegenomen in het bosch, als deze daar hout sprokkelen. De kleinen krijgen anders koorts.

Pënghulu Pak-Naberi keerde van de markt terug. Eenige kinderen zaten vertrouwelijk naast en bij hem. Niets lag meer voor de hand dan te vragen, of dat kinderen van hem waren. Een wedervraag van Si-Djemur tot antwoord

luidde: „Zijn die kinderen te Buloh-Hawar, die wel eens bij tuwan komen en bij u staan ook uwe kinderen? Zooals de kinderen daar van u houden, zoo houden deze van den Pënghulu, al zijn deze zijn eigen kinderen niet.”

Pak-Naberi had eene treurige tijding mede te deelen. De tuwon van Purba, vriend van de Karo-Bataks en van de Kompani, had eene gevoelige nederlaag geleden. De vijanden, de Raja-Bataks met hun' ondernemenden koning, hadden de vrouwen van den tuwon, de dochter van Pak-Undjuken, den Sibajak van Burudjahei gevangen genomen.

Pak-Naberi zeide, dat de gevallen van verbranding der lijken die van het begraven overtreffen. De beenderen van zijn' overleden vader, die reeds zes jaar in de kist liggen, wachten nog op de verbranding. Er zijn te veel kosten aan de plechtigheid verbonden, omdat heel Karoland uitgenoodigd moet worden. De lijken op den houtstapel gelegd worden door stukken hout gedrukt.

„'t Moet toch een onuitstaanbaren stank veroorzaken.”

„Ja” was 't antwoord „maar 't zijn slechts vrouwen die er voor moeten zorgen.”

Men vroeg naar gewoonten in het land „aan den overkant” (Holland, Java enz.), naar de positie der vrouwen, gedaante en kleedij, huwelijks giften, enz. Ik liet het portret van mijne vrouw zien, en uit het spreken onder elkander maakte ik op, dat mijne vrouw wel 400 dollars waard zou zijn. Een Bataksche vrouw heeft de waarde van 60–120 dollar.

Een gedeelte van den avond werd doorgebracht met informatiën in te winnen naar den koning der Orang-Kompani (Hollanders) en naar de verschillende blanke volkeren.

Ik vernam dat de groote Pak-Melgah ziek was. Hij was erg, erg ziek, zei men.

De Pënghulu en anderen gaven hunne verwondering te kennen, dat ik zoo weinig menschen bij mij had en in 't geheel geen wapenen.

Na het avondeten moest een brief opgesteld worden aan den Heer Schadt van Pak-Naberi. De brief moest in 't Bataksch opgesteld en met Bataksch schrift geschreven worden. Men verzocht mij dit te doen, men zou mij dicteeren. O! o! wat heeft dat samenstellen veel tijd gekost! Wat werd er gedelibereerd voor ik weër een paar woorden op kon schrijven.

Eindelijk af, werd de brief hardop voorgelezen, door een' deskundige in het schrift nagezien, en Si-Djemur gegeven, want deze zou den volgenden dag naar Buloh-Hawar terugkeeren, om den Heer Schadt te ontmoeten, die de laatste werkzaamheden aan de dakbedekking van het huis zou leiden.

Het speet mij hem te moeten missen op het verdere gedeelte van den tocht; maar zijne tegenwoordigheid te Buloh-Hawar was noodig.

27 November.

Naar en te Kaban-djahai.

Des morgens vroeg kwamen de Pënghulus Pak-Naberi en Pak-Nir mij bezoeken, en vulde zich het huis met verscheidene mannen, die in klubjes nederhurkten. Een uit de menigte diende bij de beide hoofden eene aanklacht in tegen Si-Djemur. Hij had maanden geleden een' armband geleend van 40 dollar en niet teruggegeven, voorwendende, dat hij dien verloren had. Si-Djemur verzekerde, dat de aanklager gezegd had, met eene lagere som tevreden te zullen zijn, en dat hij het nog te betalen overschot bij gedeelten zou uitkeeren. De aanklager nam daarmede geen genoegen. Verscheidenen waren op zijne hand, en er werd over gesproken, Si-Djemur te gijzelen. Deze werd gloeiend en oreerde op schreeuwende wijze. Toen wendde ik mij tot de beide Pënghulus, en zeide kortweg: "deze

man is een der mijnen; ik wil, dat hem niets overkome; 't is nu de gelegenheid niet, om zaken met mijne ondergeschikten af te maken."

Daarna stelde men den Pënghulus voor Si-Djemur te vatten, wanneer hij van mij afscheid genomen hebbende, alleen naar Bulo-Hawar reisde. Hij was dan toch niet meer bij dien Tuwan.

Toen zeide ik den beiden Pënghulus: als Si-Djemur niet aanwezig moest zijn bij het leggen van de laatste hand aan den nok van het dak, zou hij met mij zijn mede gegaan. Hij is en blijft de mijne tot aan en over de grenzen van Sukapiring, tot hij te Bulo-Hawar zijnde, zijn eigen heer, den Heer Schadt ontmoet. Gij beide Pënghulus staat borg voor zijne veiligheid."

Zij verzekerden mij, dat niets hem zou overkomen.

Na eenige versterking des lichaams, nam ik afscheid van den kapotjasman en de meëloopers uit Buloh-Hawar. De laatsten zouden wel met mij de geheele reis willen maken, maar zij waren bang voor de menschen in Tran. Deze toch leven in vijandschap met de lui van Sukapiring, waartoe ook Buloh-Hawar behoort. Komen er menschen van Tran in het Sukapiringsche, dan worden zij aangehouden, zoo ook wederkeerig. Dit gebeurt n.l. in het onafhankelijk gebied.

Pak-Naberi doet ons uitgeleide.

Van de kampung Rumahkarau-Sibraja daalt men spoedig naar de rivier, de Lau-Bijang (later Wambu geheeten). Ze is hier tamelijk breed (20 M.) met lage oevers. Een weinig verder wordt ze eensklaps smaller, en dringt ze zich tusschen steile wanden door. Daar waar de oevers laag zijn, bestaan de zijden uit naast elkander liggende, bijna allen even hooge heuvels, die hunne korte uitloopers in het rivierdal doen dalen. De rivier is hier op bepaalde plaatsen ondiep. We moeten weten, waar we loopen moeten.

Aan de overzijde eerst weêr vlak terrein, daarna stijgen, soms een weinig steil. Sibraja is duidelijk te zien, en verscheidene landbouwers zijn bezig met ploegen. Zwarte zoowel als witte karbouwen doen dienst. Hier worden veel karbouwen gebruikt, een span voor een ploeg. De jongen met den kluitenstamper maakt, van verre gezien, een aardig effekt, daar hij zijn werktuig als een slinger regelmatig beweegt, links op met de linkerhand, tegelijk het rechterbeen voor langs het linker zwaaiende, om zijn evenwicht te behouden, en om met den voet kleinere klonten aarde fijn te maken. Is de kluitenstamper wederom gedaald, zoo zet de rechterhand het werk voort, en het linkerbeen maakt dezelfde beweging in tegenovergestelde richting van het rechter.

De wachthuisjes hebben hier weêr een' anderen vorm. Ook hier de onmisbare lange bamboestokken, die later het geraamte van het schriktooneel voor de rijstdieffjes (përik) vormen.

Als wij het bosch links bij een' hoek hebben verlaten, kunnen wij ons verlustigen in den aanblik van het vlakke land met den Gunung-Ossar, wiens top als met een ge- haakt kleed is overdekt. Dat kleed is het geboomte, dat dezen berg tot aan den top bedekt. Beneden den rand van dat kleed is of wordt alles bebouwd. De Gunung-Pisau-pisau kijkt links, de Si-Buwatan stijgt rechts achter den Ossar.

Welk prachtig vlak land hier! Welk eene menigte landbouwers, bij klubjes werkzaam. Heinde en ver ploegen met karbouwen. Hier ook natuurlijk die kurunggaten, de jonge lalang; stoppels, overblijfselen van den vorigen oogst. Een heerlijke wind, bijna gelijk aan dien aan het Scheveningsche strand, verkwikt meer, dan men zeggen kan.

Bij een kruispunt, dat de Pënghulu ons aanwees, want

wegen zijn er in overvloed, (dus ook kruispunten) volgden de beide koelies met een der gidsen den weg langs de rivier naar Bunu-Raja, en nam ik met een' anderen gids den weg daarheen over Suka. Ik vergenoegde mij met bij een der eilanden van Suka, (want deze plaats heeft er enkele, dus verspreid uit elkander), geweest te zijn.

Ik had er niet aan gedacht, geschenken voor den Sibajak, Pak-Nungsang, van Rumah-Ligei mede te nemen, en mijn kampil was bij den anderen gids.

In de djagoeng-landen, waar de vrucht rijpte, had het vernuft van den Batak verscheidene werktuigen uitgedacht, die als vogelverschrikkers dienden, als: Oude stukken kain aan stokken vastgemaakt, die in het midden door middel van een touw aan een veerkrachtige, dunne bambu waren gehecht. Een z.g. kětok, een lange, van boven dunne bambu, waaraan een touw, aan welks uiteinde een vierkant stuk dun hout is aangebracht, dat door den wind links en rechts wordt gestooten, en bij deze beweging een ander stuk hout in zijn midden aan 't zelfde touw bevestigd links en rechts beweegt. In zijne vaart slaat het tegen een' bambukoker aan, wiens gebogen uiteinden eveneens aan 't zelfde touw zijn vastgemaakt.

Loslopende karbouwen, bewaakt door een' man, die op een' heuvel zonder eenige schaduw, in zon en wind te slapen lag, keken op, staken hun' neus in den wind, en liepen spoedig daarna weg.

De menigte witte lalangpluimen doen van verre aan een licht rimpelend meer denken. 't Is ook hier, dat door de beide glooiingen van het land naar de Lau-Bijang een prachtig vergezicht ons bereid wordt.

Te Bunu-Raja gekomen ontmoette ik juist bij den ingang van het dorp den Sibajak en een Pēnghulu. Zij waren beiden op weg naar eene vergadering. De weg in

het dorp was erg modderig, dus besloten we maar even kennis te maken. Nu dat was spoedig afgeloopen.

't Ging nu naar Kaban-djahai. Alweer die kurunggaten overal. Eene andere wijze, om den grond om te spitten zag ik bij eene vrouw, eene oude van dagen, die in elke hand twee lange, gepunte stokken hield. Met kracht stootte ze de stokken in de aarde, en trok de bovineinden naar beneden, zoodat de puntige uiteinden den grond naar boven werkten. 't Is gemakkelijk na te gaan, dat deze wijze van grondonwoeling zeer veel kracht en tijd vordert. Op andere plaatsen in de nabijheid van Bunu-Raja was deze wijze gebruikelijk.

Bij elk klubje werkenden, voornamelijk vrouwen, waarbij een man als bewaker, beschermer, of iets dergelijks aanwezig is, staan op eenigen afstand bambus met water gevuld. Anders hebben ze niet te bewaren, want hunne woning is niet ver af. Men gaat naar huis om te eten. De ijverigen, 's morgens vroeg naar 't veld gegaan, komen om 10 uur terug om te eten, werken daarna door tot tegen den avond, en gebruiken hun 2de maal circa 8 uur.

Wel gebeurt 't, dat men 's morgens, om zich te ont- nuchteren een djagoeng of pisang nuttigt. Zijn de velden ver weg, zooals dit 't geval kan zijn met de inwoners van grootere plaatsen, als Sibraja, dan kookt men des morgens de rijst, doet ze daarna in een sumpit, en neemt ze mede naar het veld.

De Lau-Bijang passeeren wij over een brug, bestaande uit ongespleten bambu naast elkander gelegd. De rivier is hier niet breed. Aan de overzijde staan twee zeer oude huizen, die met elkander den naam dragen van kuta (kampung) Radja-Mendjuhang.

In den omtrek van Kaban-djahai is veel bosch. Aller- heerlijkst is de aankomst bij de badplaats. Prachtige

majestueuse boomen, stomme en toch veelzeggende steenen, in een diep ravijn, waar een smalle rivier stroomt; uitmuntend frisch helder water, dat uit den rotswand voortkomende door een, door menschen aangebrachte bambu stroomt, en watervallen vormt, waaronder de mensch zich naar hartelust verkwikken kan. De mannen en vrouwenbadplaatsen zijn van elkander gescheiden door een' natuurlijken steenen muur.

We moeten sterk stijgen, om de kamping te bereiken. Een paar lui hadden reeds den Sibajak, den beroemden Pak-Mélgah gewaarschuwd, dat er een Europeaan was gekomen. Onmiddellijk had hij last gegeven, dien man tot zich te leiden. Zelf kon hij niet komen, omdat hij ter oorzaak van vreeselijke pijnen door heel het lichaam, staan, noch loopen kon. Het huis van den Pénghulu, splinternieuw, was omheind. Eene kleine opening gaf toegang tot het kleine erf. Een flinke trap leidde naar de voorgalerij, en eene oude vrouw, een der familieleden van den Sibajak noodigde mij vriendelijk uit binnen te komen. Dadelijk werd een bultzak uitgespreid. Men heeft, als men binnen is, een klein weinig tijd noodig, om alles te kunnen overzien, omdat weinig licht binnendringt door de kleine valdeuren en nog smallere valramen, (want de wanden staan schuin, dus vallen deuren en ramen dicht).

Ik zag den Sibajak met opgetrokken knieën uitgestrekt op een' bultzak liggen. Aan iedere zijde bij die knieën zat eene echtgenoot. Gebukt loopende, ter oorzaak van de lage zoldering, trad ik op hem toe; wij gaven elkander de hand. „Ga zitten, neem uw gemak” gelastte hij, en op bevelenden toon voortgaande, zonder iemand aan te zien, zeide hij: „men zorge voor rijst en kippen”; en even zijn oogen naar mij wendende: „wenscht u geitenvleesch?” Ik bedankte. Nog eens herhaalde hij: „rijst en kippen, groote kippen, en wit moeten ze zijn; verstaan?”

Ik gaf hem een padangrusak ten geschenke, en een paar bussen kruid.

Bij elke kleine beweging had hij pijn. Zijne beide vrouwen gaven acht op die bewegingen, en als hij zich langzaam omwendde, waren hare handen dadelijk tot helpen gereed; hare knieën, vingers, armen moesten als steun bij wijze van wiggen dienst doen. O wee! wanneer zij hem niet de noodige aandacht schonken! Dan volgde onmiddellijk een uitbrander.

Werkelijk, het is een eenig man onder de Bataks, althans onder hen, die ik tot nogtoe heb leeren kennen; hij is de eenige, die beveelt, die kort en bondig spreekt, geen tegenspraak duldt, en zijne omgeving gewend heeft aan stipte opvolging zijner bevelen. Hij is ruw, dat is hij. Hij heeft, om de macht in handen te krijgen, eenige personen op verraderlijke wijze om 't leven gebracht. Hij heeft in den strijd met zijn' broër overwonnen; maar voor niets deinsde hij terug. Die broër heeft alle populariteit verloren, omdat hij de kampung, uit bijna 50 groote huizen bestaande, in brand gestoken heeft.

„Ik heb gezien, dat er veel menschen bezig zijn met huizen bouwen, Sibajak.”

„Er is veel te doen, tuwan! Die slechte broër van mij is de schuld van alles. Hij heeft de kampung in brand gestoken. Ik en die broër van mij hebben denzelfden vader, maar eene andere moeder. Hij is veroordeeld om boete te betalen, maar alles is nog niet afbetaald.”

Ik vroeg hem, of hij reeds gehoord had van de nederlaag, die tuon Purba geleden had.

„We moeten dien tuon Raja beoorloggen”, zeide hij, „hij heeft vriendschap gesloten met de Atjehers en als Purba gevallen is, zullen de Orang-Karo worden bestookt. Ook de Atjehers zullen terugkomen. Twee maanden geleden,

toen ze naar hun land terugtrokken, hebben ze gezegd: „we komen weërom over vier maanden.” Ik heb den Resident gesproken, en om hulp gevraagd, en de Resident heeft geantwoord: „eerst jelui al je best doen, te samen vereenigd. Gaat het niet, dan zend je boden om hulp.”

„Tuwan weet, dat ik bij Guru-benuwa de Atjehers verslagen heb, vier heb ik er gedood, en een was een Tongku; maar ik werd bang voor mij zelf, want ik merkte op eens, dat er veel bloed aan mijne kleëren was. Ik had een houw gekregen door mijn baadje. Dat baadje heb ik den Resident gezonden. Toen heb ik den sabel van Tongku genomen.”

Hij gebood dien te halen, en ik bezichtigde dien sabel. Daarop moest ik zijn geweer zien, dat hij van den Resident ten geschenke ontvangen had.

„En die vier Atjehers,” ging hij voort, „zijn niet begraven. Niemand wilde die ellendelingen aanraken. Schedels en beenderen liggen daar nog, en iedereen, die er voorbij komt, wordt herinnerd aan den slag door mij, Pak Melgah gewonnen. Als u naar de Tiga-Bëmbëm gaat, dan zullen ze u de plaats wel aanwijzen.”

Zijne oogen schitterden. Wel heeft deze man een' interessanten kop! Hij is ontegenzeggelijk voor een Batak zeer dapper en sterk. Dapper en sterk tegen den vijand van buiten; maar in den strijd tegen zinnelijke lusten is hij zulks niet. Palmwijn, opium en vrouwen slopen zijne lichaamskracht, zijne gezondheid.

Ik sprak met hem over de gevolgen van het opium-schuiven. Hij verzekerde mij, dat hij zeer weinig gebruikte. Ik merkte gedurende den tijd, dat ik bij hem vertoefde het tegendeel op. Niettegenstaande zijne ziekte, die verergert of stationair blijft, wanneer alcoholische dranken genomen worden, zag ik hem vaak een' teug nemen uit de kitang, de mooie bambu met palmwijn.

Ik deelde hem mede, dat ik naar de laipar (overkant) ging, om mijne vrouw te halen, om soh bats (broeders) van mij bij de Bataks te brengen.

„Ik ga met tuwan mede. Ik wil de plaats zien, waar de Hollanders de kanonnen maken. Ik wil dan kanonnen koopen; want, waar ze gemaakt worden, daar zijn ze goedkoop. Ook koop ik dan kruit. En dan, laten dan de Atjehers maar komen!”

Zijn lust om mede te gaan bekoelde onmiddellijk, toen hij vernam, dat aan de laipar, waar ik heenging, geen kanonnen gemaakt worden. „Wat heb ik er dan aan om mede te gaan? Neen, dan blijft ik thuis.”

„Wanneer wordt er een weg gemaakt van de dusun hier heen?” vroeg hij. „De weg door de Tjingkëm-pas is de beste, want van hier daarheen is het vlak, gemakkelijk. Van hier naar de Bekantjan-pas is het voortdurend op en neêr. En als die weg klaar is, kan er een spoorweg aangelegd worden. Wanneer brengt de Resident de telegraaf tot hierheen? En de soldaten, wanneer zullen ze hier komen?”

Het portret van mijne vrouw wekte zijne belangstelling niet. Hij sloeg er even een' blik op, en reikte het over aan zijne vrouwen, die bij zijne knieën zaten. De eene was bang, en wendde haar gelaat af, de andere, eene Rajasche prinses, beschouwde het portret met aandacht. Deze Rajasche vrouw was duidelijk van de Karosche vrouwen te onderscheiden, omdat zij geen hoofddoek draagt, en hare oorversierselen uit wel wijde, doch dunne ringen bestaan, waaraan kettingsgewijs kleine ringetjes hangen.

Ook zijn er Karosche vrouwen, die liever geen hoofddoek dragen. Zij vinden zich mooier zonder die bedekking; „en 't is ook erg warm”, zeggen ze.

Onder de priesteressen zijn er, die zich van haar padung-

padung hebben ontdaan, omdat dit oorversiersel zeer hinderlijk was bij het dansen. Anderen steken stukjes hout, of opgerolde arenpalmladeren in de gaten, die in de orellen gemaakt zijn.

De woning verder inziende, bemerkte ik twee vrouwen, eene oude van dagen, en eene in den bloei harer jaren. Hare polsen waren aan elkander gebonden door een touw, dat aan de palen bevestigd was. Navraag doende werd mij gezegd, dat eenige maanden geleden Toba-lui van Tengging drie vrouwen van Sepuloh-duwa-kota medegenomen hadden. Nu kwamen eenige weken geleden deze beide vrouwen binnen de landpalen van Kaban-djahai en werden ze opgepakt. Zij waren nu te koop, de eene voor 100 gewone, de andere voor 100 mooie dollars.

Tegen den avond ging ik uit, om het dorp te bezien. Voor het huis van den Sibajak stonden drie lange stokken met kleine vlaggetjes en pluimen van witte kippenvederen. 't Bovenste gedeelte dezer stokken is van bambu, het onderste gedeelte is hout van den arenpalm. Wanneer de Sibajak deze pandji (vlaggen, banieren) ophoort, is het een teeken voor iederen strijdbaren man om zich gereed te maken voor den strijd. Gedurende den strijd worden zij gedragen door de dappersten.

Op het erf binnen de omheining is een padischaar met houten bewanding en een afdak, waar de vrouwen de kain blauw verwen; beiden eveneens door een' stevigen pagar omsloten. 't Lijkt of alles in staat van tegenweer gebracht is. Zie het huis zelf; de anders niet hooge dapur (het rechte gedeelte van den wand) is hier zoo hoog opgetrokken en van zulk sterk, dik hout vervaardigd, dat kogels den eigenlijk schuinen wand moeielijk bereiken kunnen. Vreemd, dat de Sibajak zijn huis niet op een' heuvel gebouwd heeft, of op eene hoogte. 't Is nu zeer gemakkelijk van

den breedten heuvel, die in de nabijheid is, het dak te beschieten.

We komen een troep menschen tegen, die allerlei huisraad dragen. Zij hebben juist feest gevierd in dat huis, waarvan de zware onderdakbalken op hunne plaats gebracht zijn. Wanneer dit zware werk afgeloopen is, moet er vier avonden plezier gemaakt worden. Al de geïnteresseerden, oud en jong, komen in hun aanstaand huis te samen, om koevleesch te eten, paula (palmwijn) te drinken, enz. Deze huizen hebben nog geen dak; anderen dragen het geraamte er van, bij een enkel is men bezig idjuk te leggen. Een groep vrouwen met een enkel manspersoon slepen een' zwaren balk. Dit is er een voor een nog te beginnen woning. Overal ziet men stapels hout. De neuten, in suikerbroodvorm geslepen steenen, wezen de plaats van de oude huizen aan. De noodhuizen zien er bouwvallig uit; de wanden zijn van gevlochten bambu, de daken gedeeltelijk van lalang, gedeeltelijk van bambu. Ook wonen te veel menschen in elk dier krotten. Geen wonder, dat de bevolking haast maakt met het bouwen.

De richting der daken van gewone huizen is N.-Z., die der andere gebouwen allen Z.-W.

De pelabohans, plaatsen der kain-blauwverwerij, zijn hier niet gelijkvloers met de voorgalerij van het huis, maar afzonderlijk gebouwd onder afdakjes en hooger dan de voorgalerij.

Idjuk, kalabassen, groenten worden bewaard op hooge stellages, uit vrees, dat ze gestolen zullen worden. De meeste idjuk wordt van de dusun gehaald van Redah-bernah en Si-Bolangit. Kippenhokken eveneens een heel eind boven den grond, als groote duiventillen. Zelfs geïfenhokken staan op 2½ M. hooge palen, en onze klimmers stappen parmantig de een na den ander de schuine plank

met dwarslatten naar boven, geduldig wachtende als er boven stagnatie plaats heeft door een' kameraad, die niet vlug genoeg het hok binnengaat.

De paardenstallen, stevig gemaakt en goed gebarrikadeerd zijn bezijden het huis te vinden.

De koebeesten moeten hun eigen plaats zoeken onder het huis.

Karbouwen worden verzameld in kralen buiten de kampung.

Een gezelschap mannen zit rustig op balken of planken. Kinderen, jongens n.l., loopen achter mij aan. De stoet groeit aan in breedte en lengte.

Op eenmaal komt uit een der groepen mannen een vriendelijk persoon mij tegemoet. Zijne zachte, bedaarde stem en positieve wijze van spreken, nemen mij dadelijk voor hem in. 't Is de Sibajak, Si-Ngasup, de man, die met Pak-Melgah de zaken bestuurt. Daar de laatste door zijne daden meer van zich spreken doet, treedt Si Ngasup meer op den achtergrond. Deze echter is in zaken gematiger en verstandiger. Wanneer hij regeerde, en Pak-Melgah zich slechts tevreden stelde met opperbevelhebber van het leger te zijn, dan zouden de zaken in Sepuloh-duwa-kuta zeker goed marcheeren. Thans neemt Pak-Melgah alle andere hoofden tegen zich in, en ik kon merken, dat Si-Ngasup zijn' vriend niet bijster vriendschappelijk gezind is.

Tusschen eenige erven in waren aanplantingen aangelegd, o.a. die van den bengkawang, eene plant, wier bladeren de grondstof leveren voor de verschillende soorten van matten, wier doren met steel gebruikt wordt als haak, om naaiwerk vast te houden.

De doodkist, waarin de beenderen van den overleden Pënghulu liggen, is ook onder een afdak van lalang geplaatst. De kist heeft den vorm van een prauw.

Het huis van Pak-Melgah is in den gevel met verschillende ornamenten versierd.

Binnenshuis is 't ook netter, dan in andere huizen. Groote dikke matten bedekken den wand. Dat is niet alleen mooi, maar ook goed, om de kracht van de kogels te breken, zegt Pak-Melgah. Ook de afzonderlijke met nieuwe matten bedekte zoldertjes (bambu-geraamten) geven een' aangenamen indruk. Rustig kan men 't hoofd neêrleggen; men behoeft niet te vreezen voor roet en spinnewebben.

De Sibajak en de anderen hebben spuwbakken in gebruik; dat zijn onmisbare voorwerpen.

Pak-Melgah stelde mij zijn zoontje voor, een kind van c.a. 2 jaren. 't Kind moest wennen aan mijn' baard, maar gelukkig duurde 't niet lang, of het was geheel op zijn gemak; ik speelde kiekeboe met hem, en maakte allerlei dierengeluiden na.

De Sibajak, de vrouwen, en alle aanwezigen hadden evenveel schik als de kleine. Dat ik veel gewonnen had met dit eenvoudige spel, bleek mij een poos later, toen de Sibajak mij zeide: „schrijf op: ik ben de vriend van Sibajak Kaban-djahai Si-Bakal.”

Ik, niet begrijpende welke bedoelingen hij daarmede had, schreef dit met Batakschrift op een papiertje en reikte 't hem over.

„Neen, dat bedoel ik niet. Ik vroeg het op te schrijven, opdat tuwan niet zou vergeten, dat hij werkelijk met mij bevriend is.”

Hij had veel genoeg in het Batakschrift, en zeide, ook wat te zullen schrijven. Hij beval mij het te lezen. Ik las: „deze tuwan is een goede man.” Ik schreef in Bataksch schrift: „deze tuwan houdt veel van de Bataks,” en later nog eens: „het huis van den Sibajak is een mooi

huis", dat op zijne beurt door den Sibajak al spellende gelezen werd.

"Hoor goed toe," vermaande de Sibajak, "en schrijf op wat ik zeg, opdat ge 't niet vergeet. Ik heb 17 kinderen gehad. Van die 17 zijn 14 door de pokken gedood, 2 kleine meisjes en 1 jongen zijn mij overgebleven. Dat ééne jongetje is 't kind, waarmee tuwan gespeeld heeft. Al mijne hoop en vreugde is op dat kind. Wanneer de pokken komen, en deze jongen sterft, zal ik zeer bedroefd zijn. Welnu, gij Hollanders hebt geneesmiddelen om de pokken niet te krijgen. Haal nu die geneesmiddelen, en geef ze mijn' jongen. Als ge nog eens terugkomt, breng dan die geneesmiddelen mede. Dat, zeg ik u, zal het teeken zijn van tuwans vriendschap jegens mij. Nog 2 jaren en de pokken komen weér. Vergeet het niet."

Ik deed onderzoek naar de betrouwbaarheid van hoofden der kampungs, die ik nog bezoeken wilde en waar ik aan zou gaan.

"Geen nood," zeide hij, "komt gij te Lingga, dan gaat ge daar en daar heen, te Kandi-Batak bij den Sibajak, een brave man, te Sukanalu (Tran) bij Pénghulu Si-Bukit. Zeg eenvoudig: "de Sibajak van Kaban-djahai is mijn vriend en hij zegt, dat ik hier overnachten mag"" en 't zal u geworden."

Toen ik mijn lantaarn had neergedraaid, voor ik mij ter ruste begaf, veroorzaakte het weinige vuur in den haard, dat tot verwarming dienen moest van Sibajaks voeten, een spookachtig schijnsel op de steenen van den haard en het dicht bij staand vaatwerk, het bambu roosterwerk boven den haard, de bambu drinkvaten, die hier en daar ophangen, op de aangezichten van haar, die 't vuur bewaakten, op de naakte kinderen en op de slapende honden en katten.

Eenige kinderen zijn nog niet in slaap. Eén wordt nog gevoed door moeder, die de bete rijst eerst zelf kauwt. Ik hoor een kind spreekoefeningen houden. Zijn papa schijnt methodisch er bij te werk te gaan. Een ander tracht te zingen: i ti te tei - tei ti - ti tei - kěntá kěntéch kěntáng.

In de, nu door neêrhangende kain of matten afgesloten ruimte voor huisgezinnen, wordt fluisterend gesproken. Niet ter eere van mij houden de spraaklustigen zich kalm, maar uit vrees voor den grooten Pak-Melgah, die ingeslapen is. Dezelfde vrouwen, die hem den geheelen dag hebben opgepast, zitten nog steeds wakende bij zijne knieën.

28 November.

Tiga-Draja en Lingga.

In den vroegen morgen wipte Sibajak Si-Ngasup even aan om goeden dag te zeggen. Wij spraken nog over 't ongeval, dat den tuon van Purba overkomen was. In zijn spreken, doen en laten kon men zien, dat hij veel heeft geleerd uit den omgang met den heer Meissner, administrateur van Bekala-estate.

Pak-Melgah zeide bij 't heengaan: „als ge te Lingga of waar ook, een strootje of wat ook mist, geef er mij kennis van, en 't zal er spannen.” Een jongen werd bevolen, ons den weg te wijzen.

Een eindweegs buiten Kaban-djahai zagen wij een klein dorpje. Dat is een van de karbouwenkralen. Verscheidene families laten daar hunne gezamentlijke lievelingen overnachten. Iedere familie geeft een' waker. Van 5 tot 13 wakers zijn er, die 't zich zoo aangenaam mogelijk maken in bambuhuisjes.

Lingga ingekomen, merken wij al aanstonds op, dat we in een flinke negery zijn. Er zijn dan ook bij de 60

huizen hier. Ze staan dicht bij elkaar. De richting der daken, geheel tegenovergesteld aan die te Kaban-djahai, is O. W. en de daken van alle andere gebouwen, padischuren, vreemdelingenhuizen, rijststampschuren, kippen- en geitenhokken is N. Z. Vele daken waren in reparatie, duidelijk aan de bambustellingen op de daken aangebracht.

De jeugdige gids bracht ons regelrecht naar het huis van Sibajak Pak-Kerung. Deze was niet te huis; hij was nog niet teruggekeerd van eene reis naar Medan, waarheen hij door den Resident was ontboden.

Ik had hem reeds ontmoet, eenige dagen bij den heer Westenberg logeerende. Hij maakt een' ongunstigen indruk. Hij draait op den stoel heen en weder, steekt zijn kin vooruit, glimlacht bijna voortdurend, maakt zijne oogen klein, wendt 't hoofd links en rechts, tevens schuin in de hoogte; hij praat lijmerig en met tusschenpoozen. Een sufferig, draaierig, onzelfstandig, dus niet veel beteekenend mensch is hij. Dat hij nog altijd hoofd van Sitelukuru is, de meest bevolkte urung met het groote Lingga als moederkampung, heeft hij te danken aan zijne connecties met den sultan van Deli. Daar deze natuurlijk mohammedaan is, kan hij, in tijd van nood, wanneer de Atjehers 't hem te warm maken, zich op zijne vriendschap met dien mohammedaan beroepen, terwijl hij toch bevriend blijft met den Resident; want, nietwaar? de sultan staat toch onder de Kompeni. Al naar gelang het hem 't beste uitkomt, is hij Atjehsch of Kompenisch gezind.

De Këmbërahan, (titel der vrouwen van Sibajaks en Penghulus) ontving mij. Na de gewone plichtplegingen en vaste vragen, gaf ik mijn' wensch te kennen, de Tiga-Draja te bezoeken, terug te keeren en te Lingga den nacht over te blijven.

Het vragen naar elkanders marga en beberei is eene

beleefdheid, die in acht genomen wordt, zelfs wanneer men een' voorbijganger naar den rechten weg vraagt.

Na een goed kwartier een paar maal flink gedaald en gestegen te hebben, zien wij in de verte een Bataksch huisje en een vlaggestok met witten wimpel. Daar is voor lang begraven een Atjehsche Tongku, en op die plaats houden de Bataksche hoofden vergaderingen. Dat is dus een balei.

Karbouwen komen ons tegen. Met veel voorzichtigheid kijken zij waar zij loopen en schuiven somwijlen voort. Alweêr sterk naar beneden en sterk naar boven. De weg naar Tiga-Draja valt werkelijk niet mee. En nog eenmaal daarna hebben we 't zelfde grapje. Op dezen weg zijn enkele gedeelten, die inderdaad ontstaan zijn door 't loopen en schuiven der karbouwen. De grillige Sibajak (de berg) is van deze zijde ook spookachtig.

Op enkele plaatsen staat de padi even hoog als in de dusun, nl. tot boven de knie. Andere plekken zijn reeds omgewerkt, dus zijn de lui hier verder dan in Sukapiring.

De regeling van de karbouwen in afzonderlijk kleinere karbouwenkampungs te vereenigen, is in Sukapiring niet gebruikelijk. Hier ziet men verscheidene van die barung-barung-kerbau.

Over tienem, na $1\frac{1}{2}$ uur marcheeren, arriveerden wij op de Tiga-Draja; dus alles was zoo goed als in vollen gang. Onmiddellijk valt het in 't oog, dat 't hier zooveel rustiger is, omdat er geen speelhuisjes zijn.

„Het spelen met de kaart en met de roulette is door de hoofden van Sitelukuru verboden,” vertelde Si-Pakein.

Een spraakzame hadji, lang en mager, met witte plekken op aangezicht en handen, stelde zich voor. Hij was reeds verscheidene dagen op het Plateau, met het doel, paarden op te koopen, maar 't mocht hem niet gelukken, goede

te krijgen. Hij was behulpzaam in 't wisselen van gambirkoekjes tegen geld; ik kreeg er 30 voor 1 dollar-dubbeltje (= 21 cent), dat was dus goedkooper dan op de Tiga-Bulawan. Voor geld kan men hier kain en gereedschappen krijgen.

De Bataksche kains hier te krijgen, waren, volgens getuigenis der beide gidsen mooier en sterker dan die van Sukapiring. Massa's kains van Medan geïmporteerd lagen op het gras uitgesteld.

Bijna alle voorwerpen en zaken, die op de tiga-Bulawan te zien waren, zag men hier ook, alleen visch van de Tobalanden niet, want Tiga-Draja ligt te ver af.

De rimau was peperduur. Allerdwaast was 't dat men voor 't stuk vroeg: 6 gambirkoekjes = 4.2 cent. De man overvroeg, want de gewone prijs is 1 cent per stuk.

Eene vrouw met een groote mand vol van die heerlijke vruchten, wilde geen gambirkoekjes aannemen. Zij zeide kortweg, wijzende hoe groot 't stuk kain wezen moest: „zulk een stuk moet ik hebben, en dan geef ik 100 rimau.” Het stuk kain kostte 2 dollar-dubbeltjes, had dus de waarde van 42 gewone centen. Men rekene uit, hoeveel die vrouw zich, naar verhouding van het tarief van anderen, te kort deed.

Eene kampilverkoopster verlangde zout; van gambirkoekjes en stukken kain wilde ze niets weten; eerst moest mijn gids zout opkopen.

Gedurende den marktijd is hier ook vergadering van hoofden. 't Geheel maakt niet zulk een' flinken indruk als op de Tiga-Bulawan.

Eene wandeling door het dorp, tegen het vallen van den avond was niet in alle opzichten aangenaam, omdat een te groote stoet van kinderen en jongelingen mij volgde, waardoor ik belemmerd werd in vrij heen en weër loopen.

Trouwens, zooveel nieuws was er niet op te merken, althans niet bij den eersten oogopslag.

De afgeschoten kleine bosschages, pisang-bunga-bunga, de heilige plaatsen, ingan-bitjara-guru geheeten, zijn hier in groot aantal. Andere planten in de ingan-bitjara-guru zijn de pisau-pisau, galindjahang, bëti-bëti en sangka sumpëlit.

In den gevel van het huis in het kleine raampje hangt een kleine bambu of kleine kudin: „Die is gevuld met water, dan kan de karbouw (de houten karbauwenkop van het uiteinde van de nok daarboven) drinken.”

De daken der niet-huizen, dragen geen karbauwenkoppen. Een uitzondering maakt een rijststampschuur, die ze wel heeft en in 't midden nog een afzonderlijk voorwerp, den vorm van een huis hebbende, andung-andung geheeten.

Hier en daar werd recht gesproken, door eenige hoofden van de afdeeling.

Een jongere broër van den Sibajak, een kalm, gedecideerd man, geleidde mij. Hij maakte zijn excuus over de nieuwsgierige luidruchtige jeugd, die achter ons aanwandelde.

Binnenshuis was het ter oorzaak van den verstikkenden rook niet uit te houden. Ik neem bij zulke gelegenheden mijn toevlucht tot de voorgalerij, waar ik op een mat ga zitten. Een mat is zeer noodig, want allerlei vuiligheid vindt men op zulk een voorgalerij, als: wat niet te noemen is, bloed van geslachte kippen, uitwerpsels van kippen, duiven, sirihspeeksel, veeren die blijven kleven, die tusschen de bambu door niet naar beneden zijn gevallen, enz. De voorgalerij wordt gebruikt tot „Abtritt”. Wat den grond bereikt, verdwijnt in de magen van varkens en honden.

Wat dien rook betreft, 't is geen wonder, dat zooveel Bataks verkouden zijn, en steeds last daarvan hebben. De slijmvliezen van neus, mond en keel, worden geprikkeld door dien rook, zoodat de neusgaten en oogen vochtig

beginnen te worden. Daarbij nog het gebruik van tabak, sirih, de gewoonte om veel te spuwen. Ook is 't niet te verwonderen, dat schoone stemgeluiden zeldzaam zijn.

In den laten avond ontving ik bezoek van eenige aanzienlijken, regeeringspersonen, familieleden van den Sibajak. Ik moet zeggen, ze waren allen hupsch, voorkomend en spraakzaam. Ook vrouwen, onder welke ook de këmbërahan, kwamen; allen vormden eenige halve kringen om mij heen. Uiterlijk onderscheid tusschen vorst en onderdanen bestaat zoo goed als niet. Het portret van mijne vrouw deed de ronde en maakte veel opgang. Een zeide tot de Këmbërahan: „als jij er zoo uitzag, hé?” Eenan der, een oud man zeide mij, mijne vrouw op het Plateau te brengen als zij werkelijk zoo was, als ik van haar vertelde; „ongetwijfeld zullen wij allen veel van haar houden.”

Ook hier mannen, die maar één oog hebben. Onder de kinderen, die met de vrouwen medegekomen waren, merkte ik een' jongen met een hazenlip op. Later zag ik er nog een. Het dochtertje van de Këmbërahan en den Sibajak Pak-Kërun, nauwelijks 3 jaren oud, droeg een' koninklijken armband in haar oor. Dat oor was door de zwaarte van het versiersel onoogelijk lang geworden.

Bij 't aangeven en aannemen van een of ander zegt de Batak eerst „tabik.” Reikt hij iets over, dan heeft dit plaats, zooals ik reeds mededeelde, met de rechterhand. De rechterbovenarm wordt ongeveer in 't midden, aangeraakt of als gesteund door de vingers van de gebogen linkerhand.

De familieleden van den Sibajak of van den Pënghulu mogen niet worden aangesproken met sileh (zwager), de algemeene wijze van toespreken. Zij dragen allen, zonder onderscheid, denzelfden titel. De kinderen, broërs en neven van den Sibajak heeten allen Sibajak. In 't Senembahsche vroeg

ik in 't vreemdelingenhuis binnengekomen: „waar is de Penghulu?” Antwoord: „Daar is hij”, en men wees mij een' kleinen jongen, die in een' hoek lag te slapen.

Als alle anderen zich neêrleggen om te gaan slapen, maken de opiumschiivers alles in orde tot het gezellig zamenzijn met de pijp. Zijn er te weinig pijpen, dan wordt er beurteling van de enkelen gebruik gemaakt. Vele zoogenaamd niet-schiivers, die pertinent beweren, niet te schuiven, zijn gewoon, een enkel trekje te nemen, niet geregeld, maar toch zoo'n enkelen keer.

29 November.

Tiga-Bëmbëm. — Kandi Batak.

Van Lingga in Z. richting ging 't de heuvelrij af, aan wier einde een prachtig vergezicht op 't Plateau geschonken werd.

Op de vlakten, die wij doorkruisten, waren vele kudde geiten, grazende, karbouwen, die den ploeg voorttrokken en anderen, die rustig djagungbladeren naar binnen smokkelden. Midden op een veld was eene vrouw bezig, de vochtig gemaakte draden voor de later te weven sarung, enz. te drogen; de ferme wind, en de zich niet onbetuigd latende zon te zamen zouden hare wenschen spoedig vervullen.

Bij de rivier (lau) Si-Angin zagen we een huis met droogbakken. Hier wordt kruit gemaakt. 't Speet mij, dat wij afhankelijk waren van een groep menschen, die ons den weg naar de Tiga-Bëmbëm moesten wijzen, (Si-Pakein en Katarsada wisten den weg niet), anders had ik eenigen tijd in deze kruitfabriek doorgebracht.

Te Katjaribu, aan den rechteroever van de Lau-Bijang gelegen, waren Bataks bezig met schaken. Er was veel aandacht bij 't spel, ook onder de omstanders.

De einden van het rijstblok (lësung) geven een' breeden

fink gesneden menschenkop, met rechten, langen neus te aanschouwen.

Om hier de Lau-Bijang over te gaan, moet men bij de steile wanden neêrdalen; daar, waar deze wanden 't dichtst bij elkaar komen, heeft men een bruggetje van bambu gelegd. Om boven te komen, moet men tegen een' even steilen bergwand weder op. Is dit achter den rug, dan lacht het vlakke terrein u driemaal liever aan. Men vergeet daar al spoedig, dat men toch in een bergachtig land is.

Zwarte en witte keeshonden vergezelden ons; ze hebben een aangenamer voorkomen dan de alledaagsche hond, die in Indië gladakker genoemd wordt.

Voorbij de Lau-Persik in de omstreken van Singa zijn de landbouwers, even als in 't Sukapiringsche met hun werk ten achter. De grond wordt weder op eene andere wijze omgewerkt. Een handploeg wordt door een' man of eene vrouw getrokken en door een' man of eene vrouw voortgeduwd, en dat gaat vlug in zijn werk.

't Terrein is golvend; men bevindt zich nu eens tusschen lage breede heuvels, en dan weér wordt een ver verschiet u aangeboden.

Men wees mij de plaats, waar Pak-Melgah de Atjehers verslagen had. Geen beenderen, geen schedels waren meer te zien. Men had alles begraven of medegenomen. Daar dicht bij is de marktplaats; de beroemde Tiga-Bëmbëm wordt hier gehouden. Van alle zijden kwamen de menschen aan, achter elkander loopende; een enkele te paard.

De Penghulu van Guru-Benuwa, de meest naastbijgelegen kampung, ontving mij met voorkomendheid in het z.g. penghuluhuisje.

Naar alles en allerlei vraagde hij, en na alle vragen beantwoord te hebben, bezocht ik de markt. De meeste menschen waren Karo-Bataks, anderen kwamen van de

Gunung-gunung, van de Tëba-landen, (de Karo-Batak spreekt van Tëba in plaats van Toba) en 9 personen van de Alas-landen. Deze als Maleiers gekleede mannen zaten op een rij naast elkander, hunne met smaak gevlochten manden uitgestald voor zich. Een, die zich als hoofd, door uiterlijk en spreken deed kennen, verstond Maleisch. Ik kocht eenige dingen van hem, en informeerde naar zijne vrouw en kinderen. Hij keek telkens vroolijker.

„Woon je hier ver van daan?”

„Zeer ver. Negen dagen moeten we loopen om thuis te komen.”

„Loop je dan in dien tusschentijd pasars af?”

„Geen enkele; we komen alleen op deze, de tiga-Bëmbëm.”

„Heb je wel eens een' Atjeher op je weg ontmoet?”

„O neen, nog geen enkelen, maar de Atjehers nemen ook een' anderen weg, veel zuidelijker.”

„Zijn de menschen waar je woont, goed en aardig?”

„Zeker, tuwan kan er gerust komen.”

„Goed hoor, een' anderen keer, als ik tijd heb, ga ik met je meê. Sta je dan voor me in?”

„Geen nood, tuwan kan gerust zijn.”

Ik schreef de namen van de plaatsens op, waar ze overnachtten.

1. Te Kuwala. 2. Kotabangun. 3. Lauwe-Balung. 4. Pobulan. 5. Bedingding. 6. Maras tulan. 7. Kedataran. 8. Marahaginga. 9. Marakisam. 10. Pulu-blimbing. 11. Kampung-besar.

Op eene andere plek zaten de Orang-Gunung, 2 bijeen, menschen, die „zacht en langzaam” spreken en wonen in een land, dat van melk en honing overvloedt, hoewel het even hoog, zoo niet hooger ligt dan 't uiterst kale Karo-land.

In 't Karoland geen klapperboomen, in 't land der Orang-Gunung-gunung wel. Hier kapokboomen, daar geen; groote siri-bladeren, die bij de Karo's niet te vinden zijn.

Deze menschen brengen klappers, kapok en sirihbladeren in groote hoeveelheden; ook aarden vaten. Er zijn evenwel ook Tobaërs, die aarden vaten brengen. De Karo's kunnen ze niet maken, omdat hun de noodige aarde ontbreekt. De Tobaërs brengen stukken ijzer; (De Heer Schadt, toen hij eens op het Plateau een markt bezocht, maakte door de tjap (stempel) op eenige staven den Bataks duidelijk, dat het van de Westkust geïmporteerd ijzer, en geen eigengemaakt was); ook rood garen, omdat de Karo's geen plant hebben, die roode verfstof levert.

Er zijn onder die Tobaërs, die op den arm strepen hebben, blauw-wit, rood-wit-blauw, alsof ze korporaal zijn. Misschien hebben ze wel eens iets van de Hollandsche vlag gehoord of gezien!

De Karo's brengen hun eenvoudige sumpit-wannen, rijst, djagung, bëlatjan van Medan, evenzoo zout, uien, gedroogde visch, petroleum.

Van hun eigen fabrikaat zijn de kogels. In die kogels zitten scherven, steentjes, zand, onontbolsterde rijst. Eenige huisjes zijn propvol kaartspel-liefhebbers. Bovenbedoelde kogels worden als fiches gebruikt. Jongens, kleine kinderen zelfs, zitten met kaarten in de hand en oefenen zich, snijden de kaarten neër als geroutineerden. Het clubje dáár doet 't zeker niet om geld, want de meeste leden zitten spiernaakt, alleen met een touwtje om de heupen, met loopende neuzen en schurftige handen en voeten, te spelen. De kaarten zien er uit, als of ze in de modder gelegen hebben.

De roulette is hier verboden.

Het main-tanduk-kerbouw trok veel toeschouwers maar, weinig spelers of trekkers. Een man had 3 evendikke, zwarte wildezwijnspennen in de hand, van welke een, aan het benedeneinde van een touwtje is voorzien. De

benedeneinden van de 3 pennen houdt hij in de hand, laat eerst duidelijk zien, welke de gemarkeerde is, schudt ze handig dooreen, en de liefhebber moet raden, welke de bedoelde pen is. Trekt hij haar, dan krijgt hij een dollar, zoo niet, dan moet hij een dollar betalen. Om den lust van de omstanders gaande te maken, had hij iemand in zijne nabijheid geposteerd, die, o! wonder, telkens goed trok, en daarom den spelhouder veel dollars afwon. Men kon echter duidelijk zien, hoe hij door middel van het touwtje de gemarkeerde pen even bewoog.

't Begon te regenen; de regenjas deed dienst. Wat werd zij lang bekeken, bevoeld en bestreken. Wij stapten op naar Kandi-Batak. De Lau-Bijang, die wij op nieuw over moesten, heeft hier weder steile, diepe wanden. Langs deze dalende, stuit men op een smal pad, aan welks zijde de zandsteenwand loodrecht naar beneden daalt, en diep, zeer diep, stroomt daar de Lau-Bijang voort. De overzijde is vlakbij, en een bruggetje ware hier gemakkelijk gelegd.

Kandi-Batak is een flink dorp, van 15 huizen. 't Zijn bijna allen oude vervallen bakken. De daken zijn bijkans geheel met mos bedekt, en aan de randen groeien kleine varens, die soms als franje naar beneden hangen. Een huis staat op omvallen, een ander is reeds ingestort, een met allervreemdsten dakvorm, hoog, zeer hoog en smal, is verlaten. De richting der daken is O:W. De grond is geaccidenteerd; men zou hier kunnen spreken van boven-, midden en benedenstad.

Onder een padischuur, geschikte vergaderplaats voor niet te veel menschen, sloeg ik mijne tenten op. De Sibajak was uit, en dus een oogenblikje geduld. Dadelijk genoeg mannen, jongelingen en jongens om mij heen, zoodat ik niet bang behoefde te zijn van tot zwijgen veroordeeld te worden.

De inwoners van Kandi-Batak zijn allen Karos, doch van verschillende urungs. Er zijn er van XII Kota, dit is de overheerschende partij, van Sitelukuru en van Sukapiring. Ik vernam, dat de bevolking bezig was, hout in 't bosch te kappen en naar het dorp te slepen voor een nieuw huis van den Sibajak. Telkens porde de een den ander aan, om toch naar 't bosch te gaan, maar gene wilde liever van het nieuwigheidje profiteeren, en deze bleef ook. Vrouwen riepen de mannen toe, zich toch boschwaarts te begeven, maar bleven zelf van verre staan en kwamen langzamerhand nader.

Ik besloot een eind hieraan te maken. De beste oplossing was, zelf den troep voor te gaan. „Wie dan hout wil slepen, die volge me”, werd met luid geschreeuw toegejuicht, en met versnelden pas ging het de dusun Barudjawi voorbij, de Lau-Bijang weêr over, en een eindweegs verder het bosch in. Kleine jongens waren 't dichtst bij mij. Om de regenjas, die ik een kleuter voorhield om te dragen, werd gevochten. Zij gaven mij grif de beteekenis op van zekeren bambu, nl. dat deze den vijand onder de geesten moest tegenhouden; dat poppen ziekten moesten voorkomen, enz. Onder elkander hadden ze 't over 't op handen zijnde hout slepen. over een karbouw, van wien die wezen zou. Een paar meisjes vroegen, van welke marga ik was. Mijne volgers presten een' ons tegemoet komenden troep menschen om meê te gaan, 't zou nu immers heel prettig wezen. „Hier heb je een Batak,” riepen ze hun toe, „en een gròote witte.”

In 't bosch wezen mijne kleine gidsen mij de balung-balung, een blad, waarvan de eene zijde wit, de andere groen is; het wordt gerookt, als er gebrek aan tabak is. Zij waarschuwden mij voor de dorens en de vooruitstekende overschotten van gekapte stammetjes. Het tikken op

de penganak, een kleine gong, wees de plaats aan, waar wij wezen moesten. Allen zetten zich neêr; ze moesten eerst eene hartversterking, bestaande uit een sirihpruim, nemen. De Këmbërahan, vrouw van den Sibajak, deelde de ingrediënten uit; zij zelve nam 't meest werkzame deel van alles.

Een bambutouw werd vastgemaakt aan 't einde van den balk. De vrouwen trokken aan 't voorste gedeelte van het touw, de mannen aan dat, wat 't naastbij den balk was. Twee mannen duwden met stokken aan het andere balkeinde. De vrouwen zongen zacht en op. lagen toon: auleh, auléhi, en de mannen vielen in met 't korte: há hó! Bij dat há hó wordt getrokken, en op het eerste au of op het há een slag op de penganak gegeven. De vrouwen zingen immer door, auleh, auléhi, en gaat het naar wensch met den balk, dan komen andere woorden voor den dag: rintak kaju (slepen hout), mahan rumah 'mbaru (maken huis nieuw = een nieuw huis) ingan Sibajak, mandei, këmbërahan (plaats Sibajak, moeder, vrouw). Ook komt de fluit er bij.

Gaat 't een kleine helling af, zoodat men alleen zorg moet dragen hard te loopen, dan slaat de penganak zoo snel mogelijk achtereen en de heele troep schreeuwt.

Houten, dwars over den weg gelegd bij moeilijke paden, standjes en përdómèn (verdomme) alles moet medewerken, om het slepen gemakkelijk te maken. Daar, waar het terrein effen is, wordt een wagen met twee dikke, groote wielen ($1\frac{1}{2}$ M. in diameter) onder den balk aangebracht. Nu gaat het gemakkelijker toe, totdat de steile afgang bereikt is, die daalt tot het smalle pad. Een stellage van bambu was aan den rand van dat pad aangebracht om een mogelijk verder glijden van den balk te voorkomen. Ik begaf mij naar beneden. Een

poos later volgen de vrouwen, die mij zeiden verder af te gaan staan. De balk wordt boven losgelaten. Pijlsnel vliegt hij naar beneden, de gladde grond bevordert de snelheid; met kracht komt hij tegen de bambustelling aan, die tegen zulk een stoot niet bestand, den balk doorlaat, en, voort gaat de balk met duizelingwekkende snelheid de rivier in.

De Këmbërahan gaf luid hare ontevredenheid te kennen: „Te lui om den balk van boven aan 't lijntje te houden! Natuurlijk! die mannen zijn weër te lui geweest; heelemaal geen zin meer, omdat ze moe zijn, zooals ze zeggen! Ja wel, en dat krijgt dan eten en drinken en belau (sirih) den ganschen dag door, en laat een balk naar beneden vallen.”

't Geval was mij evenmin welkom, want zoo licht konden ze zeggen: „Nu die tuwan er bij is, gebeurt zoo iets. Hij heeft zeker hantus (booze geesten) medegebracht, die den balk naar beneden hebben getrokken”, enz. Doch ik bespeurde niet de minste ontevredenheid; integendeel. Al pratende keerden wij huiswaarts. 't Was reeds donker geworden; bij de rijstschuur trof ik niemand meer aan. De Sibajak had allen en alles zijn huis doen binnengaan, en ik werd vriendelijk ontvangen. Op duidelijke wijze gaf hij zijne blijdschap te kennen over de geschenken. Ik trachtte den rook te verduren, maar ik werd gedwongen mijne oogen dicht te doen, en later het huis te verlaten, mij te vreden stellende met de voorgalerij. Al spoedig kreeg ik gezelschap.

In de nabijheid, boven in een rijstschuur, (waar ook jongelui gewoon zijn te slapen) was een jongmensch aan het zingen. Hij riep al zijne familieleden op, om hun mede te deelen, dat hij dat en dat meisje beminde. Dit zingen heeft ten doel, bedoeld meisje in huis zijnde bij hare ouders, op zijne nabijheid opmerkzaam te maken.

Wanneer alles zijn' gewonen loop gaat, komt het meisje te voorschijn en zet zich op de voorgalerij neder. De jongeling daalt van zijn duivetil, en houdt beneden staande, een praattie; later voegt hij zich bij zijne beminde. Verstaat hij de kunst op de këtjapi (viool met 2 snaren) te spelen, dan houdt hij haar hiermede bezig.

Als de rook verdwenen is, treed ik weêr binnen; de warmte slaat me in 't aangezicht, 't is zelfs benauwd. De plaats, waar ik liggen zal, is te kort, ik zal met de voeten in de asch van den haard terecht komen.

Men vroeg natuurlijk naar alles: naar 's Konings rijkdommen; hoe hoog de stapel van zijn dollars zou zijn, als een kleine rijstschuur of als een groote, enz.

Den verrekijker zouden ze graag houden, die is immers zoo geschikt, om den vijand in de verte te zien aankomen.

De Sibajak verzocht mij om een geweer, waarmee hij visschen zou kunnen schieten.

Ook naar aanleiding van mijn vrouws portret werd veel gevraagd en gesproken. Ik had reeds de oogen geloken, toen ik zacht werd aangestooten: „tuwan, hier zijn vrouwen, die morgenochtend vroeg naar de tuinen gaan, daarom komen ze u nog vragen, om uw vrouw te mogen zien.”

30 November.

Naar Sukanalu (Tran).

's Morgens eene wandeling door het dorp.

De torongan-djaung, bambustellages, om de Turksche tarwe in den klos op te hangen en zoo te doen drogen, waren hier in verschillende vormen te vinden. Er zijn er, die bestaan uit 4 middelsoort dikke, 5 M. lange bambus, die op kleinen afstand van elkander op dezelfde rij geplaatst zijn. In het bovenste gedeelte zijn in ieder der bambus met elkander corresponderende gaten gemaakt, met kleine

tusschenruimten. Door de gaten worden naar believen eenige, vele of alle bambu-dwarslatten geschoven, waaraan de djagung paarsgewijze wordt opgehangen. Er zijn torongan-djaung, die 3 verticale bambus, die er 2, ja zelfs, die er slechts 1 hebben; doch in dit laatste geval worden de horizontale latten door verticale aan de uiteinden aan elkaâr verbonden. Deze eenpalige worden ondersteund door een touw, dat van den top loopend aan een boom, of in den grond wordt bevestigd.

Na 't ontbijt vertrokken wij. Ik wenschte hun op Bataksche wijze gezondheid toe. Ik moest beloven, spoedig terug te komen.

Op den weg naar Ujung-Pajung wees Katar-sada een bosch aan, dat volgens hem de heiligste plaats in geheel Karoland is. Si-Bintun heet het bosch, en er worden wel 100 karbouwen geslacht, als de offertijd daâr is.

Op verreweg de meeste velden stond hier de padi hoog.

Naar Buloh-duri loopende was weinig op te merken; wij verheugden ons in den schoonen Si-Nabung, den alleenstaanden berg.

De Lau-Barus met zijn breed rivierdal, met zijne sawahs op dezelfde hoogte van de rivier, en de sawahs, die tegen de helling der op sommige plaatsen niet steile wanden waren aangelegd, bekoorden in hooge mate het oog.

Aan de overzijde was het steil naar boven klimmen. Bijna overal kleine riviertjes, die naar beneden stroomden, alles water van den Gunung-Si-Nabung.

Guru-Benuwa is een flink dorp. Voorheen was het veel grooter, maar burgeroorlogen hebben veel menschen naar andere plaatsen doen vertrekken. De richting der huidaken is O. W., die van anderen weêr tegenovergesteld. De tuinen en aanplantingen van tabak, pisang, pinang, djagung, bêngkuwang zijn met flinke pagars omheind. In

de tuinen steken de gepunte bambu-batjër uit, om den dief te waarschuwen. In den omtrek draagt de padi reeds vrucht en zijn alle hulpmiddelen reeds aangebracht, om den rijstdief te verschrikken: dunne gespleten bambus, opgehangen aan hooge horizontale stokken, sidderen bij de minste trekking aan het touw; vogelverschrikkers, een net van touwen, vrouwen met groote stokken in de hand en jongens die schreeuwen jah! jah! hei! hei! Zijn we de tuinen en het boschrijke gedeelte voorbij, dan gaat het over den voet van den Si-Nabung, langs de Z. en Z.W. hellingen naar de W.zijde van den berg. Veel steenen: ersam en sanggar. Aan de Z. en Z.W. helling zoo goed als geen boomen, en die er zijn, zien er verschroeid uit, voornamelijk in den omtrek van het zwavelgedeelte. Niet breed is die strook, beneden weër smaller dan boven. Men zegt, dat boven zwavel, beneden goud is. (??)

Boven moet een vlakte zijn en een meer.

Met den verrekijker zijn de rookkolommetjes, uit de zwavelpoelen stijgende, duidelijk waar te nemen. De hoeveelheid zwavel valt niet meê. Naar het uiterlijk te oordeelen heeft de Si-Bajak veel meer zwavel.

De weg naar boven is aan de N. zijde. Weinigen zijn boven geweest. De Batak vreest den toorn der geesten van dien berg, die den vermeteale zouden dooden, uitgezonderd, als hij een guru is, die zich zelf weet te beschermen tegen de boosheden van die geesten.

Rechts van ons liggen verscheidene gehuchten, o. a. Kotatengah, Bëkërah, Kota-sematjam, allen dusuns (kolonies) van de groote kampung Sukanalu.

Naar deze laatste plaats begeben wij ons.

Katarsada leert mij een versje, waarvan hij zelf de beteekenis niet weet, althans de eerste twee regels niet.

Ketadu 'n salah gundi
Pëggagah unlapei lapei

Pertalu kami erjudi (verliezen wij kaartspelen)
Megagang bibi nandai ('t land hebben aan tante en moeder).

De huizen te Sukanalu staan op lage palen. De inwoners zijn bevreesd voor de sterke valwinden van den Si-Nabung en er zijn weinig boomen, die de kracht van den wind breken. Een kleine klapperboom staat midden in de kampung, maar geeft geen vrucht. De daken van de huizen in N.Z. richting, zijn, o wonder! niet met karbouwenkoppen versierd.

Het drinkwater, dat ik verzocht, is hier evenals op alle plaatsen, behalve Kaban-djahai met zand of vuiligheid vermengd. Men is genoodzaakt eerst alles te laten bezinken.

De plaats van verzameling van de jongelui is hier vlak bij het huis, waar oude en jonge vrouwen en meisjes padi komen stampen. Het schijnt, dat de jongelingschap met zang en spel, de beluwat, fluit, këtjapi, viool, de werkende, zwoegende vrouwen verkwikken en versterken wil. De meisjes beginnen al heel vroeg te leeren, den zwaren padistamper te hanteeren. Kinderen van 6 à 7 jaar wendden al hare krachten aan, om met de wan om te gaan, en dit ging heel handig. Het was alleraardigst, die kleinen te zien. Er was er een, die er bij danste. Daarbij hadden meisjes van 10 tot 12 jaar nog een jeugdige broertje of zusje op den rug; och! het is geen wonder, dat ze, ouder geworden zooveel kunnen verdragen en veel kunnen werken. Bij het stampen gebeurt het, dat 3 één gat gebruiken. Om de beurt gaat het, hoe langer hoe vlugger. De handigen missen nooit, noch raken elkander aan.

Onder jonge mannen bestaat de onbehagelijke gewoonte, hun bovenkleedingstuk voor den mond te houden. Zeker is de oorzaak te vinden in het nog niet geheel geacheveerd zijn van de tanden dier heeren. Zij willen die mooi maken door stukjes paarlemoer van verschillenden vorm

en zeer dun, in de tanden, waar daarvoor een plaatsje gemaakt is, te leggen, bij wijze van mozaïk.

Kleine jongens zijn bezig met eenige spelen, waarvan zij spoedig genoeg hebben. De jongelingen in het vreemdelingenhuis hangen op elkaâr, knijpen elkaâr en trachten elkaâr van de l. M. hoog bevloerde rijstschuur te gooien.

Eindelijk werden ze kalmer en besloten ze zang met orkest op te voeren.

Een voorzanger begint op hun Bataksche manier te zingen; eenigen vallen telkens in met een brommerig boem, dat zacht aangehouden wordt, het geluid van den gong en penganak voorstellende. Na elken zin, die de voorzanger gezongen heeft, wordt in de handen geslagen; dit stelt voor het vreugdegeklap der vrouwen, die met den inhoud der woorden geheel instemmen. Een gedeelte wordt geaccompagneerd door het scherpe, sterk stootende hoog en laag, nagemaakt geluid van den gëndang, door een paar bolleboozen voortgebracht. Het uitstooten van die gëndangklanken gaf tegelijk woorden aan. De gëndang is dan ook het hoofdinstrument, dat woorden uitdrukt. De klarinet werd meesterlijk nagebootst. Dit spel vermaakte mij buitengemeen.

Het gendangeluid wordt ook nagebootst door het kloppen met de vingers op de wangen, terwijl de mond min of meer geopend wordt.

Wij werden in ons spel gestoord door een' man, die de tezamen zijnden er aan herinnerde, dat een nachtelijke vijand, musoh-mbërèngi beloofd had, te zullen komen.

Toen er weinig acht op geslagen werd, en de zon ten ondergang neigde, al de vrouwen en meisjes uit de rijststampschuur naar huis waren teruggekeerd (anders blijven ze langer), verhief een oud man zijne waarschuwendende stem. Daarnaar werd geluisterd, en iedereen ging zijns weega.

Ik zocht het huis van den Pënghulu op, waarheen de gidsen, koelies en de barang geleid en gebracht waren. Wat zou ik doen? Binnenshuis kon ik het door den rook niet uthouden. Ik nam dus mijn lantaren, ging naar de voorgalerij, hing de lantaren in mijne nabijheid op, zoodat iedereen daarbuiten mij zien kon, zette mij neder, in afwachting van de dingen die komen zouden, mij geen oogenblik ongerust makende, wel wetende, dat men op mij toch niet schieten zou. De Pënghulu, op wien 't gemunt was, grendelde het deurtje achter mij toe. Hij had mij gezegd, dat hij bang was. Ik hoorde binnen een paar kinderen die het houtslepen nadeden, wat hun natuurlijk afging.

Eenigen tijd had ik buiten gezeten, toen een man naderbij kwam, en voor den trap bleef staan. Onmiddellijk sprak ik hem aan, en het gesprek vlotte goed. „Ben jij niet bang voor den musoh-'mbërëngi? vroeg ik. „Hoe zou ik,” zeide hij, „ik ben een van de zijnen.”

„Zoo zoo, en zou dan de musoh-'mbërëngi of jij op me schieten?

„Natuurlijk niet, tuwan.”

Den geheelen avond heb ik geen enkel schot gehoord; de aardigheid van schieten zal de nachtelijke vijand tot een der volgende avonden verschoven hebben.

De Pënghulu van Sukanalu, nog een jongmensch, gaf als oorzaak van de veete tusschen Tran en Sukapiring (zie begin van dit opstel) op, dat loslopende paarden in Sukapiring verzeild raakten, en daar werden aangehouden. Tran eischte ze terug, maar Sukapiring wilde dien eisch niet inwilligen.

De Pënghulu is voor mij niet bang, omdat ik, zooals hij zeide, een weinig van de Bataktaal versta. Bij andere blanken, die alleen Maleisch kennen, voelt hij zich niet op zijn gemak.

Het bericht van Purba's nederlaag was nog niet tot hier doorgedrongen. Men sprak over de Atjehers met weinig respect, met meer over de Kompani. Een der aanwezigen zeide echter, dat het niet aangenaam zou zijn voor de Bataks, als de Kompani regeerde; want dan zou het met al hun schieten onder elkander. uit zijn. Ik rekende hem voor, dat het beslechten van zaken op hunne wijze, door oorlog voeren, veel geld kostte.

De Pënghulu gaf, even als overal, zijne verwondering te kennen, dat ik ongewapend onder de Bataks reisde.

„Niemand zal mij kwaad doen. Waarom zouden de Bataks mij zulks doen? Ik doe hun immers ook geen kwaad?” zeide ik.

„Nu ja,” antwoordde hij, „maar onder de Bataks zijn vele slechte menschen, en dan de Atjehers. Wat zou tuwan doen, als de Atjehers u pakten?”

„Ik zou zeggen: hoor eens, je moet me geen pijn doen. Binden behoeft niet, ik zal heusch niet wegloopen. Ik zal jelui volgen, waarheen je me brengt. Laat me op een plank slapen; geef me drooge rijst te eten, water te drinken, dat kan me allemaal niet schelen, maar nog eens je moet me geen pijn doen. En dan één verzoek: ik heb moet je weten, eene lieve vrouw, die zal erg huilen, als ze hoort, dat ik niet terug kan komen, laat ik haar even schrijven, dat jelui beloofd hebben mij geen kwaad te doen, dan zal ze gerust zijn.”

Dat laatste viel bijzonder in den smaak van de aanwezigen. Het portret van mijne vrouw moest alweêr de ronde doen.

„Zóó zou jij er ook wel uit willen zien,” zeide een man tegen een jong meisje.

Een oude man vroeg, of ik nog meer exemplaren had; hij zou er zoo graag een willen hebben.

Na dit intermezzo, liep het gesprek weder over de Atjehers. Zij vroegen mij, wat ik van den afloop van den Atjeh-oorlog dacht. „Ongetwijfeld wint de Kompani het; maar omdat de Kompani de Atjehers geen kwaad wil doen, en ze niet wil doodschieten, gaat het zoo langzaam!”

„Als iemand op tuwan een' kogel afschiet, stuit die dan op de huid af?” vroeg de Pënghulu.

„Het geval is me nog nooit overkomen,” antwoordde ik, „en bij jou Pënghulu?”

„Ik draag een puputarën in de plooiën van mijn' hoofd-doek, en nu kan ik niet alleen niet geraakt worden, maar als ik geraakt wordt, dringt de kogel niet door.”

De Pënghulu stelde de vraag, wie ik de verhevenste vond onder de vorsten, die ik, op mijne reis, ontmoet had.

Des nachts werd ik alweder geplaagd door muizen en kakkerlakken, door het vallen van stukjes vuil van het dak, het schreeuwen van kinderen, o. a. een dat geneesmiddelen, door middel van moeders mond, werden ingespoten. Na elke inspuiting in neus en mond en ooren, schreeuwde het kind harder, tot dat het stil werd, ter oorzake van al te hevig huilen, om daarna weêr uit te barsten.

1 December.

Bekantjan pas.

Den morgen van den volgenden dag werd ik door iemand uitgenoodigd om een gevecht bij het dorp Temburan bij te wonen. Is er geschil gerezen, dan moet er gevochten worden, nl. met de geweren wordt geschoten, terwijl elk der partijen zich door aarden wallen dekt. De partij, die het eerst een doode telt, of bij wie iemand gekwetst raakt heeft het verloren. Dit kan men gevoegelijk een goden-

oordeel noemen. De partij, die weet recht te hebben, zal in 't verlies zich schikken, als bij haar het eerste ongeval heeft plaats gegrepen.

Ik had andere plannen gemaakt, en moest het gevecht bij Temburun opgeven. Gevaarlijk is het niet, het bij te wonen. Vele menschen komen toekijken. (De heer Meissner met zijne gidsen en koelies in de nabijheid van de strijdenden komende, gaf bevel, even op te houden, en trok daarna door, zeer acht gevende waar te loopen, omdat de paden met batjër en randju als bezaaid waren).

Massa's menschen in troepjes zijn bezig den grond te bewerken. Dat is een groot verschil met het op $1\frac{1}{2}$ uur afstands gelegen Guru-Benuwa, waar de halm reeds vruchten draagt. Het land dicht bij den weg, dien wij begaan moeten, is het voor dit jaar uitgezochte deel, om beplant te worden. Daarom is het, dat wij van Sukanalu tot dicht bij de beide Tauradja, 1 uur afstand, vrouwen en ook mannen bezig vinden. Ik zie hier de hark gebruiken. Om eenige pas beplante velden te vrijwaren voor wandelaars zijn overal batjër gezet, en is aan de zijde van het veld een teeken gegeven.

Tran schijnt het geitenland te zijn. Gisteren en heden zagen wij vele kudde.

De noordzijde van de Deleng-Si-Nabung is nog geheel met bosch bedekt. De top van den berg is van de N.O. zijde gezien gespleten. Voorbij Tauradja zijn enkele moeras-sige plaatsen bij den weg. Verder modder en zwavel; de grond is veerkrachtig. Een der koelies zakte eensklaps tot den buik in de modder.

We stijgen langzaam. Op een der heuvels kan het oog verder over het Plateau reiken dan de plaats bij Bassam in Sukapiring. Maar het geheel ligt nu te ver van ons af, en moeilijk is het, veel te onderscheiden.

De ersam wordt hier hooger, de lalang groot en sterk; er zijn boschjes kreupelhout. We stijgen langzaam. De lalang helt over het nauwe voetpad, en hindert ons in onze bewegingen. Nog eenige boschjes kreupelhout; daar naderen wij het bosch; enkele kleine gedeelten van het Plateau zijn nog te zien, maar in het bosch gekomen, nemen wij afscheid van dat hoogland, met het voornemen, als het eenigszins zijn kan, spoedig terug te keeren.

Het is hier alles jong bosch en de stammen staan niet dicht naast elkander.

Wij bereiken een kleine open plek, waar een hoop bladeren ligt. Deze plaats heet: pispissën. Wil men in het bosch geen ongeluk krijgen, dan plukke men hier eenige bladeren, onverschillig welke. Men sla er mede op den linker- en op den rechter-voet, tot 4 malen toe, achter elkander. Men spuwe er op, insgelijks tot 4 malen, en werpe dan de bladeren op den hoop. Hiermede heeft men den boschgeest of geesten tevreden gesteld.

Het bevreemdt mij, dat het kompas mij duidelijk vertelt, dat wij niet direct N. op Bekantjan afgaan, maar een geruimen tijd W. ja zelfs, alsof wij terugkeeren, Z. trekken.

Terwijl wij langzaam stegen, en meermalen iets daalden, was ik verheugd te hooren, dat er geen helling bestegen behoefde te worden, zooals dat bij de Baros het geval was; maar dat wij dadelijk en tevens geleidelijk zouden dalen, tot Tjingkëm toe; dat die W. en Z.W. richting ons toonde, dat onze weg langs den voet van de Dëläng-Pintu loopt.

Zoo was het ook. Wij daalden vaak zeer steil, maar, enkele malen ging het ook weër naar boven; wij passeerden twee rivieren. Geen afwisseling leverde de weg ons op, modder, altijd modder, en nog eens modder; het laatste gedeelte met steen.

Wat gemakkelijheid betreft, verkies ik de Tjingkēm-pas, hoewel ik toen naar het Plateau ging, dus hoofdzakelijk klimmen moest, terwijl ik door de Bekantjan-pas van het hoogland naar de benedenlanden ging, dus daalde. Wat ik toen daalde is veel meer, dan wat ik te voren was gestegen.

Op dezen weg zijn twee pertjibalan, een nader bij Tau-Radja, een dichter bij Bekantjan, voorts eenige door het gebruik geijkte rustplaatsen.

De imbau's (apensoort), die ik in de Tjingkēm-pas niet hoorde, gaven hier hun gewoon concert; de voorzanger, die met een schreeuw begint, en het koor deden extra hun best.

Onderweg hadden zich rimau-(djëruk) verkoopers bij ons aangesloten. Ik kocht de vruchten, op eene rustplaats uitblazende, bij tientallen op, en at en deelde ze uit bij vijftallen.

Ik voelde mij gelukkig, toen wij bij de Bekantjan-pantjuran aangekomen waren, en wij ons door een heerlijk bad konden verfrissen.

Mijn horloge had dienst geweigerd. Met zekerheid dus kan ik niet zeggen, hoe lang wij noodig gehad hebben, om deze daling te volbrengen. Naar ik schat een kleine 5 uur. Hoe lang zal het duren, als men stijgen moet? En de Tjingkēm-pas is in 3 uur te bestijgen.

Men vergeete echter niet, dat Bekantjan op noordelijker breedte ligt dan Tjingkēm, op dezelfde breedte van Rumah-Sembul, een $\frac{3}{4}$ uur noordelijker dan Buloh-Hawar.

De toegang tot Bekantjan, van de Pantjuran-zijde was onaangenaam: een smal modderig paadje tusschen een koekraal (karbouwen zijn hier niet) en een hoog geitenhok, waar de uitwerpselen der geiten een' kleinen heuvel hadden doen ontstaan.

Wanneer men pas van de hoogvlakte komt, valt deze kampung tegen.

De jonge Pënghulu (althans, hij stelde zich als zoodanig voor) kwam mij tegemoet, en stak mij de hand toe. Hij geleidde mij naar een oud man, die ook Pënghulu was; deze zat met verscheidene andere personen in het vreemdelingenhuis.

Ik zag daar schaken en kaartspelen. Opiumliefhebbers waren daar bij de vleet. Si-Pakein voelde zich nu geheel op zijn gemak.

Ik zag dadelijk, dat hier veel meer menschen, vooral vrouwen, kropgezwollen hadden. Bij enkelen hadden die gezwollen een ongelooftelijke lengte en breedte bereikt.

Een kleine meid had zoowel in 't bovenste gedeelte van de oorschelp als in de oorlellen zware ringen; hoe zulk een oor er uitziet, is moeielijk voor te stellen, men moet het zien.

In huis was er weër gelegenheid tot gezelligen kout. Iemand, die tot Singapore geweest was, wist veel te vertellen. Vroeger was hij Islam geweest, maar hij vond dat bidden zoo gek: „Ik begreep er niets van,” zef hij, „ik mocht geen varkensvleesch eten, en ik vond het toch zoo lekker. Nu ben ik maar weer stilletjes Batak geworden.”

Ik vroeg hem, of hij wist, wat „serani” was?

Antwoord: „menschen met wit haar en roode oogen, er woont er een in het Langkatsche. Er zijn er wel meer, maar hier niet. Onder hen zijn goede, maar ook slechte menschen.”

Onder de kinderen was een alleraardigst ventje, dat zacht, maar toch ferm uit zijn oogen keek. Hij antwoordde onmiddellijk op mijne vragen, en voegde uit zich zelf er nog eenige zaken aan toe.

Ik moest vertellen van mijne reis op het Plateau, ik moest zeggen, wat ik het mooist gevonden had; of ik Pak-

*

Melgah gezien had, enz. Op de vraag, waarom de huizen van Sukanalu (Tran) geen karbouwenkoppen droegen, antwoordde men, dat het verboden was; want elk huis, dat een karbouwenkop droeg, brandde af. De bliksem sloeg er in. En zie, nu geen karbouwenkoppen worden aangebracht, brandt geen enkel huis meer af.

De këtjapi, die ik te Kandi-Batak gekocht had, werd door een goed speler gestemd; de beide snaren verschillen een kwint. (De laagste komt ongeveer overeen met de b). Daarna bespeelde hij het muziekinstrument met veel handigheid. Allen luisterden met een glimlach toe, en hij zelf..... wellicht dacht hij aan de dagen van zijn jongelingschap.

De Pënghulu verzocht om een geweer. Hij wilde op wilde varkens schieten. Ik verwees hem naar den Kontroleur. Bekantjan behoort onder Boven-Langkat, het ressort van den Heer Kroesen te Bindjai.

Bekantjan is om zijn geïsoleerdheid niet geschikt voor een' zendingpost, hoewel alle Bataks, die naar de benedenlanden gaan, Bekantjan voorbij moeten, en velen daar overnachten. Wanneer er sprake is van een' zendeling in het Langkatsche, die invloed moet oefenen op het nog onafhankelijke Tran, Si-Limakuta, enz., dan moet de post meer Westwaarts gevestigd zijn.

2 December.

Was de dag van terugkomst in de geciviliseerde wereld. De weg op zichzelf te beschrijven is onnoodig, na de uitvoerige beschrijving van dien van Buloh-Hawar naar Tjingkëm.

De weg zelf gaat langzaam naar beneden, eerst 3 uren in het bosch, dan langs padivelden tot een tuinhutje, waar men zwarte suiker bereid, en verder naar Guru-Bënuwa.

Wij hoorden het geluid van den uwau, een vogel, zoo

groot als een gans, met een' wit zwarten staart van 1 dēpa! (6 voet lang).

Apēn in menigte. Ook kleine hagedissen (ilik) en een groote rups, als een duizendpoot (tangga-tangga), maar die niet gevaarlijk is; verder de suwei-suweī (krekkel), enz.

Gedurende de geheele reis ontmoette ik slechts eenmaal een slang, die in een oogwenk verdwenen was.

Strikken voor kidjang en pēlanduk (kleine herten) waren dicht bij den weg opgesteld.

Te Guru-Bēnuwa hielden wij halt, versterkten den inwendigen mensch, zagen 2 bejo's in een kooi, karaffen uit kalabassen vervaardigd, en zetten de reis voort. De gidseu brachten mij niet langs den weg, voorheen door den Heer Meissner gegaan; zij waren bang, dat het hooge gras ons in het loopen zou hinderen. Dus kwamen wij op moeielijke paden, voorbij een peperaanplant van Guru-Benuwa, langs en over de Lau-Berti.

Eindelijk bereikten wij een' plantweg, en ten slotte een assistentenwoning. Daar ontmoette ik een der Heeren assistenten en den Heer Heynoldt administrateur. Ik overnachtte bij dezen laatsten, een hartelijk gastheer, en den 3^{den} December kwam ik, via Bindjai, te Medan aan.

Januari 1891.

Aanteekeningen.

1. Dit reisverhaal, moet beschouwd worden als vervolg op vroegere berichten (Zie „Mededeelingen” D. XXXIV p. 325 e.v., en het daaraan toegevoegde kaartje van het door Kruijt bereide gedeelte van de Doesson. Id. D. XXXV p. 43 e.v.).

Het diene om nader inzicht te geven in het onderzoek van onzen Broeder ter voorbereiding van zijnen zendingarbeid. Bijzondere ethnographische waarde is daaraan niet toe te kennen.

Het Plateau door de Karo's bewoond is in de laatste jaren meermalen bezocht. In druk daaromtrent verscheen o.a.

1. Reize in de Battaklanden in December 1866 en Januari 1867, door J. A. M. van Cats Baron de Raet (kontroleur bij het binnenlandsch Bestuur op de Bezittingen buiten Java en Madura). (Tijdschrift voor Indische Taal- Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen D. XXII (1875) p. 164, e.v.).

2. Verslag van eene reis in de Battaklanden door C. de Haan in 1870. (Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen D. XXVIII (1875).

3. Rapport über eine im December 1883 unternommene wissenschaftliche Reise an den Toba-See (Central Sumatra) von Dr. B. Hagen. (Tijdschrift voor Indische Taal- Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen D. XXXI (1886) p. 328 e.v.).

Aan dit rapport zijn toegevoegd fraaie afbeeldingen van afgodsbeeldjes, gouden ooring en armband, fraai snijwerk en een doodenhuisje, benevens: *a.* Panorama der Bergkette von Deli, Nördlich vom Toba-See; *b.* Kartenskizze der Nördlichen Battaländer und des Toba-Sees en *c.* Schetskaart van het Toba-meer.

Dr. Hagen leverde later nog meerdere bijdragen tot de kennis van de Bataklanden.

Belangrijk vooral is voor ons: „Nota over de onafhankelijke Bataklanden door C. J. Westenberg, controleur bij het Binnenlandsch Bestuur ter Sumatra's Oostkust.” (Tijdschrift voor Indische Taal,- Land- en Volkenkunde D. xxxiv p. 105 e. v.)

Ook de Heer Meissner moet belangrijke bijdragen geleverd hebben tot de kennis der Karo's, die echter der Redactie nog niet onder de oogen kwamen. Van hem moet eene verzameling voorwerpen bestaan. Van den Heer Kruijt ontvingen wij eenige fraaie photographiën.

Wij rekenen het ons tot een voorrecht hierbij te mogen leveren eene kaart van de Karo-landen, genomen naar eene lichtdrukkaart, volgens afmetingen, vervaardigd door de H.H. von Michel, Baron von Brenner en Meissner en ons tot dit doel afgestaan door Dr. C. W. Janssen, Directeur der Senembahmaatschappij. *Red.*

2. Lalang is de Maleische naam van eene soort lang, rietachtig gras; bij ons is het meer bekend onder den Javaanschen naam van alang alang. G. K. N.

3. De baru is waarschijnlijk gnetum gnemon = de boom die in het Maleisch bagu, Minahassisch ganemo heet. G. K. N.

4. Het Tobasch dialect van het Bataksch latong, in het Javaansch latëng genoemd. G. K. N.

5. In dit opstel van den Heer Kruijt moet Sibajak den Radja of het hoofd van een of meer dorpen (huta of kuta) beteekenen. Op blz. 371 wordt dezelfde persoon eerst met het woord Pënghulu, later met Sibajak aangeduid. Doch op blz. 381 spreekt de schrijver weër van Sibajaks en Pënghulus.

Meermalen wordt hier ook de anak-bëru genoemd. Bëru vertegenwoordigt in het Dairisch dialect, dat het meest overeenkomt met het dialect der Karolanden, het Tobasche boru. In het Tobasch nu verstaat men onder anak-boru de personen, die van eene andere marga (stam) zijn dan die, waartoe de Radja of het hoofd van eene huta of van een bondgenoot-

schap van hutas behoort, en is het Synoniem met anak-bajo of bajo-bajo, welk woord dezelfde beteekenis heeft, en bovendien ook de vertegenwoordigers bij uitnemendheid van eene andere, later geïmmigreerde marga of ook wel het hoofd van die personen is. Deze laatste beteekenis nu moet anak bĕru ook in dit stuk hebben. Dit strookt wel met hetgeen men op blz. 324 leest, waar de anak bĕru de raadsman van den Pĕnghulu wordt genoemd; want elders in de Bataklanden is de anak bajo dit ook werkelijk, weshalve hij wel de rechterhand van den Radja heet. Op blz. 351 wordt van twee anak bĕru gesproken, een voor buiten- en een voor binnendorpsche aangelegenheden.

Het woord Pĕnghulu, dat in dit opstel dikwijls voorkomt, beteekent in het Maleisch: opperhoofd, in welke beteekenis het ook hier gebruikt wordt. In het Tobasch heeft pangula, eene betere schrijfwijze van hetzelfde woord, eene andere of gewijzigde beteekenis. Wij kunnen hier niet in meer bijzonderheden treden, maar verwijzen naar het Bataksch woordenboek van Dr. van der Tuuk, naar zijn Bat. Leesboek IV blz. 98 vg. en Tijdschrift v. h. Bataviaasch Genootschap Dl. 31 blz. 386, Neumann. Het Pané- en Bilastroomgebied, in het Tijdschr. v. h. Ned. Aardr. Gen. Tweede serie Dl. IV. Afdeling: Meer uitgebr. art. blz. 16 en Wilken, „Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras” blz. 8 en 12 vg.

Wij stippen nog aan dat wij omtrent de beteekenis van het woord bebere op blz. 319 en 381 liever geene gissing wagen, ofschoon het voor de hand ligt, dat het verwant moet zijn met of eene andere schrijfwijze is van het Tobasche ibebere, dat somtijds verkort wordt tot bere. Daïr. bĕpĕrre. In het Bat. Woordenb. leest men s. v. ibebere: „zusterskind (een schoonzoon wordt door zijne schoonouders als ibebere beschouwd)”.

Het woord urung, dat op blz. 363 en later nog enkele malen wordt aangetroffen, ontbreekt in het Bat. Woordenboek. Volgens Westenbergh (Tijdschrift v. h. Bat. Gen. Dl. XXXIV

blz. 107
uit een
kampon
verzame
bepaald
Wij
toelich
geven.
6.
soort
gebor
7.
eenk
tib
tib
Wi
ph

blz. 107 vg.) beteekent het: een bondgenootschap, bestaande uit een of meer hoofdkampongs, waarvan zeker aantal kleinere kampongs, kolonies van het stamdp, afhankelijk is. De verzamelde Pënghulu's der hoofdkampongs, onder welke eene bepaalde rangorde is vastgesteld, vormen het urungbestuur.

Wij hopen dat de Heer Kruijt later nadere opheldering of toelichting omtrent de in deze noot vermelde woorden moge geven. G. K. N.

6. Dit woord beteekent in het Maleisch en Bataksch eene soort van zak van matwerk, waarin het een of ander wordt geborgen. Verg. de woordenboeken. G. K. N.

7. Pertjibalan is zeker afgeleid van tjibal, dat overeenkomt met sibal, de Daïrische vorm van het Tobasche tibal = gereedliggende, van betel en spijzen; van daar tibal-tibal = alles wat als offerande gereed gelegd is. (Bat. Woordenboek s. v. tibal.) Pertjibalan is dus = offerplaats. G. K. N.

Erratum.

In de noot p. 103 2de Stuk staat bongso pasèk, het roode volk. Pasèk beteekent heidensch, ongeloovig. Het roode volk (bongso abangan) heeten die ongeloovigen bij hunne tegenstanders, de bongso santrian.

SFP 1 1 1920

